(૧૫

શ્રી સોમમંડનગણિ કૃત

યુગાદિ દેશના ભાષાંતર.

પાંચ ઉલ્લાસમાં આવેલી અનેક કથાઓ તેમજ અમૂલ્ય
ઉપદેશનો સંગ્રહ.

શ્રી અમદાવાદ નિવાસી શા કેશવલાલ નથુભાઈ
અને
ધ્રાંગધરા નિવાસી શા માણેકચંદ વેલશીની
આર્થિક સહાયથી

છપાવી પ્રગટ કરનાર,
શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા
ભાવનગર

વિક્રમ સંવત ૧૯૭૯ વીર સંવત ૨૪૪૯

ભાવનગર ધી આનંદ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં શા ગુલાબચંદ લલ્લુભાઈએ
છાપ્યું

કિંમત—આઠ આના

શ્રી જૈન ધર્મ પ્રકાશના ગ્રાહકોને અપાયેલી

ભેટોનું લીસ્ટ

1 કેશરીઆજી તીર્થનું વૃત્તાંત
૨ ચંપકશ્રેષ્ઠી ચરિત્ર
૩ તિસારકુમાર ચરિત્ર
૪ વત્સરાજકુમાર ચરિત્ર
૫ નળ દમયંતિ ચરિત્ર
૬ શુકરાજ ચરિત્ર
૭ સ્થૂલભદ્ર ચરિત્ર
૮ શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભાનો ૧૨ વર્ષનો રિપોર્ટ
૯ સુરસુંદરી ચરિત્ર
૧૦ પોસહ વિધિ
૧૧ પાર્શ્વનાથનો વિવાહલો
૧૨ મુનિ ઋદ્ધિચંદજી ચરિત્ર
૧૩ મહિપાળ ચરિત્ર
૧૪ ચૈત્યવંદન ચોવિશી
૧૫ સંક્ષિપ્ત જૈન રામાયણ
૧૬ પંચજ્ઞાન—પંચકલ્યાણક પૂજા
૧૭ સ્નાત્ર સત્તરભેદી વીશ સ્થાનક પૂજા
૧૮ શ્રી વર્દ્ધમાન દ્વાત્રિંશિકા
૧૯ રત્નશેખર રત્નવતી કથા
૨૦ પ્રતિક્રમણના હેતુ
૨૧ વિજયચંદ કેવળી ચરિત્ર
૨૨ પ્રબોધચિંતામણિ ભાષાંતર
૨૩ શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભાનો જ્યુબીલી અંક
૨૪ તત્ત્વવાર્તાને નર્મા સરસ્વતી સંવાદ
૨૫ ધનપાળ પંચાશિકા
૨૬ ભુવનભાનુ(?) ભાષાંતર
૨૭ દેવદ્રવ્યનો નિબંધ
૨૮ યુગાદિ દેશના ભાષાંતર

આ ઉપરાંત દરેક વર્ષે જૈન પંચાંગ ભેટ આપવામાં આવે છે એક વર્ષ પાંચ પ્રતિક્રમણસૂત્ર અરધી કિંમતે આપેલ છે

પ્રસ્તાવના.

આ યુગાદિદેશના ગ્રંથ મૂળ સંસ્કૃત પદ્યબંધ શ્રી મુનિસુંદર સૂરિ મહારાજના સંતાનીય શ્રી સોમમંડન ગણિનો કરેલો ૨૪૦૦ શ્લોક પ્રમાણ છે તે વાંચવામાં આવતાં તેની અંદર આવેલ હકીકત અત્યંત અસરકારક અને ઉપદેશક જણાવાથી તેનું ગુજરાતી ભાષાંતર કરાવી અક્ષરશઃ સુધારી પ્રકટ કરવામાં આવેલ છે આ બુક છપાવવામાં બે ગૃહસ્થ તરફથી રૂા ૩૦૦)ની મદદ મળતાં તેનો લાભ આ જૈનધર્મ પ્રકાશના દરેક ગ્રાહકને આપવાનો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો છે

૧૫૦) શ્રી અમદાવાદ નિવાસી શા કેશવલાલ નથુભાઇના લઘુ પુત્ર તારાભાઇ બાળ વયમાં સ્વર્ગવાસ થવાથી તેના શ્રેયાર્થે માસ્તર રતનચંદ મુળચંદની સલાહથી આવ્યા છે

૧૫૦) શ્રી ધ્રાંગધરા નિવાસી શા માણેકચંદ વનશી વાળાએ પોતાના પૌત્ર સુનીલાલ દેવકરણ યુવાવયના પ્રારંભમાં જ પંચત્વ પામતાં તેના શ્રેયાર્થે પંન્યાસજી શ્રીચતુરવિજયજી મહારાજના શિષ્યમુનિરાજ શ્રી ચિતવિજયજીના સદુપદેશથી ભાઇ હરીલાલ જીઠાભાઇ મારફત મોકલાવ્યા છે

આ બંને બંધુઓના ખાટાની હજાર હજાર નકલો આવતા તેટલી બુકોમાં તે તે દાખલ કરવામાં આવેલ છે સ્વ પુત્ર પૌત્રાદિના શ્રેયાર્થે અન્ય કાર્યમાં દ્રવ્યનો વ્યય કરવા કરતાં આવા અત્યુત્તમ અને સ્વપર ઉપકારી કાર્યમાં વ્યય કરવામાં આવે તો તે અત્યંત લાભકારી છે

આ ગ્રંથનું રહસ્ય વિચારતાં તેની અંદર સંસારી જીવોને ઉપદેશમાં આવશ્યક પાંચ બાબતો, કષાય, મોહ, લક્ષ્મી, સ્ત્રી અને રાજઋદ્ધિનું પરિણામ કેવું આવે છે તે પાંચ ઉલ્લાસમાં ક્રમસર કર્તાએ બતાવ્યું છે અને તેને દ્રષ્ટાંતોવડે સુદ્રઢ કરવામાં આવેલ છે

પ્રથમ ઉલ્લાસમા ભરતે પોતાની આજ્ઞા માનવાનુ કહેવરાવવાથી ઉદ્વિગ્ન થઇને પ્રભુ પાસે આવેના પુત્રોને ક્રોધ, મા ા, માયા ને લોભ આ ચારે કષાયનુ ત્યાજ્યપણ બતાવી ભગવત ઋષભદેવે તેની ઉપર એક **સકરાચી ફુદુ બનુ** સવિસ્તર ઉદાહરણ આપ્યુ છે અને તેની પ્રાંતે આવા કષાયી છતા સ્વલ્પ કાળમા કેમ નિસ્તાર પામ્યા ? એ પ્રશ્નના ઉત્તર પરત્વે એક ભવમા અનેક ભવ કરનાર **કામલક્ષ્મીનુ** દૃષ્ટાત આપવામા આવ્યુ છે

બીજા ઉલ્લાસમા મોહનુ ત્યાજ્યપણ બતાવી અભવ્ય, દૂરભવ્ય, ભ ય આસન્નસિદ્ધ ને ત ભવસિદ્ધિક એ **પાચ કુળપુત્રોનુ** દૃષ્ટાત ઘણુ અસરકારક વર્ણવ્યુ છે તેમા ને પાચે પ્રકારના જીવોની પ્રકૃત્તિ બહુ સ્પષ્ટ કરી બતાવી છે ત્યાર પછી અતિમોહથી દુ ખી અને નિર્મોહીપણાથી સુખી થવા ઉપર **સરસ્વતી,** દેવદિન્ન ને પ્રિય ુ રોહનુ દૃષ્ટાત આપ્યુ છે અને તેના પ્રાતભાગમા છદ્મગર્ભિત ધર્મોપદેશ કરવાથી પણ પ્રાણી દુ ખ પામે છે તે ઉપર **ધનશ્રીનુ** દૃષ્ટાત ઘણ વિસ્તારે આપવામાં આવેનુ છે

ત્રીજા ઉલ્લાસમા લક્ષ્મીનુ ત્યાજ્યપણ બતાવી તેને અત્યત પ્રિય ગણનાર **રત્નાકરશેઠનુ** દૃષ્ટાત આપી ત્યારપછી લક્ષ્મીનો તીરસ્કાર કરનાર તેને પૂજનાર તેને તેજુરીમા ગોધી રાખનાર અને ઉદારતાથી વ્યય કરનાર અ નુક્રમે **શુચીવોદ્દ, શ્રીદેવ, સ ચયશીળ** અને **ભોગદેવની** કથાઓ બહુ અસરકારક રીતે આપવામા આવી છે

ચોથા ઉલ્લાસમા ઇંદ્રિયોના વિષયોનુ ત્યાજ્યપણ બતાવી તેમાંની મુખ્ય સ્પર્શેદ્રીના વિષયના લોલુપી શ્રેષ્ટિ પુત્ર **સુ દર ને સુ દરીનુ** અસરકારક ઉ દાહરણ આપ્યુ છે ત્યારપછી સ્ત્રીના અતિ ચ ચળપણા ઉપર **પાતાળસુ દરીનુ** મનોહારી દૃષ્ટાત આપ્યુ છે તેની અ તર્ગત અતિમોહી **બહુધાન્ય ને કુર-ગીનુ** દૃષ્ટાત આપ્યુ છે આ ઉલ્લાસના પ્રાતભાગમા ભગવ તે ૯૮ પુત્રોને બહુ સગીન ઉપદેશ આપ્યો છે જેની અસરથી તેઓ તરતજ સ સારને તજી દઇ ચારિત્ર ગ્રહણ કરે છે અને તેમને સ્વ પ કાળમા કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે

પાચમા ઉલ્લાસમા ભરતને થયેલો પશ્ચાત્તાપ, તેનુ પ્રભુ પાસે જવુ, તેની મુનિદાનની પ્રબળ ઈચ્છા, ભગવતે બતાવેલ અવગ્રહનુ સ્વરૂપ, ભરતે કરેલી સ્વામીવાત્સલ્યની શરૂઆત ને તેનુ પરિણામ ઈત્યાદિ વર્ણવ્યા પછી ભરતે બાહુબળિ પાસે મોકલેલ દૂત, તેનુ કથન, બાહુબલિનો ઉત્તર, દૂતે ભરતચક્રીને કહેલી હકીકત, સુષેણ સેનાપતિની સલાહ, યુદ્ધ કરવા કરેલ પ્રયાણ, બાહુબળિનુ સામે નીકળવુ, યુદ્ધની શરૂઆત, દેવોએ કરેલ પ્રતિબોધ, તેણે સ્થાપેલ પાચ પ્રકારનુ (દૃષ્ટિયુદ્ધ, વાગ્યુદ્ધ, બાહુયુદ્ધ, મુષ્ટિયુદ્ધ, અને દડયુદ્ધ) દ્વદ્વયુદ્ધ, તે પાચેમા થયેલ ભરતની હાર, ભરતે મૂકેલ ચક્ર, તેનુ પાછુ ફરવુ, બાહુબળિએ ઉપાડેલ મુષ્ટિ અને તેને થયેલા સદ્વિચારથી તેણે કરેલ તેજ મુષ્ટિથી કેશ લુચન, ગ્રહણ કરેલ ચારિત્ર, ઉત્પન્ન થયેલ માન, તેમનુ કાયોત્સર્ગે સ્થિત થવુ, બ્રાહ્મી સુદરીના કહેવાથી તેને થયેલ બોધ ને સાથી પગ ઉપાડતા થયેલ કેવળજ્ઞાન, ભગવત સહિત ૧૦૮ મહાપુરૂષોનુ સમકાળે નિર્વાણ, ભરતચક્રીને આરીસા ભુવનમા થયેલ કેવળજ્ઞાન, તેની તથા બ્રાહ્મી સુદરીની મુક્તિ—ઈત્યાદિ હકીકત પ્રદર્શિત કરી પાચમો ઉલ્લાસ પૂર્ણ કરવામા આવ્યો છે

આ ગ્રથની જેટલી પ્રશસા કરીએ તેટલી થોડી છે આ બુક સાદ્યત વાંચવાથી તેની ખુબી તરત સમજી શકાય તેમ છે, એટલુજ નહીં પણ વાચવા માડ્યા પછી અધુરી મૂકી શકાય તેમ નથી પ્રારભમા વાચકોને વધારે ન રોકતા તેને સાદ્યત વાચી અમારો પ્રયાસ ફલીભૂત કરવાની ભલામણ કરી આ પ્રસ્તાવના ટુકામા સમાપ્ત કરવામા આવે છે

ફાગણ શુદિ ૮ સવત ૧૯૭૨	શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા ભાવનગર.

अनुक्रमणिका.

ॐ

श्री सोममण्डनगणि विरचित.

युगादिदेशना.

(भाषांतर)

प्रथमोल्लास.

ત્રીજા આરાને અંતે યુગલીયાઓની ધાર્મિક અને વ્યાવહારિક મર્યાદાને વ્યવસ્થિત કરનાર શ્રીમાન્ આદિનાથ પ્રભુ, ભાવિક ભવ્યજનોને કલ્યાણ આપો.

હું સ્વ–પરના પુન્ય–ધર્મ સંચય માટે અને પાપોનો પ્રલય કરવા માટે જે દેશનાથી પોતાના પુત્રોને પ્રતિબોધ્યા હતા તે શ્રી રૂષભદેવ સ્વામીની ધર્મદેશના કંઇક કહું છું કે, જેના શ્રવણ માત્રથી પ્રાણીઓના કરોડો જન્મોમા કરેલાં પાપ નાશ પામે છે

ભગવાનના ગુણોથી સુશોભિત અને મારી કલ્પના—કળાથી ઉત્પન્ન થયેલ આ આનંદદાયક સરસ્વતી—વાણી ભવ્ય જીવોને સેવનીય છે

પ્રારંભ.

શ્રી નાભિકુમાર, સરલ અને અજ્ઞ એવા યુગલીયાઓને વ્યવહારમા પ્રવર્ત્તાવતા ત્રીજા આરાને અંતે ઘણા કાળસુધી રાજ્યનુ પરિપાલન કરી એકદા સત્ય અને ભવ્ય જીવોને હિતકારી એવા મોક્ષ—માર્ગનો પ્રકાશ કરવાને પોતાના સો પુત્રોને બોલાવી તેમની યોગ્યતાનુસાર તેમને જુદા જુદા રાજ્ય વિભાગ વહેચી આપી અણગાર—સાધુ થયા અને એક હજાર વરસસુધી પોતે તરવારની ધારા જેવુ વ્રત આચરી અને દુષ્કર તપ તપી કેવલજ્ઞાન પામ્યા

અન્યદા છ ખંડ પૃથ્વીના સ્વામી ભરત રાજાએ પોતાના (બાહુબલિ શિવાય) બધા નાના ભાઈઓને પોતાની સેવા માટે—પોતાને તાબે થવા બોલાવ્યા તે અઠ્ઠાણુ ભાઇઓ, પોતાના મોટાભાઈના બોલાવવા ઉપરથી એકઠા થઇ ખેદ પામી પરસ્પર આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યા —

"આપણા પિતાએ આપણને અને ભરતને રાજ્ય વ્હેચી આપ્યુ છે, તો ભરતની સેવા કરતા તે આપણુ અધિક શુ કરી શકશે? આયુષ્યનો અંત થતા આવતા મૃત્યુને શુ તે અટકાવી શકશે? કે દેહનુ શોષણ કરનારી જરા–રાક્ષસીનો તે નિગ્રહ કરશે? વાર વાર સતાવનાર વ્યાધિરૂપ વ્યાધો–પારાધિઓને શુ તે દમી શકશે? અથવા તો શુ ઉત્તરોત્તર વધતી જતી તૃષ્ણાનુ તે દલન કરી શકશે? આવા પ્રકારનુ કઇ પણ સેવાફલ આપવા જો તે અસમર્થ છે, તો મનુષ્યપણુ બધાને સામાન્ય છે, માટે શુ કરવા કોઇ કોઇની સેવા કરે? જેણે જેમને રાજ્ય આપેલ હોય, તે તેમને સેવવા યોગ્ય છે, એવો પ્રસિદ્ધ વ્યવહાર છે, પણ આપણને તો પિતાએ રાજ્ય આપેલ છે, તો આપણે ભરતની સેવા શામાટે કરીએ? છ ખંડ ભરતક્ષેત્રના બધા રાજાઓના વિજયથી તેનુ મન મદમત્ત થઈ ગયુ લાગે છે, કે જેથી આપણને પણ તે સેવકો બનાવવા ચાહે છે. તે મોટા ભાઇ એટલુ પણ નથી જાણતો કે, આપણે પણ તે પિતાનાજ

પુત્રો છીએ ! વળી તેને ખબર નથી કે, દરેક બિલમાં સર્પો હોતા નથી, પરંતુ ક્યાંક મોટી ફણાવાળો સર્પ પણ હોય છે. આટલું છતાં 'હું એમનો સ્વામી અને આ મારા સેવકો' એવા વિચારથી કોઈરીતે તે જો પાછો હઠે નહિ, તો આપણે બધા રણસંગ્રામમાં ભેગા થઈ લીલા માત્રથી તેનો વિજય કરી છ ખંડના જયથી મેળવેલ તેના રાજ્યને ગ્રહણ કરીશું પરંતુ જો (પિતાને પૂછ્યા વિના) યુદ્ધ કરશું તો 'અરે ! તમે દુર્વિનીત થઈને મોટા ભાઈ સાથે લડ્યા' એમ પિતાજી આપણા પર ગુસ્સે થશે. માટે પ્રથમ આપણે બધા પિતાજીની પાસે જઈને તેમને પૂછીએ, પછી જેવો તેમનો હુકમ થશે તે પ્રમાણે કરશું."

આ પ્રમાણે વિચાર કરી તે અઠ્ઠાણું રાજકુમારો પોતાના તાત ઋષભ જિનેશ્વરને પૂછવાને માટે અષ્ટાપદ પર્વત પર ગયા. ત્યાં પ્રભુને પ્રદક્ષિણા ફરી, વંદન અને સ્તુતિ કરી દેવતા અને મનુષ્યોની સભામાં-પર્ષદામાં ઉચિત સ્થાને બેઠા તે વખતે પોતાના પુત્રોના મોહને દૂર કરવા માટે અને ભવ્ય જીવોના અવબોધને માટે આદીશ્વર ભગવાને આ પ્રમાણે પવિત્ર ધર્મદેશના દેવાનો પ્રારંભ કર્યો—

"હે ભવ્યાત્માઓ ! દુઃખે પામવા લાયક સર્વાંગસુંદર આ મનુષ્ય જન્મ પામીને પોતાના આત્મસુખના અર્થી જનોએ સર્વ રીતે ધર્મને વિષે પ્રયત્ન કરવો યોગ્ય છે. તેમાં પાપબંધનના હેતુભૂત, સુખ લક્ષ્મીનો અટકાવ કરનારા, બાર પ્રકારના તપને નિષ્ફળ કરનારા એવા ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ-એ ચાર કષાયોનો ડાહ્યા માણસોએ પ્રથમ ત્યાગ કરવો જોઈએ. જેમ વિષમિશ્રિત સારૂં ભોજન પણ આદર પામતું નથી, તેમ કષાયથી કલુષિત માણસ ગુણવાન્ હોય તો પણ તે સારા માણસોમાં સત્કારપાત્ર થતો નથી. જેમ અરણ્યને વિષે લાગેલ દાવાનળ વૃક્ષને તરત બાળી નાખે છે, તેમ કષાયને વશ થયેલો મનુષ્ય પોતાના ઘણા જન્મોમાં ઉપાર્જન કરેલ તપને તત્કાલ ક્ષીણ કરી નાખે છે જેમ કાળા વસ્ત્રમાં કસુંબી રંગ લાગતો

નથી, તેમ કપાયથી કૃષ્ણ બનેલા પ્રાણીઓના ચિત્તમા ધર્મને સ્થાન મળી શકતુ નથી જેમ ચાડાલનો સ્પર્શ કરનાર મુવણ જળથી પણ શુદ્ધ થઈ શકતો નથી, તેમ કપાયમિશ્રિત પ્રાણી તપથી પણ પવિત્ર થઈ શકતો નથી એક દિવસનો જ્વર (તાવ) તો શરીરનુ છ મહિનાનુ તેજ હરી લે છે, પણ ક્રોધ તો એક ક્ષણવારમા ક્રોડ પુર્વપય ત સચય કરેલ તપને નષ્ટ-નિષ્ફળ કરી નાખે છે સન્નિપાતિક જ્વરની માફક ક્રોધથી વ્યાકુળ થયેલો માણસ કૃત્યાકૃત્યનો વિવેક ભૂલી જાય છે અને પોતે વિદ્વાન છતા જડ જેવો થઇ જાય છે બહુજ ઉત્કૃષ્ટ ત પથી દેવતાઓ પણ જેમની સેના કરતા હતા છતા ક્રોધના આવેશથી કરટ અને ઉકરટ નામના મુનિ નરકાધિકારી થયા વિવેકરૂપ લોચનનો નાશ થવાથી આત્માને અધોપારૂપ માન પણ નરકમાજ ઘસડી જાય છે લોકને મોક્ષ સુધી લઈ જવાને સમર્થ હોવા છતા મહાવીર પરમાત્માને પણ થોડા ગોત્રના અભિમાનથી નીચ ગોત્રમા અવતાર લેવો પડ્યો કહ્યુ છે કે—

“ जातिलाभकुलैश्वर्य–बलरूपतप श्रुते ,
कुर्वन् मद पुनस्तानि, हीनानि लभते जन ”

“જાતિ, લાભ, કુળ, ઐશ્વર્ય (મોટાઇ), બલ, રૂપ, તપ અને શ્રુત એટલે વિદ્યા–એ આઠ પ્રકારના મદમા પ્રાણી જે જે વસ્તુનો મદ કરે, તે તે વસ્તુની હીનતાને પામે છ ”

દોષરૂપ અધકારને વિસ્તારવામા રાત્રિ સમાન, અસત્યની ખાણરૂપ, પાપને ઉત્પન્ન કરનારી અને દુર્ગતિના નિવાસને આપવાવાળી માયા તો સર્વ સજ્જનોને ત્યાગ કરના યોગ્યજ છે પૂર્વ જન્મમા બહુ આકરુ તપ કર્યુ હતુ છતા તેમા માયાનુ મિશ્રણ હોવાથી તેજ ભવમા ભવસાગરના પાર પામવાવાળા છતા મલ્લિનાથ તીર્થ કરને સ્ત્રીનો અવતાર લેવો પડ્યો. સર્વ સદ્ગુણરૂપ વૃક્ષોને ભસ્મીભૂત કરવામા અગ્નિ સમાન, દોષોની ખાણરૂપ અને કલહનુ તો જાણે ક્રીડાસ્થાન

હોય એવો લોભ તો પ્રાણીને જરૂર દુઃખસાગરમાં નાખે છે. બીજા ભરતક્ષેત્રના ઐશ્વર્યના લોભથી સુભૂમ ચક્રવર્તી લવણ સમુદ્ર તરતાં સામ્રાજ્ય અને જીવિતથી ભ્રષ્ટ થયો અર્થાત્ મરણ પામ્યો

આ પ્રમાણે એક એક કષાયનુ સેવન કરતા પણ પ્રાણીઓ જ્યારે મહાઅનર્થને પામે છે, તો તે ચારે સાથે સેવવામાં આવે તો તો પછી શી દશા થાય ! આ ચારે કષાયોનો ત્યાગ કરનાર મનુષ્ય ખરેખર સર્વ મનુષ્યોમા માનપાત્ર થાય છે એટલુ જ નહિ પણ તે દેવતાઓના પણ દેવતરૂપ (ઇંદ્રરૂપ) થાય છે ''

ભગવાનના મુખથી આ પ્રમાણે કષાયોનુ વર્ણન સાંભળી કુશલ નામના પુત્રે પ્રભુને પ્રશ્ન કર્યો.—

" હે તાત ! અમારાં અંતઃકરણો એ ચારે કષાયોથી કલુષિત છે, તો હે ભગવન્ ! અમોને ધર્મની પ્રાપ્તિ શી રીતે થશે ? ' અમોને ભરત સેવકોની માફક શામાટે આદેશ (આજ્ઞા) કરે છે ? ' એવા હેતુથી કોપાકુલ થયેલા અમે બાહુ બલિની વાત છે કે તે મોટા ભાઇને મારવાને ઇચ્છીએ છીએ ઐશ્વર્ય અને બાહુના અતુલ બળના અભિમાનથી અમે મસ્તમસ્ત થયેલા છીએ, તેથી હે નાથ ! અમારી ગ્રીવાઓ મોટા ભાઇને પણ નમન કરવાને ઇચ્છતી નથી છ ખડ પૃથ્વીનો વિજય કરવાથી ઉન્મત્ત થયેલા એવા ભરતને માયાની રચનાથી અમે જીતવાને ઇચ્છીએ છીએ અને નિરંતર વિવિધ કપટની રચનાનો વિચાર પણ કરીએ છીએ હે તાત ! તીવ્ર લોભના ઉદયથી છ ખડ વસુધાના સ્વામી એવા મોટા ભાઇનો પણ સત્વર વિજય કરી, તેમની લક્ષ્મીને સ્વાધીન કરવાની અમે ઉમેદ ધરાવીએ છીએ હે તાત ! આ ચારે ઉગ્ર કષાયોથી અમારા અંતઃકરણો કલુષિત થયેલા છે, તો હે પ્રભો ! અમારૂં શુ થશે ? અહા ! અમારી શી ગતિ થશે ? ''

પોતાના પુત્રનાં મુમુક્ષિતભાવથી ભરેલાં આ પ્રમાણેના ગદ્ગદિત વચનો સાંભળી ભગવાન્ ફરી પણ આ પ્રમાણે ધર્મોપદેશ દેવા લાગ્યા —

"હે વત્સો ! આ ચારે કષાયો મહા કડવા ફળને આપનારા છે, માટે પોતાના આત્માનું હિત ચાહનારા પુરૂષોએ તેનો ત્યાગ કરવો જોઇએ. હે પુત્રો ! આ વિષયપર સંસારથી વૈરાગ્ય થવાના કારણભૂત સકષાય કુટુંબનું દૃષ્ટાંત હું કહું છું તે સાવધાન થઇને સાભળો —

જબુદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમા પોતાની અપરિમિત સમૃદ્ધિથી અમરાવતીની સાથે સરસાઇ કરનાર વિજયવર્દ્ધન નામનું નગર હતુ. ત્યા સારી શોભાવાળો, સારા ગુણોનુ ભાજન અને લક્ષ્મીના આશ્રયરૂપ રૂદ્રદેવ નામનો શેઠ રહેતો હતો જેમ નિબ ત્રણ દોષને હરવાવાળો છે, છતા પોતાની કડવાશના દોષથી તે દૂષિત છે, તેમ તે ગુણવાન્ હોવા છતા રોષ—ક્રોધના દોષથી દુષિત થયેલો હતો. પતિ પર પ્રેમ રાખનારી અને ગુણવતી છતા રોષના દોષથી અગ્નિની શિખા જેવી અગ્નિશિખા નામની રૂપવતી તેને સ્ત્રી હતી પ્રસગ કે અપ્રસગ છતા કોપને પ્રગટ કરી તે બને દપતી સ્નેહાલાપ કે હાસ્યાદિ પણ પરસ્પર કદી કરતા ન હતા પોતાના ત્રણ પુત્રોને યૌવન પ્રાપ્ત થતા તેણે શિલા, નિકૃતિ અને સચયા નામની ત્રણ વણિક પુત્રીઓ પરણાવી હતી પ્રબલ ઉદયવાળા ક્રોધાદિ ચાર કષાયો પણ જાણે વિભક્ત થઇને રહ્યા હોય, તેમ ચાર દપતીના અતકરણમા પ્રત્યેકે સ્થાન લઇ લીધુ હતુ

રૂદ્રદેવ અને અગ્નિશિખા ક્રોધથી પોતાનુ મુખ વાકુ કરી પુત્રાદિને વિષે પણ કદી શીતલતા પામ્યા નહોતા. પોતાની ભાર્યા સહિત ડુગર પણ જાણે નરમાશને ત્યજી દીધી હોય અર્થાત્ જાણે કઠિનતાને ધારણ કરી હોય તેમ માનનીય પુરૂષોને પણ અહકારના દોષથી કદી નમતો નહિ કુડગ અને નિકૃતિ પણ માયાથી પોતાના સબધીઓને ઠગવાની બુદ્ધિવાળા કયાય પણ વિશ્વાસપાત્ર થયા નહોતા સમુદ્રની માફક દુઃખે પૂરવા લાયક સચયાયુક્ત સાગર પણ સમગ્ર જગતનુ ધન લોભથી પોતાને સ્વાધીન કરવાને ઇચ્છતો હતો. એ પ્રમાણે તીવ્ર કષાયોના ઉદયથી, જેમ ભયકર વ્યાધિઓથી શરીર વિડબના પામે તેમ તે કુટુબ વિડબના પામવા લાગ્યુ

એક વખતે રૂદ્રદેવે અગ્નિશિખાને કહ્યુ કે—" હે કાંતે ! યૌવનાવસ્થા યોગીઓને પણ વિકાર હેતુ થઇ પડે છે કહ્યુ છે કે— "

" यौवने विकरोत्येव, मनः सयमिनामपि,
राजमार्गेपि रोहन्ति, प्राट्ट्काले किलाङ्कुराः "

" યોવનવયમા સયમી પુરૂષોનુ મન પણ વિકારને પામે છે, કારણ કે વર્ષાઋતુમા રાજમાર્ગ પર પણ ઘાસ ઉગી નીકળે છે "

તેથી વિકારને વશ–તાબે થઈ જનાથી અને પોતાની લલનાઓના લાલિત્યને વશ થવાથી હમણા પણ આ વિનય વગરના આ પણા પુત્રો તારૂ માનતા નથી—સ્વતત્ર થઇને વર્તે છે અને તારી પુત્રવધૂઓ પણ યૌવનથી ઉન્મત્ત બની પોતાને અધિક માને છે, પણ ભક્તિથી તારૂ બહુમાન કરતી નથી છદ્મસ્થ જીવો જીવિતનુ પ્રમાણ સમ્યક્ પ્રકારે જાણી શકતા નથી, કારણ કે કોઇ પ્રાણી જન્મતાજ મરી જાય છે અને કોઇ ઘણા વર્ષો સુધી જીવે છે હે પ્રિયે ! વૃદ્ધાવસ્થા બહુ દુખે ભોગવી શકાય તેવી છે, તે વખતે ધનવાનોને પણ સર્વ રીતે પરાધીન થવુ પડે છે, ત્યારે નિર્ધન માણસોને માટે તો કહેવુજ શુ ? માટે ઉત્તરાવસ્થામા તારી આશાને વિશ્રામ આપવા માટે હુ આજે તને એક હજાર સોનામહોરે આપુ છુ, તે તારે એકાતમા ક્યા પણ છુપાવી રાખવી અને હે વ્હાલી ! તારે આ વાત તારી પુત્રવધૂઓને પણ કહેવી નહિ." આ બધી વાત નિદ્રૃતિએ ભીંતને આતરે રહીને સાભળી લીધી.

એકદા ફરીને શ્રેષ્ઠીએ પોતાની પત્નીને કહ્યુ-' હે વલ્લભા ! આ બે હજાર સોનામહોર હુ ભૂમિમા દાટી રાખુ છુ તે જો કદાચ કોઇ વખતે વિશૂચિકા, અગ્નિ, શૂળ, પાણી, સર્પ યા તો વિષાદિક શસ્ત્રથી આચિતુ મારૂ મરણ થાય, તો હે પ્રિયે ! પરલોકવાસી થયેલા એવા મારી પાછળ મારા નામથી એના મુખ્ય કરી તારે પુણ્યરૂપ ભાતુ આપવુ. હે કાંતા ! મે મારા પુત્રોની

ને આ નહિ કહેવા લાયક છતા વિશ્વાસથી તને કહ્યુ છે કારણ કે, પતિના સુખ દુખમા સ્ત્રી સમભાગી હોય છે ”

આ પ્રમાણે રૂદ્રદેવે પોતાની પત્નીને એકાતમા કહ્યું છતા માયાવી કુડગે ભીતને આતરે રહીને તે બધુ સાભળી લીધુ

એક વખતે લુબ્ધ એવી નિકૃતિ અને સચયાએ વિચાર કર્યો કે —“ સાસુને કોઇ રીતે રીઝવીને સસરાએ તેને છાની રીતે જે ધન આપેલ છે, તે આપણે લઇ લઇએ તો ઠીક થાય ” આ પ્રમાણે અન્યોન્યસલાહ કરીને કપટથી આખમા આસુ લાવી તેઓ ને સાસુને કહેવા લાગી કે-“ હે માત ! અભિમાનથી તમારી મોટી વહુ શિલાની ગરદન તો ઉચી ને ઉચીજ રહે છે, તે સ્નાન, મર્દન વિગેરે વડે તમારો સત્કાર કદી પણ કરતી નથી હે અબા ! યૌવનના મદથી અત્યાર સુધી અમારૂ ચિત્ત પણ ઉન્મત્ત થઈ ગયુ હતુ તેથી આજ સુધી તમારો સ્નાનાદિ સત્કાર અમારાથી પણ બની શક્યો નથી હવે તો અમારા તે પશ્ચાત્તાપરૂપ અગ્નિને તમારા સત્કારરૂપ જળ વડે બુઝાવવા ઇચ્છીએ છીએ ” આ પ્રમાણે પ્રપચી વાણીથી સ્નાન મર્દન વિગેરે સત્કાર પૂર્વક નિકૃતિએ તેને ભોજન કરાવ્યુ. બીજે દિવસે તેનાજ આદર પૂર્વક બહુ ઘીવાળુ પકવાન જમાડી સચયાએ પણ તેને વિશેષ પ્રસન્ન કરી આ રીતે દરરોજ વારા ફરતી નિકૃતિ અને સચયા વધારે ને વધારે સાસુની ભક્તિ કરવા લાગી

આ પ્રમાણેના કૃત્રિમ વિનયને સત્ય માનતી અગ્નિશિખા અત્યત પ્રસન્ન થઇને સરલ હૃદયથી વિચારવા લાગી કે-“ કોઈ વધૂ તો શીકયની માફક સાસુના છિદ્રજ જોયા કરે છે અને સાસુ તથા નણદ વિગેરેની સાથે વાર વાર કલહ કર્યા કરે છે કોઇક વહુ તો સાસરે આવતાજ ઓછુ વધતુ બોલનારી થઇ પડે છે અને પોતે સ્વતત્ર થઇ પોતાના પતિને રીઝવી માત પિતાથી તેને અલગ કરાવે છે સાસુ, ભર્ત્તાર અને નણદ વિગેરે ઉપર પ્રમાણ અને વિનયવતી તથા સાક્ષાત્ લક્ષ્મી સમાન એવી પુત્રવધૂ તો કોઇકજ હોય છે પરતુ મારા

પૂર્વકૃત સુકૃતથીજ, સેવાતત્પર, કુલીન અને શીલસપન્ન એવી આ પુત્રવધૂઓ મને મળી છે વળી એમ પણ કહેવાય છે કે સ્ત્રીઓનાં સારા ભાગ્યેજ પુત્ર પછી થયેલ પુત્રી હૃદય અને નેત્રને આનંદ આપવાવાળી હોય છે અને તે તેમના વિશ્વાસનુ મૂળસ્થાન હોય છે. તેવી પુત્રી તો મને પ્રાપ્ત ન થઇ પણ દૈવની અનુકૂળતાથી વધૂરૂપે આ નિકૃતિ અને સંચયા મને પુત્રી સમાનજ પ્રાપ્ત થઈ છે જો આ બંને પુત્રવધૂ જીવનપર્યંત મારી સેવા કરશે, તો આશાવિશ્રામના કારણરૂપ ધનની પછી મારે શી પરવા છે? આ બને વધૂ મારી બહુ ભક્તિ કરે છે, માટે એમનાથી મારે કંઈપણ છાનુ રાખવુ ન જોઇએ, તો મારૂ જે ગુપ્ત નિધાનનુ સ્થાન છે, તે એમને બતાવુ! કદાચ અકસ્માત્ મારૂ મરણ થાય તો પણ એમની ભક્તિના બદલામા એમને ધન અર્પણ કરવાથી હુ તેની ઓશીગણ્ણ થઇશ સર્વ કામમા ભદ્રા (વીષ્ટી) ની માફક શિલા વહુ તો બહુ ગવિષ્ઠ છે, તેથી મે પ્રથમથીજ તેનો ત્યાગ કરેલો છે, તો તેને ધન શુ આપવુ?" આ પ્રમાણે વિચાર કરી અગ્નિશિખાએ તે સ્થાન બે નાની વહુઓને બતાવ્યુ અને કહ્યું કે,-"હું જ્યારે મરણ પામુ ત્યારે તમારે આ વહેંચીને લઇ લેવુ" વહુઓએ કહ્યુ કે-"હે માત! તમે ચિરકાળ જીવો અમારે ધનનુ શુ પ્રયોજન છે? તમો છો તો અમારે ધનજ છે." એ રીતે તેમણે પોતાની નિ:સ્પૃહતાનો દંભ દેખાડ્યો કહ્યું છે કે-

> "व्रतदम्भः श्रुतदम्भः, स्नातकदम्भः समाधिदम्भश्च ;
> निःस्पृहदम्भस्य तुलां, व्रजन्ति नैते शतांशेन."

"વ્રતદંભ, શ્રુતદંભ, સ્નાતકદંભ, અને સમાધિદંભ એ ચારે દંભ નિસ્પૃહ દંભના સોમા ભાગની તુલનાને પણ પામી શકે નહીં."

એકદા મધ્ય રાત્રે સાસુને ઠગીને લોભથી તે ધન લઇ બીજે કોઈ ઠેકાણે તેમણે ભૂમિમા દાટી દીધુ પોતાનો સ્વાર્થ સાધી લીધા પછી તેમણે દિવસના પૂર્વ ભાગની છાયાની માફક સાસ ઉપરનો વાદિનભાવ

આસ્તે આસ્તે ઓછા કર્યા. પ્રથમનો તેમનો આદર અને પછીથી થતો અનાદર જોઇને અગ્નિશિખા મનમા આશ્ચર્ય પામી અને તે પોતાનુ નિધાન જોવા લાગી જ્યારે તે નિધાન તેના જોવામા ન આવ્યુ, ત્યારે તેણે વિચાર્યુ કે, "નિશ્ચય એમણેજ કપટ પ્રપંચ રચી મારૂ નિધાન હરી લીધુ છે. કારણ કે તે સ્થાન એમના શિવાય બીજા કોઇના જાણવામા નથી." એટલા તે મનમા ઇર્ષ્યા લાવી તે મને પૂછવા લાગી —"હે પુત્રવધુ ! તમે તે નિધાન લીધુ છે ? અગર જાણો છો ?" તે બોલવા લાગી—"હે માત ! જો અમે તે નિધાનની વાત જાણતા હોઇએ તો, દેવ અને સદ્ગુરૂના ચરણોનો સ્પર્શ કરીએ અથવા તો સર્વ તીર્થ કરતા વિશેષ એવા તમારા (સાસુના) ચરણોને અડકીએ ! હે માતા ! મહાન્ કલંકમા પણ કુળવાનની શુદ્ધિ સોગન વડેજ થાય છે કારણ કે ગમે તેવુ મોટુ સંકટ માથે આવી પડે અને છેવટે પ્રાણોનો પણ કદાચ અંત આવે તો પણ કુલીન સ્ત્રીઓ સોગનને મિથ્યા કરતી નથી (ખોટા સોગદ ખાતી નથી) આટલા સોગદ ખાતા છતા પણ જો અમારા પર તમને વિશ્વાસ આવતો ન હોય તો તમારા કહેવા પ્રમાણે શુદ્ધિને માટે અમે દિવ્ય કરવાને તૈયાર છીએ હે અંબા ! બાલ્યાવસ્થાથી અમારા માતપિતાએ તમારા ખોળામા અમને મૂકી છે, તો અમારા માતા, પિતા, ગુરૂ, બંધુ અને સાસુ પણ તમેજ છો આમ છતા નિર્દોષ એવી અમારી ઉપર જો તમે દોષોનો આરોપ કરશો, તો એ ની વાત છે કે જેનુ અમે શરણ લીધુ તેનાથીજ અમને ભય પ્રાપ્ત થયુ એમ થશે" વહુઓની આ પ્રમાણેની વચન રચનાથી "મારૂ ધન નક્કી એમણેજ લીધુ છે" એ પ્રમાણે નિશ્ચય કરી તેમના પર મનમા ગુસ્સો લાવી અગ્નિશિખાએ તરતમા મૌન ધારણ કર્યુ"

આ તરફ રૂદ્રદેવે પોતાના અવસાન સમયે શુભ ઠેકાણે વાપરવા માટે એકાતમા પોતાની સ્ત્રી સમક્ષ પૃથ્વીમા જે ધન રાખ્યુ હતુ, તે હકીકત કુડંગે સાગરને જણાવી પહેરાવાળા અને ચોરોની જેમ લોભી અને કપટી જનો હમેશા મળતા રહે છે અથવા મળી

જાય છે પિતાને કોઇ રીતે પ્રસન્ન કરી તેણે છુપાવેલું ધન આપણે લઈ લઇએ ' એના લોભથી તે બ ને એ એક વિચાર કર્યો ત્યારપછી તે કપટથી વિનય બતાવી પિતાને કહેવા લાગ્યા કે –" હે તાત ! અમે ત્રણે તમારા પુત્રો છીએ, તમે અમને બાલપણથી ઉછેરી મોટા કર્યા છે, પરંતુ દિલગીર છીએ કે અમારામાથી કોઇએ પણ તમે વૃદ્ધ થતાં સુધી તમારી શુશ્રૂષા કરી નથી ' ઘણા ઘરના પ્રાહુણો ભુખે મરે ' એવી લોકમાં વપરાતી કહેવત સત્ય છે હે તાત ! હવે તમારી સેવા વિનાનો જે દિવસ જાય છે, તે અમને સંતાપકારી થાય છે, માટે આ-જથી જંગમ તીર્થરૂપ તમારી સેવા કરવા અમે ઇચ્છીએ છીએ " એમ કહીને પ્રથમ દિવસે કુડંગે સ્નાન, ભોજનાદિકથી સત્કાર કર્યો. બીજે દિવસે સાગરે પણ સ્નેહાલાપપૂર્વક સારા ખાનપાનથી તે-મને પ્રસન્ન કર્યા. આ પ્રમાણે વારા ફરતી સત્કાર કરતા કેટલેક દિવસે તેના પિતા તેના પર બહુજ પ્રસન્ન થઇ આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યા –' અંત સમયના શુભ વ્યયને માટે મે દ્રવ્ય ભૂમિમા સ્થા-પિત કર્યું છે તે વિત્તનુ સારે ઠેકાણે સ્થાપન કરવું એજ પુણ્યવ્યય કહેવામા આવે છે તે સુસ્થાન તો અહી માતપિતાની સેવા કરનાર પુત્રજ કહી શકાય તેમ છે કુડંગ અને સાગર માતપિતાની બહુ ભક્તિ કરનાવાળા છે, માટે જે ધન મે ભૂમિમા સ્થાપન કર્યું છે, તે એમને બતાવું જેથી તે વિત્તનો ભવિષ્યમા સારે માર્ગે વ્યય પણ થશે અને હું પણ એમનો અનૃણી-(ઋણ રહિત) થઈશ " આ પ્રમાણે વિચારી તેણે પોતાના બન્ને પુત્રોને દાટેલ દ્રવ્ય બતાવીને કહ્યું –" હે વત્સો ! મારૂં મરણ થતા બે હજાર સોનામહોર જેટલું આ ધન તમારે લઇ લેવું ડુંગર તો જન્મથી અવિનીત હોવાથી તે મને પ્રિય નથી, માટે આ દ્રવ્ય તમને સોંપું છું આ ધનમાથી એને તમારે ભાગ ન આપવો " પુત્રોએ કહ્યું–" હે તાત ! તમે બહુ કાળ આનંદ પામો, અમારે તે ધનનું શું પ્રયોજન છે ? કારણ કે તમે અ-મારી ઉપર ઇન્દ્રની જેમ રહી આપત્તિના તાપને દૂર કરવાવાળા કાયમ રહો એમજ ઇચ્છીએ છીએ " કહ્યું છે કે —

" यत्र तत्रापि सुलभम, धन लाभोदये नृणाम् ;
हितान्वेषी पुनस्तात', पत्तनेऽपि न लभ्यते "

" જ્યારે લાભનો ઉદય થાય ત્યારે ધન તો માણસોને જ્યાં ત્યાં પણ મળવુ સુલભ છે, પરંતુ પુત્રના હિતનીજ ગવેષણા કરનારા પિતા મોટા શહેરમાં પણ મળી શકતા નથી "

આ પ્રમાણે ઉપર વાચાથી સરલ મનવાળા પિતાને વિશ્વાસ પમાડી લોભથી તેમણે ત્યાંથી નિધાન લઇ બીજે ઠેકાણે એકાંતમાં રાખી દીધું ત્યારપછી તેમણે પિતાનો વિનયોપચાર ઓછો કરી નાખ્યો, કારણ કે બનાવટી પ્રેમ પતંગના રંગની માફક વધારે વખત ટકી શકતો નથી જ્યારે તેમનો વિનય ઓછો થઈ ગયો, ત્યારે શાણા રૂદ્રદેવને મનમાં શંકા ઉત્પન્ન થઇ તેથી પુત્રોને કહેલ નિધાનસ્થાન તે એકાંતમાં જોવા લાગ્યો સંતતિ વિનાની સુપત્નીની જેમ તે સ્થાન દ્રવ્યથી શૂન્ય જોઇને શોકાથી ભ્રષ્ટ થયેલા બિલાડાની માફક તે વિલખો થઇ ગયો " આ પુત્રો શિવાય બીજુ કોઇ નિધિનુ સ્થાન જાણતુ નથી, માટે ચોક્કસ આ કપટી પુત્રોએજ મારૂ નિધાન હરણ કર્યું છે " આ પ્રમાણે વિચારી શ્રેષ્ઠીએ પુત્રોને પૂછ્યુ —" હે પુત્રો ! તે નિધાન કયાં ગયુ ? " તેમણે કહ્યુ —" હે તાત ! જો અમે તે નિધાન સબંધી વાત પણ જાણતા હોઇએ, તો તમારા અથવા જન્મ આપનારી માતાના ચરણોનો સ્પર્શ કરીએ અથવા તમે કહેતા હો તો તપેલી કપર્દિકા (કોડી) ઉઠાવીએ ! જ્યારે પિતાના મનમાંજ અમારા ઉપર આવી અપ્રતીતિ ઉત્પન્ન થઇ તો ખરેખર અમારા પૂર્વકૃત દુષ્કર્મનોજ ઉદય થયેલો જણાય છે હે તાત ! જ્યારે તમારી અમારા ઉપર પ્રતીતિ નથી, ત્યારે બીજાઓની તો કેમજ હોઇ શકે ? લોકમાં પણ એવું કહેવત છે કે, જે પોતાના ઘરમાં હલકો પડે, તે બહાર પતન કરતા પણ હલકો પડે છે " પોતાના નિધાનની સ્થિતિ જાણવાની તેને પ્રબલ ઇચ્છા હતી છતાં કુટિલતા યુક્ત ચતુરાઇથી અને યુક્તિ પ્રયુક્તિથી તે પુત્રોએ તેને બોલતા જતાજ અટકાવી દીધો

ત્યારથી તે ઇષ્ટિકાપાકની માફક કોપથી અંતઃકરણમાં અતિશય બળતો સતો કોઇની સાથે પણ સ્નેહથી વાત કરતો નહિ. એ પ્રમાણે કલુષિત મનવાળા એવા તેમનો કેટલોક કાળ વ્યતીત થયો.

એક દિવસે શેઠાણીએ પોતાનું નિધાન ગુમાવ્યાની વાત શેઠને કહી. તે સાંભળીને શેઠને બહુ ખેદ થયો અને મનમાં કોપ લાવી સ્ત્રીને કહેવા લાગ્યો-“ હે પાપિણી ! વહુઓને આ વાત કરી શા માટે ? ” તેનું ક્રોધથી કઠોર થયેલું ભાષણ સાંભળી અગ્નિશિખા પણ કોપના આવેશથી બોલી -“ મૂર્ખ ! પાપી તો તું પોતેજ છે કે પોતાના પુત્રોને ગુપ્ત ધનની વાત કહીને બધું ગુમાવ્યું ” જેમ અગ્નિમાં ઘી હોમવાથી તે પ્રજ્વલિત થાય તેમ તેણીના જ્વલંત વાકયોથી રૂદ્રદેવ નખથી શિખા સુધી બળી ગયો. તે પોતાનો ઉભરો ખાલી કરવા બોલ્યો કે,-“ હે પાપિણી ! તું પતિની સામે કોપ કરીને યદ્વાતદ્વા બોલે છે, માટે તું કુલાંગનાજ નથી ” પતિના આવા વચનથી લાકડીથી દબાયેલ નાગણની માફક તે ક્રોધથી બહુજ લાલ નેત્ર કરીને કહેવા લાગી કે,-“ જ્યારથી હું તમારે પલ્લે પડી છું, ત્યારથીજ મારૂં કુળ નાશ પામ્યું છે ” આ પ્રમાણે એક બીજાની સામે કોપથી બોલતા કલહ બહુજ વધી પડ્યો એટલે શ્રેષ્ઠીએ ક્રોધથી અગ્નિશિખાને લાકડીવતી સખ્ત ફટકો માર્યો. ભવિતવ્યતાના યોગથી તે ફટકો મર્મસ્થાને લાગવા રૂદ્રદેવથી જાણે ભય પામ્યા હોય, તેમ તત્કાલ અગ્નિશિખાના પ્રાણ ચાલ્યા ગયા.

રૌદ્ર ધ્યાનથી મરણ પામીને તે પોતાનાજ ઘરમાં લાલ નેત્રવાળી, તીવ્ર વિષયુક્ત અને કાળા વર્ણવાળી નાગણ થઇ ઘરમાં આમ તેમ ભ્રમણ કરતાં તે નિધાન જોઇને હર્ષ પામી અને લોભથી તેની ઉપર બેસીને ત્યાંજ નિરંતર સુખે રહેવા લાગી. અન્યદા સંચયાને ઠગીને નિકૃતિ તે નિધાન લેવા ગઇ એટલે પૂર્વ વૈરથી તે સર્પિણીએ તેને ડંખ માર્યો જેથી તરત તે મરી ગઇ અને આર્ત્તધ્યાનના યોગે તે પણ ત્યાંજ નકુલણી થઇ લોભના વેગથી તે નિધા-

નને માટે પરસ્પર તે બન્નેનો કલહ થવા લાગ્યો. "હવે તો બધુ નિધાન મનેજ મળશે" આવા વિચારથી સંચયા પણ ખુશ થતી થતી કંઈ કારણસર નિધાન પાસે ગઈ, એટલામા દુષ્ટ નાગણ તેને પણ ડશી, તેથી તે તત્કાળ પંચત્વ પામી લોભના ઉદયથી તે પણ પોતાનાજ ઘરમા કુતરીરૂપે અવતરી તેને બહુ મારતા પણ મોહના પ્રભાવથી તે ઘરનુ આગણુ કદી મૂકતી નહિ નિધિમા લુબ્ધ થઇ સાગરે કુડંગને વિષથી મારી નાખ્યો તે પણ ઘરની અદરજ કાળના જેવો ભયંકર સર્પ થયો પોતાનુ નિધાન જોઇ લોભથી તે ત્યાજ નિરંતર રહેવા લાગ્યો એકદા સાગર જ્યારે તે નિધાન લેવા આવ્યો, ત્યારે પોતાના પૂર્વ વૈરથી તેને તે ડસ્યો તે પણ તરતજ મરણ પામી તે નિધાનની પાસે નોળીયો થયો નિધાનના લોભથી નિરંતર તે બન્ને પણ પરસ્પર લડવા લાગ્યા

એકદા શેઠ દુકાનેથી ઘેર આવ્યા ત્યારે ડુંગરને પોતાના પગ ઉપર પગ ચઢાવીને બેઠેલો જોયો. શેઠે કંઈક કામ બતાવ્યુ પણ તેણે કશો ઉત્તર પણ ન આપ્યો, કારણ કે અભિમાનથી તેની ડોક ઉંચી ને ઉંચીજ રહી હતી અને પોતાને તે સર્વોત્કૃષ્ટ માનતો હતો. પોતાની અવજ્ઞાથી અને પુત્રના અવિનયથી રૂદ્રદેવ કોપ લાવીને બળતો ઝળતો ડુંગરને કહેવા લાગ્યો —"હે મૂઢ! તારા બીજા ગુણો તો દૂર રહો પરંતુ કમાઇને ખાતા પણ નથી આવડતુ. પોતાના મનમા ખોટા અભિમાનને ધારણ કરતા તને શરમ નથી થતી?" કહ્યું છે કે —

"स्वचित्तकल्पितो गर्वः, उपहासाय जायते,
उत्क्षिप्य टिट्टिभ पादौ, शेते भङ्गभयाद्भुव."

"પોતાના મનમા ખોટો ગર્વ રાખવાથી માણસ હાસીપાત્ર થાય છે (આકાશના પડવાથી) પૃથ્વી ફૂટી જવાના ભયને લીધે ટીટોડી પોતાના બન્ને પગ ઉંચા કરીને સુએ છે"

આ પ્રકારના અનર્થકારક વચનોથી ડુંગર ક્રોધ આણીને ખૂબ બળવા લાગ્યો અને પિતાની સામે ઉંચા નીચા બોલ બોલવા લાગ્યો ક્રોધ અને માનના યોગથી સામસામે બોલતા જતા તેમનો વિવેક નષ્ટ થઈ ગયો અને બંને પિતા પુત્ર અત્યંત કલહ કરવા લાગ્યા તે વખતે નાગણ અને નકુલી તથા ભુજંગ (સર્પ) અને નોળીયો, ક્રોધથી કલહ કરતા કરતા બિલમાંથી નીકળી બહાર આંગણામાં આવ્યા શિલા પણ કાંઈ કામસર નિધાનપાસે ગઈ એટલે ત્યાં રહેલ કુતરીએ તેને કરડી એટલે તે પણ રૂદન કરતી આગણા આગળ પડી ગઈ શિલાએ કરેલ ઘાથી તે કુતરીના પણ પ્રાણ કંઠે આવી રહ્યા, એટલે તે પણ કર્ણકટુક શબ્દ કરતી આગણા પાસે પડી અહો ! આશ્ચર્ય ! આશ્ચર્ય ! એમ વિસ્મય પામતા ઘણા લોક ત્યાં જોવાને માટે એકઠા થયા કેટલાક લોકો આશ્ચર્ય પામ્યા, કેટલાકને હસવુ આવ્યુ, કેટ-લાક મધ્યસ્થ રહ્યા અને કેટલાક વૈરાગ્ય પામ્યા

તે વખતે કોઈ જ્ઞાની મુનિ ગોચરીને માટે ભમતા ભમતા શ્રેષ્ઠીના પુન્યયોગે ત્યાં ભિક્ષા લેવા આવ્યા. પોતાના જ્ઞાનથી શ્રેષ્ઠી કુટુબનો વૃત્તાંત યથાર્થ જાણતા એવા તે મુનિ ' અહો ! આ કષાયનુ પરિ-ણામ છે ' એમ કહી ત્યાંથી તરતજ બહાર નીકળ્યા શેઠ તે વચન સાભળી તેમની આગળ જઇને પોતે કલહમા વ્યગ્ર હોવા છતા તે-મના કહેવાનો ભાવાર્થ પૂછવા લાગ્યો મુનિ કહેવા લાગ્યા—" હે સૌમ્ય ! સાભળ, આ તમારા ઘરમા અતિ વિષમ એવા કષાયરૂપ વૃ-ક્ષનુ પુષ્પ ખીલેલુ છે જે સમજુ માણસોને વૈરાગ્યનુ કારણ અને અજ્ઞજનોને હાસ્યનુ કારણ થઇ પડ્યુ છે આ સર્પ અને નોળીયો છે તે ડુંગર અને સાગર તારા પુત્રો છે, આ સર્પિણી તારી પત્ની છે અને આ નકુલી તેં નિકૃતિ છે, તથા આ કુતરી તે સંચયા છે ખરે-ખરી રીતે કષાયોએ તારા કુટુંબને નટના પેડાની માફક જુદા જુદા રૂપ લેવરાવ્યા છે " તેની આગળ મુનિએ જ્યારે પૂર્વભવનો વૃત્તાંત કહ્યો, ત્યારે તે સાભળીને સર્પાદિ પાચે જીવો જાતિસ્મરણ પામીને

પ્રતિબોધ પામ્યા તેથી તરતજ તે મુનિ પાસે અનશન ગ્રહણ કરી, પ-રસ્પરના વૈરભાવને શાંત કરી, પશ્ચાત્તાપથી દુષ્કર્મનું દલન કરીને સ્વર્ગે ગયા. રૂદ્રદેવ અને ડુંગર પણ વૈરાગ્ય પામ્યા અને શ્રુતસાગર સૂરિની પાસે તેમણે દીક્ષા અંગીકાર કરી

રૂદ્રદેવ મુનિ કોઇ કોઇવાર સાધુસમાચારીમાં આવશ્યક કરતા અને જ્યારે પ્રવર્ત્તક મુનિ તેને પ્રેરણા કરતા, ત્યારે પૂર્વના અભ્યાસથી તે ક્રોધાવેશમાં આવી જતા હતા. ડુંગરઋષિ પણ દુષ્કર તપ કરતા હતા છતા પૂર્વ સ્વભાવથી પોતાથી વિશેષ પર્યાયાદિવાળા રત્નાધિક મુનિઓને નમતા નહિ પ્રવર્ત્તકોએ શાસ્ત્રગર્ભિત વાણીથી તેમને બહુ સમજાવ્યા, પણ ક્રોધ અને માનની અધિકતાથી તેઓ તેમની સાથે પણ કલહ કરવા લાગ્યા નિરંતરના તેમના કલહથી સાધુઓ બધા કંટાળી ગયા એટલે તેમણે પોતાના ગુરૂને પ્રેરણા કરી, તેથી ગુરૂએ તે બંનેને ગચ્છ બહાર કર્યા. ત્યાંથી તેઓ બીજા ગચ્છમાં ગયા, ત્યાં પણ પોતાના સ્વાભાવિક દોષને લીધે કીટકવ્યાકુળ કુતરાની જેમ તેઓ ગચ્છ બહાર થયા. સર્વ (ગુણ) સમુદાયથી પણ જ્યારે તેઓ ભ્રષ્ટ થયા, ત્યારે તેમને સ્થિરતા મળવાનું કોઈપણ સ્થાન ન મળ્યું, એટલે ગચ્છનો ત્યાગ કરીને તેઓ શિથિલાચારી થઇ ગયા સર્વ સૂત્ર અને અર્થરૂપ પૌરૂપીને પણ તેઓ યથાર્થ સાચવતા નહોતા અને ત્રણ ગુપ્તિ તથા પાંચ સમિતિનું પણ તેઓ બરાબર આરાધન કરતા નહોતા એ રીતે સાધુઓની સર્વ પ્રકારની ધર્મકરણીમાં તેઓ પ્ર-માદી થઇ ગયા

એકદા અગ્નિશિખાનો જીવ જે દેવ થયો છે તેણે પોતાના પૂર્વ ભવના ભર્ત્તાર અને પુત્રને જોયા, એટલે તેમને પ્રતિબોધ આપવાને તેણે અગ્નિશિખાનું રૂપ કર્યું અને રાત્રે ત્યાં આવીને તેમની આગળ આમતેમ ભમવા લાગી. અગ્નિશિખાને જોઇને રૂદ્રદેવ બહુ આશ્ચર્ય પામી કહેવા લાગ્યો કે —"હે ભદ્રે! તું તો મરી ગઇ હતી અને અત્યારે જીવતી કેમ થઇ? દેવતાઓની ઉપાસનાથી, મંત્રોથી કે સેવન કરેલા

ગમે તેના રસૌષધોથી પણ મરી ગયેલા માણસો કદી જીવતા થતા નથી, એવી સર્વજ્ઞ ભગવાનની વાણી છે " ત્યારે અગ્નિશિખારૂપ-ધારક દેવ કહેવા લાગ્યો.—" તે સર્પિણીના ભવમા મે અણસણ-કર્યું હતુ તેથી હુ દેવ થઇ છુ અને અત્યારે આ રૂપ ધારણ કરી અહી આવી છુ " રૂદ્રદેવ કહેવા લાગ્યા —" હે મુગ્ધ ! હમણા તો તુ અ-વિરતિ છે, તો સર્વવિરતિ એવા અમને તુ કેમ વદન કરતો નથી ? " દેવતા કહેવા લાગ્યો —' તમને અત્યારે સર્વવિરતિ કયા છે ? કપા-યોનુ પરિણામ ઘણુ માઠુ હોય છે, એમ પ્રથમથી તમે જાણો છો છતા પણ તમે કષાયથી કલુષિત આશયનાળા, થયા છો અને દુષ્કર્મના દોનથી, ધર્મકર્મમા હમેશા સહાય કરનારા એવા સાધુઓથી સેવિત, ઐહિક અને આમુષ્મિક સુખશ્રેણીનુ કારણ, મૂલ અને ઉત્તર ગુણનો સમૂહ જેમા રહેલો છે અને જે પુણ્યના ભડાર છે એવા ગચ્છનો ત્યાગ કરીને દુખ અને દુર્ગતિના કારણભૂત અને સાધુઓએ નિદિત એવા શિથિલાચારીપણાને તમે પ્રાપ્ત થયા છો. " આ પ્રમાણે પરિ-ણામે હિતકારક એવા ધર્મનો તેમને ઉપદેશ આપીને વીજળીના પ્ર-કાશની માફક તરતજ તે દેવતા અદૃશ્ય થઇ ગયો તે દેવના ઉપદેશથી રૂદ્રદેવ અને ડુગરને સવેગ ઉત્પન્ન થયો એટલે તરતજ તે બને મુનિ પાછા શ્રુતસાગર આચાર્યની પાસે વ્રત લેવાને આવ્યા " ક્રોધ અને માનની અધિકતાથી તમને વ્રત દુરારાધ્ય છે " એમ ગુરૂએ જ્યારે કહ્યું, ત્યારે રૂદ્રદેવમુનિ સવેગને પામ્યા સતા બોલ્યા કે—" હે ભગ-વન્ ! નિમિત્ત પ્રાપ્ત થતા પણ યાવજ્જીવ હુ જરા પણ કોપ નહિ કરૂ ! " આ પ્રમાણે વ્રતમા વધારે ઉત્કંઠિત થઇને આચાર્ય મહારાજ-ની સાક્ષીએ તેણે અભિગ્રહ લીધો. તેમજ ' મોટા, ગ્લાન, બાલ, વૃદ્ધ અને તપસ્વી એ સર્વનો હુ યાવજ્જીવ વિનય કરીશ " એ પ્ર-માણે સર્વની સમક્ષ ડુગરમુનિએ પણ અભિગ્રહ લીધો એટલે રૂદ્ર-દેવ અને ડુંગરમુનિને અભગ વૈરાગ્યના રગથી રગાયેલા જાણીને ગુરૂએ તેમને આલોયણા આપીને પૂર્વની પેઠે ગચ્છમા લીધા

પછી તે બન્ને મુનિ આઠ કાલાદિના અતિચારનો નિરંતર ત્યાગ કરીને અપ્રમત્તપણાથી સમ્યક્રીતે સ્વાધ્યાય ધ્યાન કરવા લાગ્યા. સમ્યક્ત્વ મોહનીય, મિશ્ર મોહનીય, મિથ્યાત્વ મોહનીય એ ત્રણ પ્રકારના કર્મપુંજનો ક્ષય થવાથી તેઓ આઠ પ્રકારનો દર્શનાચાર સમ્યક્પ્રકારે આચરવા લાગ્યા દુષ્ટ એવા ચારિત્રાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમથી તેઓ શુભ આશયવાળા થઈ નિરતિચાર ચારિત્ર પાળવા લાગ્યા આ લોક સબંધી અને પરલોક સબંધી આશંસાની અપેક્ષા રાખ્યા વિના છઠ્ઠ અઠ્ઠમ વિગેરે દુષ્કર તપ તેઓ કરવા લાગ્યા મુક્તિ સાધવાના હેતુભૂત શ્રીજિનેશ્વર ભગવંતે પ્રરૂપિત યોગોને વિષે પોતાના મન, વચન અને કાયના બળને તેઓ યથાવિધિ જોડવા લાગ્યા એ પ્રમાણે પોતપોતાના અભિગ્રહને સાવધાનરીતે પાળતા શુભ ધ્યાનરૂપ અગ્નિવડે તેમના ઘણા કર્મરૂપ ઇંધન બળી ગયા, તેથી જીવના વીર્ય વિશેષના અતિશય સામર્થ્યવડે અને કર્મના પરિણામની વિચિત્રતાવડે મુક્તિમાર્ગને સાધવામાં તૈયાર થયેલા એવા તેમને કેટલેક દિવસે ઘાતિકર્મના ક્ષયથી કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું "

હવે કુણાલે[1] પ્રભુને પ્રશ્ન કર્યો કે —"હે તાત! પ્રથમ તો તે બન્ને મુનિ તેવા પ્રકારના કષાયવાળા હતા અને પછીથી તરતમાજ તેમને શી રીતે કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું?" ભગવાન્ કહેવા લાગ્યા — "હે વત્સો! જીવનું સામર્થ્ય અદ્ભુત છે અને કર્મનું પરિણામ પણ વિચિત્ર હોય છે તેજ તેનો હેતુ છે, કહ્યું છે કે—

"जीवाण गई कम्माण परिणई पुग्गलाण परियट्ट;
मुत्तूण जिण जिणवरमय च को जाणिउं तरइ."

"જીવોની ગતિ, કર્મોની પરિણતિ, પુદ્ગલોનું પરિવર્ત્તન—એ જિન કે જિનેશ્વરના મત[2] શિવાય કોઇ પણ જાણવાને સમર્થ નથી "

---

૧ પ્રભુના ૯૮ પુત્ર પૈકીના એક ૨ જિનેશ્વરના મતને જાણનારા સમજવા.

ભારે કર્મના યોગથી સાધુઓ પણ કદાચ પોતાના માર્ગથી પતિત થાય છે, તથાપિ ઉચા પ્રકારના સત્કાર્યોવડે તેઓ પાછા પોતાના માર્ગપર આવી શકે છે શૂરવીર જીવોને સુસાધ્ય અને બલહીન પુરૂષોને દુ સાધ્ય એવા તપને મોટા કૃત્યોની સિદ્ધિમા જિનેશ્વર ભગવતે પ્રથમ કહેલ છે નિર્મલ એવા તપથી મનુષ્યોને જે દુર્લભ હોય તે સુલભ થાય છે, વાકુ હોય તે સ્થિર થાય છે અને દુ સાધ્ય હોય તે સુસાધ્ય થાય છે અનત ભવોથી વિસ્તાર પામેલા મહા પાપો પણ, અગ્નિથી કાષ્ઠની જેમ તપથી ભસ્મ થઈ જાય છે ” કહ્યુ છે કે —

"दीप्यमाने तपोवह्नौ, बाह्ये चाभ्यन्तरेऽपि च,
यमी जरति कर्माणि, दुर्ज्जराण्यपि तत्क्षणात्."
"पुमान् कर्मेरितः कृत्वाऽप्येनास्यतिमहान्त्यपि,
सम्यगालोचनापूर्वं, शुध्यत्येव तपः सृजन्."
"तपः स्वभावतः सर्व–पापविध्वंसि यत्पुनः,
सम्यगालोचनापूर्वं, सिंहः पक्षरितश्च सः"

" બાહ્ય અને આભ્યતર તપરૂપ અગ્નિ દેદીપ્યમાન થયે છતે સયમી પુરૂષ, દુ ખે દૂર કરી શકાય એવા કર્મોને પણ ક્ષણવારમા નિર્જરી (વિખેરી) નાખે છે કર્મને વશ થઇ પ્રાણી અતિ મોટા પાપ કરે, તો પણ સમ્યક્ પ્રકારની આલોયણાપૂર્વક જો તે તપ કરે, તો શુદ્ધ થઇ શકે છે તપ સ્વભાવથીજ સર્વ પાપોનો નાશ કરે છે તેમા પણ જો તે સમ્યક્ આલોચનાપૂર્વક કર્યુ હોય તો તે સિંહ ને વળી પાખરેલો તેના જેવુ છે અહીં મહાદુષ્કર્મ કરવાવાળી છતા સમ્યક્ આલોચનાપૂર્વક તપ કરીને શુદ્ધ થયેલી બ્રાહ્મણીનુ દૃષ્ટાત છે ” તે સાંભળો—

ભરતક્ષેત્રના વિશાલપુર નામના નગરમાં, જેણે શત્રુઓને પોતાના દાસ બનાવ્યા છે એવો અને સૂર્ય સમાન તેજસ્વી સૂરતેજ ના-

મનો રાજા હતો. સરલસ્વભાવી, સૌમ્ય, કૃતજ્ઞ, પરદુ ખને જાણનાર, દાક્ષિણ્યતાયુક્ત, ક્ષમાશીલ ગભીર, રૂપમા કામદેવ જેવો અને સર્વ વિદ્યામા પારગત એવો વેદવિચક્ષણ નામનો કોઇ પરદેશી બ્રાહ્મણ તે રાજાનો પુરોહિત હતો. એક વખતે રાજસભામાથી બહાર નીકળતા રસ્તામાં, ઉપરનુ અને નીચેનુ કાબરચિતુ તથા જાડુ કબળરૂપ વસ્ત્ર જેણે પહેરેલુ છે અને માથા ઉપર જેણે બે ત્રણ છાશ વિગેરેના પાત્રો ધારણ કરેલા છે, એવી રૂપવતી કોઇ ભરવાડની સ્રી જોઇને તે ખેદપૂર્વક વિચાર કરવા લાગ્યો —"અહો! કર્મ અને વસ્ત્રો બને જેના અયોગ્ય છે, એવા આ સ્રી રત્નને વિધાતાએ કેમ વિડબના પમાડી હશે? ખરેખર! વિધિ રત્નદોષી છે!" આ પ્રમાણે તે વિચાર કરે છે એટલામા આલાનસ્તભને ઉખેડીને સ્વેચ્છાએ આમતેમ ભ્રમણ કરતો રાજાનો મદોન્મત્ત હાથી ત્યા આવી ચડ્યો યમ જેવો ભય કર તે હાથી ત્યા આવ્યે છતે ભયથી વ્યાકુલ થઇ બધા માણસો ચારે બાજુ ભાગી ગયા તે વખતે ભરવાડણ પણ નાસવા લાગી, એટલામા કોઈ પનીહારીની સાથે અથડાવાથી તે બને પડી ગઈ પડી જતા બનેના પાત્રો ભાગી ગયાં પણ ભરવાડણના મુખઉપર શોકની છાયા માત્ર જોવામા ન આવી અને પનીહારી અતિશય રડવા લાગી તેને રૂદન કરતી જોઇને તેના દુ ખથી દુ ખિત થઈ પુરોહિત તેને પૂછવા લાગ્યો —"ભદ્રે! તુ આમ કેમ રડે છે?" તે પણ બહુ દુ:ખે કરીને કહેવા લાગી — "હે બધો! સાભળો, મારા રૂદનનુ કારણ એટલુ જ છે કે, મારી સાસુનો સ્વભાવ બહુજ ખરાબ છે, તેથી તે મારી ઉપર ગુસ્સે થશે અને બને ઘડા ફૂટી જવાથી તે નિરોષ ગુસ્સે થઇને મને ઘરમા પગ મૂકવા નહિ દે અને ખાવાનુ પણ આપશે નહિ તે રોષ લાવીને એમજ કહેશે કે, આજે તારા ભોજનના મૂલ્યથીજ બે ઘડા વેચાતા લઇશ તેથી મને બહુ દુ ખ થાય છે અને રડવુ આવે છે" પુરોહિતને દયા આવી તેથી તેણે બે ઘડાની કિમત જેટલા પૈસા તે પનીહારીને આપીને વિદાય કરી

પછી પુરોહિત વિસ્મય પામીને શોક વિનાની પેલી ભગ્વાઙ્ગને પૂછવા લાગ્યો —" હે બ્હેન ! હદિ દારા વિગેરેના બે ત્રણ વાસણ તારા ભાગી ગયા તેથી તને આજે મોટી નુકસાની થઇ છે, છતા તુ રડતી કેમ નથી ? " જરીક હાસ્ય કરીને તે પણ કહેવા લાગી —" હે ભાઇ ! મારા ન રડવાનુ કારણ સાભળ—જેમ બહુ ત્રણ છે તે ત્રણ નથી, તેમ અતિ દુ ખ છે તે દુઃખ નથી. તેથી મારૂ હૃદય વજ્રના જેવુ કઠોર થઇ ગયુ છે માટે હુ રડતી નથી " તે સાભળી આ બિચારીને તે શુ મહાદુઃખ પડ્યું હશે ? એમ વિચારતા તે વિપ્રવર્ય પુરોહિતનુ મન પીગળી ગયુ એટલે તે પાછો તેને કહેવા લાગ્યો —" હે બ્હેન ! હુ તારૂ વૃત્તાન્ત સાભળવા ઇચ્છુ છુ માટે મને યથાર્થ તારૂ વૃત્તાત કહે. "

તે કહેવા લાગી —" હે ભદ્ર ! પોતાનુ દુશ્ચરિત્ર કોઇને કહેવુ એ પોતાને અને પરને બન્નેને લજ્જાપણે થાય છે. માટે તે પોતાની જ ધાની માફક ઢાકયુ જ સારૂ છે, છતા હે પરદુ ખજ્ઞ ! નિરતર સર્વનુ હિત કરવામા તારૂ મન તત્પર છે માટે મારૂ ચરિત્ર માત્ર તારા અને મારા સાભળવામાજ આવે એવી રીતે કહીશ, તો આ પાસેની વાડીમા તું એકલો આવ " તેનુ વૃત્તાંત સાંભળવાની ઇચ્છાથી તે સ્ત્રીના કહ્યા પ્રમાણે તે બગીચામા ગયો પુરોહિતના સમાગમથી તે સ્નેહવતી અને રોમાચિત થઇને હૃદયમા વિશ્વાસ લાવી પોતાનુ અખિલ ચરિત્ર કહેવા લાગી —

" લક્ષ્મીતિલક નામના નગરમા નિરતર નિર્ધનાવસ્થામાં રહેનાર, સર્વ વિદ્યામા વિચક્ષણ વેદસાગર નામનો બ્રાહ્મણ રહેતો હતો રૂપ અને સૌભાગ્યથી સુશોભિત અને પતિવ્રતારૂપ સદ્ગુણવાળી કામલક્ષ્મી નામની તેને પત્ની હતી તેણીના વિનયૌચિત્યાદિ કૃત્યો અને સદ્ગુણોથી પ્રસન્ન રહીને આ જન્મદુ ક્રસહ દારિદ્ર્યદુઃખ તે જાણતો ન હતો તેમને પ્રથમ વયમાજ સારા લક્ષણવાળો અને સૌભાગ્યનુ સ્થાન વેદવિચક્ષણ નામે પુત્ર થયો હતો તે લગભગ એક

વરસનો થયો, ત્યારે એક દિવસે કામલક્ષ્મી નગરની બહાર જેટલામા પાણી ભરવા ગઈ, તેટલામા ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત નગરના સ્વામી મકરધ્વજ રાજાએ અકસ્માત્ આવીને સૈન્યથી તે નગર ઘેરી લીધુ તે વખતે દ્વારપાળોએ નગરના બધા દરવાજા એકદમ બધ કર્યા, ત્યારે કેટલાક થાવાક નગરવાસીઓ ભાગી ગયા અને બહાર ગયા હતા તે બહારજ રહ્યા ચારે બાજુથી સૈન્ય આવેલુ જોઇને ભયથી ગભરાઇને કામલક્ષ્મી નાસવા લાગી, એટલામા કોઈ સીપાઇએ તેણીને પકડી લીધી તે બહુ સુરૂપવતી હોવાથી તેણે મકરધ્વજ રાજાને અર્પણ કરી તે તેણીને જોઇને કામાધ થયો અને તરત પોતાના અતપુરમા મોકલી દીધી હવે અન્ન, ઘાસ, કાષ્ઠાદિ ન મળવાથી આખુ નગર દુખી થવા લાગ્યુ તે જોઇને હિતબુદ્ધિથી તે નગરના રાજાએ મકરધ્વજ રાજાને માગ્યા પ્રમાણે દડ આપ્યો, એટલે તે સતુષ્ટ થઇને તરત પોતાના નગર ભણી ચાલ્યો ગયો હવે કામલક્ષ્મીના રૂપાદિ ગુણોથી મોહિત થઇને તે રાજાએ તેણીને પટરાણી કરી અને સર્વની સ્વામિની બનાવી દીધી. બીજી કુળવતી અને શીલવતી રાણીઓ હતી, તેમની અવગણના કરીને કામાધ થઇ તે તેણીનેજ પોતાની જીવિતેશ્વરી માનવા લાગ્યો આ પ્રમાણે સર્વ પ્રકારના સુખના સયોગથી તે રાજા અતિ રાગી બનીને નિરતર તેને સતુષ્ટ રાખવા પ્રયત્ન કરતો હતો તે છતા પણ તે લેશમાત્ર સતોષ પામતી ન હતી. બાલ્યાવસ્થાથી તે વેદસાર વિપ્રપર પ્રીતિવાળી હોવાથી રાજાના સન્માનના સુખને તે વિષ સમાન માનતી હતી આ પ્રમાણે નિરતર વિરક્ત એવી કામલક્ષ્મી સાથે અત્યત આસક્ત થઇને વિલાસ કરતા વીશ વરસ ચાલ્યા ગયા તે હમેશા એમજ વિચાર કરતી કે—"આ રાજાના ઘરમાથી ક્યારે મુક્ત થાઉં અને તે પતિને તથા તે પુત્રને આ નેત્રવડે ક્યારે જોઉં" આ પ્રમાણે નિરતર આર્ત્તધ્યાનને વશ થઇને ત્યા કારાગૃહની માફક રહેતા દુખે દિવસો ગાળતી હતી એક દિવસ કામલક્ષ્મી પૂર્વના સ્નેહથી વિચાર કરવા લાગી —"અહો! આટલા વર્ષો ગયા છતા મારો ભર્તાર અને પુત્ર અને મળ્યા નહિ માટે

હવે પરદેશી બ્રાહ્મણોને જો યાચિત સ્વર્ણ–દાન આપું, તો અવશ્ય તેઓ લોભથી કયારે પણ અહીં આવે." આ પ્રમાણે નિશ્ચય કરીને બ્રાહ્મણોને ઇચ્છિત સુવર્ણ આપવા લાગી. સુવર્ણદાનથી તેની કીર્તિ ચારે બાજુ પ્રસરવા લાગી હવે એક દિવસે દારિદ્રયથી દુઃખી થતો વેદસાર બ્રાહ્મણ પણ પોતાના છોકરાને સાથે લઇને ત્યાં આવ્યો, અને આશીર્વાદ આપીને તેણે તેની પાસે દ્રવ્યની યાચના કરી. એટલે કઇક તેને પિછાનીને "તમે કોણ છો ? ક્યાંથી આવ્યા છો ? તમારી સ્ત્રી કયાં છે ? તમારૂ કુટુબ કેટલુ છે ? આ તારી સાથે છે તે શુ સબધી છે ?" આ પ્રમાણે તેને એકાતમા બેસારીને કામલક્ષ્મીએ પૂછયુ તે સાભળીને અસ ભાવનાથી અને ઘણા વરસો વીતી જવાથી તેને ન ઓળખતો વેદસાર પોતાનુ ચરિત્ર મૂળથી કહેવા લાગ્યો –"લક્ષ્મીતિલક નગરનો રહેવાસી વેદસાર નામનો હુ બ્રાહ્મણ છુ મારી ગુણવતી એવી કામલક્ષ્મી નામે ભાર્યા હતી એક દિવસ વેદવિચક્ષણ નામના પોતાના એક વરસના પુત્રને મૂકીને તે પાણી લાવવાને ગામની બહાર ગઈ, એટલામા ત્યા શત્રુનુ લશ્કર અકસ્માત્ આવી ચડ્યુ જ્યારે તે સૈન્ય પાછુ ચાલ્યુ ગયુ, ત્યારે તેની બધે ઠેકાણે મે તપાસ કરી, પરતુ તેના સમાચાર માત્ર પણ મને મળ્યા નહિ. પછી મારા સબધીઓએ બીજી સ્ત્રી કરવાને માટે મને બહુ આગ્રહ કર્યો, પણ હુ તેના સ્નેહને વશ હોવાથી બીજી સ્ત્રી પરણ્યો નહિ તે પછી મેજ આ નાના બાલકને ઉછેરીને મોટો કર્યો અને કઈક મોટો થતા તેને સારરૂપ બધી વિદ્યાઓ ભણાવી સુવર્ણ-દાનથી પ્રસરતી તમારી પ્રસિદ્ધિ સાભળીને દરિદ્રતાથી દૂભાયેલો હું આ મારા પુત્રને સાથે લઇને અહીં આવ્યો છુ."

આ પ્રમાણે વેદસારે જ્યારે પોતાનો વૃત્તાત કહ્યો, ત્યારે મનમા બહુ ખેદ લાવીને રાજાના નિગ્રહથી ભડીને કામલક્ષ્મીએ પણ પોતાનો બધો અહેવાલ તેને કહ્યો. પૂર્વ સ્નેહના વશે હજી પણ તે તેની સાથે જવાની ઈચ્છાવાળી હોવાથી કેટલાક કિંમતી રત્નો આપીને તે એકાતમા આ પ્રમાણે તેને કહેવા લાગી –"હે પ્રિય !

તમારા ઇષ્ટ સંકેતસ્થાને બીજા રાજ્યમા અત્યારે રત્નસહિત આ પુત્રને મોકલી દો, પછી આપણે પણ ત્યા જઇશુ. અને આજથી સાતમે દિવસે રાત્રે સ્મશાનમા આવેલા ચડીગૃહમા હુ કોઇરીતે પણ આવીશ માટે તમારે પણ ત્યા અવશ્ય આવવુ ” પછી તેના કહેવા પ્રમાણે તેણે પુત્રને ઇષ્ટ સ્થાને મોકલી દીધો અને સકેતની રાતે ચડીગૃહમા આવીને તે સુઈ ગયો. હવે કામલક્ષ્મી ધૂર્તતાથી સાતમે દિવસે રાજાને વિનવવા લાગી —“ હે સ્વામિન્ ! એક દિવસે તમને માથામા ભયકર પીડા થઈ હતી, તે તમને યાદ છે ? તે વખતે ઘણા મત્ર, તત્ર અને ઔષધો કર્યા છતા તે શાત ન થવાથી હુ અન્ન, પાણીનો ત્યાગ કરીને બહુજ વ્યાકુળ થઈ ગઇ હતી. પછી તેની શાતિને માટે પ્રસિદ્ધ મહિમાવાળી અને સ્મશાનમા રહેવાવાળી ચડીદેવીની મે આ પ્રમાણે માનતા માની હતી કે—“ હે માત ! જો રાજાની શિરોવ્યથા શાત થઈ જશે, તો મારી સાથે રાજા ત્યા આવીને અમુક દિવસે રાત્રે તમારી પૂજા કરશે ” તો આપણે બન્ને આજ રાત્રે ચડીનુ અર્ચન કરવાને ત્યા જઇએ. તેની આજ્ઞાને વશવર્તી હોવાથી રાજાએ તરતજ તેનુ કહ્યુ માની લીધુ પછી સાયકાળે રાજા ચડીની પૂજા કરવાને કામલક્ષ્મીની સાથે અશ્વપર બેસીને અને પૂજા સામગ્રી લઇને સ્મશાન ભણી ચાલ્યો સોયથી ન ભેદી શકાય એવો અધકાર ચારે તરફ પ્રસર્યે છતે નગરની બહાર નીકળીને માર્ગે ચાલતા ક્યાક શિયાળીયા શબ્દ કરી રહ્યા હતા, ક્યાક રાક્ષસોનો કોલાહલ મચી રહ્યો હતો, ક્યાક ભયકર ઉદ્યાત થતો હતો, ક્યાક ઘૂવડપક્ષીએ બેઠેલા હતા, ક્યાક શબ સસ્કાર કરવા આવેલા લોકો પ્રેતથી ત્રાસ પામતા હતા, ક્યાક ડાકિની અને શાકિનીઓ મોટેથી રાસડા લેતી હતી, ક્યાક ચપલ પિશાચો અટ્ટહાસ્ય કરી રહ્યા હતા, ક્યાક કાપાલિક લોકો સાના માણસોના પવિત્ર મસ્તકો ગ્રહણ કરતા હતા, ચારે બાજુથી પ્રસરતા દુર્ગંધના પૂરથી નાક પૂરાઈ જતુ હતુ અને ઉપરા ઉપરી પડતી ખોપરીઓથી જ્યા ગમન પણ અટકી પડતુ હતુ એવુ ભયકર સ્મશાન નિર્ભય એવા રાજાના જોવામા આવ્યુ કામલક્ષ્મી-

ને તે મુગ્ધ સમજીને કહેવા લાગ્યો —" હે દેવી ! આ ભયંકર સ્થાન જોઇને તું મનમા જરા પણ ડરીશ નહિ કારણ કે અહીં જે માણસ ડરે છે, તેને ભૂત-પ્રેતાદિ છળે છે " આ મૂઢ રાજા એટલું નથી જાણતો કે, તે દુષ્ટા તો બીજાને પણ ડરાવે તેવી છે હવે ચંડીનું મંદિર આવતા અશ્વ ઉપરથી નીચે ઉતરીને અને કામલક્ષ્મીને તરવાર આપીને રાજા જેવામાં ચંડિકાની પૂજા કરવાને તત્પર થયો, તેવામા છળ જોનારી એવી તેણીએ તેનું મસ્તક છેદી નાખ્યું તરતજ જાણે રાજા સર્વાંગથી દેવીને પ્રણામ કરતો હોય, તેમ ચંડીની આગળ લાંબો થઇને પડ્યો

હવે બહુ હર્ષ પામતી એવી કામલક્ષ્મી તેના આભરણો લઇને મુખ્યદ્વાર (મત્તવારણ) પાસે સૂતેલા પેલા બ્રાહ્મણને તેણે તરતજ જગાડ્યો પરંતુ જાગીને પૃથ્વીપર પગ દેતાજ તેને દુષ્ટ સર્પ કરડ્યો, એટલે દુર્દૈવયોગથી તે ત્યાંજ તત્કાળ મરણ પામ્યો હવે બંનેથી ભ્રષ્ટ થવાને લીધે કામલક્ષ્મી બહુજ ખેદ પામી અને ભયથી ગભરાઇને અશ્વ ઉપર આરૂઢ થઇ તરતજ ત્યાથી ચાલી નીકળી રાતે નિર્જન માર્ગે એકાકી ગમન કરતા તે ક્યાંય પણ ભય ન પામી. કારણ કે સ્ત્રીઓનો જન્મ સાહસની સાથેજ થયેલો હોય છે અનુક્રમે પરદેશમાં કોઈ નગરમા જઈને એક માળીને ઘેર તેણે પોતાનો અશ્વ બાંધ્યો, પછી ઘણા વરસોથી રાજમહેલરૂપ કેદખાનામા પડેલી તે આજે છુટી થઇ હતી તેથી સ્વેચ્છાએ ફરવાને ઇચ્છતી એવી તે રાતે કોઇ દેવમંદિરમા તબલાનો અવાજ સાભળી ત્યા જોવા ગઇ ત્યા સર્વાંગ અલંકૃત અને દિવ્યરૂપના સૌભાગ્યથી સુશોભિત અને નવીન પ્રકારની તેણીને જોઇને કોઈ પણ્યાંગનાએ તેણીને પૂછ્યુ કે—" હે સુભગે ! તુ કોણ છે? અને ક્યાથી આવી છે? અને કોને ઘેર અતિથિ થઈ છે?" આ પ્રમાણે આદરપૂર્વક પૂછતા તેણે આ પ્રમાણે કલ્પિત ઉત્તર આપ્યો કે—"એક દિવસે હું પિતાના ઘેરથી પતિની સાથે સાસરે જતી હતી, તેવામા માર્ગમા ધાડ આવી, ત્યા સાથ બધો લુંટાઇ ગયો અને મારો સ્વામી મરી ગયો ત્યાથી આમતેમ ભાગતી એકી હું અશ્વ ઉપર

બેસીને અહીં આવી છુ આ નગરમા મારૂ કોઇ સગુ નથી, તેથી માળીને ઘેર અર્ધ બાધીને હુ અહીં આવી છુ " આવો ઉત્તર સાભળી " આ સ્વામી વિનાનો છે, માટે મારા કુળને ઉચિત છે " એમ વિચારીને પણાગના માયા વચનોથી તેને પ્રસન્ન કરીને પોતાને ઘેર લઇ ગઇ ત્યા બધા કરતા ચડીઆતી એવી ગીતાદિની કળાઓ શિખવીને અનુક્રમે પણાગનાએ તેને પોતાના કુળાચારમા પ્રવર્ત્તાવી.

હવે એક દિવસે પરદેશથી આવેલો કોઈ શ્રીમાન્ તરૂણ પુરૂષ કામલક્ષ્મીને ઘેર આવીને રહ્યો સર્વ પ્રકારના સુખોમા નિરતર પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે વિલાસ કરતા એવા તેમનો આસ્તે આસ્તે સજ્જડ પ્રેમ બધાઇ ગયો કેટલાક વખત પછી એક દિવસે કાઈ કારણસર તેને બીજે ઠેકાણે જવાની ઇચ્છા થઇ એટલે એકાતમા કામલક્ષ્મીની તે રજા માગવા લાગ્યો ગમન કરતો અને મરણ પામતો માણસ કોઇથી રાખ્યો રહી શકતો નથી કહેવત છે કે-" પરોણાઓ એ કરી ઘર વસતા નથી " દૃઢ સ્નેહ છતા જવાને તૈયાર થયેલા એવા તેને અટકાવવાને અસમર્થ હોવાથી શોકાકુલ મુખ કરીને કામલક્ષ્મી તેને કહેવા લાગી કે-" હે સ્વામિન્ ! અત્યારે તમે ભલે જાઓ, પણ તમારા કુળ અને ગોત્રાદિ મને કહી જાઓ કારણ કે, તમારા વિયોગમા એ મને જીવનના આધારભૂત થશે " એટલે દૃઢ આલિગન દઇને ભાવિ વિયોગથી દુખાર્ત્ત થયેલો એવો તે પોતાના અશ્રુરૂપ સ્નેહવૃષ્ટિથી તેને સિચન કરતો સખેદ કહેવા લાગ્યો — " લક્ષ્મીતિલક નગરમા રહેનાર વેદસાર નામના બ્રાહ્મણની કામલક્ષ્મી નામની પ્રિયાને વેદવિચક્ષણ નામનો પુત્ર હતો. જ્યારે તે એક વરસનો થયો, ત્યારે કામલક્ષ્મી (તેની માતા) પાણી નિમિત્તે નગરની બહાર ગઇ, તે વખતે અકસ્માત્ કોઇ પરચક્રનુ આગમન થતા તે પાછી ઘેર આવી શકી નહિ પછી ખબર કાઢતા તે જીવતી છે કે મરણ પામી છે તેની પણ ખબર મળી નહીં ત્યારબાદ પિતાએ તે પુત્રને ઉછેરીને મોટો કર્યો અને સર્વ વિદ્યાઓ ભણાવી.

એક વખતે દરિદ્રતાથી દુ ખી થઇને મકરધ્વજ રાજાની પ્રિયા પાસે તે પિતા તથા પુત્ર યાચના કરવા ગયા ત્યા તેણીની સાથે એકાતમા કાઇ છાની વાત કરીને, તેણીએ આપેલ અમૂલ્ય રત્ન, સુવર્ણ અને મૌક્તિક સહિત વેદસારે પુત્રને સ કેતસ્થાન બતાવીને બીજા રાજ્યમા મોકલી દીધો, અને તેને કહ્યુ કે, ' હુ સાત આઠ દિવસ પછી આવીશ.' સ કેતસ્થાને જઇને વેદવિચક્ષણ પિતાની રાહ જોવા લાગ્યો, પર તુ તે ત્યા કોઈ કારણવશાત્ આવ્યા જ નહિ તેમના વિરહે મનમા ખેદ સહિત વેદવિચક્ષણ વિચાર કરવા લાગ્યો કે — "જરૂર રસ્તામા મારા પિતાને ચોરોએ મારી નાખ્યા હશે અથવા તો વ્યાઘ્રાદિનુ તે ભક્ષ્ય થઇ પડ્યા હશે " દુ ખાર્ત્ત થઇને તેણે વિચાર કર્યો કે,—" પ્રમાદ પિતાનો વિયોગ કરાવતા અહો ! વિધાતાએ આજે મારૂ સર્વસ્વ લૂ ટી લીધુ છે મારી માતાને મે ન જોઇ ત્યારથી તેનેજ હુ મા અને બાપ તરિકે લેખતો, પણ દુરાત્મા દૈવ અત્યારે એટલુ પણ સહન કરી શક્યો નહી. અથવા તો શ્રીજનને ઉચિત એવો દૈવને ઉપાલ ભ દેવાથી શુ ? કારણકે માણસોને શુભ અને અશુભના હેતુભૂત પૂર્વકૃત કર્મજ છે સ સારમા સ યોગો બધા વિયોગના અ તરા ગાજ હોય છે, એવી ભાવના ભાવતા તેણે પોતેજ આસ્તે આસ્તે પિતાનો શોક છોડી દીધો. ત્યારપછી વિદ્યાના પ્રભાવથી સર્વત્ર આદરસત્કાર પામતો એવો તે ભમતો ભમતો અહીં આવ્યો હે માતે ! તે હુ પોતેજ વેદવિચક્ષણ છુ ' આ પ્રકારના તેના વૃત્તાત શ્રવણથી તેને પોતાનોજ પુત્ર જાણીને કામલક્ષ્મી પોતાના હૃદયમા બહુજ પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગી. તેણીએ વિચાર્યું કે — " અહો ! દૈવને ધિક્કાર હો ! અતિ દુષ્ટ એવી જે હુ તેનો અત્યારે સર્વ લોકમા નિ દિત પોતાના છોકરાની સાથે સ યોગ થયો " એ રીતે પાપના પશ્ચાત્તાપરૂપ અગ્નિ તેના હૃદયમા પ્રજ્વલિત થયો છતા તે વખતે પોતાના પુત્રને તેણીએ પોતાની ઓળખાણ ન આપી કારણ કે, વખતપર સ્નેહને લીધે મને પોતાની માતા સમજીને પશ્ચાત્તાપરૂપ અગ્નિથી પરિતાપ પામી તે પોતાના પ્રાણોનો ત્યાગ કરે.

પછી તે ઇંદ્રિયસુખથી ઉદ્વેગ પામી, છતા પોતાના આત્માને છૂપાવવાને માટે મિથ્યા ઉપચારના વચનોથી તેને પ્રસન્ન કરીને વિસર્જન કર્યો.

તેના ગયા પછી પોતાના જીવિતથી ઉદ્વેગ પામીને તેણીએ અન્ન તથા જળનો ત્યાગ કર્યો અને પોતાના તે દુષ્કૃતનુ સ્મરણ કરતી એવી તેણે અક્કા પાસે બળી મરવા માટે કાષ્ઠની માગણી કરી તે સાભળીને અક્કા દુ ખી થઈને કહેવા લાગી —"હે મારા ઘરની કલ્પલતા! સ્વ અને પરને દુ ખકારી એવુ અકસ્માત્ આ તે શુ આરભ્યુ ? શુ આધિ, વ્યાધિ કે બીજી કોઇ પીડાથી તુ દૂભાયેલી છે ? કે જેથી હે સુભ્રુ ! પોતાના દેહને અત્યારે અગ્નિમા હોમવાને તુ તૈયાર થઇ છે ! આ દુર્લભ મનુષ્ય જન્મ પામીને શા માટે વૃથા ગુમાવે છે ? અહી આવતા યુવકોની સાથે સ્વેચ્છાથી ભોગ ભોગવ ! નિષ્કલક અને રાજાઓને માન્ય એવુ સર્વ પ્રકારનુ સુખ તને પ્રાપ્ત થયુ છે હે મનસ્વિની ! ફરીને આ વેશ્યા જન્મ તને કયા મળવાનો છે?" અતરમા વિષાદને ધારણ કરતી કામલક્ષ્મી અક્કાને કહેવા લાગી — "હે અ બા ! આધિ કે વ્યાધિની વ્યથાથી હુ દૂભાએલી નથી, પરતુ મારા દેહને અગ્નિમા હોમીને ઘણા વખતથી નિસ્તાર પામેલા આ વેશ્યાપણાના પાપકર્મની શુદ્ધિ કરવાને હુ ઇચ્છુ છુ સ્ત્રીપણુ એ પ્રાણીના અનત પાપોનુ ફળ છે, એમ સજ્જન પુરૂષો કહે છે તેમા પણ જે વેશ્યાનો જન્મ છે તે કોહી ગયેલ કાષ્ઠ તુલ્ય છે સર્વ પાપોનુ મૂળ છતા જો આ વેશ્યાજન્મ શ્રેષ્ઠ છે એમ તુ કહે છે, તો હે અ બા ! બીજુ ખરાબ આ જગતમા શુ છે ? તે કહે." સર્વત્ર નિદવા લાયક એવુ પુત્રના સયોગનુ દુષ્કૃતજ ખરી રીતે તો તેના મરણનુ કારણ હતુ, છતા તેણીએ તે વાત લજ્જાથી પ્રગટ ન કરી. નાગરિકો, કુટ્ટિની અને રાજાએ અટકાવી છતા કાષ્ઠભક્ષણના વિચારથી તે પાછી ન હઠી

મરણમાજ એકાગ્રચિત્ત રાખીને તેણીએ સાત લઘન (લાઘણ)

કરી, તેથી રાજા વિગેરેએ તેને રજા આપી, એટલે અશ્વ ઉપર આરૂઢ થઇને દીન દુ ખી લોકોને વન આપતી, પોતાના દુષ્કર્મના દુ ખથી દૂભાપેલી એવી તેણીએ નદીના કાઠે નગરવાસીઓએ રચેલ ચિતા માં નિર્ભય થઇને,પ્રવેશ કર્યો પાસે રહેલા નાગરિકોએ જેટલામા તેણીની ચિતામા અગ્નિ સળગાવ્યો, તેટલામા ભવિતવ્યતાના યોગથી અકસ્માત્ પુષ્કળ વરસાદ થયો જે વખતે વરસાદ થયો તે વખતે વરસાદના પાણીથી પરાભવ પામીને કૃપણોની જેમ નીચુ મુખ કરી સ્નજનતાના અભાવથી સર્વ લોકો પોત પોતાને ઠેકાણે ચાલ્યા ગયા તે વખતે તરતજ ચિતા બુઝાઈ ગયે છતે જીવન્મૃત એવી તે જરામાત્ર દાઝી અને નદીના પૂરમા તણાવા લાગી તણાતી તણાતી દૈવયોગે નદીકાઠે કયાક અટકી રહી. તે વખતે લગભગ મૃતતુલ્ય એવી તે કોઇક ગોવાળીયાના જોવામા આવી. એટલે તે ગોવાળીયો કામલક્ષ્મીને પોતાને ઘેર લઇ ગયો અને મનમા દયા લાવીને નિરતર તેને ઔષધોપચાર કરવા લાગ્યો. કેટલેક દિવસે તેનુ શરીર નિરોગી થયુ અને દૈવયોગે પ્રથમ કરતા પણ અતિશય સ્વરૂપવતી તે થઇ

હવે રૂપ, સૌભાગ્ય, લાવણ્ય અને મનહર શોભાવાળી તેણીને જોઇને ગોવાળીયો કામથી વિહ્વલ બની તેને કહેવા લાગ્યો —" હે સર્વાંગ સુભગે ! હવે જો તુ મારે ઘેર રહીશ, તો મારી તમામ મિલ-કતની તુ સ્વામિની છે અને હુ તારો દાસ છુ. પરતુ જો તુ અ-હીંથી જઇશ, તો મારા પ્રાણ પણ તરતજ ચાલ્યા જશે, એમ જા ણીને હે ભાગ્યવતી ! હવે તને જેમ સારૂ લાગે તેમ કર. " આ પ્રમાણેનુ તેનુ બોલવુ સાભળીને કામલક્ષ્મી વિચાર કરવા લાગી " પૂર્વે પણ મે સાત નરક જેટલુ મહાપાપ ઉપાર્જેલુ છે, માટે નિર્નિમિત્ત ઉપકારી એના આ ગોવાળીયાનુ પણ ઇષ્ટ થાઓ. " જેમ સો તેમ પચાસ " એવી લોકમા પણ કહેવત છે. મને લાગે છે કે, આટલા મહાપાપ કર્યા છતા હજી કાઇ ન્યૂન 'હશે કે જેથી

સર્વભક્ષી અગ્નિમાં મેં પ્રવેશ કર્યો છતાં તે ન્યૂનતા પૂરી કરવાને વિધાતાએ મને જીવતી રાખી છે." કામલક્ષ્મીનું મન નિર્વેદથી ઉદ્વેગ પામેલું હતું, છતાં આના અનેક પ્રકારના વિચાર કરીને કંઇક ઇંદ્રિયોની ચપલતાથી તે ગોવાળીઆની ગેહિની થઇ પછી ગાયનું દોહવું, છાશ વલોવવી વિગેરે ગોપગૃહને ઉચિત એવી સર્વ ક્રિયાઓ સંસર્ગના વશથી તે આસ્તે આસ્તે શીખી અને દહીં, છાશ વિગેરે વેચવા માટે ગોકુલમાંથી તે આ નગરમાં હંમેશાં આવવા લાગી. હે સુજ્ઞ પુરોહિત! ખરેખર! દુઃખથી દગ્ધ થયેલી પાપિણી કામલક્ષ્મી તે હું જ છું! પતિ અને પુત્રના વિયોગથી દુઃખ પામી, રાજાની પત્ની થઇને પૂર્વના પતિસ્નેહના વશથી દુષ્ટ બુદ્ધિ વડે રાજાનો પણ મેં વધ કર્યો. સર્પના દંશથી પૂર્વનો પતિ મરણ પામેલો જોઇને ત્યાંથી હું ભાગી ગઈ અને દેશાંતરમાં વેશ્યા થઇ, ત્યાં પોતાના પુત્રને જાર કરીને રાખ્યો. ત્યારપછી હું ચિતામાં પેઠી અને નદીના જળથી તણાણી. અહા! નીચ કર્મ આચરતી એવી હું અત્યારે ગોપાગના થઇ છું. આ પ્રમાણે ઉપરાઉપરી મારી ઉપર દુઃખો પડ્યા, તો હે ભ્રાત! અત્યારે ભાજન ભાગી જવાથી હું કયા દુઃખને રડું? વિવિધ પ્રકારના દુઃખ સમૂહથી વિધુર થઇ ગયેલી હું એટલા માટેજ કહું છું કે—"જેમ બહુ ઋણ તે ઋણ નહીં, તેમ અતિ દુઃખ તે દુઃખ નહીં."

આ પ્રમાણે તેણીનું ચરિત્ર સાંભળી કામલક્ષ્મી મારી માતા છે, એમ સમજીને વેદવિચક્ષણ પુરોહિત તરતજ પોતાની માતાના શોકરૂપ દુશ્ચરિત્રથી પરિતાપ પામીને સાશ્રુલોચને તેણીના પગમાં પડ્યો. તે જોઇ પોતાના ચરણને સંકોચતી તે કહેવા લાગી—"હે વર્ણોત્તમ! આ અયોગ્ય આચરણ શું કરો છો?" પુરોહિત શ્યામ મુખવાળો થઇને સગદ્ગદ કહેવા લાગ્યો—"હે માત! તેજ હું તમારો વેદવિચક્ષણ નામનો પુત્ર છું." પરસ્પરનો પોતાનો સંબંધ જાણીને માતા પુત્ર બંનેના મુખપર શ્યામતા છવાઈ ગઈ, અને જાણે

ભૂમિમા પેસવાને ઇચ્છતા હોય, તેમ બને નીચુ મુખ કરીને પૃથ્વીપર દૃષ્ટિ કરી રહ્યા. પોતપોતાના દુર્વૃત્તાતના પરિતાપરૂપ અગ્નિથી પરસ્પર બનેનુ મન બળી જવા લાગ્યુ અને લજ્જાવેશના વશથી તેઓ એક બીજાની સન્મુખ જોવાને પણ સમથ ન થયા.

પછી નીર, અગ્નિ કે ભૃગુપાત[1] વિગેરેથી પોતાના પાપની શુદ્ધિ કરવાને માટે આત્મઘાતની ઇચ્છા કરતી કામલક્ષ્મીને તે દ્વિજ કહેવા લાગ્યો --" હે માત! આત્મઘાત કરવાથી શુ? તેમજ ગત વસ્તુનો કે ગત બનાવનો શોક કરવાથી પણ શુ? હવે તો પાપનો વિઘાત કરવાને તપકર્મમા યત્ન કર, કારણ કે પ્રાણી આત્મઘાત કરવાથી પોતાના પૂર્વ કર્મથી મુક્ત થઇ શકતો નથી, પરતુ તેનુ ફળ ભોગવવાથી અથવા તો તીવ્ર તપથીજ તે મુક્ત થાય છે. સિદ્ધાતમા પણ કહ્યુ છે કે —

" पावाण च खलु भो कडाण कम्माण पुव्वि दुच्चिण्णाण दुप्पडिक्रताण, वेइत्ता मुक्खो, नत्थि अवेइत्ता, तवसा वा सोसइत्ता "

" કરેલા પાપકર્મો કે જે પૂર્વે ખપાવ્યા ન હોય અથવા પડિક્ક્મ્યા ન હોય તો તે વેદવા વડેજ છૂટી શકે છે, વેદવામા ન આવે તો છૂટી શકતા નથી અથવા તપથી તે શોષી શકાય છે" માટે હે અબા! તીવ્ર એવુ કોઇ તપકર્મ કર, કે જેથી અગ્નિવડે સુવર્ણની જેમ આત્મા શુદ્ધ થાય સાત ધાતુમય અને અસાર એવા આ માનવ દેહથી ડાહ્યા માણસો આત્માની શુદ્ધિ કરનાર એવા ધર્મરૂપ સારનો સગ્રહ કરે છે " કહ્યુ છે કે —

" अथिरेण थिरो समलेण निम्मलो परवसेण साहिणो;
देहेण जइ विढप्पइ, धम्मो ता किं न पज्जत्त. "

---

[1] ભૈરવજવ ખાવો-પર્વતના શિખર ઉપરથી શરીર પડતુ મૂકી પ્રાણ ખોવા.

"અસ્થિર, મલિન અને પરવશ એના આ દેહથી જો સ્થિર, નિર્મલ અને સ્વાધીન એવો ધર્મ સાધી શકાય-ધારી શકાય, તો પછી પ્રાપ્ત કરવાનુ શુ બાકી રહે ?" આ પ્રમાણે પોતાની માતાને શાસ્ત્રોક્તિની યુક્તિઓવડે સમજાવીને આત્મઘાતના વિચારથી પાછી વાળી, પાપશુદ્ધિ કરવાની ઇચ્છાથી તેણીની સાથે શ્રુતસાગરના પારગત અને પાસેના ઉપવનમા પધારેલા શ્રી ગુણાકરસૂરિને વાદવાને વેદવિચક્ષણ તેજ વખતે ચાલ્યો ત્યા જઇ આચાર્ય મહારાજને વાદીને તે બને યોગ્ય સ્થાને બેઠા, એટલે કૃપાળુ મનવાળા એવા તે (આચાર્ય) આ પ્રમાણે ધર્મોપદેશ દેવા લાગ્યા —

"આ સસારમા પિતા મરીને પુત્ર થાય, મિત્ર શત્રુ થાય અને માતા પુત્રી થાય, કારણ કે કર્મવશ પ્રાણીઓને તેનો કાઈ પણ નિયમ હોતો નથી એકજ પ્રાણીએ પ્રત્યેક જીવોને જન્મ આપ્યો છે અને અપત્યસ્નેહના વશી અનતવાર તેને લડાવ્યા છે અને પાળ્યા છે તેવીજ રીતે એક જીવે બધા જતુઓને ક્રોધાવેશથી ઘણીવાર મારેલા છે અને પોતાના શરીરની પુષ્ટિને માટે ઘણીવાર ભક્ષણ પણ કરેલા છે માટે ખરી રીતે તો આ સસારમા કોઈ કોઇને પોતાનો કે પારકો નથી છતા અહો ! અજ્ઞ પ્રાણીઓ રાગ અને દ્વેષના વશથી વૃથા પાપ ઉપાજન કરે છે આ સસારમા જીવોના બધા સબધ અનિયમિત છે, માટે વિવેકી પુરુષો સ્રી પુત્રાદિના પ્રેમમા બધાતા નથી. (મોહ પામતા નથી) જે વસ્તુ એકને ગમની હોય છે તેજ વસ્તુ બીજાને અણગમની હોય છે, તેથી વસ્તુઓમા રમ્યારમ્યની વ્યવસ્થા પણ યથાર્થ સત્ય નથી. જ્યારે મન સ્વસ્થ હોય ત્યારે જગત્ અમૃત જેવુ લાગે છે, અને દુ ખ આવતા તેજ વિષમય ભાસે છે, તેથી મનના સકલ્પ પ્રમાણેજ વસ્તુ રમ્ય અરમ્ય લાગે છે એટલા માટે મમતા રહિત એવા ભવભીરૂ પુરૂષો રાગદ્વેષને અલગ કરી અખિલ વસ્તુઓમા સમતા ધારણ કરે છે " આ પ્રમાણે ધર્મોપદેશ સાભળીને તે માતા પુત્ર સસારથી ઉદ્વેગ પામ્યા અને દીક્ષા લેવાને ઉત્સુક થયા એટલે પુન આચાર્યે આ પ્રમાણે તેમને કહ્યુ —" જેમ ચોખી ભીત

ર આળેખેલુ ચિત્ર અતિશય શોભા પામે છે, તેમ સમ્યક્ પ્રકારની
આલોચનાપૂર્વક શુદ્ધ થયેલ એવા ભવ્ય જીવનુ વ્રતગ્રહણ વધારે
શોભિમાન્ થાય છે માટે પ્રવ્રજ્યા લેવાનો જો તમને આગ્રહ હોય,
તા જન્મથી માડીને મન, વચન અને કાયાથી કરેલા પાપની પ્રથમ
તમે આલોયણા લ્યો." ગુરૂએ આ પ્રમાણે કહેવાથી તેમણે નાગ અને
દંપથી જે જે દુષ્કૃત કર્યું હતુ તે અને અવાચ્ય પાપ પણ સમ્યક્ પ્ર-
કારે આલોવ્યુ એટલે પ્રવર્ધમાન સવેગવાળા અને નિષ્કપટ મન-
વાળા એવા તે બન્નેને આચાર્ય મહારાજે પ્રાયશ્ચિત્ત તપ દઇને દીક્ષા
આપી પછી નિયાણા વિનાનુ અને નિષ્કપટ દુષ્કર તપ તપતી અને
જિનેશ્વર ભગવતે પ્રરૂપેલ આવશ્યકાદિ ક્રિયાઓમા નિરતર અપ્રમત્ત
રહેતી એવી કામલક્ષ્મી ઘણા કાળસુધી સાધ્વીઓની સાથે પૃથ્વીતળ
પર વિહાર કરીને અતે અઘોર કર્મો ખપાવીને મોક્ષપદ પામી.

વેદવિચક્ષણ મુનિ સુદર સવેગથી રગિત થઇને પાચ પ્રકારના
આચારને નિરતિચારપણે પાળવા લાગ્યા સૂત્ર અને અર્થથી સર્વ
દ્વાદશાગીનો તેમણે અભ્યાસ કર્યો અને અનુક્રમે તે છત્રીશ ગુણોએ
સહિત એવા આચાર્યપદને લાયક થયા. તે પછી આચાર્ય પદવી
મેળવીને વસુધાતળપર વિહાર કરતા, પ્રાણીવર્ગને પ્રતિબોધવાને માટે
આ રીતે ધર્મોપદેશ દેવા લાગ્યા —" જેઓ બાળબ્રહ્મચારી છે અને
જેમણે મન્મથના મોહનો ત્યાગ કરીને સર્વ ચારિત્રનો આશ્રય કરેલો
છે, તેજ પુન્યવત પ્રાણીઓ આ સસારમા વખાણવા લાયક છે.
તેમજ જેમણે ભારી મારક બને લોકથી વિરૂદ્ધના આચરણવડે
નિદાના ઉપાર્જન નથી કરી, તે પ્રાણીઓ પણ વખાણના લાયક છે
અથવા તો કોને સ્ખલના થઇ નથી? કોના સર્વ મનોરથ પૂર્ણ થયા
છે? આ સસારમા કોને નિરતરનુ સુખ છે? અને દૈવથી કોણ
ખડિત નથી થયુ?" આવા પ્રકારનો ન્યાય હોવાથી કેટલાક માણસો
પૂર્વકર્મોથીજ પ્રેરાઇને નિષિદ્ધ ક્રિયા પણ કરે છે, પરતુ તેની શુદ્ધિને
ઇચ્છતા એવા તેઓ સદ્ગુરુની પાસે સમ્યગ્ આલોયણા લઇને જો

તીન તપ કરે, તો તેઓ પણ નિશ્ચય વખાણવા લાયક થાય છે ” આ પ્રમાણે ઉપદેશ દેતા વેદવિચક્ષણસૂરિ પોતાનો અંતકાળ પાસે આવતા સર્વ પ્રાણીઓને ખમાવીને, શ્રેષ્ઠ એવું પાદપોપગમન અનશન અંગીકાર કરી ધ્યાન તથા તપના બળથી સર્વ કર્મોને એકીસાથે ખપાવીને અંતકૃત કેવલી થઈ પરમ પદને પામ્યા. ”

કામલક્ષ્મી અને વેદવિચક્ષણ પુરોહિત ભારે દુષ્કર્મ કરીને પણ આવા દુષ્કર તપથી પુનઃ ગુરૂપદ પામ્યા. મોટા પુરૂષો પાપકર્મ કરવાને સમર્થ હોય છે, તેમ ખપાવવાને પણ સમર્થ હોય છે, પરંતુ નીચ પુરૂષો તો માત્ર પાપકર્મ કરવાનેજ સમર્થ હોય છે. માટે હે ભવ્યો! તપનો અતુલ પ્રભાવ આ દૃષ્ટાંતપરથી સમજી લેવો.

આ દૃષ્ટાંત કહીને પ્રભુએ કહ્યું કે—‘ હે વત્સો ! રૂદ્રદેવર્ષિ તથા ડુંગરમુનિ પણ ઘણા કાળસુધી ભવ્ય જીવોને પ્રતિબોધ આપીને અંતે પરમપદને પામ્યા

આ પ્રમાણે કષાય કુટુંબના સંબંધમાં એક એક કષાયનું તાત્કાલિક બુરૂં પરિણામ સમજીને પછી તે ચારેનો તો કોણજ આશ્રય કરે (સેવે) ?

અગસ્ત્યના ઉદયથી જળની જેમ, આ પ્રકારના પ્રભુના ઉપદેશથી કષાયોનો ઉપશમ થતાં સર્વે રાજકુમારોનું મન નિર્મળ થઈ ગયું

इति श्री सोमसुन्दरसूरिपट्टप्रभाकरपरमगुरु श्री मुनिसुन्दरसूरि-
विनेय वाचनाचार्य–सोममण्डनगणिकृतायां श्री युगादि-
जिनदेशनायां प्रथम उल्लास ॥

દ્વિતીયોલ્લાસ.

સત્યસ્વરૂપી, પરમબ્રહ્મપદમા સ્થિત, બ્રાહ્મીના[1] પિતા નિર્લેપ અને જગદ્બધુ એવા નાભિકુમાર અમને શ્રેય આપો

એ અવસરે કુરૂદેશનો અધિપતિ કુરૂ નામનો પ્રભુનો પુત્ર લલાટપર અજલી જોડીને તાતને આ પ્રમાણે વીનવવા લાગ્યો—"હે નાથ! કષાયના આવા કટુ વિપાકનો તમે અમને ઉપદેશ આપ્યો તે તો ઠીક, પરન્તુ પ્રિયા–પુત્રાદિકનો પ્રેમપાશ અત્યત દુસ્ત્યજ છે. અહો એક બાજુ મોહ દુર્જય છે અને બીજી બાજુ અમને સસારની ભીતિ છે અત્યારે ખરેખર વાઘ અને દુસ્તટીનો[2] વિષમ પ્રસગ અમારાપર આવી પડ્યો છે." ભગવત કહેવા લાગ્યા—"હે વત્સો! વિષયસુખ તુચ્છ અને અનિત્ય છે આત્યતિક અને નિત્ય સુખ તો મોક્ષમા જ છે આ જીવ શુભાશુભ ગતિમા જ્યા જવાનો હોય છે, તેવા પ્રકારની તે મન, વચન અને કાયાની ચેષ્ટા કરે છે કહ્યુ છે કે —

> "ठाण उच्चुच्चयर, मज्झ हीण च हीणतरग वा,
> जेण जहिं गतव्व, चिट्ठावि से तारिसी होइ."

"ઉચ્ચ, ઉચ્ચતર, મધ્યમ, હીન અને હીનતરમાના જે જે સ્થાને જીવ જવાનો હોય છે તેની ચેષ્ટા પણ તેના પ્રકારની જ થાય છે" હે પુત્રો! સવેગનુ કારણ અને કર્મના પ્રભાવને બતાવનારૂ પાચ જીવોનુ વૃત્તાત આ સબધમા દૃષ્ટાતરૂપ છે તે સાભળો —

અનત પ્રાણીઓના નિવાસથી સકીર્ણ એવા સસારપુર નામના નગરમા, જેમના માતા–પિતા ગુજરી ગયેલા છે, એવા પાચ કુલપુત્રકો રહેતા હતા તેમના અભવ્ય, દૂરભવ્ય, ભવ્ય, આસન્નસિદ્ધિ

---

૧ બ્રાહ્મી શબ્દે સરસ્વતી–જિનવાણી સમજવી અથવા પ્રભુની પુત્રી સમજવી ૨ મોટી નદી–ઉડી નદી

ક અને તદ્ભવસિદ્ધિક એના અનુક્રમે નામ હતા આ તરફ નિરયપુર, તિર્યગ્પુર, નરપુર, સુરપુર અને સિદ્ધિપુર એ નામના પાચ અતિ પ્રસિદ્ધ નગરો છે ત્યા મહામોહ, અતિમોહ, સમોહ, મોહ અને ક્ષીણમોહ નામના પાચ સાર્થવાહ રહે છે તેમને અનુક્રમે નરકગતિ, તિર્યગ્ગતિ, નૃગતિ, સ્વગતિ અને સિદ્ધિગતિ નામની પાચ પુત્રીઓ છે તેઓ પોતપોતાની કન્યાઓને લઇને સર્વત્ર ઉચિત વરની શોધ કરતા સસારપુરમા આવી ચઢ્યા ત્યા પરસ્પર ધર્મવિચારને પ્રગટ કરતા પાચ કુલપુત્રોને જોઇને તેઓ નુ કહે છે, તે પાસે આવીને તેઓ સાભળવા લાગ્યા. તેમા પ્રથમ અભવ્ય કહેવા લાગ્યો —"પુણ્ય, પાપ, તેનુ ફળ, ભોક્તા, પરલોક, જીવ તથા બધ અને મોક્ષ-એમાનુ કશુ નથી શીતતા, ઉષ્ણતા, આતાપના, લોચ અને મલિનતા ધારણ કરનારૂપ વ્યથાઓ, ધર્મબુદ્ધિથી સહન કરવામા આવે છે, પણ તે કેવળ કાયક્લેશને માટેજ છે ક્ષુધા, મરણ, તપકર્મ, પ્રવ્રજ્યા, ભોગવચના (ત્યાગ), દેવાદિની અર્ચા, અર્થનો (ધનનો) વ્યય, મૌન અને જટાધારણ-એ માત્ર દભજ છે ધર્મકથાનુ કથન એ મુગ્ધવર્ગને ઠગવા માટે જ છે તેથી તાત્ત્વિક એવા વિષયોજ સ્વેચ્છાથી સેવન કરવા યોગ્ય છે" દૂરભવ્ય કહેવા લાગ્યો કે-'ઇદ્રિયસુખનો ત્યાગ કરીને પરલોકના સુખને માટે જે યત્ન કરવો, તે પોતાના હાથે પક્ષીઓને ઉડાડીને પાશ (જાળ) રચના બરોબર છે માટે જે કાઈ પ્રાપ્ત થયુ હોય તે ભોગવી લેવુ, પી લેવુ અને પહેરી લેવુ એજ ધર્મ મને તો ઇષ્ટ લાગે છે" ભવ્ય કહેવા લાગ્યો કે-"ધર્મ અને અધર્મ બને સારા છે. જાણ પુરૂષોએ તે બનેનુ સમાન ભાગે સેવન કરવુ, પણ એકમાજ આસક્ત ન થવુ" આસન્નસિદ્ધિક બોલવા લગ્યો કે-"ધર્મ એ સર્વ અર્થોનુ સાધન છે, અને ચારે પુરૂષાર્થોમા તે મુખ્ય છે, માટે સજ્જનોએ સાવધાન થઇને નિરતર તેનુ જ સેવન કરવુ પરતુ આજીવિકા વિગેરેને માટે ગૃહસ્થોને ઉદ્યોગ કરવો યોગ્ય છે, તો પણ ઐહિક કાર્યોમા તેમણે માત્ર બે ત્રણ પહોરજ વ્યતીત કરવા" એટલામા નિર્દોષ બુદ્ધિવાળો તદ્ભવસિદ્ધિક કહેવા લાગ્યો કે-"ઉત્ત

ત્તમ પુરૂષોએ જેનુ સેવન કર્યું છે એવો અને સર્વ પ્રકારના સાવદ્ય-
ા ત્યાગ કરવાથી જે આ લોક અને પરલોકમા કલ્યાણકારી છે એવો
ાધુધર્મજ હિતાર્થી પુરૂષોને નિરંતર સેવવા યોગ્ય છે ”

તે પાચેના વાક્યાનુસારે પાચે સાર્થવાહોને પોતપોતાની કન્યા
ઉચિત વર હોવાથી તે પસંદ પડ્યા. તેથી તેમને સાર્થવાહ કહેવા
ાગ્યા –‘ તમને અમારી પુત્રીઓ પરણાવીએ પણ તમારે એમની
ાજ્ઞાને વશ રહેવુ ” આ પ્રમાણે તેઓએ કબુલ કર્યું પછી અભ-
ય મહામોહની નરકગતિ નામની કન્યા પરણ્યો, દૂરભવ્ય અતિમો
હની કન્યા તિર્યગતિને પરણ્યો, ભવ્ય સંમોહની નૃગતિ નામની
પુત્રી પરણ્યો, આસન્નસિદ્ધિક મોહની સ્વર્ગતિ નામે કન્યા પરણ્યો
અને તદ્ભવસિદ્ધિક ક્ષીણમોહની સિદ્ધિ નામની પુત્રી પરણ્યો પો-
તપોતાને યોગ્ય પ્રિયાની પ્રાપ્તિ થવાથી તેઓ અતિશય હર્ષિત થવા
લાગ્યા વધૂવરના ઉચિત સ્નેહબધથી પ્રસન્ન ચિત્તવાળા થઇને
મહામોહાદિક પણ પોતપોતાના જમાઈ પાસેજ રહ્યા

હવે પાચે અભવ્યાદિકોએ પોતપોતાની વલ્લભા સાથે નિરંતર
સુખ ભોગવતા ઘણો કાળ વ્યતીત કર્યો અન્યદા ધન કમાવાને માટે
સર્વ સામગ્રી મેળવીને પાચ વહાણમા નાના પ્રકારના ભાડ (કરિયાણા)
ભરી કૌતુક મગલ કર્યું છે જેણે એવા તે પાચે કુળપુત્રોએ પોત-
પોતાની સ્ત્રી સહિત ઉત્સાહિત થઇને સારે દિવસે રત્નદ્વીપ તરફ પ્ર-
યાણ કર્યું તેમના વહાણ વેગથી સમુદ્રની અદર ગમન કરતા હતાં,
તેવામા તેમનુ જાણે સાક્ષાત્ ભયકર દુર્દૈવજ હોય એવુ એક વાદળુ
આકાશમા પ્રગટ થયુ તરતજ ઉલ્કાપાત સમાન વિજળીના ઝબકા-
રાથી, તીવ્ર અને મોટા ગર્જારવથી, જ્યા પોતાની ભુજાઓ પણ ન
દેખાય એવા નિબિડ અધકારથી આકાશ વ્યાપ્ત થઇ ગયુ તે વખતે
વહાણમા બેઠેલા સર્વ લોકો પોતાના જીવિતની આશા મૂકીને આ
લોક અને પરલોકમા કલ્યાણકારી એવા દેવગુરૂનુ સ્મરણ કરવા
લાગ્યા અને ધન, પુત્ર અને કલત્રાદિકમા વ્યામૂઢ થયેલા કેટલાક કાયર

લોકો મરણ આવેલુ જોઈને મૂર્ચ્છા પામવા લાગ્યા થોડા વખતમાજ મુશળ જેવી પાણીની ધારાઓને વરસાવતા વરસાદે તેમના અભાગ્ય યોગે તત્કાલ વહાણોને પાણીથી પૂર્ણ કરી દીધા, અને દુર્ભાગીના ઈષ્ટસિદ્ધિ વિનાના મનોરથની માફક તેમના તે પાચે વહાણો સ્મરણશેષ થઈ ગયા (ડૂબી ગયા) યાનપાત્રમા બેઠેલા બધા લોકો સામુદાયિક કર્મના યોગે હાહારવ કરતા સતા તત્કાલ મરણ પામ્યા તે વખતે પોતપોતાની પ્રિયા સહિત અભવ્યાદિ પાચેને નશીબ યોગે એક એક વહાણનુ પાટીયુ હાથ લાગ્યુ. તેના આલબનથી અતિ ચપળ એવા કલ્લોલથી આમતેમ અથડાતા અને સ્થાને સ્થાને તિમિગિલાદિ મત્સ્યોથી ભક્ષણ કરાતા એવા તે પાચે પુરૂષો પાટીઆવડે તરતા તરતા સાત દિવસે સમુદ્ર ઉતરીને દૈવયોગે કુંથારિકુડગ નામના દ્વીપે આવી પહોંચ્યા સમાન દુખવાળા એવા તે પાચે ત્યા એકઠા મળ્યા, એટલે તેઓ આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા કે—" ભાઇઓ ! આપણુ પુણ્ય હજી પણ જાગતુ છે, કે જેથી આપણે બધા સાથે મળ્યા પછી વસ્ત્ર વિનાના એવા તેઓ પોતાના શરીરની સ્થિતિને માટે સ્થાનની શોધ કરતા ફરવા લાગ્યા ત્યા તે પાચે જણાએ ઘરની આકૃતિ (આકાર) વાળા પાચ વૃક્ષો દીઠા. ત્યા અભવ્ય પોતાની નરકગતિ નામની ભાર્યાની સાથે કપિકચ્છુ નામના વૃક્ષની અદર પ્રસન્ન મનથી રહેવા લાગ્યો, દૂરભવ્ય પોતાની તિર્યગ્ગતિ પ્રિયાસાથે કુંથારિવૃક્ષમા રહેવા લાગ્યો, ભવ્ય નરગતિ નામની કાતા સાથે બદરીવૃક્ષમા રહેવા લાગ્યો, આસન્નસિદ્ધિક પોતાની સ્વર્ગતિ નામની પ્રણયિની સાથે કાકોદુબરિકા નામના વિશાળ વૃક્ષ નીચે રહ્યો અને તદ્ભવસિદ્ધિકે પોતાની સિદ્ધિગતિ નામની પ્રેયસી સાથે કરણીસાર નામના વૃક્ષ નીચે વાસ કર્યો આ પ્રમાણે આશ્રય મળવાથી કાઇક ચિત્તમા નિવૃત્ત થઇને તૃષાને લીધે તે પાચેએ કોઇક ખાબોચીયામાથી ખદિરના રસ મિશ્રિત પાણી પીધુ પછી ક્ષુધાતુર એવા તેઓ અત્યત પરિપક્વ એવા કોઠ નિંબ ફળોથી પોતાની પ્રિયા સહિત નિરતર પોતાનુ ગુજરાન ચલાવવા લાગ્યા ત્યા આધ

બે અભવ્ય અને દૂરભવ્ય તો હર્ષિત થઇને બહુજ સુખ માનવા લાગ્યા, ભવ્ય સુખ અને દુ ખ ન માનતો રહ્યો, આસન્નસિદ્ધિક દુ ખ માનવા લાગ્યો અને તદ્ભવસિદ્ધિક તો અત્યત દુ ખ માનવા લાગ્યો

એક દિવસે અનુકૂળ પવનથી ત્યા વૃક્ષો પલ્લવિત થયા તે જોઇને અભવ્ય આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો —" આ વૃક્ષોમા હવે થોડા વખતમા પુષ્પ અને ફળ આવશે, માટે આપણુ ભાગ્ય હવે ઉપસ્થિત થયુ " દૂરભવ્યે તેની વાત આનદથી કબૂલ કરી લીધી ભવ્યને તો તે સાભળીને હર્ષ કે વિષાદ કાંઈ પણ ન થયો. અને " આ જો હર્ષનુ સ્થાન હોય તો પછી વિષાદનુ સ્થાન કયુ ? " આ પ્રમાણે આસન્નસિદ્ધિક અને તદ્ભવસિદ્ધિક કહેવા લાગ્યા.

હવે ભાગેલ વહાણની નિશાની એક વૃક્ષ ઉપર બાધીને તેઓ પોતપોતાના વૃક્ષનુ રક્ષણ કરતા સુખે રહેવા લાગ્યા તે નિશાની જોવાથી સુવિત્ત નામનો કોઈ વહાણવટી 'આ દ્વીપમા કોઇ ભગ્ન[1]નાવ છે ' એમ સમજ્યો કૃપાળુ હૃદયવાળા તેણે તેજ વખતે તેમને લાવવાને નાવ સાથે પોતાના માણસો ત્યા મોકલ્યા. તેઓએ વહાણવટીની વાત કહીને તેમને આ પ્રમાણે કહ્યુ—" દુ ખના સ્થાનરૂપ એવા આ દ્વીપમા રહેતા તમે નાશ ન પામો (દુ ખી ન થાઓ) એટલા માટે અમારી સાથે ચાલો, અમે તમને શીઘ્ર સમુદ્રને પેલે પાર લઇ જઇશુ " તે સાભળીને અભવ્ય બોલ્યો —" અરે ! અહી આપણને શુ દુ ખ છે ? જુઓ, અહી સ્વય સિદ્ધ વૃક્ષરૂપ સારૂ ઘર છે અને પુષ્પ ફળાદિક સુખેથી આપણને મળે છે અત્યારે તો આ વૃક્ષો પણ પલ્લવિત થયા છે, એટલે સત્ફળની સમૃદ્ધિ સન્મુખજ છે, તથા હૃદય અને શરીરને આનદ આપનારાળી આ પત્ની પણ સદા પાસેજ છે સમુદ્રને પેલેપાર જતા આપણને આ કરતા શુ અધિક સુખ મળવાનુ છે ? અને વળી જળમાર્ગે જતા જીવિતનો પણ સદેહ ભાસે છે માટે આ દ્વીપ સારો છે, હુ તો પેલેપાર આવવાનો નથી '

---

1 ભાગેલા વહાણના નીકળેલા ઉતારૂઓ

સુવિત્ત નામના વહાણવટી સમાન અહીં ધર્માચાર્ય સમજવા અને નિર્યામક માણસો તુલ્ય ધર્મોપદેશક સાધુઓ સમજવા." કહ્યું છે કે-

" प्राणिनोऽपारससार—पारावारेऽत्र मज्जत ,
तारयन्ति ततो वाच—यमा निर्यामकाः स्मृता "

" આ અપાર સંસારરૂપ સમુદ્રમાં ડૂબતા પ્રાણીઓને તારે છે, એટલા માટે સાધુઓને નિર્યામક કહેલા છે " નાવને ઠેકાણે અહીં નિર્દોષ જેની પ્રવજ્યા જાણવી અને અત્યંત સુખવાળુ જે નિર્વાણ તે અહીં સમુદ્રનુ તટ સમજવુ. ચારે ગતિના પ્રાણીઓપર ઉત્તમ મૈત્રીભાવને ધારણ કરનારા સાધુઓ આ દૃષ્ટાંતમાં કહ્યા પ્રમાણે પાચે પ્રકારના જીવોને આ પ્રમાણે ઉપદેશ આપે છે

' કોઇ નિર્ભાગી મુસાફરે જેમ એક કાકિણી રત્નને માટે પૂર્વે કમાયેલા-પ્રાપ્ત થયેલા હજાર રૂપીયા ગુમાવ્યા. અને જેમ એક રાજા તુચ્છ અને અપથ્ય આમ્રફળ ખાઇને પોતાના જીવિત તથા રાજ્ય લક્ષ્મીથી ભ્રષ્ટ થયો, તેમ અહીં તુચ્છ ઇંદ્રિય સુખોમા આસક્ત થઇને કેટલાક અજ્ઞ જીવો પરલોક સબધી સ્વર્ગ અને મોક્ષના સુખ ને ગુમાવી બેસે છે હે ભવ્યો ! તુચ્છ, શુક્રાદિથી ઉત્પન્ન થયેલ અને નિંદાના લાયક એવા ભોગોનો ત્યાગ કરીને ધર્મનું આરાધન કરો કે જેથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય." આ પ્રમાણેનુ સાધુઓનુ કથન સાભળીને પાચ પ્રકારના જીવો પૈકી અભવ્ય હસીને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો કે-" નિર્વૃત્તિ કેવા પ્રકારની છે અને તે કોણે જોઈ છે ? અહીં તો સર્વ ઇંદ્રિયોને સુખકારી વિષયો તથા ઘેબર (ધૃતનાપકવાન) અને ખજૂર વિગેરેનો ઉપભોગ થાય છે, વસ્ત્ર અને આભરણાદિકનું સ્વેચ્છાથી અમે પરિધાન કરીએ છીએ અને ક્રીડા, હાસ્ય તથા કૌતુકથી સુખે વખત ગાળીએ છીએ એમાનુ જ્યા એક પણ સુખ નથી તેવા તત્ત્વથી દુઃખરૂપ મોક્ષમા જવાની પોતાનુ હિત ઇચ્છનાર એવો કોણ ચાહના કરે ?" આ પ્રમાણે એકાંત સુખવાળા મોક્ષ

ની પણ અવગણના કરીને ખાડાના ભૂંડની માફક વિષયરૂપ કાદવમા નિરંતર આસકત રહેતો સતો અભવ્ય જીવ આધિ, વ્યાધિ, જરા, જન્મ અને મરણાદિ દુ ખોથી પીડાઇને આ અનંત સંસારમા નિરંતર ભ્રમણ કરશે દૂરભવ્યે તેમને આ રીતે કહ્યુ કે—"હે મહારાજ ! તમે જે કહો છો તે પરિણામે હિતકારી છે, માટે તેનુ હુ ઘણા કાળ પછી આરાધન કરીશ, અત્યારે તો નહિ કરૂ યૌવન, ધન સપત્તિ, અનુકૂળ પત્ની, નિરોગી શરીર ઇત્યાદિ જે હાલ પ્રાપ્ત થયુ છે, તેનો સમજુ માણસ શી રીતે ત્યાગ કરે ? યૌવનવયમા પચેન્દ્રિય સુખનો ત્યાગ કરીને જે ધર્મનુ સેવન કરવુ, તે 'ચીલુ ટાણે આચ પાકે' એ કહેવત જેવુ સમજવુ " વખત જતા પુન સાધુ મહાત્માઓએ કરૂણાબુદ્ધિથી તેવોજ ઉપદેશ કર્યો, પરતુ તેણે પાછો પણ પુર્વના જેવોજ ઉત્તર આપ્યો આ પ્રમાણે સત્યાસત્ય આલબ નોથી સાધુઓને છેતરતો તે બિચારો દૂરભવ્ય પાપ ધર્મને પામી શકતો નથી. તે પ્રાય નરક અને તિર્યંચગતિમા અને કોઈવાર મનુષ્ય અને દેવગતિમા પણ પગલે પગલે દુ ખાકુળ થઇને અને અનતકાળ પરિભ્રમણ કરીને પછી યથાપ્રવૃત્તિ કરણના યોગે કર્મથી વિવર પામીને ગુરૂના ઉપદેશથી સમ્યગ્ધર્મ પામશે પછી ધર્મનુ સમ્યક્ પ્રકારે આરાધન કરતા કેટલાક ભવ પછી સર્વ કર્મો ખપાવીને તે સિદ્ધિસુખને પામશે ભવ્ય જીવ તે સાધુઓને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો —"મુક્તિની કામનાથી તમારો કહેલો ધર્મ હુ આરાધીશ, પરતુ સાત આઠ વરસ પછી તે બની શકશે કારણકે અત્યારે સ્ત્રી સગર્ભા છે, નાના છોકરાને હજી ભણાવ્યો નથી અને પુત્રીને પણ હજી પરણાવી નથી, માટે હમણા તરતમા તો તે બધુ મારાથી મૂકી શકાય તેમ નથી." સાત આઠ વરસ પછી તેની યોગ્યતા વિચારીને સાધુઓએ પુન તેને કહ્યુ —"હે ભદ્ર ! હવે આર્હતી દીક્ષાનો અંગીકાર કર " એટલે આર્હતધર્મનો અંગીકાર કરીને સંવેગમાં તત્પર એવો તે (ભવ્ય) સાત આઠ ભવમા કર્મથી રહિત થઈ મોક્ષને પામશે. હવે તે સાધુઓનો ઉપદેશ સાભળીને આસન્નસિદ્ધિક આ પ્રમાણે ક-

હેવા લાગ્યો —"હે પ્રભો! તમે જે કહ્યુ, તે અમૃતના પાનની માફક મને અત્યંત રૂચે છે, પરંતુ સ્રી અપત્યાદિના પ્રેમબંધનથી હુ બંધાઈ ગયો છુ, તેથી તે બધુ મૂકી દેવાની જો કે ઇચ્છા છે છતા ગૃહસ્થપણાને એકદમ હુ મૂકી શકતો નથી, પરંતુ પ્રિયા અને અપત્ય વિગેરેના પ્રતિબંધને આસ્તે આસ્તે છોડી દઈને આવતા વરસે હું જરૂર આપના ઉપદેશ પ્રમાણે વર્તીશ" પછી બીજે વર્ષે સાધુના ઉપદેશથી શ્રદ્ધાળુ થઇને તેણે તરત જૈની દીક્ષા ગ્રહણ કરી અને તેનુ સમ્યક્ પ્રકારે આરાધન કરીને તે સ્વર્ગમા ગયો ત્યાં ઘણે કાળ સુખ ભોગવશે અને ત્યાથી મનુષ્યગતિમા આવીને મોક્ષ પામશે હવે પુણ્યના માહાત્મ્યથી પૂરિત એવુ સાધુનુ વચન સાભળીને ત ભવસિદ્ધિક હર્ષિત થઇને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો —"અનાદિ કાળથી મોહનિદ્રાના યોગે નષ્ટ ચેતનાવાળા એવા મને, સાધુઓને વિષે શ્રેષ્ઠ એવા તમે સમ્યક્ પ્રતિબોધ આપ્યો છે. ખરેખર! હું ધન્ય પુરૂષો કરતા પણ ધન્ય છુ, કારણકે અત્યારે ઉન્માર્ગે જતા એવા મને તમે સન્માર્ગના ઉપદેશક મળ્યા છે। આ અપાર સંસાર સાગરમા બૂડતો એવો હું, સદ્ધર્મનાવયુક્ત નિર્યામક સમાન તમને પામ્યો છુ પાચ ઇંદ્રિયરૂપ ચોરાએ સ્નેહપાશથી બાધીને ક્ષુધા, પિપાસાદિ દુઃખથી પીડાતા એવા મને સંસારરૂપ કેદખાનામા નાખ્યો છે ત્યા જન્મ, મરણ, આધિ અને વ્યાધિરૂપ તર્જનાથી (ચાબકાથી) દરરોજ માર ખાતો એવો હું આટલો કાળ કઈ પણ શરણુ પામ્યો નહોતો, અત્યારે મારા ભાગ્યયોગે અશરણને શરણ આપવાવાળા અને બંધનબદ્ધને મુક્ત કરવાવાળા એવા તમે મને પ્રાપ્ત થયા છો સંસારમા મનુષ્ય અને દેવતાની સંપત્તિ પામવી સુલભ છે, પરંતુ પ્રાણીઓને સદ્ગુરુનો સંયોગ મળવો અતિ દુર્લભ છે અતિ આસક્તિથી ઘણીએ વાર છએ રસો મે મેળવ્યા (ભોગવ્યા) છે પણ પ્રાણીઓના જન્મ મરણને હરણ કરવાવાળુ એવુ સદ્ગુરૂના વચનરૂપ અમૃત ક્યારે પણ મે મેળવ્યુ નથી વિદ્વાન્ માણસ પણ ગુરૂની સહાયતા વિના સમ્યક્તત્ત્વને જાણી શક્તો નથી. જેમ અંધકારમા સારા નેત્ર

વાળો મનુષ્ય પણ દીવા વિના પદાર્થોને જોઈ શકતો નથી વળી જેમ સંસારના અસાર સુખને મેળવવા માટે પ્રાણીઓ પ્રયત્ન કરે છે, તેમ જો ભાવથી જૈન ક્રિયાને માટે પ્રયત્ન કરે તો મોક્ષ કરતલમાં જ છે વિરસ પકવાન સમાન નાના પ્રકારના દુ:ખથી સંયુક્ત એવા સાંસારિક સુખથકી હું હવે નિવૃત્ત થયો છુ. દ્રવ્યોપાર્જનવર્જિત વ્યાપારની જેમ જિનધર્મના આરાધનરહિત આટલો વખત વૃથા ગયો, તે મને બહુ ખટકે છે માટે હે મુનિસત્તમો ! સંસાર સાગરથી તારનારી, પાપને હરનારી, પ્રાણીઓને કલ્યાણકારિણી એવી આર્હતી દીક્ષા મને સત્વર આપો, કારણ કે ભારે કર્મી જીવોને ધર્મમાં અંતરાય પ્રાય તરત આવે છે એટલા માટેજ પ્રાજ્ઞ પુરુષો કહી ગયા છે કે ધર્મની ઉતાવળી (ત્વરિત) ગતિ હોય છે " આ પ્રમાણે વધતા વૈરાગ્યથી શ્લેષ્મની જેમ તત્કાળ સંસારનો પાસ તજી દઈને તે મુનિની પાસે તેણે દીક્ષા અંગીકાર કરી પછી નિરંતર અપ્રમત્ત રહીને સાધુ ધર્મને આચરતો એવો તદ્ભવસિદ્ધિક, સર્વ કર્મનો ક્ષય કરી તેજ ભવે મુક્તિપદને પામ્યો પાપકર્મથી પ્રાય નરક અને તિર્યંચગતિમાં સંચરતો અને કોઇવાર અજ્ઞાન કષ્ટક્રિયાથી દેવ અને મનુષ્ય ગતિમાં જતો એવો ભવ્ય પણ ભાગ્યહીનને જેમ સુવર્ણ નિધાન મળે, તેમ અનંતકાળ જતા અવ્યય પદ (મોક્ષ)ને પામશે દૂરભવ્ય અનંત કાળ જતા સિદ્ધ થશે અથવા સાત આઠ ભવમાં ભવ્ય, ત્રણ ભવમાં આસન્ન સિદ્ધિક અને તેજ ભવમાં તદ્ભવસિદ્ધિક મોક્ષ પામશે એમના પણ મોહના તારતમ્યથી આ પ્રકારે ભેદ થાય છે, જેટલો જેને મોહ હોય, તેટલો તેને સંસાર સમજવો. તેથી મોહના ચય અને અપચયને અનુસરીને પ્રાણીઓને સંસાર હોય છે માટે પાપકર્મના અંકુરરૂપ દુ:ખના સમૂહને આપનારો અને આત્મતેજને હાનિ કરનારો એવો મોહ મોક્ષાર્થી જીવોને સર્વથા ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. સંસારમાં જે જીવો ભમ્યા, ભમે છે અને ભમશે, એ બધો મોહ નોજ મોટામાં મોટો મહિમા છે પૈશુન્ય, ઉન્માર્ગનો ઉપદેશ, મિથ્યા

વચન, વિષયમા અત્યત આસક્તિ, મિથ્યાત્વમા એકાંતસ્થિતિ (રમણતા) આર્હત ધર્મની અવજ્ઞા અને સુસાધુઓનો ઉપહાસ-ડાહ્યા માણસોએ મહામોહના આ મુખ્ય લક્ષણો કહ્યા છે મર્ત્યજન્માદિની સામગ્રી મેળવીને પણ મોહના પ્રભાવથી પ્રિયગુ જેમ સસાર અટવીમા ચિરકાળ ભમ્યો, અને મોહનો ત્યાગ કરવાથી પત્નીસહિત તેનો પુન જેમ સસાર અરણ્યનો પાર પામ્યો, તેમ સસારી જીવોને પણ થાયછે હે વત્સો ! તે દૃષ્ટાંત સાભળો —

"પોતનપુર નામના નગરમા પરમ ઋદ્ધિવાળો, મિથ્યાત્વમાજ રમણ કરનાર અર્હદ્ધર્મ, ક્રિયા, શુદ્ધ સાધુ અને શ્રદ્ધાને હસી કાઢનાર, અને ખોટા તોલ, માપ વિગેરેથી તથા ખોટુ બોલવાથી પરદ્રવ્યને હરવાવાળો પ્રિયગુ નામે શેઠ હતો રૂપમા રભા જેવી પ્રીતિમતી નામની પોતાની પ્રિયા સાથે કામની તીવ્ર અભિલાષાથી તે સ્વેચ્છાએ ભોગ ભોગવતો હતો અન્યદા "હે શેઠ ! છ દર્શનોમા તમે કયુ દર્શન માનો છો ?" આ પ્રમાણે કોઇએ શેઠને કૌતુકથી પ્રશ્ન કર્યો, એટલે મૂઢ બુદ્ધિવાળો એવો તે હસતા હસતા આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો કે ' પ્રાણપ્રિયાનુ દર્શનજ હુ શ્રેષ્ઠ માનુ છુ કે જ્યા સરાગ પુરૂષ પણ નિર્વૃત્તિ (સુખ) પામે છે " કહ્યુ છે કે –

" प्रियादर्शनमेवास्तु, किमन्यैर्दर्शनान्तरै.,
निर्वृत्तिर्लभ्यते यस्मिन्, सरागेणापि चेतसा "

"એક પ્રિયાનું દર્શનજ હો, બીજા દર્શનોથી શુ ? જે દર્શનમા સરાગ મનવાળો પણ નિવૃત્તિ (સુખ) ને મેળવી શકે છે "

મિથ્યાશાસ્ત્રોની યુક્તિઓથી મુગ્ધ લોકોને ઠગવાને માટેજ જગત્મા બીજા દર્શનોને દાભિક લોકોએ રચ્યા છે માટે જેટલા વખત સુધી તમારીપાસે આ વિષય સામગ્રીહોય, તેટલા વખત સુધી મનમા શકા રાખ્યા વિના યથેચ્છ વિલાસ કરો, પાખડી લોકોથી ઠગાઇને આ પ્રાપ્ત થયેલા ભોગોનો તમે ત્યાગ કરશો નહિ " આ પ્રમાણે તે

કુબુદ્ધિ બીજાઓને પણ ઉન્માર્ગનો ઉપદેશ આપતો હતો એક દિવસે પ્રીતિમતીએ સારા લક્ષણવાળો પુત્ર પ્રસવ્યો, એટલે શ્રેષ્ઠીએ હર્ષિત થઇને તેનો વધામણી મહોત્સવ કર્યો. પિતા વિગેરેએ તેનુ દેવદિન્ન એવુ નામ રાખ્યુ નિરંતર પાચ ધાત્રીઓથી લાલન કરાતો તે સુખે વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો યોગ્ય અવસરે ભાગ્ય અને સૌભાગ્યના સ્થાનરૂપ એવા તેને ભણાવાને માટે પિતાએ કળાચાર્ય (બ્રાહ્મણ)ને ઘેર મૂકયો તે પણ ઉદ્યોગી થઇને અનુક્રમે બહોતેર કળા શિખવા લાગ્યો. હવે તેજ ગામમા સુંદર નામનો ધનિક સાર્થેશ રહેતો હતો. રૂપમા રતિ કરતા ચઢીયાતી, ગુણાદિવડે બીજી બાળકોને શરમાવનારી અને સ્ત્રીઓમા મુગટ સમાન એવી સરસ્વતી નામે તેને પુત્રી હતી તે પણ નિરંતર કાળજી રાખીને તેજ કલાચાર્યની પાસે સ્ત્રીજનને ઉચિત એવી ચોસઠ કળાઓ શિખતી હતી. એક દિવસે કાંઇક અનુચિત કામ થયે છતે, ઉપાધ્યાય મનમા અતિશય ક્રોધ લાવીને પોતાની સ્ત્રીને નિર્દયરીતે માર મારવા લાગ્યો તે વખતે દેવદિન્નાદિ બધા વિદ્યાર્થીઓ દયાર્દ્ર મનવાળા થઇને તરત અંદર આવીને ઉપાધ્યાયને અટકાવવા લાગ્યા સરસ્વતી તે હકીકતની અવજ્ઞા કરીને પોતાના સ્થાનથી ઉઠી પણ નહિં, તેથી દેવદિન્ન મનમા આશ્ચર્ય પામીને એકાંતમા તેણીને પૂછવા લાગ્યો. ' હે સુભગે ! ઉપાધ્યાય જ્યારે પોતાની સ્ત્રીને મારતા હતા, તે વખતે કેમ તે ઉઠવાની પણ દરકાર કરી નહિ ? " આ સાભળીને તે જરા મુખ મરડીને બોલી કે —" આ કુનારીની ચિંતાથી મારે શુ પ્રયોજન છે ? " દેવદિન્ન કહે—" આ કુનારી શી રીતે ? " ત્યારે પુનઃ તે કહેવા લાગી —" સુનારી તો તેજ કહેવાય કે જે પોતાના દાસની જેમ પતિ પાસે ઘરના કામ કરાવે અને આપત્તિ વખતે તેને સહાય કરે, અને જો તેમ કરવાને અસમર્થ હોય તો પતિની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલે તેથી આ તો કુનારી છે કે પોતે તેવી શકિત નહીં છતા પતિની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલતી નથી એટલે પોતાના લક્ષણોએ જ તે કુતરીની જેમ કૂટાય છે " સર્વ પુરૂષોની અવજ્ઞાથી ગાજતુ

અને ઉચ્છૃંખલ એવું તેણીનું વચન સાંભળીને દેવદ્વિજ ક્રોધ સહિત આ પ્રમાણે મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે—"બધા સ્વજન વર્ગની સાક્ષીથી આને પરણીને પછી તરતજ એનો મારે અવશ્ય ત્યાગ કરી દેવો, નજરથી પણ મારે એને જોવી નહિ, કે જેથી પોતાના ગર્વિષ્ઠ વચનનું ફળ તે અનુભવે." દક્ષ સરસ્વતી ઇંગિતથી તેનું તેના પ્રકારનું આકૃત (રહસ્ય) સમજી ગઈ. હવે તે બંને પોતાને ઉચિત બધી કળાઓ શીખીને પોતપોતાને ઘેર ગયા.

અહીં દેવદ્વિજ કુમારને પોતપોતાની કન્યા આપવાને માટે ઘણા શ્રીમંતો પ્રિયંગુ શેઠને ઘેર આવવા લાગ્યા, પરંતુ તે પોતાના પિતાને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો —"હે તાત! સુંદર સાર્થેશની સુતા સરસ્વતી સિવાય બીજી કોઈને હું પરણીશ જ નહિ." પોતાનો એકનો એક પુત્ર હોવાથી શેઠને તે અતિ વલ્લભ હતો, તેથી પિતા પણ તેની આ પ્રતિજ્ઞા અન્યથા કરી શક્યો નહિ. એટલે પોતાની કન્યા આપવા માટે ઘેર આવેલા બધા શ્રેષ્ઠીઓની ઉપેક્ષા કરીને તે શ્રેષ્ઠીએ સુંદરસાર્થેશને બ્રાહ્મણના મુખે આ પ્રમાણે કહેવરાવ્યું —"હે સાર્થેશ! જે નામ અને વિદ્યામાં સરસ્વતી તે મારી કન્યા છે, તેને દિવ્યસ્વરૂપી એવા મારા પુત્રને આપો કારણ કે કળા અને સ્વભાવમાં તુલ્ય એવા દેવદ્વિજ અને સરસ્વતીનો સંબંધ મને સુવર્ણ અને મણિના જેવો લાગે છે સમાન ઋદ્ધિ અને શીલ (આચરણ)વાળા આપણી પ્રીતિ પ્રથમથીજ ચાલી આવે છે, તેને આ સંબંધવડે હું વધારે દૃઢ કરવા ઇચ્છું છું." પ્રિયંગુ શેઠનું આ પ્રમાણેનું કહેણ સાંભળીને સરલ સ્વભાવી સુંદરસાર્થપતિએ તે વખતે પોતાની પુત્રી સરસ્વતીને બોલાવી, અને તેને પોતાના ખોળામાં બેસારીને સ્નેહથી આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો —"હે વત્સે! દેવદ્વિજ કુમારને માટે તારી માગણી કરવા પ્રિયંગુ શ્રેષ્ઠીએ આ બ્રાહ્મણને અહીં મોકલેલ છે." સરસ્વતી દેવદ્વિજના દુષ્ટ વિચારને સારી રીતે જાણતી હતી, છતાં કુશળતાથી પોતાના બોલને સિદ્ધ કરી બતાવવાને ઇચ્છતી એવી તે પિતાને

કહેવા લાગી—"હે તાત ! તમે બીજા કોઇને પણ અને આપશો તો અરજ, તો પછી કુળ, સ્વભાવ, વય અને વિદ્યા વિગેરેથી તે મારે લાયક છે" સરસ્વતીના આવા ઉત્તરથી સંતુષ્ટ થઇને સુંદરશેઠ બ્રાહ્મણની સાથે પ્રિયંગુ શેઠને ઘેર ગયા, અને પોતાની કન્યા તેણે દેવદિન્નને આપી. પછી શુભ લગ્નમાં મોટા મહોત્સવથી પરસ્પરના સન્માન તથા સત્કારથી તેમનો વિવાહ સરસ રીતે (આનંદદાયક) થયો, પરંતુ દુષ્ટ હૃદયવાળો દેવદિન્ન સરસ્વતીને પરણીને તેજ વખતે તેણીને તેના પિતાને ઘેર મૂકીને પોતાને ઘેર ચાલ્યો આવ્યો. મિત્રો અને સંબંધીઓએ લોકવિરૂદ્ધાદિ અનેક યુક્તિઓથી તેને ઘણીવાર સમજાવ્યો, પણ તે સરસ્વતીને તેના પિતાને ઘેરથી પોતાને ત્યાં લાવ્યો નહિ પ્રિયંગુ શ્રેષ્ઠી કંઇ કંઇ બાનાથી તેણીને ઘરે લાવવા ઇચ્છતો હતો, પણ પોતાનો પુત્ર દૂભાશે એવા ભયથી તે કોઇ દિવસ તેને પોતાને ઘેર લાવી શકયો નહિ મન, વચન અને કાયાથી નિર્મલ શીલ પાળતી સરસ્વતી ખેદરહિત પિતાને ઘેર રહેવા લાગી. અને દેવદિન્ન પિતાના પ્રસાદથી નિશ્ચિંત થઇને મિત્રોની સાથે ઉદ્યાનાદિને વિષે નિરંતર નાના પ્રકારની ક્રીડાઓ કરતો ફરવા લાગ્યો

હવે એક દિવસે બે ત્રણ મિત્રોની સાથે વાત કરતા વ્યગ્ર મન વડે લીલાપૂર્વક રાજમાર્ગે ચાલતા સરત ચૂકથી દેવદિન્નનો સ્કંધ, માર્ગમાં સામે આવતી નામપતાકા નામની રાજમાન્ય પણ્યાંગના (વેશ્યા) સાથે અથડાઇ ગયો રાજાની પ્રસાદપાત્ર એવી તેણીએ મનમાં બહુજ ખેદ પામીને દેવદિન્નનો હાથ પકડી ઇર્ષ્યાસહિત આ પ્રમાણે કહ્યું —"યૌવનમાં પોતે કમાયેલ લક્ષ્મીને ત્યાગ (દાન) ભોગાદિથી ભોગવતા માણસને કદિ આવો ગર્વ હોય તો તે યોગ્ય છે, પરંતુ તું તો પિતાની લક્ષ્મીનો ઉપભોગ કરે છે, છતાં હે શ્રેષ્ઠિકુમાર ! મિથ્યા અહંકારને ધારણ કરીને સ્કંધથી માણસોને આઘાત કરતો આમ શું ચાલ્યો જાય છે ? સોળ વર્ષનો થયા છતાં જે પુત્ર પિતાની લક્ષ્મી ભોગવે છે, તે પૂર્વના ઋણ સંબંધથીજ તેને ત્યાં આવેલો સમજવો. કહ્યું છે કે —

" मातु. स्तन्य रज.क्रीडा, मन्मनावागलज्जता,
शैशवे भान्ति निर्हेतु-हास्य भोग. पितु' श्रिय ."

"માતાનુ સ્તનપાન, ધૂલીક્રીડા, મન્મન (કાલુકાલુ) બોલવુ, લજ્જા (વસ્ત્ર) રહિત રહેવુ, કારણ વિના હસવુ અને પિતાની લક્ષ્મીનો ઉપભોગ કરવો એ બધુ બાલ્યાવસ્થામાજ શોભે છે" વળી કહ્યુ છે કે —

" स्वसा पित्रार्जिता लक्ष्मी., परस्त्री च परार्जिता,
स्वार्जितैव ततो भोक्तु, युज्यते महतां ध्रुवम् "

પિતાએ ઉપાર્જન કરેલી લક્ષ્મી તે બ્હેન સમાન છે અને બીજાએ ઉપાર્જન કરેલ લક્ષ્મી તે પરસ્ત્રી સમાન છે, માટે સત્પુરૂષોને પોતે કમાયેલ (ઉપાર્જેલ) લક્ષ્મીજ ભોગવવી યોગ્ય છે." પોતાને લજ્જાકારી છતા તેના આ કટાક્ષ વચનોને દેવદિન્ને હિતકર ગુરૂની શીખામણ તુલ્ય માન્યા પછી હર્ષાકુલ થઇને તેણે હૃદયમા વિચાર્યું કે —" આ પણાગનાએ મને ઠીક બોધ કર્યો ! લક્ષ્મી મેળવવાને યોગ્ય એવી મારી આ અવસ્થા ક્રીડામાજ વૃથા ચાલી જાય છે કહ્યું છે કે —

" प्रथमे नार्जिता विद्या, द्वितीये नार्जितं धनम्,
तृतीये नार्जितो धर्म', स तूर्ये किं करिष्यति "

"જેણે પ્રથમ વયમા વિદ્યા મેળવી નહિ, બીજી વયમા ધન મેળવ્યુ નહિ અને ત્રીજી વયમા ધર્મ કર્યો નહિ, તે ચોથી વયમા શુ કરવાનો હતો ?" પછી તરતજ ઘેર આવીને વિનયથી મસ્તક નમાવી શુભ ઉત્સાહવાળો એવો દેવદિન્ન આદરસહિત પિતાને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો —" હે તાત ! કરિયાણાથી વહાણો ભરીને સમુદ્રની પેલે પાર ના દ્વીપમા હુ લક્ષ્મી મેળવવા જઇશ માટે મને અનુમતિ આપો " શ્રેષ્ઠી લોભને વશ છતા પુત્રના સ્નેહથી તેને કહેવા લાગ્યા

"હે વત્સ ! પરદેશ વિષમ હોય છે, તેમા પણ સમુદ્ર તો વિશેષ વિ-ષમ હોય છે કુલને આલંબનભૂત તુ મારે એકજ પુત્ર છે, તો પ્રાણનો સંદેહ કરાવનારી આ સમુદ્રયાત્રાથી સર્યુ !" દેવદિન્ને તેના ઉત્તર મા કહ્યુ કે —"હે તાત ! ઉદ્યમથીજ લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ જેઓ ઉદ્યમમા આલસ્ય કરે છે, તેમનાથી તો લક્ષ્મી દૂર દૂર ભાગે છે. કહ્યુ છે કે —

" अव्यवसायिनमलस, दैवपरं पुरुषकारपरिहीनम् ,
प्रमदा इव वृद्धपतिं, नेच्छन्त्यवगूहितु लक्ष्मीः. "

"જે અવ્યવસાયી હોય, આળસુ હોય, દૈવપર આધાર રાખનાર હોય અને પુરૂષાર્થહીન હોય તેવા નરને જુવાન સ્ત્રીઓ જેમ વૃદ્ધ પતિને ઇચ્છતી નથી, તેમ લક્ષ્મી આલિંગન કરવાને (તેની પાસે આ-વવાને) ઇચ્છતી નથી " લક્ષ્મી તો સર્વત્ર માણસોને કષ્ટથીજ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. વીંધાવાની વ્યથા સહન કરે છે તે કાનજ કુંડલને ધારણ કરે છે "

આ પ્રમાણે ધન મેળવવા માટે અત્યંત ઉત્કંઠિત વૃત્તિવાળા એવા પુત્રના ઉત્સાહથી સંતુષ્ટ થઇને શ્રેષ્ઠીએ તેને અનુમતિ આપી. હવે ચાર જાતિના અનેક પ્રકારના કરિયાણાથી નાવ ભરીને અને તેને યોગ્ય બીજી પણ સર્વ સામગ્રી કરીને, 'લક્ષ્મીનુ મૂળ અવિશ્વાસ છે' આ વાકયના અર્થને મનમા સંભારતો, 'હે વત્સ ! પરદ્વીપમા તુ કોઈનો પણ વિશ્વાસ કરતો નહિ' આ પ્રકારની પિતાની હિત શિક્ષારૂપ આશીષનો સ્નેહથી સ્વીકાર કરીને, બલિપૂજા વિગેરેથી સમુદ્રદેવનુ આરાધન કરીને તેમજ દીનાદિકને દાન દેતા એવા ચતુર દેવદિન્ને ઇષ્ટદેવને નમસ્કાર કરીને સારે અવસરે પરિવાર સહિત વહા-ણમા બેસી જળપ્રયાણ શરૂ કર્યું

હવે ઉત્સાહ સહિત શ્રેષ્ઠીનંદને પારસદેશના કિનારા તરફ સ-ત્વર ખારવાઓ પાસે વહાણ ચલાવરાવ્યુ. તેઓએ વહાણને સીધે

માર્ગે ચલાવવાને બહુ મ્હેનત લીધી, છતાં દુર્દૈવના યોગે પ્રચંડ પવનથી પ્રેરાઈને તે વહાણ વક્ર અશ્વની માફક ઉન્માર્ગે ચાલવા લાગ્યું તેથી 'આ વહાણ ચોક્કસ કોઈ ખડક સાથે અથડાઈને ભાગી જશે ' એમ વિચારીને નાવમાં બેઠેલા દેવદિન્નાદિક ખેદ કરવા લાગ્યા. એટલામાં દૈવયોગે, શ્વેત અને અતિ ઉંચા છે મંદિર જેમાં એવા કોઈ અજાણ્યા દ્વીપે તે વહાણ જઈ પહોંચ્યું એટલે જાણે પોતાને નવો જન્મ પ્રાપ્ત થયો હોય, તેમ માનતા દેવદિન્નાદિક સર્વે હર્ષપૂર્વક વહાણમાંથી જમીનપર ઉતર્યા

દેવદિન્ને ત્યાંના કોઈ માણસને પૂછ્યું —" આ ગામનું નામ શું ? અહીં રાજા કોણ છે ? અને તેના મોટા અધિકારીઓ કોણ છે ? " તે કહેવા લાગ્યો —" આ ગામનું નામ અન્યાયપુર છે, હે શ્રેષ્ઠિન્ ! પ્રચંડ આજ્ઞાવાળો એવો નિર્વિચાર નામનો અહીં રાજા છે, હાથી એવો સર્વગિલ નામે તેનો મંત્રી છે, શિલાપાત નામનો પુરોહિત છે અને અનાચાર નામનો આ રાજાનો ભંડારી છે અહીં બધે પ્રખ્યાતિ પામેલો સર્વલુંટાક નામે કોટવાલ છે અને શ્રેષ્ઠતાને પ્રાપ્ત થયેલો અજ્ઞાનરાશિ નામનો તપસ્વી છે રાજાની પ્રસાદપાત્ર અને નગરના બધા મોટા પુરૂષોને પણ માનનીય એવી કૂટબુદ્ધિ નામની પરિવ્રાજિકા છે રાજાપર જ્યારે શત્રુઓનું ભયંકર સંકટ આવે છે, ત્યારે કપટબુદ્ધિની નિવારરૂપ તે તેને યુક્તિઓ બતાવે છે તેની બુદ્ધિના (યુક્તિના) બળથી રાજા બધા શત્રુઓને જીતીને તેમની સમગ્ર લક્ષ્મી પોતાને સ્વાધીન કરે છે "

આ પ્રમાણે તે માણસના મુખથી બધી વ્યક્તિઓનું સ્વરૂપ જાણીને પ્રૌઢ માણસો સાથે દેવદિન્ને રાજા પાસે જઈને તેને પ્રણામ કર્યા. ત્યાં રાજાથી સન્માન પામીને સભ્ય (સભાસદ) ને ઉચિત મર્યાદા સાચવી તે બેઠો બેઠો તે રાજ્યની વ્યવસ્થા જુએ છે, તેટલામાં પોતાના કેશને છૂટા મૂકીને પોતાની છાતીને સખ્ત કૂટતી અને ઉંચે શબ્દે પોકાર કરતી એવી કોઈ વૃદ્ધ સ્ત્રી ત્યાં આવી એટલે ' હે

અબા ! તુ કોણ છે અને શામાટે પોકાર કરે છે ? ” એમ રાજાએ પૂછયુ, ત્યારે તે કહેના લાગી — “ હે નાથ ! હુ ચોરની માતા છુ અને આપના નગરમા રહુ છુ, પરતુ શુભાશુભ સતાપ હુ કદી કોઇને પણ ઉત્પન્ન કરતી નથી, કોઇની સાથે કલહ કરતી નથી તેમ હુ કોઇને ઘેર પણ જતી નથી ” તે સાભળીને “ અહો ! વાણીમા ન આવી શકે એવુ આનુ સુશીલપણુ જણાય છે ” એ રીતે અતરમા વિસ્મય પામી રાજાએ પૂછયુ કે—“ત્યારે શુ છે ” એટલે તે આ પ્રમાણે કહેવા લાગી—“ હે રાજન્ ! અવની યષ્ટિ સમાન મારો એકનો એક પુત્ર, આ નગરમા નિરતર ચોરી કરી પોતાનો ગૃહનિર્વાહ ચલાવતો હતો, તે આજે દેવદત્ત શેઠને ઘેર ખાતર પાડવા ગયો હતો, અકસ્માત્ તેની ઉપર જીર્ણ ભીત તૂટી પડી અને તે ત્યાજ મરણ પામ્યો હાહા ! હવે તેના વિના હુ આધારરહિત (નિરાધાર) થઇ પડી છુ. તો મારુ યોગ ક્ષેમનુ વિધાન કેમ થશે ? આવા પ્રકારના દુ:ખસમૂહથી દૂભાઇને હુ પોકાર કરુ છુ ” રાજાએ કહ્યુ — “ હે માત ! તારો પુત્ર મરણ પામ્યો તેનો તુ વિષાદ કરીશ નહિ, હુ ભરણપોષણવડે તને સર્વ રીતે સતુષ્ટ કરીશ ” એ રીતે દયાની લાગણીથી રાજાએ તે વૃદ્ધાને અતર પમાડીને વિસર્જન કરી.

હવે રાજાએ તે દેવદત્ત શેઠને બોલાવીને કોપ સહિત કહ્યુ — “ હે દુરાત્મન્ ! તે આવી જીર્ણ ભીત કેમ કરાવી ? કે જેના પડવાથી બિચારો ચોર મરી ગયો ” શેઠ ભયથી કપતો કહેવા લાગ્યો કે—‘ હે સ્વામિન્ ! મારો એમા શો અપરાધ છે ? કારણ કે મે તો પૈસા ખરચીને બધીએ સામગ્રી સૂત્રધાર (કડીયા) ને તૈયાર કરાવી આપી હતી અને તેની માગણી પ્રમાણે તેને પગાર પણ આપ્યો હતો માટે અહી ખરી રીતે વિચાર કરો તો તેનોજ દોષ છે ” શેઠનો આવો જવાબ સાભળીને તરતજ સૂત્રધારને બોલાવીને ક્રોધથી રાજાએ પૂછયુ—“ અરે ! ચોરના ઘાતને માટે તે આવી જીર્ણ (કાચી) ભીંત કેમ કરી ? ” તે બોલ્યો —‘ હે પ્રભો ! હુ તો બરાબર ભીત

ચણવામાં સાવધાન હતો, પરંતુ તે વખતે ઘણા કિંમતી શણગાર સજીને અભિનવયૌવના દેવદત્તની પુત્રી કટાક્ષપાત કરતી ત્યાંથી નીકળી, તેના રૂપમાં વ્યગ્રચિત્ત થઇ જવાથી હું જરા શૂન્ય બની ગયો અને તેથી ઇંટો બરાબર ગોઠવી શકયો નહિ, તો એમાં મારો શો દોષ ?" સૂત્રધારનો ઉત્તર સાંભળી રાજાએ તેણીને પણ બોલાવીને કહ્યું કે—"હે મુગ્ધે ! જ્યાં એકાગ્ર મનથી સૂત્રધાર ઘર ચણતો હતો, ત્યાં તું શામાટે નીકળી ?" દેવદત્તસુતાએ જવાબ આપ્યો કે —"હે રાજન્ ! હું મારા સંબંધીને ઘેર જતી હતી, ત્યાં રસ્તામાં ઉભેલા નગ્ન પરિવ્રાજકને જોઇને લજ્જાવેશના વશથી આડે માર્ગે ચાલતા ત્યાં થઇને જવું પડ્યું, તેથી એમાં મારો લેશ પણ અપરાધ નથી." તે સાંભળી પરિવ્રાજકને બોલાવીને રાજાએ ક્રોધથી કહ્યું કે —"હે નિર્લજ્જ ! રાજમાર્ગમાં નગ્ન થઇને શામાટે ઉભો હતો ?" તે કહેવા લાગ્યો —"હે પૃથ્વીનાથ ! શ્વાસને ઉંચે ચડાવીને હું ત્યાં ચિરકાળ ઉભો હતો, પણ અશ્વને શીખવતા એવા આપના જમાઇએ માર્ગમાં મને સ્ખલિત કર્યો, માટે આપ ન્યાયમાર્ગથી જુઓ કે એમાં મારો શો અપરાધ છે ?" તે જમાઇને પણ બોલાવીને રાજા રોષથી કહેવા લાગ્યો—"નગરીની અંદર બધા લોકોને જવા આવવાના માર્ગે કેમ તમે ઘોડાને વિવિધ ચાલ શીખવતા હતા ?" રાજપુત્ર કહેવા લાગ્યો —"હે રાજન્ ! એમાં મારો લેશ પણ અપરાધ નથી, પરંતુ મને એવી બુદ્ધિ આપનાર વિધાતાજ દોષપાત્ર છે " તે સાંભળી રાજા સભ્યોને કહેવા લાગ્યો –' વિધિને પણ બલાત્કારથી બાંધીને અહીં હાજર કરો, કારણ કે હું કોઇનો પણ દુર્નય સહન કરનારો નથી " તે વખતે ધૂર્ત્ત સભાસદો કહેવા લાગ્યા —' હે દેવ ! તમારા પ્રચંડ શાસનથી ભય પામીને સાપરાધપણાથી તે તેજ વખતે ખરેખર ભાગી ગયો લાગે છે. પરંતુ પ્રચંડ શાસનવાળા એવા તમારી પાસેથી પલાયન કરીને પણ હે દેવ ! તે વિધિ સૂર્યથી શીયાળણીની જેમ કેટલું દૂર જશે ? માટે જ્યાં ત્યાંથી પણ માણસો પાસે બાંધીને અહીં મંગાવી લેશું " આવા પ્રકારના ખોટા છતાં સાચા

જેવા તે ધૂર્ત લોકોના વચનોથી હૃદયમાં ખુશ થતો તે નિર્વિચાર રાજા સભા વિમર્જન કરીને પોતાને ન્યાય તત્પર માનતો ભોજનને માટે પોતાના આવાસમા ચાલ્યો ગયો.

દેવદત્તવણિક્ આ બધી સાક્ષાત્ ન્યાયમાર્ગની કુશળતા જોઈને હૃદયમા અતિશય વિસ્મય પામતો વિચાર કરવા લાગ્યો —"અહો! નિર્વિચાર રાજાની રાજ્યનીતિની વ્યવસ્થા પૂર્વે નહિ જોયેલી અને નહિ સાભળેલી એવી કોઈ નવીનજ પ્રકારની લાગે છે."

પછી દેવદિન્ને સભામાથી ઉઠી સ્વસ્થાને જઈને વહાણમાથી માલ ઉતારી ભાડે લીધેલા ઘરમા ભર્યો અને ક્રય વિક્રય (વેચના અને ખરીદવા) ના વિચારથી દેવદિન્ન ત્યા સુખે રહેવા લાગ્યો એક દિવસે પેલી પરિવ્રાજિકાએ તે શ્રેષ્ઠિપુત્રને પરિવાર સહિત જમાડવાને માટે આદરથી આમ ત્રણ કર્યું. અને ફળો, પકવાન, ભાત, દાળ અને ઘૃતાદિ ભોજ્ય પદાર્થોથી તેણીએ સત્ય અને ઉચિત સત્કારપૂર્વક તેને જમાડ્યો. સરલ સ્વભાવી દેવદિન્ન પોતાના પરિવારસહિત ભોજનને માટે ત્યા આવ્યો તે વખતે નામ અને ગુણથી ક્રૂરબુદ્ધિ પરિવ્રાજિકાએ, તેના ઉતારાના મકાનમા એકાત ગુપ્તસ્થાને પોતાના ખાત્રીદાર પુરૂષો પાસે એક સુવર્ણસ્થાલ રખાવ્યો જમીને દેવદિન્ન જ્યારે પોતાને સ્થાને ગયો, ત્યારે તેણીએ તેની પાછળ એક પોતાનો માણસ મોકલ્યો અને તેના મુખથી આ પ્રમાણે કહેવરાવ્યુ —"અમારો એક સોનાનો થાળ આજે ક્યાક ગુમ થઇ ગયો છે તમારા પરિજન શિવાય બીજો કોઇ માણસ અહીં આવ્યો નથી, માટે તે બધાઓને પૂછીને અને ઘરમા પણ સર્વત્ર તપાસ કરીને જલ્દી અમને તે પાછો સોપી દ્યો, કે જેથી બહાર કોઈને ખબર ન પડે." દેવદિન્ન કહેવા લાગ્યો —"હે ભદ્ર! કદાચ કાળના પ્રભાવથી સૂર્ય પશ્ચિમ દિશાએ ઉદય પામે અને સમુદ્ર પોતાની મર્યાદા મૂકી દે, પરતુ અમારામાનો કોઇપણ માણસ, રમણીય પરવસ્તુમા પણ પોતાનો હાથ નાખતો નથી, માટે પોતાને ઘેરજ જઇને તેની તપાસ કરો "

તે પછી તેણી પોતે આવીને દેવદિન્નને પુન કહેવા લાગી —" હે શ્રેષ્ઠિન્ ! તે થાળ તમારાજ ઉતારામા ક્યાક આવેલ છે, માટે કૂટ આચારથી માગતી એવી મને તે સુપ્રત કરી ? જ્યા ખાધુ, ત્યાજ ભાજન ભાગના જેવુ તમે ન કરો હવે જો આ રીતે સરલતાથી સમજાવતા (માગતા) નહિ આપો, તો રાજબળથી કદયુક્તિએ કરીને પણ હુ લઈશ " તેના કૂટને નહિ જાણતો સરલ દેવદિન્ન તેણીને કહેવા લાગ્યો —" હે વાચાળ ! આમ ઓછુ વત્તુ વૃથા શામાટે બોલ્યા કરે છે ? શુ જાતિવત સુવર્ણમા કદી શ્યામતા લાગી સાભળી છે ? અમારા પરિજનને આ કર્મ કરવુ કદી ઘટે નહિ, માટે તમારે ખેરજ ક્યાક તે થાળ હશે, તો તેના સત્વર જાઓ અને પોતાના પરિવારને પૂછો. પોતાનો પૃષ્ઠ ભાગ પોતાથી શુદ્ધ થતો નથી (પોતાનુ સ્વકલ્પિત-મન કલ્પિત સત્ય હોતુ નથી) આ પ્રમાણે જાણતા છતા તમારા જેવા ડાહ્યા માણસ બીજા ઉપર એમ્જ મિથ્યા દોષનુ આરોપણ કેમ કરે છે ? " આ રીતે એકબીજાની સામે બોલવાથી વિવાદ વધતે છતે, તેના ચુકાદાને માટે તે બને રાજસભામા ગયા તેમના વિવાદનુ વ્યતિકર સમજીને અને અન્યોન્ય વિચાર કરીને રાજાના મોટામા મોટા સામતોએ તેમને આ પ્રમાણે હુકમ કર્યો —" તપાસ કરતા તે થાળ જેના ઘરમાથી નીકળશે, તેના ઘરનુ સર્વસ્વ અવશ્ય બીજાને જશે " પછી તે પરિવ્રાજિકા અધિકારીઓની સાથે દેવદિન્નને ઘેર આવી અને તેણીએ પોતાના ખાનીદાર માણસો પાસે થાળની તપાસ કરાવી પ્રથમ તો તેઓ ધૂર્તતાથી બીજે બીજે સ્થાને જોવા લાગ્યા અને પછી પોતે મૂકેલ સ્થાનથી તે લાવીને તેઓએ તેણીને સુપ્રત કર્યો પછી રાજાદિની અનુમતિ મળતા કૂટબુદ્ધિએ તેના ઘરમાનુ સર્વસ્વ લઈ લીધુ અને દેવદિન્નને પોતાનો દાસ બનાવ્યો આ પ્રમાણે જ્યારે દેવદિન્ન

ઉપર મ કટ આવ્યુ ત્યારે કૂટબુદ્ધિના નિગ્રહના ભયથી તેના બધા પરિજનો તરતજ ત્યાંથી પલાયન કરી કયાંક ચાલ્યા ગયા પૂર્વે પણ ઘણા પરદેશી વ્યવહારીયાઓને, છળથી તેમનુ સર્વસ્વ હરણ કરીને તેણીએ આ પ્રમાણે દાસ બનાવ્યા હતા.

હવે કૂટબુદ્ધિને ઘેર દાસ થઇને રહેલો દેવદ્વિજ નીચ કામ કરતાં અતિ દુ ખાર્ત્ત થતો મનમા આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યો—" ધન મેળવવાને મોટા મનોરથથી અહીં આવતા અહા વિધાતાએ મારી કેવી દુરવસ્થા કરી મૂકી ? માણસ જુદી રીતે ધારણા કરે છે, અને દૈવ તેથી અન્યથા કરી મૂકે છે ભૂષણને માટે વીધવામા આવેલ દરિદ્રીઓના કાનમા ભૂષણને બદલે મેલ ભરાઈજ રહે છે. શરણરહિત, દીન અને પરાધીન એવા મારૂ જીવિત પણ અહીંઆજ જેમ મારૂ સર્વસ્વ ગયુ તેમ જશે આ જગત્મા એવો કોઈ કૃષ્ણ ચતુર્દશીનો જન્મેલો નથી, કે જે મને આ દુષ્ટ સ્ત્રીના દાસકર્મથી છોડાવે. તો પણ આ મારૂ યથાસ્થિત વૃત્તાંત કોઇ રીતે પ્રયત્ન કરી લખી મોકલીને મારા પિતાને જણાવુ " પછી સ્વદેશમા જતા કોઇ સાર્થવાહના હાથથી તેણે પોતાની નીશાનીવાળો લેખ પિતાને મોકલ્યો થોડા દિવસ પછી પ્રિય ગુ શ્રેષ્ઠિને તે લેખ મળયો પોતાના પુત્રની દુ સ્થિતિ વાચીને (જાણીને) તે ઉચે સ્વરે રડવા લાગ્યો

હવે દેવદ્વિજે જે દિવસે પ્રયાણ કર્યુ , તેજ દિવસે શ્રેષ્ઠી પોતાની પુત્રવધૂ સરસ્વતીને સ્નેહથી પોતાને ઘેર તેડી લાવ્યો હતો આજે અકસ્માત્ પોતાના સસરાને દુ:ખાકુલ જોઇને ' આજ કઇક નવીન છે ' એવી આશકારૂપ શલ્યથી તે આકુલ વ્યાકુલ થઇ ગઇ. એટલે તરતજ સસરા પાસે આવીને સસરાને નમન કરી આખમા આસુ લાવીને તે પૂછવા લાગી —" હે તાત ! તમે આજ અકસ્માત્ દુ ખિ ત કેમ છો ? " નિસાસો નાખીને પ્રિય ગુ શ્રેષ્ઠિએ ગ ગદ્ સ્વરે તેને કહ્યુ —" પરદેશમા દુર્દૈવયોગે દેવદ્વિજની દુર્દશા થઇ છે. " વજ્રઘાત

સદ્દશ પોતાના પતિની દુર્દશા સાભળીને તે પતિવ્રતાનુ હૃદય દુ ખથી પૂરાઇ ગયુ, પરતુ પોતે ધીરજ રાખીને તે સસરાને પણ ધીરજ દેવા લાગી —“ હે તાત ! પુત્રના દુ.ખરૂપ વ્યાધિથી તમે આમ કરુણ સ્વરે રૂદન કરો નહિ હે તાત ! રૂદન કરવાથી કઈ રાજ્ય મળતુ નથી હવે તો પ્રસન્ન થઇને અને પુરૂષનો વેશ આપી તમારા ઓળખીતા અને ખાત્રીદાર પરિવાર (માણુસો) ની સાથે સત્વર અન્યાયપુર મોકલો, કે જેથી તે દુષ્ટ સ્ત્રીના દુરત એવા દાસ્યકર્મથી છોડાવીને મારા બુદ્ધિબળથી તમારા પુત્રને અહી લઈ આવુ.” શેઠ દુ ખિત થઇને કહેવા લાગ્યા —‘ હે મુગ્ધે ! તને ખબર નથી, કે પૂર્વે અન્યાયપુરથી કોઈ કુશલક્ષેમ પાછુ આવ્યુ નથી. તો દૈવના વિપરીતપણાથી આ પ્રમાણે દુ સ્થિત થયેલા પુત્રની પાછળ અજ્ઞાન-ને વશ થઇને ગાયની પાછળ વાછડીની જેમ પુત્રવધૂનો કેમ નાશ કરૂ ?” સરસ્વતી પુન. કહેવા લાગી —“ હે તાત ! તમે આવો વિચાર મનમા ન લાવો કારણ કે, ભાગ્યવત પુરૂષોને પણ વિઘ્નોની પછી લાભ મળે છે ” પછી પોતાના બુદ્ધિબળથી અત્ય ત ઉત્સાહિત એવી તે વહુને જોઇને પોતાના પુત્રને છોડાવવાની ઈચ્છાથી ત્યા જવાને માટે શેઠે અનુમતિ આપી

હવે સસરાએ આપેલ પુરૂષનો વેશ ધારણ કરીને નાના પ્રકાર-ના કરિયાણા અને નવીન પરિવાર સહિત તે સતી શુભ દિવસે સારા શુકનો થતા વાનમા બેસીને ચાલી. કેટલાક દિવસો જતા તે અન્યાય-પુર નગરે આવી પહોચી અને અપૂર્વ ભેટથી ત્યાના રાજાને સતુષ્ટ કરીને પોતાના ખાત્રીદાર માણસોથી ભારે સન્માન પામતી તે એક ભાડે લીધેલ ઘરમા રહી ‘ કોઈ મોટા શેઠનો સોમદત્ત નામનો ચતુર પુત્ર અયોધ્યાથી અહી આવ્યો છે ’ આ રીતે તે લોકમા પ્રસિદ્ધ થઈ. એક દિવસે લોભને વશ થયેલી પરિવ્રાજિકાએ પૂર્વની જેમ ભોજન-ને માટે આદર સહિત તેને નિમત્રણ કર્યુ પરતુ જમવા જતા કુશલ એવી તેણીએ પોતાના ઉતારામા ખાનગી તપાસ રાખનારા સાત

માણસોને કાંઇક શિખામણ આપીને રાખ્યા દુષ્ટ પરિવ્રાજિકાએ પોતાનો માણસ ત્યા મોકલીને એકાંતે કોઇ ઠેકાણે જમીનપર એક સુવર્ણદર્વી (સોનાની કડછી) નખાવી દીધી. તપાસ રાખનારા માણસોએ તે લઇને સરસ્વતીના હુકમથી તે પરિવ્રાજિકાના ઘરમાં એકાંતે કોઈ વૃક્ષના મૂળમા દાટી દીધી અનુક્રમે સ્વર્ણદર્વીને માટે પરિવ્રાજિકાએ વિવાદ કર્યે છતે પૂર્વની માફક તે બ ને રાજસભામા ગઈ મોટા અધિકારીઓએ પ્રથમની જેમ વ્યવસ્થા કર્યે છતે પ્રથમ તેણીએ સરસ્વતીના ઉતારામા તપાસ કરાવી. ત્યા કયાંઈ પણ પરિવ્રાજિકાને દર્વી ન મળી, એટલે સરસ્વતી ખેદ પામેલી એવી તેણીને ઘેર ગઈ. બધા લોકની સમક્ષ પ્રથમ આમતેમ તપાસ કરીને પછી તે જાણીતી ત્યા ભૂમિમાથી માણસોએ કહાડી બતાવી તે વખતે ત્યા બધાની સમક્ષ નીકળેલ દર્વી જોઇને તે પરિવ્રાજિકા શોકગ્રસ્ત મુખ કરીને મનમા વિચાર કરવા લાગી —" નાના પ્રકારના છળ-કપટથી જન્મથી માંડીને જે ધન મે મેળવ્યુ હતુ, તે સર્વ ધન આજે દુર્દૈવયોગે બધુ એકીસાથે ચાલ્યુ ગયુ કુબુદ્ધિવાળી એવી મે પૂર્વે જે શ્રેષ્ઠી પુત્રોને દાસ બનાવ્યા, તે પાપના ઉદયથીજ આજે મારૂ આ બધુ ધન ગયુ. " ત્યારપછી રાજા અને અમાત્યની અનુમતિથી તેણીનુ મુક્તા, મણિ, સ્વર્ણ અને દ્વિપદાદિક સર્વ સરસ્વતીએ પોતાને કબજે કરી લીધુ દુષ્ટ આચરણવાળી એવી પરિવ્રાજિકાને પોતાના દાસ્યકર્મમા રાખીને તેણીએ પુર્વે દાસ કરેલા એવા સર્વ શ્રેષ્ઠીપુત્રોને મનોહર ખાનપાન અને વસ્ત્રાદિથી સતોષીને કુશલ આશયવાળી તેણીએ તેમને પોતપોતાના નગરે જવાને માટે તેમની ઇચ્છા પ્રમાણે વિદાય કર્યા પછી દેવદ્વિજને કહ્યુ કે—" હે મહાભાગ ! તુ મારી દાસીનો દાસ છે, માટે અત્યારે ઘરકામની વ્યવસ્થા કરવા તુ અહીંજ રહે હુ જ્યારે મારે નગર જઇશ, ત્યારે તને તારા દેશમા લઇ જઇશ " એમ કહીને દેવદ્વિજને પોતાની પાસે રાખ્યો પોતાના દેશમા ગમન કરવાની ઇચ્છાથી તે મનમા કાંઇક ખુશી થયો અને તેણીના કહ્યા પ્ર

માણે ત્યાં રહીને બધું કામકાજ તે કરવા લાગ્યો લોકો કહેવા લાગ્યા કે—" અહો ! આ શ્રેષ્ઠીપુત્ર સોમ ત્તની કેવી અદ્ભુત કુશળતા ! તે મહાભાગ્યશાળી જણાય છે કે જગતને ઠગનારાળી એવી આ પરિના જિકાને પણ તેણે ઠગી લીધી " આ પ્રમાણે સર્વત્ર લોકોથી પ્રશંસા પામતી સરસ્વતીએ પોતાના કાર્યની સિદ્ધિ થવાથી લાવેલ કરિયાણું વેચીને બહુ કિંમતી મણિ મુક્તાદિ વસ્તુઓથી વહાણ ભર્યું પછી નીતિમા નિપુણ એવી તેણીએ સ્વદેશ જવાની ઈચ્છાથી રાજપાસે વિદાયગિરિ માગી તે વખતે દાન અને સન્માનપૂર્વક તેનો અતિશય સત્કાર કરીને રાજાએ વૃદ્ધબુદ્ધિને તેની પાસેથી છોડાવી

પછી ત્યાના શ્રેષ્ઠીઓનો યથાવિધિ દાન સન્માનથી સત્કાર કરીને સરસ્વતી પોતાના પરિવાર સાથે નાવમા બેસીને સ્વદેશ તરફ ચાલી. એક દિવસે રસ્તામા પોતાનો પુરૂષવેશ તજી દઈને અને સ્ત્રીને ઉચિત દિવ્ય વસ્ત્રાલંકાર ધારણ કરીને સરસ્વતી દેવદિન્નને કહેવા લાગી — "હે પ્રભો ! મને અત્યારે ઓળખી શકો છો ?" તેને જોઈ 'આ શું ?' એ રીતે મનમા સભ્રાન્ત થઈને તે બોલ્યો—' હું કાંઇ સમજી શકતો નથી " ત્યારે તે કહેવા લાગી -' જેને તમે પરણીને તેજ વખતે તેના પિતાને ઘેર મૂકી દીધી હતી તેજ હું તમારી પત્ની સરસ્વતી છુ. આટલો વખત હું આર્હત ધર્મનુ આચરણ કરતી મનમા ધીરજ ધારીને પિતા અને સસરાને ઘેર રહી હતી અત્યારે તમે દુસહ એવી મહા આપત્તિમા આવી પડ્યા છો, એમ જાણીને પારિણામિક બુદ્ધિવાળા એવા સસરાજીએ મને તમારી પાસે મોકલી તે પછી જે થયુ તે બધુ તમે જાણો છો ' આ પ્રમાણે સાભળીને તે શ્રેષ્ઠીપુત્રે પોતાની પત્નીને ઓળખી લીધી સર્વાંગે રોમાંચિત થતો અને આનંદથી અત્યંત પુષ્ટ થતો તે જરા વિલક્ષ્ય મુખવાળો થઈને લજ્જાના વશથી નીચુ જોઇ રહ્યો તે વખતે વિનય અને ઔચિત્યમા કુશલ એવી તે કુલબાલિકા લજ્જા, વિષાદ અને સસંભ્રાતપણાને દૂર કરવા માટે કહેવા લાગી —"હે સ્વામિન્ ! છળથી તમને જીતીને પેલી પરિના-

જિકાએ પોતાના દાસ્યકર્મમા રાખ્યા, તેથી તમારે વિષાદ ન કરવો, કારણ કે કોઈ વખત મહાત્માઓ પણ વિધિના વશથી નીચા પડી જાય છે, પરંતુ તેઓ પોતાના સત્કર્મના બળથી થોડા વખતમા પાછા તેથી વધારે ઉચ્ચ સ્થિતિ મેળવે છે કહ્યુ છે કે —

" जइवि गुरूवल्लिगहणे, भगकम्मो कहवि केसरी जाओ,
तहवि हु मत्तगयाण, पुणोवि कुंभत्थल दलइ. "

" કદાચિત્ મોટી લતાઓની ગહનકુંજમા કેસરીસિંહ ભગ્નક્રમ થઇને પડી ગયો હોય છતા પાછો (તેમાથી નીકળીને) મદોન્મત્ત હાથીઓના કુંભસ્થળને તે દળે છે " તેથી સર્વોત્તમ ગુણવાળા અને સર્વ કળામા કુશળ છતા તેણીને તમે જીતી ન શકયા, તો શુ આટલેથીજ તમારામા અજ્ઞાનપણુ આવી ગયુ ? કહ્યુ છે કે —

" यदि नाम सर्पपकण, शक्नोति करी करेण नादातुम्,
इयतापि तस्य किं न तु, पराक्रमग्लानिरिह जाता. "

" કદાચ સર્ષપનો દાણો હાથી પોતાની સૂંઢથી લઈ ન શકે, તો એટલેથી શુ તેના પરાક્રમમા હીનતા આવી ગઇ ? " અને તમારાથી અજય્ય છતા તે દુષ્ટાને મે જીતી લીધી, તો તેથી શુ સર્વોત્તમ એવા તમારાથી મારામા અધિકતા આવી ગઈ ? કહ્યુ છે કે —

" यत्तमो भूमिसद्मस्थ, नाशकद्धर्तुमशुमान् ,
न तस्मादतिशेते हि, दीपस्तदपि नाशयन्. "

" ભોયરામા રહેલા અંધકારનો નાશ કરવાને સૂર્ય શક્તિમાન્ થતો નથી, અને દીપક તેનો નાશ કરે છે, તો તેથી શુ સૂર્ય કરતા તે વધી જાય છે ! " આના પ્રકારના મનોહર વચનોથી તેને આનંદ પમાડીને સરસ્વતીએ તેનો દાસ્યયોગ્ય વેશ ઉતરાવી શ્રેષ્ઠીયોગ્ય વેશ

પહેરાવ્યો. તે વખતે વહાણના સર્વ માણસોનો અધિપતિ થઇને મેઘ-મુક્ત સવિતાની જેમ[1] તે અધિક દીપવા લાગ્યો

હવે વિનયથી પતિનુ આરાધન (સેવા) કરતી અને શૃગાર રસની નીક તુલ્ય સરસ્વતી સાથે આનદ કરતા તેણે પોતાના ચિત્તની અદર રહેલી કલુષતાને ત્યજી દીધી અને મનમા હર્ષિત તેમજ પોતાના માતાપિતાને મળવાને ઉત્કંઠિત એવો તે ચતુર અનુક્રમે સુખે સુખે પોતાના નગર પાસે આવ્યો તે વખતે પુત્ર અને વહૂના કુશળ આગમનથી શેઠ બહુ ખુશ થયો અને પોતાના હાથમા મોટી ભેટ લઇને રાજાને પ્રણામ કરી તેણે પોતાના પુત્રનુ આગમન જણાવ્યુ રાજાએ પણ સતુષ્ટ થઇને તેનો પ્રવેશ ઉત્સવ કરવાને છત્ર, ચામર, વાજીત્ર, અને પટ્ટહસ્તી શેઠને અપાવ્યા. તે પછી રાજાના પ્રસાદથી પ્રાપ્ત થયેલ તે બધુ લઇને શેઠ પોતાના સ્વજન શ્રીમતોની સાથે મોટી ઋદ્ધિ (આડબર) પૂર્વક પોતાના પુત્રની સન્મુખ ગયો ત્યા સ્નેહથી પગે પડતા (નમતા) નદનને આલિગન કરતો અને પોતાનો વચનનિર્વાહ કરનારી, વિકસ્વર મુખકમળવાળી અને દૂરથી વિનય પૂર્વક નમન કરતી એવી વધૂને સ્નિગ્ધ દૃષ્ટિથી જોતો તે શેઠ સસાર સુખના સર્વસ્વનો અનુભવ પોતાના મનમા કરવા લાગ્યો હવે વાદકોએ નાના પ્રકારના વાદ્ય વગાડ્યે છતે અને લીલાસહિત વારાગનાઓએ નૃત્ય કર્યે છતે, પછવાડે મગલગીત ગાનારી એવી કુલીન કાંતાઓ વડે ગવાતા, ચોતરફથી ચારણોવડે જયજય શબ્દથી વખણાતા, દીન અને દુસ્થિત યાચકો પર સુવર્ણ અને વસ્ત્રોથી મેઘની જેમ વરસતા અને પૂર્વભવના પુણ્યસમૂહથી લોકોવડે પ્રશસા પામતા પોતાના પુત્રને મસ્તક પર છત્ર ધારણ કરાવી, વધૂ સહિત હાથી ઉપર બેસારીને મોટા આડબરપૂર્વક હર્ષિત થયેલા એવા શ્રેષ્ઠીએ નગરમા પ્રવેશ કરાવ્યો પછી ઘેર આવેલા અને વિનયસહિત પગે લાગતા

[1] વાદળ વિનાના સૂર્યની જેમ.

દેવદિન્નપર ચિરવિયોગથી દુ:ખી થયેલી માતાએ હર્ષાશ્રુનુ સિંચન કર્યું પ્રિયંગુ અને સુંદર શ્રેષ્ઠીને ઘેર સત્પુત્રના જન્મની જેમ આઠ દિવસ સુધી આનંદપૂર્વક વર્ધાપન મહોત્સવ પ્રવર્ત્યો.

હવે એક દિવસે અવસર પામીને મસ્તકપર અંજલિ જોડી સરસ્વતી દેવદિન્નને વિનયથી આ પ્રમાણે વિનવવા લાગી –" હે સ્વામી ! પરણીને કાંઈ પણ કારણથી પતિએ એને તરત તજી દીધી એટલે તેના વિયોગથી દુ:ખિત થઈને આ બિચારીએ દીક્ષા લઈ લીધી, એ હેતુથી આ લોકો મારૂં વૈરાગ્ય કષ્ટ્ક જ્ઞાનગર્ભિત છતાં દુ:ખગર્ભિત સ્પષ્ટ રીતે માનશે તે કારણથી અને બાલ્યચાપલ્યથી તમારી પાસે મે જે ઉદ્ધત વાક્ય કહ્યું હતુ, તે પણ એકવાર સિદ્ધ તો કરી બતાવવુ જ એવી ઇચ્છા થવાથી–આ બે કારણોને લીધે બાલ્યાવસ્થાથી તત્ત્વનો બોધ થતાં મારૂં હૃદય વિષયોથી નિરક્ત હતુ અને ચારિત્ર લેવાની ઇચ્છા હતી છતાં આટલો વખત હું અહીં કરી શકી નહિ હવે પુણ્યના યોગે બધા અંતરાયો દૂર થઈ ગયા છે, માટે હે સ્વામિન્ ! હવે ચારિત્ર લેવાની મને અનુજ્ઞા આપો " આ પ્રમાણે તેનું વચન સાભળીને જેણે તેની સાથે અત્યંત દૃઢ પ્રેમ બાંધેલો છે, એવો દેવદિન્ન મનમાં બહુ ખેદ પામીને સરસ્વતીને કહેવા લાગ્યો –" હે પ્રિયે ! દુર્વિદગ્ધ એવા મે વિનય અને ઔચિત્યવતી છતાં તારા જેવા સ્ત્રીરત્નને આટલો વખત દુર્વિનીત માની લીધી, માટે મને ધિક્કાર હો ! અજ્ઞાન અંધકારથી અંધ થયેલા એવા મારી પાસે પુન: દીપશિખાની માફક અત્યારે તે પોતે પોતાને પ્રકાશિત કરી, તો હે ગુણવતી કાંતે ! આવી રીતે પોતાને પ્રકાશિત કરીને દૃઢતાયુક્ત તુ પ્રેમી એવા મારો અત્યારે અકસ્માત્ શા માટે ત્યાગ કરે છે ? હે પ્રિયા ! આ તારો વિચાર પ્રશસ્ય છે, પણ તપશ્ચર્યા ચતુર્થાશ્રમમાં ઉચિત છે, તાબૂલમા જેમ શર્કરાનું ચૂર્ણ યુક્ત નથી, તેમ તે યૌવનવયમાં ઉચિત નથી, હે વ્હાલી ! પ્રાય: સર્વે તીર્થંકરો અને તત્ત્વજ્ઞ પુરૂષોએ પણ યૌવનવયમાં વિષય

સુખ ભોગવીને વૃદ્ધાવસ્થામા વ્રત લીધુ છે માટે અત્યારે યથેચ્છ કામભોગ સેવીને (ભોગવીને) વૃદ્ધવયમા આપણે બને સાથે વ્રત અગીકાર કરશુ ” આ પ્રમાણે પતિના ઉપરોધથી સરસ્વતી પોતે તત્ત્વજ્ઞ છતા પુર્વના ભોગફલ કર્મ ભોગવવાને માટે ગૃહસ્થાશ્રમમા રહી પરતુ સસારમા રહ્યા છતા સુવાસદૃશ પુણ્યબોધથી તે પતિવ્રતાએ પોતાના પતિને પ્રતિબોધીને તેને શુદ્ધ આર્હત ધર્મ શીખવ્યો. એટલે ક્રમે ક્રમે તે હૃદયની શુદ્ધ અને શ્રેષ્ઠતર પરિણતિયોગે આવશ્યક ક્રિયામા ઉદ્યુક્ત થઇને નિશ્ચય શ્રાવક થયો કહ્યુ છે કે —

“ सामग्गिअभावेवि हु, वसणेवि सुहेवि तहा कुसगेवि,
ज न हायइ धम्मो, निच्छयओ जाण त सड्ढ ”

“સામગ્રીના અભાવે, દુ ખ આવતા, સુખ આવતા તેમજ કુસગતમા પણ જે ધર્મને ન તજે, તેનેજ નિશ્ચયથી શ્રાવક જાણવો ” યૌવનવયમા પણ આસ્તિકપણાથી જેમની નિષ્ઠા ધર્માનુષ્ઠાનમાજ વર્તે છે અને નિરતર પાપથી જેમનુ હૃદય ભય પામે છે, એવા પુત્ર અને પુત્રવધૂના સસર્ગથી તેમજ તેમના ઉપદેશથી પણ અતિ ભારે કર્મના ઉદયને લીધે પ્રિય ગુ શેઠના હૃદયમા લેશ પણ ધર્મ પરિણમ્યો નહિ અને તેનામા પૂર્વે કહેલા જે જે દૂષણો હતા, તેમાથી એક પણ વય પરિપક્વ થયા છતા ઓછુ ન થયુ તે ધન, ધાન્ય, મણિ, સુવર્ણ, રૂપ્ય, અને કુપ્યાદિમા અત્યત મૂર્છિત થયો સતો તેમજ મોહથી કામભોગને વિષે નિત્ય તીવ્રાભિલાષ ધરતો સતો નિરતર સર્વત્ર ‘મારુ મારૂ’ એ મત્રનો જાપ કરતો, ધર્મ કે સત્કર્મનુ નામ પણ લેતો નહિ‘ ચારે પ્રકારના આર્ત્તધ્યાનથી અને કોઇ કોઇ વખતે રોદ્રધ્યાનથી પ્રિય ગુશેઠનુ સમગ્ર જીવન એમને એમ નિષ્ફળ વ્યતીત થયુ છેટને અવસરે પણ પોતાના ભારે કર્મીપણાથી ધર્મ કે પ્રભુને યાદ કર્યા

સિવાય મરણ પામીને તે વિકલેંદ્રિય જીવોમાં ઉત્પન્ન થયો ત્યા ઘણા પાપો આચરીને તે દુર્ગતિમા ગયો એમ નીચે નીચે પડતો તે એકેંદ્રિય જાતિમા જશે ત્યા જીવોના પિંડરૂપ પાચે થાવરકાયમા વાર વાર ઉત્પન્ન થઈને વિપત્તિની ઉત્પત્તિના દુ ખથી આર્ત્ત (આકુળ) થતો તે ચિરકાળ સસારમા પરિભ્રમણ કરશે

પિતાના મરણ પછી શોકસાગરમા નિમગ્ન થયેલા દેવદિન્ને પરલોકવાસી પિતાની ઉત્તરક્રિયા કરી. પછી સ્વજનોએ મળીને તેનો શોક નિવાર્યો અને પ્રિયગુશ્રેષ્ઠીને સ્થાને તેને સ્થાપીને તેના પર કુટુંબના ભારનુ આરોપણ કર્યું તે પાપભીરૂ, દાક્ષિણ્યવાન્, સત્યશીળ અને દયાનો ભડાર, શુદ્ધ વ્યવહારમા નિષ્ઠ, દેવ ગુરૂની ભક્તિનો કરવાવાળો, સર્વજ્ઞપ્રણીત ધર્મમા શ્રદ્ધાળુ, નિષ્કપટ હૃદયવાળો, સબુદ્ધિવાળો અને અનુક્રમે વધતી જતી મહત્ત્વસપત્તિવાળો થયો. તેવા પ્રકારના (ધર્મહીન) પિતાથી ઉત્પન્ન થયેલા આના (ધર્મયુક્ત) દેવદિન્નને જોઇને લોકો કહેવા લાગ્યા કે —“ અહો ! વિષવૃક્ષથી આ અમૃત જેવુ સ્વાદિષ્ટ ફળ ઉત્પન્ન થયુ ” સમાન સ્નેહ અને શીળવાળા દેવદિન્ન અને સરસ્વતીને સુખપૂર્વક નાનાપ્રકારના દિવ્યભોગ ભોગવતા રૂપ અને સૌભાગ્યથી સુશોભિત તથા વિનયયુક્ત જાણે શરીરધારી પુરૂષાર્થો હોય એવા ચાર પુત્રો થયા.

એક દિવસે જાણે નગરવાસીઓના પુણ્યથી આકૃષ્ટ થયા હોય એવા સમ્યક્ક્રિયા અને જ્ઞાનરૂપ ધનવાળા શ્રીયુગધરાચાર્ય ત્યા પધાર્યા. જેમ તૃષિત પ્રાણીઓ નિર્મળ જળથી ભરેલા સરોવર પાસે જાય, તેમ પુણ્યવત પૌરજનો ઉત્સાહથી એમની પાસે આવ્યા શ્રદ્ધાળુ હૃદયવાળો અને ચતુર દેવદિન્ન પણ સરસ્વતી સાથે તેમના વચનામૃતનુ પાન કરવાને આવ્યો દાહની શાંતિ, તૃષાનો ઉચ્છેદ અને મળનુ પ્રક્ષાલન કરવાના હેતુથી જગમ ભાવતીર્થરૂપ તેઓએ આ પ્રમાણે ઉપદેશ આપવો શરૂ કર્યો —“ સ્વર્ગ અને મોક્ષનુ સુખ આપ-

वाभा भाक्षीरूप એવો દયામય શુદ્ધ ધર્મ, ભવભીરૂ ડાહ્યા માણસોએ સર્વ પ્રકારે આગધવો જોઈએ જે કર્મ કરતા પર પ્રાણીઓને પીડા થાય, એવુ કર્મ મન, વચન અને કાયાથી કુશલાર્થી પુરૂષોએ કદાપિ કરવુ નહિ અન્યને વધ, બધન વિગેરે કરવારૂપ પાપ એક વાર પણ કરવામા આવે, તો તેનો જઘન્ય વિપાક દશગણો થાય છે અને તિવ્ર કે તીવતર દ્વેષરૂપ પરિણામના વશથી કર્યું હોય તો તેનો વધનો જતો વિપાક ક્રમથી (અનુક્રમે) અસખ્યગણો પણ થાય છે આગમમા પણ કહ્યુ છે કે—

" वहमारणअब्भक्खाण–दाणपरधणविलोवणाइण,
सव्वजहन्नो उदओ, दसगुणीओ इक्कसिकयाण "
" तिव्वयरे उ पएसे, सयगुणिओ सयसहस्सकोडिगुणो,
कोडाकोडिगुणो वा, हुज्ज विवागो बहुयरो वा "

" વધ, મારણ, આળ દેવુ અને થાપણ ઓળવવી, વિગેરે પાપ એક વખત કરવાથી તેનો સર્વથી જઘન્ય ઉદય દશગણો હોય છે પરતુ તીવતર પ્રદ્વેષવડે કરવાથી તેનો વિપાક સોગણો થાય, લાખ ગણો થાય, કોડિગણો થાય અને કોડાકોડિગણો થાય અથવા તો તે કરતા પણ વધારે થાય " બીજા (અન્ય) પરના દ્રોહથી કરવામા આવેલ નવાદિ ઉગ્ર પાપ તો દૂર રહો, પરતુ કપટગર્ભિત ધર્માખ્યાન પણ આગળપર મહાદુ ખકર થાય છે જેમ છદ્મગર્ભિત ધર્મોપદેશ પણ પોતાની ભાભીને દુ ખનો હેતુ થવાથી વનશ્રીને અતે દુ ખકારી થયો હતો તે દૃષ્ટાત આ પ્રમાણે —

" અનેક શ્રીમત શ્રાવકોથી વ્યાપ્ત એવા વસતપુર નામના નગરમા શુદ્ધ વ્યવહારવાળો વાણીઆ કુશળ, ત્યાગી, ભોગી, બુદ્ધિનો ભડાર, કરવામા આવતા અનેક દુષ્કર્મોથી વિરામ પામેલો અને ધન ધાન્યની સમૃદ્ધિવાળો પરમ શ્રાવક ધનેશ્વર નામે શેઠ હતો

શીલાદિક સદ્ગુણોથી સુશોભિત અને શ્રેષ્ઠ ભક્તિવાળી લક્ષ્મી નામે તેને સ્ત્રી હતી, તે સ્ત્રી દિવ્ય રૂપની શોભાથી પણ ખરેખર લક્ષ્મીજ હતી પૂર્વપુણ્યના પ્રભાવથી દૃઢ સ્નેહાનુબંધવાળા તે દંપતીને દિવ્ય ભોગ ભોગવતા કેટલોક કાળ વ્યતીત થયો. એક દિવસે રાત્રિના પાછલે પહોરે કયાંક ઉચ્ચાર કરાતો (બોલાતો) આ શ્લોક શય્યામાં સુખે બેઠેલા એવા તેમને કર્ણગોચર થયો —

" यत्र न स्वजनसङ्गतिरुच्चै-र्यत्र नो लघुलघूनि शिशूनि;
यत्र नैव गुरुगौरवचिन्ता, हन्त तान्यपि गृहाण्यगृहाणि. "

" જ્યાં સ્વજનોની ઉંચા પ્રકારની સંગતિ નથી, જ્યાં નાના નાના બાળકો નથી અને જ્યાં વડિલોનું માન સાચવવાની કાળજી નથી, અહો ! ખેદની વાત છે કે, તે ગૃહ પણ અગૃહજ છે " " જેને પુત્ર ન હોય તેનું ઘર શૂન્ય, જેને બંધુઓ ન હોય તેની દિશાઓ શૂન્ય, મૂર્ખનું હૃદય શૂન્ય અને દરિદ્રને સર્વ શૂન્ય છે ઉંચે કૂદતો, નીચે પડતો, સ્ખલિત થઇ ચાલતો, હસતો અને મુખમાંથી લાળો વમતો એવો નંદન કોઈ ભાગ્યવતી ભામિનીનાજ ઉત્સંગમાં હોય છે " આની હકીકતવાળો શ્લોક સાંભળીને એકાંત સુખસ્નાત છતાં ત્યારથી અનપત્યપણાને લીધે તેમનું ચિત્ત અતિશય તપવા લાગ્યું અત્યંત સુખના ઉપભોગની અંદર, શર્કરાચૂર્ણના સ્વાદમાં આવેલી કાંકરી જેમ દુઃસહ લાગે, તેમ તે દુઃખ તેમને અસહ્ય થઈ પડ્યું અપત્યની પ્રાપ્તિને માટે નાનાપ્રકારના દેવ દેવીની પૂજા, યોગ કે ભોગાદિ ધરનારૂપ મિથ્યાત્વનો તેમને મિથ્યાદૃષ્ટિઓ વારંવાર ઉપદેશ દેતા હતા, પરંતુ શુદ્ધ જૈનપણાથી તેમનું સમ્યક્ત્વ વિશુદ્ધ હોવાને લીધે તેમનું મેરૂસમાન નિશ્ચળ મન જરાપણ ચલાયમાન ન થયું તીર્થંકરની ભક્તિ, તપ તથા દીન અને દુઃસ્થિતને દાન વિગેરે સત્કૃત્યો કરવાથી તેઓ અનુક્રમે પોતાનું પૂર્વના અંતરાયરૂપ દુષ્કર્મ ખપાવવા લાગ્યા.

એક દિવસ જિનેશ્વર ભગવતની પૂજા કરીને તેમની આગળ અરિહતપદના ધ્યાનમા લીન થઇ કાયોત્સર્ગે રહેલા અને અર્હદ્ભક્તિના પ્રભાવથી જેના અશુભ કર્મ ખપી ગયા છે એવા તે શેઠને ' હવે તારી અભીષ્ટ સિદ્ધિ પાસે છે ' એ રીતે સ્પષ્ટ બોલતા કોઇપણ દેવે તેના સત્કર્મથી પ્રેરાઇ ત્યા આવીને પાકેલા બે આમ્રફળ અને એક તેની ગોટલી તુષ્ટ થઇને સમર્પણ કરી સાક્ષાત્ મળેલી તે વસ્તુઓ જોઇને શેઠ હર્ષિત થઇ વિચાર કરવા લાગ્યો કે—" નિશ્ચય આ કોઇ સાધર્મિક દેવ મારાપર પ્રસન્ન થયેલો છે અને આજે મારા હૃદયના દુઃખને દૂર કરવા માટે મને આ વસ્તુ સમર્પણ કરીને તેણે ભાવિ બે પુત્ર અને એક પુત્રીરૂપ ત્રણ અપત્યોની પ્રાપ્તિનુ સૂચન કરેલુ છે "

પછી વિશેષરીતે હર્ષિત હૃદયથી સદ્ધર્મનુ આચરણ કરતા તેમને અનુક્રમે બે પુત્ર અને એક પુત્રી એમ ત્રણ અપત્યો થયા ' આ મારા ઘરના ધનનો સ્વામી થયો ' એ હેતુથી શ્રેષ્ઠીએ પહેલા પુત્રનુ ધનપતિ એવુ નામ રાખ્યુ અને તેના નામને અનુસારે પછીના બે અપત્યના અનુક્રમે ધનાવહ અને ધનશ્રી એવા નામ રાખ્યા વખત આવતા શ્રેષ્ઠીએ સારા ઉપાધ્યાય પાસે તે ત્રણેને યોગ્ય કળાઓ શીખવી પછી પદ્મશ્રી અને કમલશ્રી નામની બે વણિક સુતાઓની સાથે મોટા મહોત્સવથી શ્રેષ્ઠીએ બન્ને પુત્રનો વિવાહ કર્યો અને સુદરશેઠના રૂપ અને સૌભાગ્યશાળી પુત્ર સાથે યૌવનવતી ધનશ્રીને પણ તેણે પરણાવી

ધનશ્રી દશ દિવસ આનદથી સાસરે રહીને માબાપને મળવાની ઉત્કઠાથી પિતાને ઘેર આવી એટલામા તત્કાળ ઉત્પન્ન થયેલા કોઈ તીવ્ર અને અસાધ્ય વ્યાધિની પીડાથી દુર્દૈવયોગે અકસ્માત્ તેણીનો પતિ મરણ પામ્યો. પોતાના પતિના મરણની ભયકર ખબર

સાભળીને હૃદયમા દુ ખાકુળ થઇ વિલાપ કરતી ધનશ્રી આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગી —" અ ગુઠાપર મૂકેલા અગ્નિની જ્વાળા માફક અત્યત દુ સહ એવી આ બાલવૈધવ્યની વેદના મારે શી રીતે મહન કરવી ? માટે જ્વાળાવ્યાસ હુતાશનમા આજેજ આ શરીરને હોમીને આ મોટા દુ ખની હુ એક સાથે સમાપ્તિ કરૂ " તે વખતે શોકાર્ત્ત થઇને આખમાથી આસુ પાડતા એકઠા થયેલા સ્વજનોએ દયાની લાગણીપૂર્વક જોવાયલી તે પોતાના પિતાને આ પ્રમાણે કહેવા લાગી —" હે તાત ! આજે અત્યારેજ પ્રસન્ન થઇને મને કાષ્ઠ મ ગાવી આપો, કે જેથી હુ બળી મરૂ, કારણ કે પતિમાર્ગે અનુસરવાથી સતીઓને લાભજ છે " પછી પોતાના ઉત્સ ગમા તેને બેસાડીને સગદ્ગદ્ તેનો પિતા કહેવા લાગ્યો —" હે વત્સે ! તત્ત્વજ્ઞ મનુષ્યોને આવુ સાહસ કર્મ કરવુ ઉચિત નથી આવો મનુષ્ય જન્મ અને સ જ્ઞાન વૃથા કેમ ગુમાવાય ? હે મુગ્વે ! મનુષ્ય ભવમા એક ક્ષણવારમા પણ મહાન્ કર્મોનો ક્ષય થઇ શકે છે " કહ્યુ છે કે —

" ज अन्नानी कम्म, खवेइ बहुआहिं वासकोडीहिं,
त नाणी तिहिगुत्तो, खवेइ उसासमित्तेण. "

" અજ્ઞાની જે કર્મને ઘણા કરોડો વર્ષે ખપાવે, તે કર્મને જ્ઞાની ત્રણ ગુપ્તિ સહિત એક શ્વાસ માત્રમા ખપાવી શકે છે " " હે વત્સે ! અગ્નિપ્રવેશાદિ અતિ દુ સહ કષ્ટોથી પણ જો પ્રાણીઓ શુભ ભાવવાળા હોય, તો માત્ર વ્યતરપણાને પામે છે. " આગમમા કહ્યુ છે કે —

" रज्जुगगहविसभक्खण—जलजलणपवेसतिन्नछुहदुहिओ,
गिरिसिलपडणाउ मया, सुहभावा हुंति वतरिया. "

" દોરડીથી ગળાફાસો ખાય, વિષ ભક્ષણ કરે અને જળ કે અગ્નિમા પ્રવેશ કરે, તૃષા કે ક્ષુધાક્રાંતપણે મરે તથા પર્વતના શિખરપર

થી ઝંપાપાત કરે, તે વખતે જો શુભભાવ રહે તો પ્રાણીઓ વ્યતર થાય છે." "જેમ માત્રિક લોકો પાનમા (સ્થાનકમા) દોષ (વિષ) ને નિયમિત (કબજે) કરીને પછી મત્ર પ્રયોગથી તેને મારે છે, (દૂર કરે છે) તેમ તપરૂપ અગ્નિવડે આત્માને નિયમિત કરીને ડાહ્યા માણસ શરીરને કસે છે (અકુશમા રાખે છે) હે શુભે ! અગ્નિના દાહથી ભયભીત થયેલ આત્મા તત્કાળ ઉડી ગયા પછી નિર્જીવ શરીર બાળનાથી શો ગુણ થાય ? કાષ્ટભક્ષણથી સ્ત્રીઓનુ જે પતિમાર્ગાનુસરણ છે, તે પણ વ્યવહારમાત્રથી છે, વસ્તુતાએ તો તેનુ પરિણામ કાઇ નથી સ્નેહથી સાથે મરતા જીવો પણ કર્મની પરવશતાથી પરલોકમા ભિન્ન ભિન્ન ગતિ પામે છે " (એક સ્થાનકે ઉપજતા નથી.) રઘુવશમા પણ કહ્યુ છે કે —

" रूदता कुत एव सा पुनर्-र्न शुचा नानुमृतेन लभ्यते,
परलोकजुपा स्वकर्मभि-र्गतयो भिन्नपथा हि देहिनाम् "

" તે કાતા હવે રૂદન કરવાથી, શોક કરનાથી કે તેની પાછળ મરી જવાથી પણ કયા મળનાની હતી ? કારણ કે પોતાના કર્મવશથી પરલોકવાસી પ્રાણીઓની ભિન્ન ભિન્ન ગતિ થાય છે "

" માટે હે વત્સે ! આ બાલમરણના અધ્યવસાયને હૃદયથી છોડી દઇને શ્રદ્ધાથી સન દુ ખોના ઔષધરૂપ આર્હત ધર્મનુ આચરણ કર અને યથાયોગ્ય દાન દેતી, ઉજ્વલ શીલ ધારણ કરતી, શક્તિ પ્રમાણે તપ આચરતી અને શુભ ભાવના ભાવતી સુખે અહી રહે અહી આપણે ઘેર નિરતર રહેનાથી અને અતિ પરિચયથી તારી અવજ્ઞા થશે, એમ મનમા લેશ પણ શકા રાખીશ નહિ કેમકે તુ જે આપીશ, તેજ બધુ મારે ઘેર ખવાશે અને તેજ પહેરાશે તુ જે શુભાશુભ કરીશ તે બધુ સર્વને પ્રમાણ છે " આ પ્રમાણેના સુધાસમાન શીતળ વચનોથી આશ્વાસન આપીને શ્રેષ્ઠીએ પુત્રીને મરણના અધ્યવસાયથી અટકાવી

પછી પિતાને ઘેર રહીને સંવિગ્ન મનથી શ્રદ્ધાપૂર્વક ધનશ્રી નિરંતર સાવધાન થઇને ધર્મકૃત્ય કરવા લાગી અન્યદા અપત્યપર અતિશય પ્રેમાળ અને જન્મથી શ્રાવકધર્મના આરાધક એવા તેણીના માતાપિતા અનુક્રમે સ્વર્ગે ગયા તેથી ' અરે ! વ્યવહારની વિષમ તાથી હવે તે માબાપ વિના સ્વાર્થમાત્ર એક તત્પર એવા બંને ભાઇ અને ભાભીઓની આગળ મારો નિર્વાહ શી રીતે ચાલી શકશે ? " આવા સંકલ્પ વિકલ્પોથી દુખાર્ત્ત થઈને તે રડવા લાગી. પરંતુ બંને ભાઈઓએ માબાપનો અવસર યોગ્યરીતે સાચવીને સંબંધીઓ સમક્ષ હૃદયના પ્રેમથી ધનશ્રીને આ પ્રમાણે કહ્યું કે- " હે બ્હેન ! તમેજ અત્યારે અમારા ઘરમાં માતાની જેમ મુખ્ય છો, તો હવે પછી યથાયોગ્ય સર્વ કાર્યમાં તમારે તમારી ભાભીઓને જોડવી અને સર્વઆરંભથી મુક્ત થઇ, છપ્રકારના આવશ્યકમાં તત્પર થઇ સત્પાત્રને દાન આપતા સતા તમારે પોતાના જન્મને કૃતાર્થ કરવો " આવા વિનય અને ઉચિતતાગર્ભિત ભાઈઓના વચનોથી તે ભાભીવિગેરે સ્વજનોમાં અત્યંત મ્હોટાઇને પામી (માનનીય થઈ)

હવે હળવે હળવે ધનશ્રીએ શોક મૂકી દીધો અને ચતુર એવી તે હમેશા યથાયોગ્ય બધા કામમાં પોતાની ભાભીઓને પ્રવર્ત્તાવવા લાગી. ભાભીઓ પણ શ્રેષ્ઠ કુળ અને શીલવાળી હોવાથી તેને નિરંતર પોતાની માતા સમાન ગણી તેણીના ઉપર અત્યંત સ્નેહ રાખવા લાગી. તે ત્રણે પ્રતિક્રમણાદિ કરીને તત્ત્વની જિજ્ઞાસાથી પરસ્પર હમેશા ધર્મગોષ્ઠી કરતી હતી

હવે દીન અને દુઃસ્થિત જનોને અનુકંપાદાન, સુપાત્રોને નિર્દોષ અને ભૂષણરૂપ શ્રદ્ધાપૂર્વક દાન અને ધર્મસ્થાને જાતા આવતા યાચકોને ઉચિતદાન એ રીતે પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે દાન આપતી ધનશ્રી સર્વત્ર લોકોમાં પ્રશંસા પામી એક દિવસે માણસોના મુખથી નણ

દની વિશેષ પ્રશ સા સાભળીને માયાળુ છતા બને ભાભીઓ મનમા જરા ખે પામી અને આ પ્રમાણે વિચારવા લાગી કે –"નણદને આ ઘર સ થે આટલો બધો ગો મ બધ છે કે જેથી એ આપણા ધનનો આટલો બધો વ્યય કરે છે ?" પછી પાડોશણ સ્ત્રીઓની આગળ પણ કાઈક અદેખાઇવાળા ઉચા નીચા અનજ્ઞાના વચનો તે બોલવા લાગી. પરપરાએ ભાભીઓનુ તે કથન જાણીને હૃદયમા કાઇક અનુતાપ ધારણ કરતી ધનશ્રી વિચારવા લાગી કે –" પ્રાય સર્વ ભાભીઓ બધેઠેકાણે આવીજ હોય છે, તેથી તેમના વચનથી દૂભાઇને કોપ મનમા કઇ પણ લાવે ? પર તુ જો મારૂ દાન અને કામ ભાઇઓને ન રૂચતુ હોય તો પછી ઘરની આટલી વેઠ હુ શેગટ શા માટે કરૂ ? અને જો ભાઈ એને તે રૂચતુ હોય તો ભાભીઓના ખાલી બોલવાથી શુ ? માટે ભાઇઓના હૃદયમા મારાપર કેવી આસ્થા છે તેની પરીક્ષા કરૂ"

ત્યાર પછી એક દિવસ સાજે કઇ કારણસર મોટો ભાઇ નજીકમા હતો તેવે વખતે ધર્મવિચાર કરતા ધનશ્રીએ પદ્માશ્રીને કહ્યુ કે –" હે શુભે ! સ્ત્રીઓનો એજ ધર્મ છે કે સર્વ પ્રયત્નથી પોતાની સાડી શુદ્ધ રાખવી બીજુ બહુ બોલ બોલ કરવાથી શુ ?" આ તેણીનુ વચન સાભળી મોટોભાઈ મનમા વિષાદ લાવી વિચારવા લાગ્યો કે –" નિશ્ચય આ મારી સ્ત્રી ક્યાક ભ્રષ્ટ (શીલરહિત) થઇ જણાય છે નહિ તો સત્ય, હિતકારી, નિર્દોષ અને મિત બોલનારી, સુશીલા અને કુશલ એવી મારી બ્હેન તેને આવા પ્રકારનો ઉપદેશ શા માટે આપે ? અહો ! કલેશથી મેળવેલા ધનથી આ વ્યભિચારિણીનુ પોષણ કરતા આટલો વખત મે વૃથા અસતીપોષણ કર્યું જ્યારે એ દોષથી દુષ્ટ થઇ, તો પછી સુરૂપવતી છતા એનું હવે મારે શુ પ્રયોજન છે ?" આ પ્રમાણે અત્યત વિરક્ત થઈ તે પોતાના વાસગૃહે (ઘરમા) ગયો સમયપર ત્યા આવેલી પદ્માશ્રીને રોષરક્ત થઇને તે આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો –" હે મહાપાપિણી ! બહાર નીકળ, મારો સ્પર્શ કરીશ નહિ" આવી રીતે ક્રોધના વચનોથી તર્જના પામેલી તે વિયોગિની અબળા રૂદન કરતી

'મે શુ પાપ કર્યું છે કે જેથી પતિ કોપાયમાન થયા ' એમ વિચારવા લાગી યાદ કરતા પોતાનુ કઇ પણ પાપ યા૦ ન આવવાથી રાત્રે કેવળ પૃથ્વીઉપરજ આળોટતી તે અત્યત દુ ખ અનુભવવા લાગી જેને અત્યત અવૈર્ય ઉત્પન્ન થયુ છે એવી તે સ્વલ્પ પાણીમા માછલીની જેમ રાત્રિના ત્રણ પહોરને સો (શત) પ્રહર કરતા અધિક માનવા લાગી પ્રભાતે તેનુ નિસ્તેજ મુખ જોઇને ધનશ્રીએ તેને પૂછ્યુ—" હે સુભ્રુ ! આજે આમણદૂમણી કેમ દેખાય છે ? " સરલ એવી પદ્મશ્રીએ રાત્રિનો યથાસ્થિત અહેવાલ તેને કહી બતાવ્યો પૂર્વના સકેતાકારથી મનમા હસતી ધનશ્રી તેને ધીરજ આપતી સતી બોલી કે—" હે મુગ્ધે ! તુ ખેદ મ કર ! તારી ઉપર તારા પ્રિય જોકે ક્રુદ્ધ થયેલા છે, છતા હુ તેને એવા પ્રકારની યુકિતથી સમજાવીશ, કે તે તારા પર પાછા પૂર્વની જેમ સ્નેહ કરશે "

હવે પોતાના ઘરના દુર્વૃત્તથી જેને ચિત્તમા અત્યત અધૈર્ય ઉત્પન્ન થયુ છે, એવા ભાઇને અવસરે કોમળ વચનથી ધનશ્રીએ પૂછ્યુ " હે ભ્રાત ! આજે તમારા મુખપર શા નિમિત્તથી શ્યામતા છવાઇ ગઇ છે ? " વિશ્વાસુ એવા તેણે બ્હેનની આગળ પોતાની પત્નીનુ તે દુર્વૃત્ત (દુરાચરણ) કહી બતાવ્યુ પછી ધનશ્રી ભાઇને કહેવા લાગી, " પદ્મશ્રીને તમે આવી (આવા પ્રકારની) શા ઉપરથી કહો છો ? બીજના ચદ્રમાની અદર લાછનની જેમ એ અસભાવ્ય છે જો તમે એવુ જોયુ કે સાભળ્યુ હોય તો તે કહો, અન્યથા સતી સ્ત્રીનો દોષ કહેવો તે યોગ્ય નથી " તે કહેવા લાગ્યો કે—" બ્હેન ! તુ બધુ જાણે છે, છતા મારી પાસે તે છુપાવે છે તે દિવસે સાજે શારિકાદિ બોલથી તેને તુ શિખામણ નહોતી આપતી ? જેમ માર્ગભ્રષ્ટને માર્ગકથન, સ્ખલિતને આલબન, તેમ શીલભ્રષ્ટને શીલશિખામણ એ બધુ સ્પષ્ટજ છે " તે સાભળી ધનશ્રી જરા હાસ્ય કરીને કહેવા લાગી—" અહો ! મોટા વિદ્વાન્ છતા તમારી પણ કેટલી બધી મુગ્ધતા છે, કે આવા પ્રકારના આત્મગોષ્ઠીના વચનોમા પણ વ્યર્થ કલ્પી લીધો હે ભ્રાતા !

બન્ને લોકનો ધ્વંસ કરનાર અને આકાશની માફક પ્રાય અનાચ્છાદ્ય (ગુપ્ત ન રહી શકે એવુ) દૈ શીલપાતક એ સ્ત્રીઓના સર્વ પાપમા મોટામા મોટુ પાપ છે તે વાત કરતા શાટિકા વિગેરે વાક્ય તો મે આત્મગોષ્ઠી કરતા સ્વાભાવિક કહ્યુ હતુ, પણ તેને દુર્વૃત્તમા પ્રવૃત્ત માનીને તેની નિવૃત્તિ માટે કહ્યુ નહોતુ હે ભાઇ! પતિવ્રતા એવી પદ્મશ્રીમા દુધમા પૂરાની જેમ તેવા લેશ પણ દૂષણની વ્યર્થ શકા કરશો નહિ” ભગિનીના વચનથી વિશ્વાસ પામી ધનપતિ વ્હેમનો ત્યાગ કરી સારા વિકલ્પથી પૂર્વની માફક પદ્મશ્રી ઉપર અધિક પ્રીતિ ધારણ કરવા લાગ્યો.

એક દિવસે તેવીજ રીતે ધનાવહ જ્યારે કાઇ કામપ્રસગે નજીકમા હતો તેવે વખતે ધનશ્રીએ ધર્મવિચાર કરતા તેની પત્ની કમલશ્રીને કહ્યુ —“ હે શુભે! જનરજન કરવા માટે ઘણા વચન પ્રપચથી શુ? ‘પોતાનો હાથ ચોખો રાખવો’ એજ સ્ત્રીઓનો ધર્મ છે” તે વાક્ય સાભળીને ધનાવહ મનમા ખેદ પામી વિચારવા લાગ્યો —“ અહો! ખરેખર! કુલવતી છતા મારી પત્નીનો ચોરી કરવાનો સ્વભાવ લાગે છે જો એમ ન હોય તો આ બ્હેન એને આવા પ્રકારની શિખામણ શા માટે આપે? કારણ કે કદિપણ સ્ખલના વિના અર્થ પણ કશા (ચાણુક) ને પાત્ર થતો નથી” આ પ્રમાણે વિચારીને પૂર્વની જેમ કોપની આશકા કરીને મનમા વિષાદ પામી તેણે પણ નિવાસસ્થાને આવેલી પોતાની પ્રિયાની નિર્ભર્ત્સના કરી તેથી અત્યત દુખી થઇને એણે પણ તેવીજ રીતે રાત્રિ વ્યતીત કરી સવારે જ્યારે ધનશ્રીએ પૂછ્યુ, ત્યારે તેણીએ વીતેલ વાત કહી બતાવી. તે સાભળીને મૃદુ અને શીતળ વચનોથી ભાભીને આશ્વાસન આપી ‘જાણે કાઈ જાણતીજ નથી’ એમ દભથી એકાતમા તે ધનાવહને કહેવા લાગી —“ હે વીર! આજે એકાએક કમલશ્રી ઉપર કેમ કોપાયમાન થયા છો?” તે કહેવા લાગ્યો —“ મારી આગળ એ તસ્કરીનુ નામ પણ લઇશ નહિ”

નશ્રી કહેવા લાગી કે-" હે ભાઈ ! જે કણ કણ કરીને તમારા ઘર-
ના સંગ્રહ કરે છે, તેનામાં આના અસંભાવ્યની સંભાવના કેમ કરો
છો ? ચંદ્રમાં ઉષ્ણતા, સૂર્યમાં અંધકાર અને પાણીમાં અગ્નિની
સંભાવનાની જેમ આમાં લેશ પણ સ્તૈન્ય દોષ હોય એમ હું માની
શકતી નથી " તે પુન આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો —" જો
એનામાં સ્તૈન્યસ્વભાવ ન હોય તો ' હાથ ચોખ્ખો રાખવો ' એ
પ્રમાણે એને તમે શા હેતુથી શિખામણ દીધી ? " ધનશ્રી જરા હસીને
બોલી —" હે બંધો ! પોતાના કામકાજમાં વ્યગ્ર થયેલ પુરૂષ તો
ઘરમાં કોઇ વખતજ આવ જા કરે છે, પરંતુ ઘરની રક્ષામાં નિમાયલી
સ્ત્રી તો આખો દિવસ ઘરમાજ રહે છે, કદી પણ તેને મૂકતી નથી તે
પણ જ્યારે ઘરને લૂટશે (ચોરશે) તો પછી ત્યાં રક્ષા કરનાર કોણ
રહેશે ? જ્યારે શ્વાનનું કામ ઉંટ કરશે ત્યારે શીકું કયાં બંધાશે ?
હે ભ્રાત ! પુરૂષોને પણ સ્તૈન્ય નિષિદ્ધ (વિરૂદ્ધ) છે, અને સ્ત્રીઓને તો
વિશેષ નિષિદ્ધ છે આ પ્રમાણે સામાન્ય વાત કરતાં તે દિવસે મેં એમ
કહ્યું હતું, બીજું કાંઇ કારણ નહોતું " બ્હેનના આ વાકયોથી
દોષની શંકારહિત થઇ ધનાવહે પ્રથમની જેમ મધુર આલાપથી
પત્નીને પ્રમુદિત કરી

હવે ધનશ્રીએ નિર્ણય કર્યો કે —" મારૂં કરેલું શુભ કે અશુભ,
સ્નેહના વશથી મારા ભાઇઓ બધું શુભજ માની લે છે " એમ
વિચારી ધનશ્રી, ભાભીઓના ઉંચા નીચા વચનોનો અનાદર કરીને
પૂર્વ પ્રમાણેજ દાનાદિ પુણ્યકર્મ કરવા લાગી પરંતુ અન્યને દુઃખના
હેતુભૂત તે માયાગર્ભિત ઉપદેશથી ધનશ્રીએ દુઃખવેદ્ય, દૃઢ અને
ઉત્કૃષ્ટ કર્મ બાંધી લીધું પ્રાંતે ધનપત્યાદિક પાંચે સંવિગ્ન મનવાળા
થઇને નિષ્પાપ પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી સ્વર્ગે ગયા ત્યાં પણ
પૂર્વભવના સંસ્કારથી પરસ્પર સ્નેહાર્દ્ર મનવાળા થયા અતા ઘણા
કાળ સુધી તેઓએ વિપુળ કામભોગ ભોગવ્યા

હવે ભરતક્ષેત્રમાં અલકાપુરીની સાથે સરસાઇ કરનાર અને

વૈભવઋદ્ધિથી પ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામતુ સાકેતપુર નામે નગર હતુ ત્યા મોટી કીર્તિવાળો અને લક્ષ્મીનુ સ્થાન એવો અશોક નામે શ્રેષ્ઠી હતો તેને પ્રીતિવાળી અને સતી એવી શ્રીમતી નામે પત્ની હતી દેવભવમા ભોગવતા બાકી રહેલા સત્કર્મના પ્રભાવથી ત્યાથી ચવીને બને ભાઈઓના જીવ ક્રમથી તેમના પુત્રપણે આવીને ઉત્પન્ન થયા તેમા પ્રથમ સાગરદત્ત અને બીજો સમુદ્રદત્તના નામથી પ્રસિદ્ધ થયો ધનશ્રી સ્વર્ગથી ચ્યવીને શ્રેષ્ઠ એવા હસ્તિનાગપુર નામના નગરમા શખ શ્રેષ્ઠીની લક્ષ્મી નામની કાતાથી પુત્રીપણે ઉત્પન્ન થઈ સર્વાગસુદરી તેનુ નામ પાડ્યુ અથસપન્ન નામવાળી તે ઇદુલેખાની જેમ શનૈ શનૈ વધતી કળાઓની સપૂર્ણતાને પામી

હવે એક દિવસે વ્યાપારાર્થે અશોકશ્રેષ્ઠી હસ્તિનાપુર આવ્યો ત્યા તેનને અમૃતાજન સમાન તેણીને જોઈને શખશ્રેષ્ઠીને કહેવા લાગ્યો —" હે શ્રેષ્ઠિન્ ! રૂપ, સૌભાગ્ય અને સૌજન્ય વિગેરે ગુણોથી આ કન્યા મારા સાગરદત્ત નામના મોટા પુત્રને ખરેખર લાયક છે " તે સાભળી યોગ્ય સબધના વિજ્ઞાનથી હૃદયમા ખુશી થતા શખશ્રેષ્ઠીએ તરતજ તેના ચરણ ધોઇને તેને સર્વાગસુદરી આપી પછી અશોકશ્રેષ્ઠી તથા શખશ્રેષ્ઠીએ કરેલા વિવિધ પ્રકારના ઉત્સવથી સાગરદત્ત સર્વાગસુદરીને પરણ્યો તે પણ પતિની સાથે સાકેતપુર નગરે જઇને ત્યા દશ દિવસ રહી મુદિત થઈ સતી પોતાના પિતાને ઘેર આવી

હવે એક દિવસે સાગરદત્ત પોતે પિતાની આજ્ઞાથી મનમા મુદિત થઇ પત્નીને તેડવા માટે શ્વશુરને ઘેર ગયો, ત્યા ઉચ્ચા પ્રકારના અને સાચા દિલના આતિથ્યથી પ્રસન્ન થયેલો તે બુદ્ધિમાન્ ઉપરના મજલાપર તેને સુવા માટે નિર્માણ કરેલા ખડમા પલગ ઉપર જઇને બેઠો ઉચ્ચા પ્રકારના શૃગારને ધારણ કરીને કામદેવની પતાકાસમાન સર્વાગસુદરી હજી જેટલામા ત્યા આવી ન હતી, તેટલામા તેના

પૂર્વના દુષ્કર્મથી પ્રેરાયેલો કોઈક કૌતુકી વ્યંતર પુરૂષાકારે ગવાક્ષમાં મુખ નાખીને 'પ્રીતિપાત્ર સર્વાંગસુંદરી કેમ આજે અહીં નથી?' આ પ્રમાણે સુસ્પષ્ટ અક્ષર બોલીને તત્કાળ અદૃશ્ય થઈ ગયો. સાગરદત્ત અસંભાવ્ય વૃત્તાંત જોઈને અતિશય ખેદ પામતો આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યો કે—"સર્વાંગસુંદરીના રૂપમાં મુગ્ધ બનેલો કોઈ દેવ કે વિદ્યાધર નિશ્ચય એની સાથે ક્રીડા કરવાને માટે દરરોજ અહીં આવે છે. જો એમ ન હોય તો એ અહીં આવીને આ પ્રમાણે શામાટે પૂછે? માટે હું ધારું છું કે આ મૂળથીજ કુલટા અને કુલખંપણી છે. જે સ્ત્રીનું ચિત્ત અન્યત્ર આસક્ત થઈ ગયું હોય અને જે મર્યાદાને ઉલ્લંઘી ગઈ હોય તેવી સ્ત્રીને તેનો પતિ એકડો ગુણોથી પણ પ્રસન્ન કરી શકતો નથી." કહ્યું છે કે —

"अकाण्डकोपिनो भर्तु-रन्यासक्तेश्च योषित',
प्रसत्तिश्चेतसः कर्त्तुं, शक्रेणापि न शक्यते."

"વિના કારણે કોપ કરનાર પતિના, અને અન્યમાં આસક્ત થયેલી સ્ત્રીના ચિત્તને પ્રસન્ન કરવાને ઇંદ્ર પણ શક્તિમાન્ થતો નથી" તો હવે શીળથી વિનષ્ટ થયેલી આ પત્નીનું મુખ કોણ જુએ? માટે આ પાપિણીનો અત્યારેજ ત્યાગ કરીને હું ચાલ્યો જાઉં" આ પ્રમાણે વિચારી અત્યંત વિરકત થઇને સાગરદત્ત તે પતિવ્રતા પત્નીનો ત્યાગ કરી ગવાક્ષ માર્ગથી નીચે ઉતરી એકદમ પોતાના નગર તરફ ચાલતો થયો. ઘરે આવીને સર્વાંગસુંદરીનો બધો વૃત્તાંત એકાંતમાં તેણે પોતાના માબાપને કહ્યો. તેમણે પણ સ્નિગ્ધ વચનામૃતથી તેને આ પ્રમાણે ધીરજ આપી— 'હે પુત્ર! તે વ્યભિચારિણીને કુલના કલંકમાટે અહીં ન લાવ્યો તેજ ઠીક કર્યું, પણ હવે 'હું પત્ની વિના શું કરીશ?' એમ મનમાં લેશ પણ વૃથા ખેદ કરીશ નહિ. કુલવતી અને રૂપ, સૌભાગ્ય વિગેરે ગુણોની ભૂમિરૂપ બીજી કન્યા અમે તને તરતમાં પરણાવશું."

આ પ્રમાણે અત્યંત વાત્સલ્યને સૂચવનારા માતપિતાના વચનો સાંભળીને સાગરદત્ત વિરાગવૈદુર્યનો ત્યાગ કરી કાંઇક શાંતિને પામ્યો.

હવે પદ્મશ્રી અને કમલશ્રીના જીવ સ્વર્ગ થી ચ્યવીને કોશલા નામની મહાપુરીમાં નંદનશ્રેષ્ઠીને ઘેર પ્રીતિમતી નામની તેની સ્ત્રીની કુક્ષીથી લાવણ્યયુક્ત શોભાવાળી શ્રીમતી અને કાંતિમતી એવા નામથી પુત્રીપણે અવતર્યા. કામદેવના ક્રીડાવનસમાન અને યુવકોનું મન મુગ્ધ કરનાર યૌવન વય પ્રાપ્ત થતાં તેમના શરીરનું સૌંદર્ય કોઈ અજબ પ્રકારનું થયું પરસ્પર ગાઢ સ્નેહથી એક બીજાના વિયોગને સહન કરવામાં અસમર્થ હોવાથી તેમનો પિતા તે બંનેને કોઇ એક ગૃહસ્થને ત્યાંજ આપવાને ઇચ્છતો હતો, પણ શોકયપણામાં સ્નેહ છતાં દુર્નિવાર વેર સંભવે છે, એટલા માટે તે શ્રીમાન્ એક ભર્ત્તારને આપવા ઇચ્છતો નહોતો. પોતાની પુત્રીના ગુણ અને શીલાદિકથી તેમને યોગ્ય એવા બે ભાઇરૂપ વરની સર્વત્ર શોધ કરતો કરતો તે સાકેતપુર આવ્યો. ત્યાં અશોકશેઠના બંને પુત્રોને જોઇ તેની યોગ્યતાનો મનમાં વિચાર કરીને મુદિત થઈ તેણે સાગરદત્ત અને સમુદ્રદત્તને પોતાની બંને પુત્રીઓ આપી. તેમાં સાગરદત્ત સારે લગ્ને શ્રીમતીને પરણ્યો અને સુકૃતી સમુદ્રદત્ત કાંતિમતીને પરણ્યો. શીલ સૌભાગ્યથી સુશોભિત એવી પોતપોતાની પૂર્વજન્મની પત્નીને પામીને તે બંને ભાઇઓ નિબિડ પ્રીતિવાળા થઈ બહુજ સુખી થયા.

અહીં સાગરદત્તના ગયા પછી આવાસભુવનમાં આવતાં ત્યાં પોતાના પતિને ન જોઇને સર્વાંગસુંદરી બહુ ખેદ પામી સતી હૃદયમાં વિચારવા લાગી કે-' મારા પ્રીતમ મારે માટે અહીં આવ્યા હતા, તે અત્યારે સસ્નેહ અને શીલયુક્ત એવી મને અકસ્માત્ મૂકીને ક્યાં ગયા હશે ? હવે જો કદાચ મારો સ્નેહ છતાં મારાપર દોષની આશંકા કરીને તે ચાલ્યા ગયા હશે, તો પહેલા કોળીયામાં મક્ષિકાપાત જેવું

થયુ જ્યારે સ્નેહાલાપ વિના પણ પતિ મારી ઉપર રોષવાળા થયા તો હજી સરોવર ખણાયા પહેલા તેમા મગરનો પ્રવેશ થયા જેવુ મને લાગે છે મારા હૃદયમા પ્રસરતી ઇદ્રિય સુખની આશા સારૂપ વેલડીને દુષ્ટ દૈવે આજે મૂળથી ઉખેડી નાખી હૈ શીલ્યને સૂચવનાર આ પતિના ત્યાગથી અરે ! દૈવ ! મને આવી રીતે વૃથા શા માટે પજવે છે? અથવા તો અજાને ઉચિત એવા દૈવને ઉપાલભ દેવારૂપ વ્યર્થ બકવાદ કરવાથી શુ ? કારણ કે મારા પૂર્વકૃત કર્મજ અહી દોષપાત્ર છે દાક્ષિણ્ય અને સ્નેહરહિત થઇને મારા પતિ જો આ રીતે ચાલ્યા ગયા, તો તે પણ એક અપેક્ષાએ ઠીકજ થયુ છે, કારણ કે આમ થવાથી ધર્મનુ મૂળ એવુ નિર્મળ શીલ પાળી શકાશે અહો ! અપરાધ વિના અત્યારે દીન એવી જે હુ તેનો પતિએ ત્યાગ કર્યો, તો માબાપ અને સખીઓને હુ મુખ શીરીતે બ્ખાડીશ ?” આ પ્રમાણે આર્ત્તધ્યાન રૂપ ખાડામા પડતી અર્નાગસુદરીએ તત્કાળ નીચે આવીને તે બીના લજ્જાસહિત પોતાના માતપિતાને કહી સભળાવી તેમણે હૃદયમા દુખ પામીને માણસોપાસે સર્વત્ર તેની તપાસ કરાવી, પરતુ સમુદ્રમા ખોવાયલા રત્નની જેમ તેનો ક્યાય પણ પત્તો ન લાગ્યો, એટલે “ હે વત્સે ! અધીરી ન થા ! તારો પ્રાણપતિ કામની ઉતાવળથી ક્યાક ચાલ્યો ગયો હશે, પણ તે થોડાજ દિવસમા પાછો આવશે ” આ પ્રમાણે નિરતર મધુર વચનોથી તે પોતાની સુતાને આશ્વાસનઆપવા લાગ્યા

એક દિવસે સાકેતપુરથી આવેલા કોઈ માણસના મુખથી તેણે સાભળ્યુ કે--‘ પૂર્વની પત્નીથી વિરક્ત, અશોકશ્રેષ્ઠીનો મોટો પુત્ર, ગુણોમા બધી સ્ત્રીઓથી ચઢીઆતી એવી બીજી સ્ત્રીને પરણ્યો છે ” તપેલા સીસાની માફક કાનને વ્યથા કરનાર તે સમાચાર સર્નાગસુદરીને તેણે પોતાના ઉત્સગમા બેસાડીને કહ્યા ‘પોતાના પતિએ બીજી સ્ત્રીનુ પાણિગ્રહણ કર્યું ’ એવી વાત સાભળીને ત્રુટિત આશાવાળી વિવેકવતી તે સતીએ આ પ્રમાણે વિચાર કર્યો કે--“ અનતી પાપની

રાશી એકઠી થવાથી પ્રાપ્ત થાય તેના અને પાપના મૂળરૂપ આ સ્ત્રીજન્મને ધિક્કાર હો, કે જ્યા જન્મથી ઇદ્રિયસુખ તો બધુ પરાધીનજ હોય છે વળી સ્ત્રીઓ પતિને ઘેર દાસીની માફક મોહથી નિરતર નીચ કૃત્યો કરે છે, તે વિષયોને પણ ધિક્કાર થાઓ અહો! વિષયની આશસા અને તૃષ્ણાથી ચચળ ચિત્તવાળા થઇને નિર્ભાગી પ્રાણીઓ આ અપાર સસારમા વ્યર્થજ કલેશ પામે છે તદુલમત્સ્યની જેમ અછતા ભોગોની પ્રાર્થના કરતા અહો! કેટલાક કામવિહ્વળ જનો બને લોકથી ભ્રષ્ટ થાય છે ઉત્કૃષ્ટ સપદાના સમૂહથી પ્રાપ્ત થાય તેના ભોગ અથવા તો અનત જ્ઞાન અને આનદના સાક્ષીરૂપ યોગ-એ મહાત્માઓની પ્રસન્નતાવડેજ પ્રાપ્ત થાય છે પ્રાય અનાદિકાળના અભ્યાસથી નીરની જેમ નિરતર નીચે ગમન કરનારા અને હમેશા પાપક્રિયામા રક્ત એવા કેટલાક પ્રાણીઓ તો ધર્મને જાણતાજ નથી અને કેટલાક ધર્મને જાણતા અને શ્રદ્ધતા છતા ચારિત્રાવરણીય કર્મના ઉદયથી ગૃહસ્થપણાને મૂકી શકતા નથી, પરતુ ગૃહસ્થાશ્રમમા ધર્મ ક્યા છે? કે જ્યા આરભમા ભીરૂ છતા ભવ્ય જીવો માત્ર પોતાના ઉદરને માટે દરરોજ છકાય જીવોની વિરાધના કરે છે માટે સ્વર્ગ અને મોક્ષની નિસરણી તુલ્ય, શાતરસરૂપ જળના પ્રવાહસમાન અને દુખદાહના ઔષધરૂપ એવી તપસ્યા (દીક્ષા) જ હવે મને યુક્ત છે ”

આ પ્રમાણે દુખથી ઉત્પન્ન થયેલા જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્યના રગથી જેની વિષયની આશસા ઉચ્છિન્ન થઇ ગઇ છે એવી તે સતી પિતાને કહેવા લાગી.—“ હે તાત! મારા દુખથી દુખિત થઇને તમારે મનમા લેશ પણ સતાપ ન કરવો કે મૂળથીજ આ બિચારી પતિના સગથી તજાયલી છે કારણ કે યથાર્થ પરબ્રહ્મના અનત સુખમા હુ સ્પૃહાવાળી છુ, વળી એકાત દુખના સ્થાનરૂપ આ સસારનો ત્યાગ

કરવાની પ્રથમથીજ મારી ઈચ્છા હતી પરંતુ તેમાં પતિની અનુમતિની જરૂર હતી, તે નૃત્ય કરનારને તબલાના અવાજની જેમ મને આટલેથીજ મળી ગઈ માટે હે તાત ! મને અનુજ્ઞા આપો અને આજસુધી થયેલા મારા અપરાધ ક્ષમા કરો હવે સર્વ સંગથી રહિત થઇ હું દીક્ષા અંગીકાર કરીશ ” પ્રસંગને જાણનાર શ્રેષ્ઠીએ પણ સર્વ સ્વજનની સમક્ષ હર્ષિત થઇને શુભ આશયવાળી એવી તેણીને રજા (અનુમતિ) આપી એટલે શુદ્ધ થયેલી એવી તેણીએ સાત ક્ષેત્રમાં પોતાનું વિત્ત વાપરીને સુવ્રતા નામની આર્યાની પાસે મહાઉત્સવપૂર્વક પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી શુદ્ધાચારમાં પ્રવર્ત્તતી, પાપકર્મથી રહિત, સ્વાધ્યાય અને અધ્યયનમાં તત્પર, મુક્તાસમાન નિર્મળ ગુણોથી યુક્ત, અભિમાનરહિત, ક્રોધ વિના અધિક તપને તપતી અને અપ્રમત્ત એવી તે નિરંતર સમ્યગ્ રીતે સંયમનું આરાધન કરવા લાગી

એક દિવસે સાધ્વીઓની સાથે વસુંધરાપર વિહાર કરતી સાધ્વી સર્વાંગસુંદરી અનુક્રમે સાકેતપુર નગર આવી ત્યાં વસતી શ્રીમતી અને કાંતિમતીએ ત્યાં આવીને પ્રવર્ત્તિનીને તથા અનુક્રમે બીજી સાધ્વીઓને પણ વંદના કરી કંઇક ઐહિક સંબંધથી અને પૂર્વ જન્મના સ્નેહથી સર્વાંગસુંદરીઉપર તેમની વિશેષ પ્રીતિ થઇ. જ્ઞાનનિધિ એવી પ્રવર્ત્તિનીએ તેમની પાસે મોક્ષને આપવાવાળી અને પાપનો નાશ કરનારી ધર્મદેશના આપી તે સાંભળીને ભદ્રપ્રકૃતિવાળી તે બંને મિથ્યાદર્શનની વાસનાનો ત્યાગ કરી શ્રાદ્ધધર્મ પામી અને સર્વાંગસુંદરી પાસે પ્રતિક્રમણાદિ સૂત્રોનો સમ્યગ્રીતે અભ્યાસ કરવા તત્પર થઈ સતી ઉપાશ્રયે ઘણો વખત રહેવા લાગી.

એક દિવસે તેમના બંને ભર્તારોએ તેમને પૂછયું કે –“ હે ગ્રંગનાઓ ! તમે રોજ ઘરને શૂન્ય મૂકીને કયાં જાઓ છો ? ” તે બોલી કે –“ હે સ્વામિન્ ! અહીં સુવ્રતા આર્યાની સાથે સર્વાંગસુંદરી નામે સાધ્વી આવેલ છે, તેમને વંદન વિગેરે કરવાને માટે અમે વખતે

વખતે ત્યાં જઇએ છીએ" તે સાભળી કાંક મર્વાગસુંદરીઉપરના માત્સર્યથી તેઓ કહેવા લાગ્યા-" હે મુગ્ધે ! ત્યાં તમારે જવું નહિ, કારણ કે તે સારી નથી " એ રીતે અદેખાઇપૂર્વક ભર્તારોએ વાર વાર તે બ નેને અટકાવી, એટલે શ્રદ્ધાળુ હૃદયપણાથી તે પ્રવર્તિનીને કહેવા લાગી -" હે ભગવતિ ! નિરંતર ઘરને શૂન્ય મૂકીને આવવાથી અમારા ભર્ત્તાર ખેદ પામે છે અને તેઓ મિથ્યાદૃષ્ટિ હોવાથી અમારી ઉપર દ્વેષ કરે છે, તો મર્વાંગસુંદરીને અમારે ઘેર ભણાવવા મોકલો, કે જેથી બધી શ્રાવકની ક્રિયા અમને બરાબર આવડી જાય " તેમને આ પ્રમાણે કહેવાથી તેમને વિધિ શિખવવા માટે પ્રવર્તિનીની અનુજ્ઞાથી મર્વાંગસુંદરી હંમેશાં તેમને ઘેર જવા લાગી, એટલે તેમના પતિએ તેને જોઇને પોતાની પ્રિયાઓને કહ્યું -" હે મુગ્ધાઓ ! સામાન્યપ્રકૃતિવાળી એવી આ સર્વાંગસુંદરીનો અતિ પરિચય તમને પરિણામે લાભદાયક નહિ થાય " આ પ્રમાણે કહીને તેમના ભર્ત્તારોએ નિષેધ કર્યા છતાં ધર્મની આસ્તિક્તાથી તથા પૂર્વજન્મના સ્નેહથી તે બ ને તે સાધ્વીના નિત્ય પરિચયથી લેશ પણ વિરામ પામી નહીં

એક દિવસે ઉનાળામાં શ્રીમતી પોતાના રહેવાના મધ્ય ઘરમાં મોતીનો હાર કંઠથી ઉતારી પોતાની પડખે મૂકીને સર્વાંગસુંદરીની સાથે ધર્મગોષ્ઠી કરતી કાંઈક કામની ઉતાવળથી તરત એમને એમ ક્યાંક ચાલી ગઇ ચૌર્યસૂચક[1] છદ્મવચનથી[2] સર્વાંગસુંદરીએ પૂર્વજન્મમાં જે કર્મ બાંધ્યું હતું, તે દુષ્કર્મ તે વખતે ઉદય આવ્યું તેના ઉદયથી ચિત્રમાં રહેલો મોર અકસ્માત્ ભીતથી નીચે ઉતરીને તે હાર તરતજ ગળી જઇ પાછો ભીંતમાંજ જઇને સ્થિર થઇ ગયો. અસંભાવ્ય એવું આ વૃત્તાંત જોઇને તે સાધ્વી મનમાં બહુ આશ્ચર્ય પામી અને આથી મને ચોરીનો અપવાદ આવશે એના ભયથી તે વિષાદ પામી ' અહીં મેં મારો હાર મૂક્યો હતો તે ક્યાં ગયો, અહો

૧ ચોરપણાને સુચવનાર ૨ કપટવચનથી

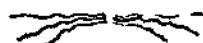
બીજા કોઇનો પ્રવેશ તો થયો નથી ” આ પ્રમાણે શ્રીમતી આવશે કે તરત નિશ્ચયે મને જ પૂછશે તેના ઉત્તરમા આ સાક્ષાત્ જોયેલુ છતા તદ્દન અસભાવ્ય એવુ હુ બોલીશ, તો મૃષાવાદીપણાનુ બીજુ અપવાદન મારીપર આવશે તેમ અહીં બીજુ કઈ પણ કહી શકાય તેમ નથી, તેથી અત્યારે અહીથી ચાલ્યા જવુ જ યુક્ત છે. ” આ પ્રમાણે વિચાર કરી તે તરત ત્યાથી ચાલી ગઈ અને ઉપાશ્રયે આવી પ્રવર્તિનીને નમસ્કાર કરી કઇક શ્યામમુખથી તે ચિત્રગત મયૂરનુ વૃત્તાત જેવુ જોયુ હતુ તેવુ કહી સભળાવ્યુ આર્યાએ પણ કહ્યું કે—“ તારા પૂર્વકર્મથી પ્રેરાયેલ કોઇ કુતૂહલી દેવ ચિત્રમયૂરમા પ્રવેશ કરીને તે મોતીની માળા ગળી ગયો જણાય છે માટે હે ભદ્રે ! તુ મનમા ખેદ કરીશ નહિ, તેમ વૃથા ક્રોધ પણ કરીશ નહિ કારણ કે પ્રાણીઓનુ પૂર્વકૃત કર્મ જ શુભાશુભનો હેતુ થાય છે ” પ્રવર્તિનીએ આ પ્રમાણે કહ્યા પછી માધ્યસ્થ્યપણુ ધારણ કરીને સર્વાગસુદરી વિચાર કરવા લાગી કે—‘ અહો ! એવુ તે કેવુ કર્મ મે પૂર્વે કર્યુ હશે કે જેનુ આવુ દુઃસહ ફળ મને પ્રાપ્ત થયુ અહા ! બહુ ખેદની વાત છે કે પ્રાણીઓ તેવા પાપો એક લીલામાત્રમા કરે છે કે જેનો વિપાક અસખ્ય જન્મોમા દુઃખી થતા તેઓ ભોગવે છે. પ્રાણીઓ જ્યાસુધી સદ્ધ્યાન અને સદનુષ્ઠાનરૂપ જળથી પોતાના પાપને ધોઈને પોતે આત્માના સત્યસ્વરૂપને જોતા નથી ત્યા સુધીજ આ સસારમા દુષ્કર્મથી મલિન થઈને વિવિધ યોનિમા નાના પ્રકારના રૂપ ધારણ કરી વિડબના પામે છે જો મૈત્રી, પ્રમોદ, કારુણ્ય અને માધ્યસ્થ્યમા ચિત્ત સ્થિર રહે, તો પ્રાણીને પરમબ્રહ્મની પદવી બહુ દૂર નથી ” આવા પ્રકારના યથાર્થ સવેગના રગથી રગાયેલી સર્વાંગસુદરી ઘાતિકર્મનો ક્ષય થતા તરત કેવલજ્ઞાન પામી એટલે પાસે આવેલા દેવતાઓ જયજયરવ કરવા લાગ્યા અને આકાશમા તે વખતે મધુર સ્વરથી દુદુભિનો નાદ થયો તે વખતે રાજા, પ્રધાન અને શ્રેષ્ઠી વિગેરે શ્રદ્ધાળુ મનવાળા નગરવાસીઓ તરતજ ત્યા તેમને વદન કરવા અને સદ્ધર્મ સાભળવા આવ્યા.

વખતે ત્યા જઇએ છીએ” તે સાભળી ... મ-
માત્સર્યથી તેઓ કહેવા લાગ્યા –‘ હે મુગ્ધે ! ત્યા
કારણ કે તે સારી નથી” એ રીતે અદેખાઇપૂર્વ
વાર તે બન્નેને અટકાવી, એટલે શ્રદ્ધાળુ હ-યપ
કહેવા લાગી –“ હે ભગવતિ ! નિરતર ઘરને
અમારા ભર્ત્તાર ખેદ પામે છે અને તેઓ મિ
ઉપર દ્વેષ કરે છે, તો મર્વાંગસુન્દરીને અમા
કે જેવી બધી આન-ની ક્રિયા અમને બ
આ પ્રમાણે કહેવાથી તેમને વિધિ શિ
જ્ઞાથી મર્વાંગસુદરી દરરોજ તેમને
પતિએ તેને જોઇને પોતાની પ્રિયાર
ન્યપ્રકૃતિવાળી એવી આ સર્વાંગ
ણામે લાભદાયક નહિ થાય ’
નિષેધ કર્યા છતા ધર્મની અ
તે બન્ને તે સાધ્વીના નિત્ય

એક દિવસે ઉનાળ
મોતીના હાર કંઠથી
સાથે ધર્મગોષ્ઠી કર
કયાક ચાલી ગઇ
જન્મમા જે કર્મ બ
ઉદયથી ચિત્રમા ન
હાર તરતજ ગળી
અસભાવ્ય એવુ
ર્ય પામી અને
તે નિવાર

૧ ચોરપણ

अथ तृतीय उल्लासः

જે પોતાના સમુજ્જ્વલ આશયને વિષે નરકાદિ દુર્ગતિનુ ઉચ્છેદન કરનાર સ્ફુરાયમાન અલૌકિક તેજરૂપ સુદર્શનને (ક્ષાયિક ભાવને) ધારણ કરે છે એવા મોક્ષ લક્ષ્મીના સ્વામી શ્રીયુગાદિજિન અમને લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ નિમિત્તે થાઓ

હવે કેવલ નામના કુમારે ત્રણ જગતના નાથને પ્રણામ કરીને કહ્યુ કે—" હે સ્વામિન્ ! મોહનો ત્યાગ કરવાથીજ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે એમ આપે ઉપદેશ કર્યો અને તે મોહનો ત્યાગ મોહાગનુ વર્જન કરવાથીજ થઇ શકે છે આ સસારમા ડાહ્યા માણસોએ મોહનુ પ્રથમ અગ લક્ષ્મીજ કહી છે કે જે મોહનલતાની માફક પ્રાણીઓને મોહ પમાડે છે (મુગ્ધ બનાવી દે છે.) " ભગવત તેના એવા વચન સાભળીને આદરપૂર્વક પુત્રના હિતને માટે કહેવા લાગ્યા કે–" આ લોક અને પરલોકસબધી અનર્થનુ કારણ એ લક્ષ્મીજ છે તે ચતુરગિણી સેનારૂપ, રમણીય, ઇદ્રિયો સબધી સર્વ સુખ આપનારી અને ત્રિવર્ગના સાધનરૂપ છે, તેથી તેનો ત્યાગ કરવો જો કે અશક્ય છે, પરતુ પ્રથમ તો તે કલેશથી મેળવી શકાય છે, અને પ્રાપ્ત થાય તો પણ તેના રક્ષણમા અનેક પ્રકારના વિઘ્નો હોવાથી લોકો તેનુ મુશ્કેલીથી રક્ષણ કરી શકે છે કહ્યુ છે કે—

" अर्थानामर्जने दुःख–मर्जितानां च रक्षणे,
आये दुःख व्यये दुःख, धिगर्थं दुःखभाजनम्. "

' ધન કમાવામા દુખ છે અને મેળવેલનુ રક્ષણ કરવામા પણ દુખ છે લક્ષ્મી આવતા પણ દુખ છે અને જતા પણ દુખ છે અહો ! વિત્ત એકાત દુઃખનુ ભાજનજ છે, માટે તેને ધિક્કાર હો " હે સૌમ્યો ! અર્થના ઉપાર્જનમા અને તેના વ્યયમા સાક્ષાત્ જેણે

સાધુધર્મનું પરિપાલન કર્યું અનુક્રમે તપ, ધ્યાન અને ક્રિયાના ઉદ્યોગથી તેમણે અઘોર પાપ ધોઈ નાખ્યું અને યોગ્ય સમયે ઉજ્જવલ કેવલજ્ઞાન પામીને આયુ ક્ષય થતાં અશેષ કર્મોને ખીજી કરી અનુક્રમે સર્વ અર્થની સંસિદ્ધિરૂપ સિદ્ધિનું આતિથ્ય પ્રાપ્ત કર્યું

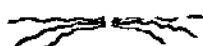
પ્રજાવતી (ભોજાઈ) ની પીડાના હેતુપણાથી કપટવડે બોલેલું લેશમાત્ર વાક્ય પણ ધનશ્રીને આવું કટુફળ આપનારું થયું, માટે સમજુ માણસોએ મન, વચન અને કાયાથી અન્યને પીડા કરવી નહીં, તેમજ કરાવવી પણ નહિ અને કરતા હોય તેને અનુમતિ (અનુમોદન) પણ આપવી નહી ”

આ પ્રમાણેની કાનમાં સુધારસને રેડનારી આચાર્ય મહારાજની વાણી સાભળીને પાપકર્મના વિપાકથી હૃદયમાં અત્યંત ભય પામતો દેવદિન્ન દુરંત સંસારરૂપ કારાગાર ઉપરની રાગબુદ્ધિને તજી દઈ પોતાની પ્રિયા સહિત તત્કાળ અભંગ વૈરાગ્ય પામ્યો પછી પોતાના મોટા પુત્રપર કુટુંબનો સર્વભાર આરોપીને ચૈત્યોને વિષે અષ્ટાહ્નિકા મહોત્સવ કરી બંનેએ પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી ત્યાં બીજા પણ ઘણા ભવ્યો દુઃખ અને દુર્ગતિથી ભય પામી યથાયોગ્ય સમ્યક્ પ્રકારના સાધુધર્મ અને શ્રાવકધર્મને પામ્યા સમ્યગ્ રીતે ચારિત્ર આચરીને દેવદિન્ન અને સરસ્વતી સ્વર્ગલોક પામ્યા અને અનુક્રમે મોક્ષસુખને પ્રાપ્ત કરશે ”

“ હે વત્સો ! આવી રીતે તીવ્ર મોહના ઉદયથી પ્રિય ગુ શેઠ સંસારમાં રખડ્યો અને મોહનો ત્યાગ કરવાથી પ્રિયા સહિત તેનો પુત્ર દેવદિન્ન સંસારનો પાર પામ્યો માટે હે પુત્રો ! ઐશ્વર્ય, પ્રિયા, અપત્ય અને પંચેદ્રિયના સુખો ઉપરનો વ્યામોહ છોડી દઈને મનને ધર્મમાં જોડી દો. ”

॥ इति श्रीतपागच्छाधिराज श्रीसोमसुन्दरसूरिपट्टप्रभाकर श्रीमुनिसुन्दरसूरिविनेयवाचनाचार्य सोममण्डनगणिकृतायां श्रीयुगादिदेशनायां द्वितीय उल्लासः ॥

अथ तृतीय उल्लासः.

જે પોતાના અમુર્ચ્છિત આશયને વિષે નરકાદિ દુર્ગતિનુ ઉ
ચ્છેદન કરનારું સ્ફુરાયમાન અલૌકિક તેજરૂપ સુદર્શનને (ક્ષાયિ
ભાવને) ધારણ કરે છે એવા મોક્ષ લક્ષ્મીના સ્વામી શ્રીયુગાદિજિ
અમને લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ નિમિત્તે થાઓ

હવે કેવલ નામના કુમારે ત્રણ જગતના નાથને પ્રણામ કરીને
કહ્યુ કે—" હે સ્વામિન્ ! મોહનો ત્યાગ કરવાથીજ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય
છે એમ આપે ઉપદેશ કર્યો અને તે મોહનો ત્યાગ મોહાગનુ વર્જન
કરવાથીજ થઇ શકે છે આ સસારમા ડાહ્યા માણસોએ મોહનુ પ્ર
થમ અગ લક્ષ્મીજ કહી છે કે જે મોહનલતાની માફક પ્રાણીઓને
મોહ પમાડે છે (મુઢ બનાવી દે છે.)" ભગવત તેના એવા વચન
સાભળીને આદરપૂર્વક પુત્રના હિતને માટે કહેવા લાગ્યા કે—" આ
લોક અને પરલોકસબધી અનર્થનુ કારણ એ લક્ષ્મીજ છે તે ચતુ
રગિણી સેનારૂપ, રમણીય, ઇંદ્રિયો સબધી સર્વ સુખ આપનારી
અને ત્રિવર્ગના સાધનરૂપ છે, તેથી તેનો ત્યાગ કરવો જો કે અશક્ય
છે, પરતુ પ્રથમ તો તે ક્લેશથી મેળવી શકાય છે, અને પ્રાપ્ત થાય
તો પણ તેના રક્ષણમા અનેક પ્રકારના વિઘ્નો હોવાથી લોકો તેનુ
મુશ્કેલીથી રક્ષણ કરી શકે છે કહ્યુ છે કે —

" अर्थानामर्जने दुःख-मर्जितानां च रक्षणे,
आये दुःखं व्यये दुःखं, धिगर्थं दुःखभाजनम्. "

' ધન કમાવામા દુખ છે અને મેળવેલનુ રક્ષણ કરવામા પણ
દુખ છે લક્ષ્મી આવતા પણ દુખ છે અને જતા પણ દુખ છે
અહો ! વિત્ત એકાંત દુઃખનુ ભાજનજ છે, માટે તેને ધિક્કાર હો
હે સૌમ્યો ! અર્થના ઉપાર્જનમા અને તેના વ્યયમા સાક્ષાત્ જો

કષ્ટ જોયુ છે, એવા પ્રખ્યાત રત્નાકર (રત્નાકર) નામના ધનિકનુ અહીં દૃષ્ટાંત છે તે સાભળો —

' સૂર્યપુરમા રત્નાકર નામે પ્રખ્યાત શ્રેષ્ઠી હતો. તેને પ્રીતિમતી નામે પત્ની અને સુમગળ નામે પુત્ર હતો. તૃષ્ણાયુક્ત હૃદયથી જળ સ્થળની વિવિધ યાત્રાઓ કરી, શીત, ક્ષુધા, તૃષા, આતપ વિગેરે ક્લેશોને અનેકવાર સહન કરી, તેમના સ્વચ્છંદી મનને અનુસરવાથીજ સાધ્ય થઇ શકે એવા રાજાઓની સેવા કરી, કપટસહિત અનેક પ્રકારના આરંભ સરભનાળા વ્યાપારો કરી અને ચિરકાળ અસત્યરીતે ક્રયવિક્રય વિગેરે કરી, તે કુબુદ્ધિ શ્રેષ્ઠીએ ઘરના ખર્ચમા પણ અસાધારણ કરકસર કરવાપૂર્વક પુષ્કળ ધન મેળવ્યુ હતુ

એક દિવસે તે મેળવેલા ધનને રક્ષણ કરવાનો ઉપાય વિચારી પોતાના પુત્રને બોલાવીને તેને કોઇ ન સાભળે તેમ તેણે કહ્યુ –' હે વત્સ ! જો ધન પ્રગટ હોય તો રાજા, ચોર, ભાગીદારો (ભાયાતો) અને ધૂર્તો લોભથી તેને લેવાની ઇચ્છા કરે છે, માટે જો તેને પૃથ્વીમા દાટી દીધુ હોય તો સારૂ ” આ પ્રમાણે મસલત કરી પુત્રની સાથે મધ્યરાત્રે સોનૈયાથી ભરેલો કળશ લઇને તે સ્મશાનમા ગયો હવે ત્યા ઘણુ ધન હારી જવાથી તે આપવાને અસમર્થ એવો કોઇ જુગારી બીજા જુગારીઓથી ભાગીને પ્રથમથી છુપાઇ બેઠેલો હતો તે “ આ પિતાપુત્ર જેટલુ ધન પૃથ્વીમા દાટીને જશે તે બધુ ધન ચોક્કસરીતે હુ મારે આધીન કરી લઈશ ” એવા વિચારથી ખુશ થઇને છાનીરીતે તે સ્થાન જોવા લાગ્યો અને લોભનો માર્યો ત્યા પડેલા અનાથ મુડદા માથે પડી રહ્યો હવે પાકી બુદ્ધિનો શેઠ તે ધન દાટતા પુત્રને કહેવા લાગ્યો –“ કોઇ આ સ્થાન જોઇ ન લે, માટે તુ ચારે બાજુ તપાસ કર ” આ વચન સાભળીને પેલો ધૂર્ત પણ ત્યા પડેલા મુડદાઓની વચ્ચે ધનની લાલચથી મુડદાની જેમ નિશ્ચેષ્ટ થઇને પડી રહ્યો પિતાની આજ્ઞાથી પુત્ર પણ ત્યા આવીને બધે ઠેકા-

જો અવલોકન કરી પિતાને કહ્યું કે –" હે તાત ! અહીં મુડદાઓ વિના બીજુ કોઇ નથી, તે મુડદાઓ પણ શૃગાલ વિગેરે જાનવરોથી કયાંક કયાંક ખવાઈ ગયેલા છે, પરંતુ તેમાં એક તાજુ મડદું હોવાથી અક્ષતાંગ છે" ત્યારે શેઠ શંકિત થઇને કહેવા લાગ્યો –" રાત્રે નિર્જન સ્મશાનમાં કોઈ પણ શબ આટલો બધો વખત અક્ષતાંગ કેમ રહી શકે ? માટે હે વત્સ ! પરદ્રવ્યના અભિલાષી કેટલાક ધૂર્તો દંભથી પણ મરે છે, માટે તે દંભથી મરેલો તો નથી ? માટે તે અક્ષતાંગના બન્ને કાન છેદીને તરત અહીં લઇ આવ જો તે કપટથી મરેલો હશે, તો એટલી વ્યથા તે સહન કરી શકશે નહિ" તે સાંભળી પેલો ધૂર્ત વિચારવા લાગ્યો કે–' આ મારા બન્ને કાન છેદી નાખે, તથાપિ મારે ચલાયમાન ન થવું કારણ કે કાનથી ધન શ્રેષ્ઠ છે કાન વિનાનો હોય પણ જો તે ધનિક હોય તો સર્વત્ર લોકો તેનો આદર કરે છે અને જો ધનરહિત હોય તો સકર્ણ (બુધ) છતાં પણ કોઇ કામમાં આદર પામતો નથી ' હવે શ્રેષ્ઠીપુત્રે પિતાની આજ્ઞાથી ત્યાં આવીને તેના બન્ને કાન છેદી પોતાના પિતાને આપ્યા, પરંતુ ધનલુબ્ધ તે દાંભિક લેશ પણ ફરક્યો નહિ રત્નાકર શેઠ તે કાન લોહીવાળા જોઇને હૃદયમાં ચમક્યો અને પુત્રને કહેવા લાગ્યો–" હે વત્સ ! શબમાં કદાપિ શોણિત ન હોય, માટે આમાં કંઈક વિચાર કરવા જેવું છે, તેથી તેની નાસિકા છેદ્યા વિના ' આ ધૂર્ત છે કે શબ છે ?' એવી શંકા મારા હૃદયમાંથી ખસવાની નથી" પુત્ર મત્સરસહિત કહેવા લાગ્યો–' હે તાત ! તમારા આગ્રહથી કુળને અનુચિત એવું અસત્કર્મ પ્રથમ તો મેં કર્યું તથાપિ ' આ મૃત છે કે જીવતો છે ?' એવી પ્રતીતિ તમને થઇ નહિ, તો એટલું પણ તમે સમજતા નથી કે, જો જીવતો હોય તો આટલું કષ્ટ તે કેમ સહન કરી શકે ' અને વળી આવીજ રીતે જ્યાં ત્યાં પગલે પગલે ભયની શંકા કરતા વૃદ્ધ છતાં હૃદયથી દુર્બળ એવા હે તાત ! લોકમાં તમે લજ્જા પામતા નથી ?" શેઠ કહેવા લાગ્યા–' હે વત્સ ! બીજાનો દ્રોહ કરવામાં એક મન-

વાળા માણસોને જગત્મા કાઇપણ દુસ્સહ કે દુષ્કર નથી આ કાન છેદવાનુ કષ્ટ તે દૂર રહો, પણ કેટલાક નરાધમો પોતાના શિરને જોખમમા નાખીને પણ પરસ્રી અને પરલક્ષ્મીની ચાહના કરે છે જેમનાથી દિવ્યશક્તિવાળા દેવતાઓ પણ ત્રાસ પામે છે તેવા ધૂર્તો થી ભય પામતા મારા જેવાઓને લજ્જા શુ નડે તેમ છે? કહ્યુ છે કે—

" उत्सङ्गे सिन्धुभर्तुर्भवति मधुरिपुर्गाढमाश्लिष्य लक्ष्मी-
मध्यास्ते वित्तनाथो निधिनिवहमुपादाय कैलासशैलम् ,
शक्रः कल्पद्रुमादीन् कनकशिखरिणोऽधित्यकासु न्यधासीत् ,
धूर्तेभ्यस्त्रासमित्थ दधति दिविषदो मानवा के वराका. "

" જેમનાથી ભય પામીને કૃષ્ણ લક્ષ્મીને ગાઢ આલિ ગન કરીને સમુદ્રના ઉત્સ ગમા નિવાસ કરે છે, કુબેર નવે નિધાન લઇને કૈલાસ પર્વતપર જઇ રહ્યા છે, અને ઇંદ્રે કલ્પવૃક્ષને મેરૂ પર્વતની ઉપરની ભૂમિકાપર સ્થાપી દીધા છે આ પ્રમાણે દેવતાઓ પણ ધૂર્તોથી ત્રાસ પામે છે, તો મનુષ્યો બિચારા શી ગણત્રીમા છે? " માટે તુ ત્યા જા અને તેની નાસિકા છેદી લે, કે જેથી કદાચિત્ ધન ખોવાય તોપણ આપણને વગર વિચાર્યું કરવાનો પશ્ચાત્તાપ ન થાય શેઠના આ વચનોથી ધૂર્ત્ત પણ વિચારવા લાગ્યો કે–' એને જે કાઈ કરવુ હોય તે ભલે કરે, પરતુ આ ધનની ઈચ્છાથી ગળુ છેદાતા સુધી હુ કઇપણ બોલનાનો નથી " શ્રેષ્ઠીપુત્ર પિતાની વાણીથી પ્રેરાઇને મનમા કઇક મત્સર લાવી તેની નાસિકા પણ છેદી લાવ્યો પછી શેઠ શ કારહિત થઈને પોતાનુ ધન વસુધામા દાટી પુત્રસહિત ઘેર આવ્યો પાછળથી નાક અને કાનરહિત છતા પણ પ્રબળ હૃદયવાળા અને જબરજસ્ત ઉદ્યમ કરવાવાળા તેમજ તે ધનથી જેણે પોતાની દરિદ્રતાને દબાવી દેવાનુ ધાર્યું છે એવા પેલા ધૂર્તે તુરતજ તે બધુ કાઢી લીધુ અને ધૂતના વ્યસની તે નિ શ કપણે અલૌકિક ત્યાગ (દાન) અને ભોગે-

થી શેઠની લક્ષ્મીનો યથેચ્છ ઉપભોગ કરવા લાગ્યો ‘ સ્વાધીન કરેલ પરસ્ત્રી અને પરલક્ષ્મીના વિલાસ કરવામા તેવા પામર પુરૂષો મૂળથીજ બહુ કુશળ હોય છે ’

એક દિવસે શ્રવણ અને નાસિકા જેની છેદાઈ ગયેલી છે એવા, યાચકોને મો માગ્યુ દાન દેનારા અને લીલાથી ચાલતા એના તે ધૂર્ત્તને શ્રેષ્ઠીએ જોયો. તેને જોઇને વિસ્મયથી વિકસ્વિત મનવાળા શ્રેષ્ઠીએ વિચાર કર્યો કે “ આવા વિકૃત મુખવાળાને આવી સમૃદ્ધિ ક્યાથી હોય ? તેથી આ ધૂર્ત્તે કદાચિત્ મારૂ તે દાટેલુ ધન તો હરણ કરી લીધુ નહી હોય ? ” આમ શકાકુળ થઇને તે તરતજ ત્યા જોવાને માટે ગયો ત્યા પોતાનુ ધન ન જોવાથી જાણે વજ્રથી હણાયો હોય તેમ દુખાર્ત્ત થઇને ભૂમિ ઉપર પડ્યો અને ક્ષણવાર મૂર્છાથી તેની આખ મીચાઇ ગઇ શીતળ પવનથી થોડી વારે તેને શુદ્ધિ આવી એટલે પશ્ચાત્તાપરૂપ અગ્નિથી તપ્ત થઇ તે પૃથ્વીપર પડ્યો પડ્યો વિલાપ કરતો વિચારવા લાગ્યો કે—‘ અહો ! પ્રાણ કરતા પણ અધિક અને અનેક કષ્ટ વેઠી પ્રાપ્ત કરેલુ મારૂ ધન હરણ કરતા છિન્ન શ્રોત્ર અને નાસિકાવાળા તે ધૂર્ત્તે મને હણી નાખ્યો દભથી મરણ પામેલો તે ધૂર્ત્ત લેશ પણ મારી જાણ બ્હાર ન હતો, પરતુ જ્યારે પુત્રેજ શત્રુ થઇને કહ્યુ ન માન્યુ ત્યારે હું શુ કરૂ ? અથવા તો અહી એનો દોષ નથી, મારૂજ અજ્ઞાન છે કેમકે મે શ્રવણ અને ઘ્રાણની જેમ તે વખતે તેનુ માથુ છેદી ન નાખ્યુ અથવા તો જેવી ભવિતવ્યતા હોય તેવીજ બુદ્ધિ, તેવીજ મતિ અને તેવીજ ભાવના ઉત્પન્ન થાય છે, અને સહાયકો પણ તેવાજ મળે છે હવે જે થવાનુ હતુ તે તો થયુ, પરતુ હજી પણ આ ધન લેનારની હકીકત રાજાને નિવેદન કરી ગયેલુ ધન પાછુ મેળવુ ” આ પ્રમાણે મનમા વિચાર કરી તે ધૂર્ત્તને પકડી ક્રોધથી તેની તર્જના કરતો શ્રેષ્ઠી, વિકારરહિત મુખવાળા એના તે ધૂર્ત્તને રાજાની સભામા લઇ

ગયો અને દુષ્ટનો નિગ્રહ કરવામાં તત્પર એવા રાજાને કહેવા લાગ્યો –" હે રાજન્ ! આ દુષ્ટે મારૂં ઘણું ધન લઈ લીધું છે ' એટલે રાજાએ તેને પૂછ્યું –' કેમ રે ! આ શેઠ શું કહે છે ? " તેણે કહ્યું કે–" એ બધું સત્ય છે, પરંતુ અહીં કંઇક કહેવાનું છે પરસ્પર ચિત્તની અનુકૂળતાથી વ્યવહારીયાઓ (વેપારીઓ) વ્યવહારથી દર રોજ કરોડો રૂપીયાનો વેપાર કરે છે ચિત્તની અનુકૂળતાથી પરસ્પર સમ્યગ્ વ્યવહાર થતાં કાળાંતરે જો લેનાર નાકબૂલ થાય છે તો મહાજન તેનો નિષેધ કરે છે (તેને તેમ કરવા દેતા નથી) હે નિભો ! તેવા વ્યવહારથી મેં પણ એનું ધન લીધું છે તો લોભને વશ થઇ આ શેઠ અત્યારે શા માટે કલહ કરે છે ? ' તે વખતે રોષથી શુષ્ક મુખ કરીને શેઠીએ ચોરને કહ્યું કે–' હે મૂઢ ! ચોરીથી મારૂં ધન લઇને ખોટું શું બોલે છે ? " ધૂર્ત બોલ્યો –' હે શેઠિન્ ! મારી વસ્તુને તમે કેમ ભૂલી જાઓ છો ? મેં તેના વિનિમય (બદલામાં) થી તમારૂં ધન લીધું છે, મફત નથી લીધું " તે વખતે ચીંટીથી દબાયેલા વાઘની માફક અતિશય ઉધાળા મારતો અને કોપથી શરીરને કંપાવતો એવો શેઠી આક્ષેપસહિત તેને કહેવા લાગ્યો કે–" અરે નિર્લજ્જ ! બદલામાં તેં મને શું આપ્યું છે ? તે સ્પષ્ટ કહી દે ! કે જેથી દૂધ અને પાણીની જુદાઇ અત્યારે રાજસભામાં પ્રકટ થાય " ધૂર્ત કહેવા લાગ્યો–" અરે ! શેઠ ! તે વખતે બદલામાં મારા કાન અને નાક તમે લીધા હતા તે શું તમે અત્યારમાંજ ભૂલી ગયા છો ? હે શેઠ ! જો આ વિનિમય હજી પણ તમારા ધ્યાનમાં ન ઉતરતો હોય, તો મારા નાક, કાન મને પાછા આપીને તમારૂં ધન પાછું લઇ લો " રાજા અને અમાત્ય વિગેરે વિસ્મિત થઈ તેને પૂછવા લાગ્યા કે–' આ શું છે ? " એટલે તેણે તે બધી યથાર્થ બીના કહી બતાવી અને સર્વના વિશ્વાસને માટે પોતાના મોઢાપર વીંટેલું વસ્ત્ર દૂર કરીને તુંબડીના ફળ જેવું ચારે બાજુ સરખું પોતાનું મસ્તક બતાવ્યું તે જોઇ " અહો ! આ નિરપરાધી બિચારાને આવું શું કર્યું ? " આ પ્રમાણે ઉદ્ગારો

ઠપકો દઇને રાજાએ શ્રેષ્ઠીને રોક્યો પરંતુ "એકે નાક કાન કાપી લીધા અને બીજાએ ધન હરણ કર્યું માટે બંનેનો સમાનતાજ છે" આ પ્રમાણે ચુકાદો આપીને અમાત્યોએ તેને છોડાવ્યો પ્રથમ ધન આવીને પછી ગયું, તેથી તે શેઠ અત્યંત દુઃખી થયો કારણ કે જન્માંધપણાથી પણ વિદ્યમાન ચક્ષુનો નાશ થતા જે દુઃખ થાય છે, તે વિશેષ દુઃસહ હોય છે

આ પ્રમાણે ધનનો પ્રથમ લાભ થતા અને પછી તેનો નાશ થતા તે શેઠને ભારે દુઃખ થયું એટલા માટેજ હે વત્સો! अर्थानामर्जने दुःख એટલે ધન મેળવવામા દુઃખ છે, વ્યયમા દુઃખ છે ઇત્યાદિ કહેવાય છે વળી કહ્યું છે કે —" કુળ, શીળ, વિદ્વત્તા, આચાર, લક્ષણ, બળ, પુણ્ય અને લક્ષ્મી—એ જતા આવતા માણસોને જોવામા આવતા નથી સંધ્યાકાળના વાદળા જેવી અથવા ખલની પ્રીતિ જેવી રમા (લક્ષ્મી) કેટલાકની તો જોતા જોતાજ એકદમ ચાલી જાય છે જીવહિંસા, મૃષાવાદ વિગેરે મહાપાપને કરનાર અને મદ્ય, માંસાદિનુ સેવન કરનાર એવા મ્લેચ્છોનો પણ તે આદર કરે છે અને છ પ્રકારના આવશ્યકમા તત્પર, શુદ્ધ ન્યાયમાર્ગે ચાલનાર અને સદ્ગુણથી ઉત્કૃષ્ટ એવો કુલીન હોય તેનો તે દૂરથી ત્યાગ કરે છે આ લક્ષ્મીને પામીને કેટલાક મદ્ય પીનારાઓના જેમ સરલ રીતે ચાલી શકતા નથી, સીધા માર્ગમા પણ તેઓ સ્ખલના પામે છે. જ્વરાકુળ જનની જેમ લક્ષ્મીનો સંગ કરનારા માણસોને ભક્ત (ભોજન) પર દ્વેષ, જડ (જલ) મા પ્રીતિ, તૃષ્ણા (તૃષા) અને મુખમા કડવાશ ઉત્પન્ન થાય છે ધુમાડાની ઘટા ઉજ્જ્વળ મકાનને પણ જેમ મલીન કરે છે તેમ લક્ષ્મી, માણસોના નિર્મલ મનને પણ મલિન કરે છે તેમજ અતિશય લક્ષ્મી રાજ્યના નિબંધરૂપ છે અને હે વત્સો! રાજ્યલોભ પાતાળકુંભની માફક સુદુષ્પૂર છે વેશ્યાના હૃદયની જેમ રાજ્ય સર્વથા અર્થવલ્લભ (જેમા અર્થ પ્રિય હોય તેવુ)

ગયો અને દુષ્ટનો નિગ્રહ કરવામાં તત્
યો –" હે રાજન્ ! આ દુષ્ટે મારૂ ધ
રાજાએ તેને પૂછ્યુ –" કેમ રે ! આ
કે–" એ બધુ સત્ય છે, પરન્તુ અહીં
તની અનુકૂળતાથી વ્યવહારીયાઓ (
રોજ કરોડા રૂપીયાનો વેપાર કરે છે
સરેરાશ વ્યવહાર થતા કાળાંતરે જો હે
જન તેનો નિષેધ કરે છે (તેને તેમ
તેવા વ્યવહારથી મે પણ એનુ ધન
આ શેઠ અત્યારે શા માટે કલહ કરે
મુખ કરીને શ્રેષ્ઠીએ ચોરને કહ્યુ કે–
દિન ખોટુ શુ બોલે છે ? " ધૂર્તે એ
તમે કેમ ભૂલી જાઓ છો ? મે તેન
મારૂ ધન લીધુ છે, મફત નથી લી
વાદળાની માફક અતિશય ઉછાળા
નતો એવો શ્રેષ્ઠી આક્ષેપસહિત તે
લજ્જ ! બદલામા તે મને નુ આ
દૂધ અને પાણીના જુ ાઠ અત્યારે
કહેવા લાગ્યો–' અરે ! શેઠ ! તે ન
તમે લીવા હતા તે નુ તમે અત્યા
આ નિનિમય હજી પણ તમારા
નાક, કાન મને પાછા આપીને તમ
અમાત્ય વિગેરે વિસ્મિત થઈ તેને
એટલે તેણે તે બધી યથાર્થ બીના
સને માટે પોતાના મોઢાપર વીટેલુ
જેવુ ચારે બાજુ સરખુ પોતાનુ મ
આ નિરપરાધી બિચારાને આવુ શ

ઓની સ્વતંત્રતાને જે અનુસરતો નથી, તે ગુણી, ધીમાન્ કે કુલીન હોય છતાં કોઈ પણ આ મતમાં રાજાઓ તેનો આદર કરતા નથી હે વત્સો ! આ પ્રમાણેની સદોષ લક્ષ્મીનો અજ્ઞજનોનેજ પ્રતિબંધ થાય છે, સુજ્ઞજનોને તો પ્રાય તેના સંગથી પણ પ્રતિબંધ થતો નથી દાખલા તરીકે શુચિવોદ અને શ્રીદત્ત નામના બે મિત્ર વાણીયાને આ લક્ષ્મીએ પ્રથમ ભારે (મોટા) બનાવી પછી તેમને આકડાના તૂલ કરતા પણ હલકા કરી દીધા હતા તેનું દૃષ્ટાંત આ પ્રમાણે—

"ભોગપુર નામના નગરમાં બાપની લક્ષ્મીથી શ્રીમંત બન્નેવા શ્રીદેવ અને શુચિવોદ નામના બે વાણીયા રહેતા હતા તેમાં શુચિવોદ શૌચાચારમાં બહુ આગ્રહી હતો, તેથી તે પાણીથી ભરેલો તાંબાનો લોટો હાથમાં લઈનેજ બધે ઠેકાણે જતો હતો

એક દિવસે ચાડાલોએ દ્વાર આગળ આવીને તેની પ્રિયાને આ પ્રમાણે પૂછ્યું—'તમારા પતિ ક્યાં છે ?' તેણે કહ્યું કે 'અંદર છે' એટલે તેઓ બોલ્યા કે—' શુચિવોદના પિતાની અમારી પાસે લેણી હતી તે આ સોનામહોરો લાવ્યા છીએ માટે તમે અંદર જઇને તેમને આપો " શુચિવોદની સ્ત્રીએ તે લીધી, અને ઘરની અંદર જઇ તે શુચિવોદને આપી તે વખતે 'આ સોનામહોરોપર છાંટ નાખી છે ?' આ પ્રમાણે શ્રેષ્ઠીએ પૂછ્યું એટલે તેણીએ કહ્યું કે—' નથી નાખી ' આ સાભળી બધે ઠેકાણે અશુચિ થઇ જવાથી તે વખતે તે અત્યંત ખેદ કરતો કહેવા લાગ્યો —" અરે ! આ સોનામહોરોએ મારૂં આખું ઘર મલિન કરી નાખ્યું, માટે એમનો સ્પર્શ કરવાથી પણ ભ્રષ્ટતા પ્રાપ્ત થાય છે " આ પ્રમાણે બકતા તેણે રોષથી ગનાતાતા થઈને તે સોનામહોરોને પોતાના ડાબા પગથી ઠબુ મારી દૂર ફેંકી દીધી આ રીતે શુચિવોદે પોતાની અવજ્ઞા કરી તેથી અત્યંત મત્સર ધરીને તેના ઘરનો ત્યાગ કરવાને ઇચ્છતી એવી લક્ષ્મી આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગી.—

"મને મેળવવાની ઇચ્છાથી લોકો અટવીનું પણ ઉલ્લંઘન કરે છે, મોટા

હોય છે, દુર્જનની મિત્રાઈની જેમ અંતે તે વિરસ જ થાય છે, સર્પના કરંડીઆની માફક નિરંતર તે અપ્રમત્તપણે જાળવના જેવું છે, એક શાખાએથી બીજી શાખાએ કૂદતા વાંદરાની જેમ તે ગુણો (હારડી) થી કબજે કરવા યોગ્ય છે, દલિતક્ષેત્રની માફક યત્નથી નિત્ય રક્ષણ કરવા યોગ્ય છે અને કુપથ્ય ભોજનની જેમ પરિણામે તે ભયંકર છે તેમજ પ્રાય યૌવનથી ઉન્મત્ત મનવાળા મનુષ્યોને સર્વ પ્રકારની લક્ષ્મી વિકારકારિણી થાય છે, તેમા પણ રાજ્યશ્રી તો વિશેષે વિકાર કરે છે રાજ્યશ્રીની સંપ્રાપ્તિથી ઉન્મત્ત થયેલા રાજાએ સારા નેત્રવાળા છતા જન્માંધની માફક સન્મુખ રહેલા પુરૂષને પણ જોઇ શકતા નથી તથા પોતે લાંબા કાનવાળા છતા બહેરાની માફક તેઓ પાસે રહેલા માણસોનુ વાકય પણ શ્રવણ કરતા નથી ખલ જનોનડે પરાભવ પામેલા પુરૂષોથી સ્નાથ સિદ્ધિને માટે વીનવાતા એવા તેઓ બોલવાને સમર્થ છતા મુંગા માણસની જેમ બોલતા પણ નથી રાજ્યલક્ષ્મીના મદથી ઉન્મત્ત થયેલા તેઓ નિરંકુશ હાથીઓની જેમ સંતાપિત કરેલી પ્રજાના ધર્મરૂપ બગીચાને ઉખેડી નાખે છે ધનમા અંધ એવા ચાકરો (સેવકો) ના ચાટુવચનોથી સ્તુતિ કરાયેલા રાજાએ પોતાને દેવતાઓ કરતા પણ અધિક માને છે, અને તેથીજ પૂજ્ય એવા દેવો, મુનિઓ, સ્વજન બાંધવો અને માતપિતાને પણ તેઓ ગર્વથી નમતા નથી પોતાનુ કથન સાર વિનાનુ હોય છતા તેને અતિ સુંદર કરીને સ્થાપે છે અને બીજાનુ બોલેલુ સુંદર હોય છતા તેઓ તેને નિર્માલ્ય ગણી હસી કહાડે છે જે તેમને અંજલિ જોડે, મીઠા વાકયોથી તેમની સ્તુતિ કરે અને તેમના યુક્ત કે અયુક્ત વચનને તથેતિ એમ બોલી જે અંગીકાર કરે તેનેજ તેઓ બહુમાન આપે છે, તેનુ જ વચન હિતકારી સમજે છે, મિત્રપણામા કે સેવકપણામા તેનેજ સ્થાપે છે, તેનીજ તેઓ પ્રશંસા કરે છે, તેનેજ ધન આપે છે, તેની સાથેજ મસલત કરે છે અને તેની સાથેજ ગોષ્ઠી કરે છે ચાટુવાદી એવા રાજા

પક્ષીઓ સેવે છે તેમ લક્ષ્મીવાળાને જ સેવે છે અને જ્યારે તે નિર્ધન થાય છે ત્યારે 'આ નિર્ધન અમારી પાસે રખે કાંઈ માગે નહિ' આવી રીતે ભય પામતા તેઓ જેમ દગ્ધ અરણ્યને મૃગો છોડી દે છે તેમ તેનો દૂરથીજ ત્યાગ કરે છે જ્યા પ્રાપ્ત થયેલા વનથી તેણે યથેચ્છ ભોગ ભોગવ્યા હતા, ત્યાજ દરિદ્ર થઇને પરાભવરૂપ અગ્નિથી તે બળે છે

આસ્તે આસ્તે વ્યવસાયમાત્ર નિષ્ફળ થવાથી શુચિવોદ તે નગરમા પોતાનો નિર્વાહ પણ ચલાવી ન શકયો, એટલે ત્યાથી નીકળી અનેક ગામ, આકર અને નગરાદિકમા તે ભમ્યો પણ કોઇ જગ્યાએ તે કઇ પણ લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરી શકયો નહિ કારણકે પૂર્વકૃત કર્મ નિરતર અનુચારીજ હોય છે છેવટે નિરાશ થઇને શુચિવોદ પોતાના નગર તરફ પાછો વળ્યો અને કોઈ પણ સ્થાનકે વિસામો ન લેતા ચાલતા ચાલતો તે એક દિવસ સાજે નગરના ઉપવન આગળ આવી પહોચ્યો લાબા માર્ગનુ અતિક્રમણ કરવાથી તે થાકી ગયો હતો અને ક્ષુધા, તૃષા તથા ચિતાના ભારથી તે વ્યાકુળ થઈ ગયો હતો એટલે ત્યા આડ મર નામના યક્ષના મદિરમા તે ગત્રીવાસો રહ્યો એટલામા ત્યા એક માતગ (ચાડાળ) આવીને આદરથી યક્ષને પ્રણામ કરી તેની પૂજા કરીને દ્વારમડપમા બેઠો ત્યા અર્ચાને માટે ચિત્રેવ યક્ષણીની તેણે પૂજા કરી અને તેની સન્મુખ મત્ર જપ્યો કે જેથી તે તરત પ્રગટ થઇ એટલે માતગે કહ્યુ -- 'હે સ્વામિની! જેમા સર્વ ઈષ્ટ વસ્તુ તૈયાર હોય એવુ એક વિલાસભુવન અત્યારેજ બનાવી આપો " યક્ષિણીએ તરતજ વિલાસભુવન તૈયાર કરી દીધુ એટલે ઈચ્છા મુજબ સર્વ ઇષ્ટ જેને પ્રાપ્ત થયુ છે એવો તે માતગ પોતાના મિત્રો અને સ્વજનો સહિત તે ભુવનમા રહી ઘણા વખતસુધી પચેદ્રિય સબધી સુખ ભોગવવા લાગ્યો. છેવટે કૃતકૃત્ય થઇને ઈદ્રજાળની માફક તેણે તે બધુ પાછુ વિસર્જન કરી દીધુ

સમુદ્રને પણ તરે છે, પર્વતના શિખરપર આરોહણ કરે છે, ગુફાઓમા પેસે છે અને બીજા પણ ક્ષુધા, તૃષા, આતપ વિગેરેના મહાકષ્ટો ઘણીનાર સહન કરે છે, તોપણ પૂર્વકર્મના પ્રભાવથી હુ તેમની થાઉ છુ કે નથી થતી, તેમ છતા મારા અતિપરિચયથી અને શોચાચારના કદાગ્રહથી આ શેઠ નષ્ટ થઇ ગયો છે, તેથી તેણે ચારે વર્ણોને માન્ય અને પોતાને ઘેર આવતી એવી મને પોતાના પગવતી ફેંકી દીધી છે મારા અતિપરિચયથી આ શુચિવોદ્રની અક્કલ મારી ગઇ છે, માટે હવે એને નિર્ધન બનાવી દઇને એવીરીતે વિડબના પમાડુ કે જેથી આ પુન મને મેળવવાને મલન શોચાચારનો ત્યાગ કરી રાક થઇને ચાડાલના પણ ખાસડા ઘણા વખતસુધી ઉપાડે ” આ પ્રમાણે વિચાર કરીને લક્ષ્મીએ તરતજ તેનુ ઘર છોડી દીધુ એટલે ઇન્દ્રજાલની માફક તેજ વખતે તેનુ બધુ ધન નાશ પામ્યુ કહ્યુ છે કે –

“लक्ष्मी' शनै' शनैरेति, निर्याति युगपत् पुन',
पञ्चा पलैर्जलै पूर्णा, रिच्यते यद् घटी क्षगात् ”

“જેમ પાણીમા મૂકે ાી ઘડી ચાઠ પળે ધીમે ધીમે જળથી ભરાય છે અને ખાલી તો ક્ષણવારમા થઇ જાય છે, તેમ લક્ષ્મી પણ આસ્તે આસ્તે આવે છે અને જાય છે ત્યારે એક સાથે ચાલી જાય છે ”

હવે નિર્ધન થવાથી શુચિવોદ્ર પોતાના મિત્ર, સ્વજન અને બધુઓમા સર્વત્ર અનાદર પામવા લાગ્યો કહ્યુ છે કે—

“ यस्यार्थस्तस्य मित्राणि, यस्यार्थस्तस्य बान्धवा ,
यस्यार्थ स्वजनाश्चापि, तस्य स्युर्नहवो जना'. ”

“ જેને ધન હોય તેના ઘણા માણસો મિત્ર થાય છે, બાધવો પણ ઘણા થાય છે અને તેના સ્વજનો પણ ઘણા થાય છે ” નિરતર સ્વાર્થમા રસિક એવા મિત્રો સ્વજનો અને બાધવો જેમ ફલિત વૃક્ષને

ફરી પણ અનુકંપા કરીને માતંગે વિધિ બતાવીને એક વિદ્યાભિમંત્રિત ઘટ તેને આપ્યો. એટલે માતંગને નમસ્કાર કરી ઘટ લઇને તે પોતાને ઘેર આવ્યો, અને યથાવિધિ તેનું પૂજન કરીને ઘટ પાસે તે ઇચ્છિત પદાર્થો યાચના લાગ્યો કુંભમાથી તેના ઇચ્છિત પદાર્થો મળ્યા એટલે તેણે બધા મિત્રોને આદરસહિત જમાડ્યા અને પોતે પણ યથારૂચિ જમ્યો પછી "અહો! કુંભના પ્રભાવથી મારૂં દારિદ્રય દૂર ગયું " આ પ્રમાણે ખુશ થતો તે કુંભને માથે લઇને નાચવા લાગ્યો હર્ષથી ચંચળ ચિત્ત હોવાથી આ પ્રમાણે નાચતા દુર્દૈવવશાત્ કુંભ તેના માથાપરથી પડી ગયો અને તત્તજ ખંડખંડ થઇગયો ઘડો ભાગી જવાથી શુચિવોદ્ર મનમાં બહુજ ખેદ લાવીને પુન માતંગની પાસે ગયો એટલે માતંગ કહેવા લાગ્યો —"મારી પાસે જેટલી વિદ્યા હતી તે બધી તને આપી ચુકયો છું, હવે વધારે નથી, માટે હે ભદ્ર! પુન તારે મારી પાસે આવવું નહિ " માતંગે આ પ્રમાણે કહી તેને વિસર્જન કર્યો એટલે તે પોતાને ઘેર આવ્યો અને દુખિત થતો આર્ત્તધ્યાનમાં તત્પર એવો તે રાત્રે સુતો, એટલામાં શ્વેત વસ્ત્રવાળી એક પ્રૌઢ પ્રમદાને જોઇને તે તેની સન્મુખ જઈ પ્રણામ કરીને પૂછવા લાગ્યો—' હે સ્વામિની! તમે કોણ છો?" એટલે તે બોલી કે—"જેને તે પગવડે ફેંકી દીધી હતી, તે હું તારા ઘરની લક્ષ્મી છું " તે સાભળી શુચિવોદ્ર કહેવા લાગ્યો—"હે માત! આટલો લાબો વખત તમે કયાં ગયા હતા?" લક્ષ્મીએ કહ્યું—' આટલો કાળ હું માતંગને ઘેર ગઈ હતી " તેણે પૂછ્યુ —"તે માતંગ કોણ?" એટલે તેણે કહ્યું કે —' ધનની ઇચ્છાથી જેની પછવાડે ભમીને તું જેના ખાસડા ઉપાડતો અને જેની ઘણો કાળ સેવા કરતો હતો તે " શુચિવોદ્રે કહ્યું—' તો આજે અહીં તમે શામાટે આવ્યા છો?" લક્ષ્મીએ કહ્યું કે—" તારૂં શોચ જોવાને " આ પ્રમાણે કહીને લક્ષ્મી તરત અદશ્ય થઇ ગઇ આ પ્રમાણે પ્રથમ અંગીકાર કરીને પછી મૂકી દીધેલા શોચથી લજ્જાને લીધે સ્કંધને નીચે નમાવી દેતો શુ-

આવા પ્રકારનુ માતગનુ માહાત્મ્ય જોઇને શુચિવોદ મનમા વિસ્મય પામી ધનની આશાથી તેનીજ સેવા કરવા લાગ્યો. તેને નમન કરે, આસન આપે, તેની સન્મુખ ઉભો રહે, તેના ઉપાનહ ઉપાડે અને દરરોજ તેના પગ દાબે. આ પ્રમાણે નિરતર તેની સેવા કરતા તૃષ્ણાથી ચચળ થયેલા શુચિવોદનો શૌચપણાનો કદાગ્રહ નષ્ટ થઇ ગયો. શુચિવોદની ઘણા વખતની સેવાથી આરાધ્ય થયેલો તે માતગ એકદા તેને કહેવા લાગ્યો—"હે ભદ્ર! તુ આવા અયુક્ત ઉપચાર શા માટે કરે છે?" શુચિવોદે કહ્યુ—"હે દીનજનની દયામા તત્પર એવા સ્વામિન્! સાભળો, દારિદ્ર્યથી દુખી થયેલો હુ ધનને માટે ઘણી ભૂમિ ભમ્યો, પરતુ એક કાણી કોડી પણ મેળવી શક્યો નહિ. તેથી છેવટે નિરાશ થઇને મે સ્વદેશ તરફ પ્રયાણ કર્યુ. ત્યા દેવમદિરમા તમારો મોટો પ્રભાવ જોઇને ધનાશાના પાશથી બધાયેલો હુ તમારી સેવા કરવા લાગ્યો છુ, માટે પ્રસન્ન થઇને આ દારિદ્ર્યરૂપ મોટા સમુદ્રમાથી મારો ઉદ્ધાર કરો." આ પ્રમાણે શુચિવોદનુ બોલવુ સાભળીને માતગ તેને કહેવા લાગ્યો—"યક્ષિણીની સાધનાના ઉપાય યુક્ત આ વિદ્યા તમે લ્યો." તે સાભળી 'મોટી મહેરબાની' એમ કહીને તેણે એ વિદ્યા હર્ષની સાથે ગ્રહણ કરી. પછી પોતાના આત્માને કૃતાર્થ માનતો તે પોતાને ઘેર ગયો, અને ત્યા તેણે સર્વ સાધનની સામગ્રીપૂર્વક એક મડલ આળેખ્યુ. તેના મધ્યમા યક્ષિણીનુ ચિત્ર આળેખીને તેને પૂજીને જેટલામા તે મત્રનુ સ્મરણ કરે છે, તેટલામા તેનુ એક પદ તે ભૂલી ગયો. પછી શાખાભ્રષ્ટ વાનરની જેમ વિલક્ષ મુખ કરીને તેણે માતગની પાસે જઇ પોતાનુ યથાસ્થિત સ્વરૂપ કહી બતાવ્યુ. માતગે કહ્યુ—'હે ભદ્ર! વિદ્યાથી અભિમત્રિત આ પટ ગ્રહણ કર. જો આની પણ પૂજા કરીશ, તો તને ઇષ્ટ પ્રાપ્તિ થશે." પછી માતગને નમન કરી પટ લઇને સ્વપુરે જતા શુચિવોદનો પટ ચોરોએ લઇ લીધો. એટલે નિસ્તેજ મુખ કરી ત્યાથીજ પાછો વળી તેણે માતગની પાસે આવી પટનો વ્યતિકર કહ્યો.

ફરી પણ અનુકંપા કરીને માતંગે વિધિ બતાવીને એક વિદ્યાભિમંત્રિત ઘટ તેને આપ્યો. એટલે માતંગને નમસ્કાર કરી ઘટ લઇને તે પોતાને ઘેર આવ્યો, અને યથાવિધિ તેનું પૂજન કરીને ઘટ પાસે તે ઇચ્છિત પદાર્થો યાચવા લાગ્યો. કુંભમાંથી તેના ઇચ્છિત પદાર્થો મળ્યા એટલે તેણે બધા મિત્રોને આદરસહિત જમાડ્યા અને પોતે પણ યથારૂચિ જમ્યો. પછી "અહો! કુંભના પ્રભાવથી મારૂં દારિદ્રય દૂર ગયું." આ પ્રમાણે ખુશ થતો તે કુંભને માથે લઇને નાચવા લાગ્યો. હર્ષથી ચંચળ ચિત્ત હોવાથી આ પ્રમાણે નાચતાં દુર્દૈવવશાત્ કુંભ તેના માથાપરથી પડી ગયો અને તરતજ ખંડખંડ થઇગયો. ઘડો ભાગી જવાથી શુચિવોદ મનમાં બહુજ ખેદ લાવીને પુનઃ માતંગની પાસે ગયો. એટલે માતંગ કહેવા લાગ્યો—"મારી પાસે જેટલી વિદ્યા હતી તે બધી તને આપી ચુકયો છું, હવે વધારે નથી, માટે હે ભદ્ર! પુનઃ તારે મારી પાસે આવવું નહિ." માતંગે આ પ્રમાણે કહી તેને વિસર્જન કર્યો એટલે તે પોતાને ઘેર આવ્યો અને દુઃખિત થતો આર્તધ્યાનમાં તત્પર એવો તે રાત્રે સુતો, એટલામાં શ્વેત વસ્ત્રવાળી એક પ્રૌઢ પ્રમદાને જોઇને તે તેની સન્મુખ જઈ પ્રણામ કરીને પૂછવા લાગ્યો—'હે સ્વામિની! તમે કોણ છો?" એટલે તે બોલી કે—"જેને તેં પગવડે ફેંકી દીધી હતી, તે હું તારા ઘરની લક્ષ્મી છું." તે સાંભળી શુચિવોદ કહેવા લાગ્યો—"હે માત! આટલો લાંબો વખત તમે કયાં ગયા હતા?" લક્ષ્મીએ કહ્યું—"આટલો કાળ હું માતંગને ઘેર ગઈ હતી." તેણે પૂછ્યું—"તે માતંગ કોણ?" એટલે તેણે કહ્યું કે—"ધનની ઇચ્છાથી જેની પછવાડે ભમીને તું જેના ખાસડા ઉપાડતો અને જેની ઘણો કાળ સેવા કરતો હતો તે." શુચિવોદે કહ્યું—"તો આજે અહીં તમે શામાટે આવ્યા છો?" લક્ષ્મીએ કહ્યું કે—"તારૂં શૌચ જોવાને." આ પ્રમાણે કહીને લક્ષ્મી તરત અદૃશ્ય થઇ ગઇ. આ પ્રમાણે પ્રથમ અંગીકાર કરીને પછી મૂકી દીધેલા શૌચથી લજ્જાને લીધે સ્કંધને નીચે નમાવી દેતો શુ-

આવા પ્રકારનું માતંગનું માહાત્મ્ય જોઇને શુચિવોદ મનમાં વિસ્મય પામી ધનની આશાથી તેનીજ સેવા કરવા લાગ્યો. તેને નમન કરે, આસન આપે, તેની સંમુખ ઉભો રહે, તેના ઉપાનહ ઉપાડે અને દરરોજ તેના પગ દાબે આ પ્રમાણે નિરંતર તેની સેવા કરતાં તૃષ્ણાથી ચંચળ થયેલા શુચિવોદનો શૌચપણાનો કદાગ્રહ નષ્ટ થઇ ગયો શુચિવોદની ઘણા વખતની સેવાથી આરાધ્ધ થયેલો તે માતંગ એકદા તેને કહેવા લાગ્યો—'હે ભદ્ર! તું આના અયુક્ત ઉપચાર શા માટે કરે છે?" શુચિવોદે કહ્યું—"હે દીનજનની દયામાં તત્પર એવા સ્વામિન્! સાભળો, દારિદ્રયથી દુ:ખી થયેલો હું ધનને માટે ઘણી ભૂમિ ભમ્યો, પરંતુ એક કાણી કોડી પણ મેળવી શક્યો નહિ તેથી છેવટે નિરાશ થઇને મેં સ્વદેશ તરફ પ્રયાણ કર્યું ત્યા દેવમંદિરમા તમારો મોટો પ્રભાવ જોઇને ધનાશાના પાશથી બંધાયેલો હુ તમારી સેવા કરવા લાગ્યો છુ, માટે પ્રસન્ન થઇને આ દારિદ્રયરૂપ મોટા સમુદ્રમાથી મારો ઉદ્ધાર કરો." આ પ્રમાણે શુચિવોદનું બોલવું સાભળીને માતંગ તેને કહેવા લાગ્યો —"યક્ષિણીની સાધનાના ઉપાય યુક્ત આ વિદ્યા તમે લ્યો" તે સાભળી 'મોટી મહેરબાની' એમ કહીને તેણે એ વિદ્યા હર્ષની સાથે ગ્રહણ કરી પછી પોતાના આત્માને કૃતાર્થ માનતો તે પોતાને ઘેર ગયો, અને ત્યા તેણે સન સાધનની સામગ્રીપૂર્વક એક મંડલ આળેખ્યું તેના મધ્યમા યક્ષિણીનું ચિત્ર આળેખીને તેને પૂજીને જેટલામા તે મંત્રનું સ્મરણ કરે છે, તેટલામાં તેનું એક પદ તે ભૂલી ગયો પછી શાખાભ્રષ્ટ વાદરની જેમ વિલક્ષ મુખ કરીને તેણે માતંગની પાસે જઇ પોતાનું યથાસ્થિત સ્વરૂપ કહી બતાવ્યું માતંગે કહ્યું —'હે ભદ્ર! વિદ્યાથી અભિમંત્રિત આ પટ ગ્રહણ કર જો આની પણ પૂજા કરીશ, તો તને ઇષ્ટ પ્રાપ્તિ થશે" પછી માતંગને નમન કરી પટ લઇને સ્વપુરે જતા શુચિવોદનો પટ ચોરાએ લઇ લીધો. એટલે નિસ્તેજ મુખ કરી ત્યાથીજ પાછા વળી તેણે માતંગની પાસે આવી પટનો વ્યતિકર કહ્યો

વિલક્ષણતાના દોષથી, હુ અતિભક્તિમાન્ છે, છતા તારા ચિરસેવિત મદિરને પણ હુ છોડી દેવા ઈચ્છુ છુ કહ્યુ છે કે —

"मर्त्यो भवति तिर्यङ् वा, स कश्चिच्छस्यलक्षणः;
लक्ष्मीर्यदनुभावेन, गेहमभ्येति सर्वतः. "
"मर्त्यो भवति तिर्यङ् वा, स कश्चिदपलक्षणः;
लक्ष्मीर्यदनुभावेन, सद्मनोप्यपगच्छति. "

"સારા લક્ષણવાળા કોઇ તિર્યંચ કે માણસના પ્રભાવથી લક્ષ્મી ચારે બાજુથી ઘરમા આવે છે, અને કોઇ અપલક્ષણવાળા માણસ કે તિર્યંચના પ્રભાવથી લક્ષ્મી ઘરમાથી પણ ચાલી જાય છે" માટે તારા ભાવી વિયોગથી હુ શ્યામ મુખનાળી થઇ છુ" તે સાભળી શ્રીદેવ ખેદસહિત કહેવા લાગ્યો-"હવે કયા જશો?" એટલે લક્ષ્મી બોલી —"આજ નગરમા પૂર્વ જન્મમા કરેલા મુનિદાનના પ્રભાવથી જેણે અતુલ ભોગકર્મ ઉપાર્જ્યું છે એવા ભોગદેવને ઘેર જઇશ" આ પ્રમાણે કહીને લક્ષ્મીએ તત્તજ તેને તજી દીધો, એટલે શ્રીદેવ દુખિત થયો અને ભોગદેવ સાર્થવાહ હિરણ્યાદિકથી વૃદ્ધિ પામ્યો પોતાના ઘરમા ચારે બાજુ લક્ષ્મીનો વિસ્તાર જોઇને ભાગ્યશાળી ભોગદેવ પોતાની ભોગવતી પ્રિયાને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો —"હે કાતે! નિદ્રાતા જેવી ચપળ લક્ષ્મી જ્યાસુધી આપણા ઘરમા છે, ત્યાસુધી દીન વિગેરેને દાન આપવુ અને યથેચ્છ ભોગ ભોગવવા" તે તો પ્રથમથી પણ દાનશીલ હતી અને આ પ્રમાણે પતિએ પ્રેરણા કરી, એટલે વિશેષે કરીને મુનિ, દુસ્થિત અને દીનજનોને શ્રદ્ધાપૂર્વક યથાર્થિત[1] દાન દેવા લાગી

એક દિવસે તે નગરના ઉદ્યાનમા કેવલી ભગવત સમવસર્યા, એટલે શ્રદ્ધાળુ મનવાળા અનેક લોકો તેમને વદન કરવા ગયા. પો

૧ માગ્યા પ્રમાણે

ચિવોદ્ સર્વત્ર હાસ્યાસ્પદ થયો. લક્ષ્મીથી તજાયલો તે પશ્ચાત્તાપ રૂપ અગ્નિથી બળવા લાગ્યો અને જીવનપર્યંત આજીવિકાથી પણ તે દુખિત થયો.

હવે તે લક્ષ્મીને શ્રીદેવ તત્ત્વથી દેવતા માનતો હતો કારણકે "તેજ સાક્ષાત્ અહી દાન, ભોગ અને મહત્ત્વાદિ ફળ આપે છે તે સિવાય જેમના ગોર, તોપનુ ફળ અહી પ્રત્યક્ષ જોવામા આવતુ નથી, તેવા અજાગલ સ્તન જેવા બીજા દેવતાઓથી શુ ?" આ પ્રમાણે બોલતો તે બીજા સર્વ દેવતાઓનો ત્યાગ કરીને પ્રેમો પૂર્વક પુષ્પાદિકવડે લક્ષ્મીની મૂર્તિનીજ તે ત્રણ કાળ પૂજા કરતો હતો

એક દિવસે લક્ષ્મીને હસતી જોઇને તેણે પૂછ્યુ–" હે માત ! હસવાનુ કારણ શુ ? " લક્ષ્મીએ કહ્યુ કે, " તારૂ વૃત્તાત " તેણે પૂછ્યુ કે–'મારૂ શુ વૃત્તાત ?' એટલે લક્ષ્મીદેવીએ કહ્યુ કે–" જેમના વચનો યથાસ્થિત અર્થવાળા છે, જેમણે અાતર શત્રુઓને હણ્યા છે, સસાર સમુદ્રનો પાર પમાડી ભવ્ય પ્રાણીઓને જે મોક્ષમા લઇ જનારા છે, સુરાસુર અને રાજાઓ જેમના ચરણયુગલને નમે છે, જે જગત્મા જંતુઓપર કરૂણાયુક્ત મનવાળા છે અને જે આલોક તથા પરલોકના સુખને આપવાવાળા છે એવા દેવાધિદેવ સર્વજ્ઞ જિનેશ્વરને મૂકીને હે ભદ્ર ! તુ મારી સ્થિરતાની ઇચ્છાથી મને આરાધે છે, પરતુ મારૂ સ્થૈર્ય તો પ્રાચીન પુણ્યથીજ થાય તેમ છે, મારી સેવાથી થાય તેમ નથી " આ પ્રમાણે લક્ષ્મીએ હાસ્યપૂર્વક કહ્યુ એટલે શ્રીદેવ તેને પુન કહેવા લાગ્યો–" હે માતા ! તારી સેવા કરતા મને જે થવાનુ હોય તે થાઓ " તે સાભળી લક્ષ્મી અદૃશ્ય થઇ ગઇ

પછી બહુ ભક્તિપૂર્વક લક્ષ્મીનુ આરાધન કરતા કેટલેક દિવસે લક્ષ્મીને શ્યામ મુખવાળી જોઇને શ્રીદેવ તેને પૂછવા લાગ્યો–" હે અબા ! આજે તમારા મુખપર શ્યામતા કેમ દેખાય છે ? " એટલે તેણીએ કહ્યુ–" હે વત્સ ! તારે ઘેર વિલક્ષણ પુત્ર જન્મ્યો છે તેની

વિલક્ષણતાના દોષથી, તુ અતિભક્તિમાન્ છે, છતા તારા ચિરસેવિત મદિરને પણ હુ છોડી દેવા ઇચ્છુ છુ કહ્યુ છે કે —

"मर्त्यो भवति तिर्यङ् वा, स कश्चिच्छस्यलक्षणः,
लक्ष्मीर्यदनुभावेन, गेहमभ्येति सर्वतः."
"मर्त्यो भवति तिर्यङ् वा, स कश्चिदपलक्षणः;
लक्ष्मीर्यदनुभावेन, सद्मनोप्यपगच्छति."

"સારા લક્ષણવાળા કોઇ તિર્યંચ કે માણસના પ્રભાવથી લક્ષ્મી ચારે બાજુથી ઘરમા આવે છે, અને કોઇ અપલક્ષણવાળા માણસ કે તિર્યંચના પ્રભાવથી લક્ષ્મી ઘરમાથી પણ ચાલી જાય છે" માટે તારા ભાવી વિયોગથી હુ શ્યામ મુખવાળી થઇ છુ" તે સાભળી શ્રીદેવ ખેદસહિત કહેવા લાગ્યો–' હવે કયા જશો?" એટલે લક્ષ્મી બોલી –" આજ નગરમા પૂર્વ જન્મમા કરેલા મુનિદાનના પ્રભાવથી જેણે અતુલ ભોગકર્મ ઉપાર્જ્યું છે એવા ભોગદેવને ઘેર જઇશ" આ પ્રમાણે કહીને લક્ષ્મીએ તત્કાળ તેને તજી દીધો, એટલે શ્રીદેવ દુખિત થયો અને ભોગદેવ સાર્થવાહ હિરણ્યાદિકથી વૃદ્ધિ પામ્યો પોતાના ઘરમા ચારે બાજુ લક્ષ્મીનો વિસ્તાર જોઇને ભાગ્યશાળી ભોગદેવ પોતાની ભોગવતી પ્રિયાને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો –" હે કાતે! વિદ્યુલતા જેવી ચપળ લક્ષ્મી જ્યાસુધી આપણા ઘરમા છે, ત્યાસુધી દીન વિગેરેને દાન આપવુ અને યથેચ્છ ભોગ ભોગવવા" તે તો પ્રથમથી પણ દાનશીલ હતી અને આ પ્રમાણે પતિએ પ્રેરણા કરી, એટલે વિશેષે કરીને મુનિ, દુસ્થિત અને દીનજનોને શ્રદ્ધાપૂર્વક યથાર્થિત[1] દાન દેવા લાગી

એક દિવસે તે નગરના ઉદ્યાનમા કેવલી ભગવત સમવસર્યા, એટલે શ્રદ્ધાળુ મનવાળા અનેક લોકો તેમને વદન કરવા ગયા. પો

૧ માગ્યા પ્રમાણે.

તાની ભોગવતી પત્ની સાથે ભોગદેવ પણ ત્યા આવ્યો. સર્વ લોકો વદના કરીને બેઠા એટલે કેવલી મહારાજ ધર્મોપદેશ દેવા લાગ્યા —

“ ચોરાશી લક્ષ જે જીવયોનિ છે, તે બધી યોનિઓમા શરણ રહિત એવા પ્રાણીઓ અન તીવાર ભમ્યા છે અન ત અવસર્પિણી અને ઉત્સર્પિણીના પ્રમાણવાળા જે પુ ગલ પરાવર્તો છે, તે પણ સસારમા ભમતા પ્રાણીઓએ અન તીવાર પૂર્ણ કર્યા છે, પર તુ સસારરૂપ જગલમા ભમતા પ્રાણીઓને કૃષ્ણ ચિત્રાવેલીની માફક દુર્લભ એવા સદ્ગુરૂ કદાઈ પણ મળ્યા નથી પુણ્યયોગે તેવા ગુરુનો યોગ થતા પણ અહો ! ઘણા અજ્ઞજનો તો તેમના કહેલ ધર્મને પોથીમાહેના રીંગણા સમજી તેની અવજ્ઞા કરે છે કેટલાક તે ધર્મને સમ્યગ્ રીતે હૃદયમા શ્રદ્ધે છે, પણ તેમણે નરકનુ આયુ પૂર્વે બાધેલુ હોવાથી તેઓ ધર્મનુ આગાધન કરવાને સમર્થ થઇ શકતા નથી માત્ર કેટલાક મહાત્માઓ તેને હૃદયમા સમ્યગ્ રીતે શ્રદ્ધીને સદ્ગુરુભાષિત ધર્મનુ સર્વ શક્તિપૂર્વક આરાધન કરે છે, એટલે ધર્મના મહિમાથી તેઓ ઉત્તરોત્તર અનેક પ્રકારના સુખો મેળવી મહાનદ પદ સુધીની શ્રેય પ વીતે મેળવે છે ”

હવે અવસર જોઈ ભોગદેવે કેવલી ભગવાનને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન કર્યો કે-“ હે ભગવન્ ! મુનિદાનનુ ફળ શુ ? ” એટલે કેવલી ભગવ ત બોલ્યા —“મહાન્ શ્રેષ્ઠીજનોથી વ્યાપ્ત એવા વિશાલશાલ નામના નગરમા મોટી ઋદ્ધિવાળો સચયશીલ નામનો સાર્થવાહ વસે છે તેના ઘરમા તેર કોટી ધન છે, પર તુ તે બાપની મુડીનો હોવાથી કદી કોઇને એક કોડી પણ આપતો નથી અને ભોગવતો પણ નથી તેના ઘરમા એક દુર્ગતપતાક નામનો નોકર છે, તે તને દાનનુ માહાત્મ્ય સ્પષ્ટ કહેશે ” આ પ્રમાણે કેવલી ભગવતનુ વચન સાભળીને તે વિસ્મય પામી હૃદયમા વિચાર કરવા લાગ્યો —“ કોઇ પણ કારણથીજ આ સર્વજ્ઞ છતા પણ આ પ્રમાણે કહે છે તો તે નગર બહુ દૂર છતા

પણ પ્રિયા સહિત ત્યાં જઈને આ પ્રશ્નનો ઉત્તર મારે મેળવવો " કૌતુકીજનો આળસુ હોતા નથી '

પછી પ્રશ્નાર્થ જાણવાને ઉત્સુક એવો ભોગદેવ, પોતાની પત્નીની સાથે તરતજ ત્યાંથી પ્રયાણ કરી અનુક્રમે વિશાલશાલ નગરે પહોંચ્યો દૈવયોગે નગરમાં પેસતાજ દુર્ગતપતાકની દુર્ગિલા નામની ગૃહિણીને તેમણે જોઈ અને તેને પૂછ્યુ કે–" અહીં સંચયશીલ નામના સાર્થવાહનુ ઘર ક્યાં છે ? " તેણે કહ્યુ કે–" અહીં આવો, હુ તમને તેનુ ઘર દેખાડુ " પછી તેની સાથે ભોગદેવ સાર્થેશને ઘેર આવીને આદરસહિત નમન કરી ધનસુંદરી નામની તેની સ્ત્રીને તેણે પૂછ્યુ –"તમારે ઘેર દુર્ગતપતાક નામનો કોઈ નોકર છે ? " તેણે કહ્યુ કે– ' તમારે તેનુ શુ કામ છે ? " એટલે ભોગદેવ શેઠે કહ્યુ કે – " સર્વજ્ઞ ભગવંતે દાનફળના પ્રશ્નનો ઉત્તર તે અહીં કહેશે એમ કહ્યુ છે, તેથી તેને પૂછવાને માટેજ અત્યારે દૂરદેશથી હુ અહીં આવ્યો છુ " આ પ્રમાણે સાભળી તે ખેદસહિત કહેવા લાગી કે–" હે ભદ્ર ! અમારો તે નોકર હતો, પરંતુ તેના મરણ પામ્યાને અત્યારે નવમો માસ ચાલે છે " દુર્ગતપતાકનુ મરણ સાભળીને ખેદ ધરતો ભોગદેવ ત્યાંજ સાર્થેશના ઘરની પાસે એક ઘરમાં રહ્યો અને વિચારવા લાગ્યો કે–" જેને પૂછવાને માટે આટલે સુધી હુ આવ્યો, તે તો દૈવયોગે મરણ પામ્યો છે તો મને પ્રશ્નાર્થ કોણ કહેશે ? "

હવે એક દિવસે ધનસુંદરીએ શ્રેષ્ઠ પુત્રને જન્મ આપ્યો એટલે ધનની આશાથી દાસીએ તરતજ શેઠ પાસે જઈને તેની વધામણી આપી પરંતુ તે તો ધનના વ્યયથી બીતો હતો એટલે મૌન ધારીને બેસીજ રહ્યો દાસી નિરાશ થઈ વિલક્ષ મુખ કરીને જેમ આવી હતી તેમ પાછી ચાલી ગઇ એકદા શેઠ બજારમાંથી ઘેર આવ્યા એટલે ધનસુંદરીએ ખેદસહિત તેને કહ્યુ કે–" વલ્લભ ! સાભળો, પૂર્વે મને પુત્ર ન હતો તે અત્યારે ભાગ્યયોગે થયો છે, છતાં તમે તેની

વધામણી માત્ર પણ કરી નહિ દાન અને ભોગમા ધનનો વ્યય કરતા તમે ડરો છો, તો કૃપણતાથી દુર્યશ પેદા કરી પૃથ્વીને ભારભૂત એવી આ લક્ષ્મીને તમે શુ કરનાના છો ?” આ પ્રમાણે સાભળી ખેદ પામીને શેઠ વિચારવા લાગ્યો-“ આ પ્રિયા મારા ચિત્તને અનુસર નારી નથી, જેથી ધન મેળવવામા થતા કષ્ટને તે મૂળથીજ જાણતી નથી સ્વજનો અને યાચકોની અત્યત યાચનાથી પણ મારા મનથી એક કોડીમાત્ર પણ ઉતરતી નથી આ ખર્ચાળ પત્ની તો ધન કમાનાના કલેશથી અજ્ઞાત છે, એટલે પુણ્યકાર્યમા અને વધામણી વિગેરેમા છાની રીતે તે ધનનો વ્યય કરશે. અને પાણીમા રહેનાર માછલી ક્યારે પાણી પીએ છે એ જેમ જાણી શકાતુ નથી, તેમ ઘરની સ્વામિની પત્ની કયારે અને શુ વ્યય કરે છે તે પણ જણાતુ નથી ઘરની રક્ષામા નિયુક્ત કરાયેલી પત્ની જો પોતાની ઇચ્છા મુજબ ધનનો વ્યય કરી ઘરને ખોદે, તો પછી નિશ્ચયે ‘ કાકડી વાડને ખાય ’ એવો ન્યાય[1] થાય તો આ ભિન્ન સ્વભાવવાળી સ્ત્રીના સહ-વાસમા સ્વભાવથીજ ચપળ એવી લક્ષ્મીને હુ ઘરમા શી રીતે સ્થિર કરી શકીશ ?” આ પ્રકારના અત્યત આર્ત્તધ્યાનને વશ થવાથી તેને આહારનિશૂચિકા (અજીર્ણ) થઈ, જેથી તે સાર્થવાહ તેજ દિવસે મરણ પામ્યો પતિના મરણથી ધનસુદરીના હૃદયમા બળતો શેકાગ્નિ પુત્રને જોવાથી આવતા હર્ષાશ્રુરૂપ જળથી આસ્તે આસ્તે શાત થયો

યોગ્ય અવસરે ધનસુદરીએ મહોત્સવપૂર્વક સ્વજનની સાક્ષીએ પુત્રનુ ધનદત્ત એવુ નામ પાડયુ હવે સચયશીલ સાથવાહ તેજ નગરમા નાગિલ નામનો કોઇ દરિદ્રી રહે છે તેનો પુત્ર થયો કારણ કે ‘ કર્મ સર્વદા બળવત્તર છે ’ એ શેઠનો જીવ દૌર્ભાગ્યથી દૂષિત હોવાથી જન્મતાજ માબાપને અનિષ્ટ થઈ પડ્યો એટલે ક્ષુધાતૃષાથી

[1] ‘ વાડ ચીભડાં ગળે ’ એવો પણ ન્યાય કહેવાય છે

પીડાતો તે અત્યંત ગરીબાઈથી મહાકષ્ટવડે જીવવા લાગ્યો અહીં ધનદત્તને ઘર તથા પરિજન વિગેરે જોવાથી જાતિસ્મરણ થયું, તેથી હર્ષસહિત તે આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો

" श्रद्धया यद् ददे दानं, मुनये तत्प्रभावतः,
रङ्कस्यापि ममाभूवन्, धनकोटयस्त्रयोदश. "

" શ્રદ્ધાથી મેં જે મુનિને દાન દીધું, તેના પ્રભાવથી મને રંકને પણ તેર ક્રોડ ધન મળ્યું " હાથ ઉંચો કરીને દરરોજ આ શ્લોક બોલતા તેને " આનો ભાવાર્થ શો છે ? " એમ ભોગદેવે પૂછ્યું એટલે તે કહેવા લાગ્યો કે–" હું મારા પિતાનો દુર્ગતપતાક નામે નોકર હતો, પણ મુનિદાનથી થયેલા સુકૃતથી અત્યારે તાતના ઘરનો અધિપતિ થયો છું " આ પ્રમાણે તે બાળકને પ્રાપ્ત થયેલ મુનિદાનનું ફળ સાક્ષાત્ જોઇને ભોગદેવને સર્વજ્ઞના વચન ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ આવ્યો.

એકદા અતિશયયુક્ત જ્ઞાનવાળા કોઇ મુનિ ભિક્ષાને માટે ત્યાં પધાર્યા તેમણે સહર્ષ ઉપરનો શ્લોક બોલતા તે બાળકને આ પ્રમાણે કહ્યું કે " હે બાળ ! તારે એકાંત હર્ષ ન કરવો, કારણ કે ધન છતાં પણ દાન અને ભોગરહિત એવો તારો પિતા મરણ પામીને અહીંજ નાગિલ દરિદ્રીને ત્યાં પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો છે તે અત્યંત દુઃખી છે, ક્ષુધાથી પીડિત છે અને માબાપને પણ અકારો થયો સતો દુઃખે દિવસો ગાળે છે જેણે પ્રાપ્ત થયેલું ધન ગરીબોને દીધું નહિ અને પોતે ભોગવ્યું નહિ, પરંતુ પૃથ્વીમાં દાટી રાખ્યું, તે પુરુષ ખરેખર ! ઉભય લોકના સુખથી ભ્રષ્ટ થાય છે જુઓ નોકર તે શેઠ થયો અને શેઠ તે નોકર થયો આ કર્મરચનાને અન્ય ભાગ્ય કોણ કહે ? (માને ?)" આ પ્રમાણે પોતાના પતિનું વૃત્તાંત સાંભળીને ધનસુંદરી બોધ પામી પછી તરતજ પત્ની અને પુત્રસહિત નાગિલને બોલાવીને તે કહેવા લાગી કે–" તમે દંપતી હમેશાં મારા ઘરનું કામકાજ કરો અને સ્નાન

તથા અશનાદિકથી સ્નેહપૂર્વક આ પુત્રનુ પાલન કરો આ તમારો પુત્ર પણ મોટો થશે, ત્યારે ઘરનુ કામ કરનારો થશે " આ પ્રમાણેનુ તેનુ કથન સ્વીકારીને તે દપતી સુખે ત્યા રહ્યા

એક દિવસે રાત્રે પોતાના મદિરમા (મકાનમા) ભોગદેવે બે સુદરીને પરસ્પર આ પ્રમાણે વાર્તાલાપ કરતો સાભળી

પહેલી—(બીજીને) ' હે સુંદરિ ! તુ કોણ છે ? તે કહે "

બીજી—" હે શુભે ! હુ ભોગદેવની ગૃહલક્ષ્મી છુ "

પહેલી—" હે બ્હેન ! તને કુશલ છે ? "

બીજી—(દુ ખસહિત નિસાસો નાખીને) " હે બ્હેન ! અન્યઅ યને દાન દેવામા અને ભોગાદિ કાયમા મનને પરોવીને ભોગદેન નિરતર (સર્વદા) મને ફેરવ્યા કરે છે, તો આજ્ઞાપ્રધાન ભર્તાની દાસીની જેમ પરાધીન સ્વભાવવાળી એવી મારી કુશલ તાની કથા શુ કહેવી ? પણ બ્હેન ! તુ કોણ છે ? તે તો કહે "

પહેલી—" હુ બ ને રીતે નામથી અને ગુણથી (સ ગ્રહ સ્વભાવી હોવાથી) સચયશીલ નામના સાર્થપતિની લક્ષ્મી છુ "

બીજી—" તો બ્હેન ! ત્હેનુ ત્યા સુખે રહેતી હશે ! "

પહેલી—(સખેદ) " મહા ઘોર અ ધકારયુક્ત ખાડામા મને હમેશા તેણે દાટી રાખી હતી અત્યારે લાભે વખતે હુ સૂર્ય, ચદ્ર, અને સત્પુરૂષોના કરનો સ્પર્શ પામી છુ બદીવાન તરીકે પકડાયેલી રિપુસ્ત્રીની માફક નિત્યના નિરોધથી ઉદ્વેગ પામીને હુ અહી દુ ખે નિવાસ કરૂ છુ બ્હેન ? સુખવાસ તો મને ક્યાથી હોય ? "

આવા પ્રકારની તેમની વાતો સાભળીને ભોગદેવ વિચારવા લાગ્યો કે—" ખરેખર ! પોતપોતાના સ્થાનથી અત્યારે આ બ ને લક્ષ્મી ઉદ્વિગ્ન થઇ છે જો એમ ન હોય, તો સ ગ્રહ કરનાર સચયશીલના અને વ્યય કરનાર મારા—એમ બ નેના લક્ષ્મી દૂષણો શામાટે

જુઓ? ભોગથી, શૌચથી, ભક્તિથી કે સંગ્રહથી પણ આ ચપળ લક્ષ્મી કદિ સ્થિર થતી નથી, તેથી એનું દાન કરવું એજ શ્રેષ્ઠ છે માટે સ્વભાવથીજ ચપળ એવી લક્ષ્મી મને જ્યાસુધી તજી ન દે, ત્યાસુધી પાત્રોમા એનો વ્યય કરીને હું એનુ ફળ મેળવી લઉં"

પછી ત્યાંથી પોતાને નગર આવીને ચૈત્યોમા અઠ્ઠાઈ મહોત્સવ કરીને તથા આદરસહિત ચતુર્વિધ સંઘની અર્ચા કરીને, અનાથ, દીન અને દુ ખી લોકોને યથોચિત દાન આપીને, પોતાના મિત્રો, સ્વજનો અને બંધુઓને સન્માનપૂર્વક પૂછીને અને ભોગદત્ત નામના પુત્ર ઉપર પોતાના કુટુંબનો ભાર આરોપીને જેના શુભ ધ્યાનના અધ્યવસાય વધતા જાય છે, જેની બુદ્ધિ વિશુદ્ધ થઇ છે, અને 'હું આવતી કાલે દીક્ષા અંગીકાર કરીશ' એવો જેણે મનમા સંકલ્પ કરી લીધો છે એવો ભોગદેવ જ્યારે રાત્રે સૂતો, ત્યારે સ્ત્રીરૂપધારિણી લક્ષ્મીએ તેને કહ્યું—"હે ભોગદેવ! તે મારૂ દાન કર્યું અને યથારૂચિ મારો ઉપભોગ કર્યો, તેમજ હું તને છોડતી નથી, છતા તે મારો ત્યાગ કર્યો—તેથી તે મને એ રીતે ઠગી છે તો પણ હું તારૂ શું ઇષ્ટ કરૂ? તે કહે" તે કહેવા લાગ્યો કે—"મારી જેમ મારા પુત્રની સાથે પણ તારે વર્તવુ (રહેવુ)" આ બોલ સ્વીકારીને લક્ષ્મી અંતર્ધાન થઇ ગઇ

હવે પ્રાત કાળે વિરક્ત બુદ્ધિવાળા એવા ભોગદેવે પોતાની સ્ત્રીની સાથે પ્રશાતાચાર્ય ગુરૂની પાસે પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી પવિત્ર ચારિત્ર પાળવામા મહા ઉદ્યુક્ત અને સ્વાધ્યાય તથા અધ્યયનમા અનુરક્ત (આસક્ત) એવા તે દંપતી દુષ્કર તપ તપવા લાગ્યા પ્રાતે સર્વ જીવને ખમાવીને (આરાધના કરીને) અને અનશન અંગીકાર કરીને એકાવતારી એવા તે બંને સર્વાર્થસિદ્ધની સંપત્તિ પામ્યા, અર્થાત્ પાચમા અનુત્તર વિમાનમા દેવપણે ઉત્પન્ન થયા.

હવે આ તરફ લક્ષ્મીએ શ્રીદત્તને તત્કાળ તજી દીધો હતો, એટલે તે આજીવિકાને માટે બીજાને ઘેર હલકુ કામ કરતો અને 'શ્રી-

દેન! રોજ નગનાર પૂજતા પણ તારી લક્ષ્મી કેમ ચાલી ગઇ?" એ પ્રમાણે માણસોથી હાસ્ય કરાતો તે કષ્ટથી વખત ગાળતો હતો હવે જે પુત્રના જન્મતાજ એના ઘરમાથી લક્ષ્મી પોતે કહીને ચાલી ગઇ હતી, તે વિલક્ષણ પુન ર્દૈવયોગે મરણ પામ્યો તે પછી પુણ્યયોગે લક્ષ્મી ફરી પાછી એના ઘરમા આવી અને તેથી તે સ્વજન બધુઓ મા માનનીય થયો હવે પુન સપત્તિ પ્રાપ્ત થઇ એટલે ધનના ઉન્મા થી અને ઇચ્છાપૂર્વક પ્રાપ્ત થયેલ ભોગના સાધનથી તે બીજી સ્ત્રી પરણ્યો, કહ્યું છે કે —

"प्रवर्धमान पुरुष–स्त्रयाणामपघातकृ,
पूर्वोपार्जितमित्राणा, दाराणामथ वेश्मनाम् "

' લક્ષ્મીથી વધતો જતો પુરૂષ, પૂર્વ પરિચિત મિત્રો, સ્ત્રીઓ અને ઘરો—એ ત્રણેનો અપઘાતક થાય છે " અર્થાત્ તે ત્રણે વાના નના કરવાની તેને ઇચ્છા થાય છે

એક દિવસે પુન રાત્રે શ્રેષ્ઠ સુખશય્યામા સૂતેના શ્રીદેવે રૂદન કરતી કોઇ સ્ત્રીને જોઇને તેને પૂછ્યુ કે—" તુ કોણ છે અને શા નિમિત્તે આમ દુ ખસહિત રડે છે ?" તે કહેવા લાગી —" હુ તમારા ઘરની લક્ષ્મી છુ અને અત્યારે પુન તમારા ઘરનો ત્યાગ કરવા ઇચ્છુ છુ કારણ કે, હે શ્રીદેવ ! તુ જે બીજી સ્ત્રી પરણ્યો છે, તે ખરેખર ! સાક્ષાત્ અલક્ષ્મી (દરિદ્રતા) જ છે, માટે તેની સાથે મારે રહેવુ નહિ અને એ નિમિત્તે ભકિત સહિત મનવાળા તારા ભાવી વિયોગથી દુ ખિત થઇને હુ રૂદન કરૂ છુ " એમ કહીને તે તત્કાળ અદૃશ્ય થઈ ગઇ

હવે સવારે ઉઠીને જેટલામા તે પોતાનુ ઘર જુએ છે, તેટલામા ધન ધાન્યાદિકથી સર્વત્ર તે ખાલી થયેલુ તેના જોવામા આવ્યુ, એટલે ખેદ પામીને તે આ પ્રમાણે વિચારવા લાગ્યો —" જેમ રાત્રે લ-

ક્ષ્મીએ કહ્યું, તેમજ તેણે કર્યું અહો ! કુબુદ્ધિવાળો હું બીજી સ્ત્રી શા માટે પરણ્યો ? કે જેની સાથેના અમર્યાદ વૈરથી લક્ષ્મી મારા ઘરમાથી ચાલી ગઇ અથવા તો તેનો ખેદ કરવાથી શુ ? લક્ષ્મી જ્યારે પોતેજ જવાની ઇચ્છાવાળી થાય છે, ત્યારે તે ખરેખર ! આ પ્રમાણે કૂગટના બાના બતાવે છે ” પછી તે દિવસથી દરિદ્રતાથી દુખી થઇને બીજાને ઘેર કામ કરતો શ્રીદેવ જીવનપર્યંત દુખી રહ્યો

જે નગરમા લક્ષ્મીને લીધે જે બીજાઓને તૃણ જેના પણ ન્હોતો માનતો, તેજ નગરમા અહો ! તે કષ્ટથી બીજાને ઘેર કામ કરવા લાગ્યો માટે સ્વભાવથીજ ચપળ એવી લક્ષ્મી અમળા છતા, ધીમાન્ પુરૂષ પોતાના કાર્યને માટે પ્રતિમ ન રહિત થઇને તેને અનુસરે છે રે ફરી પગથી મારતા લક્ષ્મીએ શુચિમોદને તજી દીધો અને તેની પૂજા કરતા પણ શ્રીદેવને જે તે કારણ બતાવીને મૂકી દીધો ઉભ્રુ પવનથી પણ તેનુ રક્ષણ કરતા સચયશીલને પણ તેણીએ તજી દીધો અને યથાયોચિત દાન દેતા અને ભોગવતા ભોગદેવને પણ છોડી દીધો માટે ઉછળતા કલ્લોલ જેવી ચપળ લક્ષ્મીને સ્થિર કરવાને જગત્મા કોઇ પણ ઉપાય વિદ્યમાન નથી જે આપતો નથી અને ભોગવતો પણ નથી, તે પુરૂષ પોતાની પાસે ધન છતા પણ સચયશીલના જેવા ગરીબ (દરિદ્ર) છે આ જગત્મા સચયશીલના જેવા ઘણા માણસો છે કે જેમને છળી (ઠગી) ને લક્ષ્મીએ પોતાનુ દાસકર્મ કરાવ્યુ છે પરતુ ભોગદેવ જેવા પુરૂષો તો માત્ર પાચ છજ હશે, કે જેમણે સ્વેચ્છાપૂર્વક તેનો દાન અને ભોગમા ઉપયોગ કરી તેને પણ છળી (ઠગી) લીધી હોય છે લક્ષ્મીને પોતે ભોગવે છે અને શ્રદ્ધાથી અન્યને આપે છે તથા આપનારની અનુમોદના કરે છે, તે પુરૂષ ભોગદેવની જેમ બ ને લોકમા સુખ પ્રાપ્ત કરે છે ઘરમાથી લક્ષ્મી પોતે ચાલી જાય તો ભારે પરિતાપ થાય છે, પરતુ તેને તજી દીધી હોય તો પુરૂષોને તે અનત સુખને માટે કલ્પી શકાય છે વળી હે વત્સો ! આધિ, વ્યાધિ, વ્યથા, જન્મ, જરા અને મરણ રહિત એવુ

અવ્યય અને કલ્યાણકારી મોક્ષપદ જો તમે ઇચ્છતા હો, તો સ્વભાવથીજ ચપળ એવી રાજ્યલક્ષ્મીનો કુલટાની જેમ સર્વથા ત્યાગ કરી સંયમલક્ષ્મીનું જ આરાધન કરો

॥ इति श्रीतपागच्छाधिराज श्री सोमसुन्दरसूरि पट्टप्रभाकर गच्छनायक परमगुरुश्री मुनिसुन्दरसूरि विनेयवाचनाचार्यसोमम-ण्डनगणिकृतायां युगादिदेशनायां तृतीय उल्लास ॥

चतुर्थ उल्लास

ગણેશો (ગણધરો) એ સેવ્ય, કામદેવના શેષક, કૈલાશ (સિદ્ધાચલ) ના સ્વામી, વૃષભલાંછનથી લાંછિત અને શાશ્વત સુખના સ્થાનવાળા (શંકર) પવિત્ર શ્રી યુગાદિનાથ (મહાદેવ) તમારી સંપત્તિ માટે થાઓ

હવે અવંતીદેશનો પતિ અને ઋષભદેવ સ્વામીનો અવંતી નામનો પ્રખ્યાત પુત્ર, આ અવસરે અંજલી જોડીને પ્રભુને પ્રણામ કરી આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો –“ હે ભગવંત ! જગજંતુના હિતકારી એવા તમે સર્વ સંગનો પરિત્યાગ કરી શુદ્ધ સંયમની આરાધના કરવાથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ બતાવી, પરંતુ અહીં તદ્દન અપ્રાપ્ય છતા પણ કેટલાક પ્રાણીઓ તો તંદુલમત્સ્યની જેમ અનાદિ ભવના અભ્યાસથી વિષયોની સ્પૃહા કરે છે, તો પૂર્વ પુણ્યના ઉદયથી અમને પ્રાપ્ત થયેલા આ ભોગો (વિષયો) ને અમે એકદમ કેમ મૂકી શકીએ ? ” પુત્રનું આ પ્રમાણેનું કથન સાંભળીને તેમને પ્રતિબોધવા માટે ઉદ્યમવંત એવા ભગવંત સુધા સમાન મધુર વાણીથી તેમની પાસે વિષયોની વિરસતા બતાવતા સતા કહેવા લાગ્યા કે–“હે

વત્સો ! તાત્કાલિકજ મધુર પણ પરિણામે અતિ ભયકર અને કિંપાક-ફળ સદૃશ એવા વિષયો સુજ્ઞ પુરૂષોને ત્યાગના યોગ્યજ છે નિરયોમા સામાન્ય માણસોજ વ્યામોહ પામે છે, પણ ઉત્તમ પુરૂષો તેમાં મુઝાતા નથી અત્યત બીભત્સ એના શ્લેષ્મમા મક્ષિકાઓજ મોહ પામે છે, પણ ભમરાઓ મોહ પામતા નથી, કહ્યુ છે કે –

" विषयगणः कापुरूष, करोति वशवर्तिनं न सत्पुरुष,
बध्नाति मशकमेव हि, लूतातन्तुर्न मातङ्गम्. "

" વિષયગણ નિર્બળ પુરૂષને વશવર્તી બનાવે છે, પણ સત્પુરૂષને નહિ કરોળીયાની જાળ મચ્છરને બાધી શકે છે પણ માતગ (હાથી) ને બાધી શકતી નથી " તુચ્છપણાથી અને ક્ષણિકપણાથી ઇદ્રિય સુખ તે તત્ત્વથી સુખજ નથી કારણ કે બુધજનોએ અનત અને શાશ્વત સુખનેજ કષ્ટ સુખ માનેલુ છે મુગ્ધ બુદ્ધિવાળો બાળક જેમ અજ્ઞાનથી પોતાની વિષ્ટામા પણ રમે છે, તેમ મોહાધ પુરૂષ જુગુપ્સનીય એવા વિષયરૂપ કાદવમા રમે છે (આનદ માને છે) જેમ ધતૂરો ખાનારાને લોહ પણ સુવર્ણ લાગે છે, તેમ દુ ખદ વિષયો પણ મોહાધ પુરૂષોને સુખકારી લાગે છે જેનાથી લાખો વખત પછી પણ દુ ખ પ્રાપ્ત થાય છે અથવા તો જે ભણનારમા વિનાશ પામે છે અને જેને અતે અવશ્ય મૃત્યુ છે, તે સુખ કેમ કહી શકાય ? વિષ થકી પણ વિષયો ખરેખર વધી જાય તેમ છે કારણ કે વિષથી તો પ્રાણી એકજ વાર મરે છે, પણ વિષયોથી તો અનતીવાર તે મરણ પામે છે જ્યારે એક એક ઇદ્રિયના વિષયથી પણ પતગ આદિ મરણ પામે છે, તો એકી સાથે પાચ ઇદ્રિયનુ સેવન કરનારા માણસને પચત્વ (મરણ) પ્રાપ્ત થાય, એમા તો આશ્ચર્યજ શુ ? તે તો નિશ્ચિતજ છે હે વત્સો ! પચેદ્રિયના વિષયોમા અત્યત આસક્તિ ધારણ કરનારા પુરૂષોને આ લોક અને પરલોકમા ભયકર દુ ખો પ્રાપ્ત થાય છે તે વિષે એક કથા કહુ છુ તે સાભળો —

"કલિગ દેશમા મોટા પ્રાસાદની શ્રેણીથી સુશોભિત અને સુવર્ણ, મણિ, મુક્તાઓથી યુક્ત એવુ સ્વર્ણપુર નામે નગર હતુ ત્યા રાજા અને અમાત્યાદિકને માન્ય, ધનદાન અને દયામા દક્ષ તથા દાક્ષિણ્યાદિ ગુણોનુ સ્થાન એવો સુમગલ નામે શેઠ હતો તેને સ્વામી વિગેરેના વિનયમા તત્પર અને ગૃહકર્મમા કુશળ એવી જયાનદી નામે પ્રેમપાત્ર પત્ની હતી તેમને ચોસ૦ કળામા ચતુર અને રૂપ, સૌભાગ્યાદિ ગુણથી સાક્ષાત્ રતિતુલ્ય એવી સુદરી નામે પુત્રી થઇ

એક દિવસે સખીજનથી પરવરી સતી તે રાજમાર્ગે થઇને જતી હતી, તેવામા સુરસુદર શેઠના સુદર નામના પુત્રે તેને જોઇ તે વખતે તેને જોતા સુદર કામદેવના બાણોથી વિધાઈ ગયો અને તન્મય મનથી સર્વત્ર તેનેજ જોવા લાગ્યો જનમા કે નિર્જનમા, સ્વપ્નમા કે જાગૃતીમા પણ સ્વલ્પ જળમા માછલીની જેમ તેને કોઇ પણ જગ્યાએ શાતિ ન મળી તેની આવી અવસ્થા જોઇ તેના મિત્રોથી તેનુ વૃત્તાત જાણીને સુરસુદર શેઠે પુત્રને માટે સુમગલશેઠ પાસે તેની માગણી કરી કુળ, ઘર અને વર વિગેરેની યોગ્યતાનો વિચાર કરીને સુમગળ શેઠે તે માગણી કબૂલ રાખી એટલે સુદર સ્વસ્થ થયો

હવે બહુ સ્વજનથી સેવિત (મોટા પરિવારવાળો) અને કુબેર સમાન ઋદ્ધિવાળો કુબેર નામનો બીજો શ્રેષ્ઠી ત્યા રહેતો હતો તેણે પણ તેજ દિવસે સુમગલને ઘેર આવીને ગૌરવપૂર્વક પોતાના પુત્રને માટે જયાનદીની પાસે સુદરીની માગણી કરી એટલે તેણે એ માગણી કબૂલ રાખી પછી લગ્ન દિવસ આવતા સ્વજનોથી પરવર્યા સતા એક સાથે વિવાહને માટે સુમગલના ઘરદ્વાર આગળ તે બને વર આવ્યા નગરમા સમાન માનને લાયક, સરખા સ્વજન અને વૈભવવાળા અને દાનથી દુર્લલિત મદોન્મત્ત હાથીની જેવા નિરકુશ તે બને, બખ્તર સહિત, આયુધ સહિત અને સ્વસ્વામીભક્ત એવા પોતપોતાના યોદ્ધાઓ સહિત એક કન્યાના આગ્રહથી પરસ્પર યુદ્ધ કરવા

લાગ્યા મહાજનમાંના મોટા ગૃહસ્થોએ તેમને યુક્તિથી સમજાવ્યા છતા અહંકારને લીધે તેઓ યુદ્ધથી પાછા ન હઠ્યા ચારે બાજુ યોદ્ધાઓનું અત્યંત ભયંકર યુદ્ધ મચતા કિંકર્ત્તવ્યતાથી મૂઢ થયેલો (મુઝાઈ ગયેલો) સુમંગળ શેઠ, તે વખતે મોટું ભેટણું લઈને સ્વજનો સહિત રાજા પાસે જઇ ભેટપું ધરી, પોતાના વૃત્તાંત કથનપૂર્વક તેણે રાજાને વિજ્ઞપ્તિ કરી કે—" હે દેવ ! આપ લગ્નમંડપમા મારે ઘેર પગલા કરો, કે જેથી તે બંનેના કળહનો ઉચ્છેદ થાય બીજી કોઇ રીતે શાંતિ થાય તેમ નથી. " પ્રજાપર વત્સલભાવ હોવાથી તેનુ કથન સ્વીકારીને રાજા તરતજ મંડપમા આવી એક સારા પલંગપર બેઠો એટલે સુમંગળ શેઠ રાજાના પગમા પડી પોતાની પુત્રીને દેખાડતો સતો મંત્રી સામંતોની સમક્ષ આ પ્રમાણે વિજ્ઞપ્તિ કરવા લાગ્યો કે—' હે વિભો ! સ્વેચ્છાથી આ બંને વરમાથી કોઇ પણ વરને આ કન્યા આપો. કારણ કે આદેશને જ્યોતિ હોતી નથી, અર્થાત્ હુકમમા વિચાર કરવાપણું હોતુ નથી આપની આજ્ઞા સર્વને પ્રમાણ છે " શેઠની આ પ્રમાણેની વિજ્ઞપ્તિ સાભળ્યા છતા લાવણ્ય અને સૌભાગ્યથી સુરાંગનાને પણ પાછી હઠાવે એવી તે સુંદરી કન્યાને જોઈને રાજાએ સ્મરજ્વરથી પીડિત થઈ તેને પરણવાની ઈચ્છાથી આ પ્રમાણે મૃષા જવાબ આપ્યો કે—" અત્યારે અકસ્માત્ મને અતિવિષમ એવી માથાની પીડા થઈ છે, તેની વ્યથાથી વ્યાકુળ એવો હુ ઉદય અસ્તને પણ બરાબર જાણી શકતો નથી, તો યુક્તાયુક્તમા વિમૂઢ એવો હુ અત્યારે આનો ઇનસાફ કરીને બેમાથી એકને કન્યા શી રીતે આપી શકુ ? માટે હે શ્રેષ્ઠિન્ ! અત્યારે લગ્ન બંધ રાખો અને બંને વરને વિસર્જન કરો (રજા આપો) પછી વિચાર કરીને જે યોગ્ય હશે તે હુ પોતે કહીશ " આ પ્રમાણે કહેવાથી લગ્ન બંધ રહ્યા, વરવાળા પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા અને રાજા પોતાના આવાસમા આવ્યો, પણ તન્મયચિત્ત હોવાથી તે સુંદરીનેજ સર્વત્ર જોવા લાગ્યો સુંદરીનુ સ્મરણ કરતા રાજા ધ્યાનરૂપ કોષ્ટમા પ્રાપ્ત થયેલા

"नही पश्यति जात्यन्ध', कामान्धो नैव पश्यति,
न पश्यति मदोन्मत्तो, दोषमर्थी न पश्यति."
"न पश्यति दिवा घूक , काको नक्त न पश्यति,
कामान्धः कोपि पापीयान्, दिवा नक्त न पश्यति"

"જાત્યધ (જન્માધ) જોઈ શકતા નથી, કામાધ તો જોઇજ શકતો નથી, મદોન્મત્ત જોઈ શકતો નથી અને અર્થી દોષને જોઈ શકતો નથી" "દિવસે ઘૂડ જોઇ શકતુ નથી, રાત્રે કાક (કાગડો) જોઇ શકતો નથી અને કામાધ તો એવો પાપી છે કે જે રાત્રે કે દિવસે જોઈ શકતો નથી" આ પ્રમાણે હોવાથી સ્મરને વશ છે આત્મા જેનો એવો તે સુદર અન્ય સર્વ ક્રિયાઓને છાડી દઇને સર્વદા સુદરીના સગમના ઉપાયનીજ વિચારણા કરવા લાગ્યો.

હવે એક દિવસે સુદરીની દાસી તેને એકાતમા મળી, એટલે પોતાના સ્વાર્થને માટે તેણે વસ્ત્ર, અલકાર અને તાબૂળવડે તેને બહુજ સતુષ્ટ કરી તેથી સુદરી પાસે જઇને તેણે સુદરનુ એવી રીતે વર્ણન કર્યું કે જેથી તે તેના પર અત્યત અનુરાગવાળી થઇ ગઈ અને તે પોતાની દાસીને કહેવા લાગી કે–' જો સુદર સખી વેષે (સ્ત્રી વેષે) કોઈ રીતે આવે તો દરરોજ તેને અહી લઇ આવ" પછી રાણીએ રાજાને કહ્યુ કે–" હે દેવ ! સ્નેહલા નામે મારી સખી છે, તે જો આપની આજ્ઞા હોય તો [1]કચુકીઓની અટકાયત વિના તે મારી પાસે હમેશા અહી અત પુરમા આવે" રાજાએ હા કહી, એટલે દાસીની સાથે સુદર સખી વેષે સુદરીના આવાસમા દરરોજ આવવા લાગ્યો અને સ્વેચ્છાપૂર્વક સુદરીની સાથે દરરોજ ક્રીડા કરતા એક ક્ષણની માફક સુદરને ઘણા દિવસો વ્યતીત થયા

---

૧ અત પુરના પહેરેગીરો.

એક દિવસે સુંદરીએ તેને કહ્યું કે—"મારે માટે યમના ઘર જેવા આ ગજમહેલમાં તું હમેશા આવે છે, તો મારા દેહમાં તે શું એવી અધિકતા જોઈ છે? વળી અત્યંત વિષયમાં આસક્ત થઈને અહીં સંકટમાં આવતાં બિલાડો જેમ દૂધ જુએ પણ લાકડી ન જુએ, તેની માફક તું સંકટ જોતો નથી." આ પ્રમાણેના વચનો સાંભળી જરા હસીને સુંદર કહેવા લાગ્યો કે—" હે સુંદરી! સાંભળ–ગુણની અધિકતા વિના યમના મુખમાં કોઈ પ્રવેશ કરે? જો સુવૃત્ત અને અમૃતને–ઝરનાર એવું શરદ્‌ઋતુનું ચંદ્રમંડળ પણ જો અકલંક થઈ જાય તો જ તારા મુખની તુલનાને લાયક થાય, અર્થાત્ નિષ્કલંક ચંદ્ર જેવું તો તારૂં મુખ છે કાન પર્યંત વિશાળ અને જેમાં બે કૃષ્ણ તારા (કીકી) શોભાયમાન છે, એવા તારા નેત્રો કે જેમાં અંદર ભ્રમર છૂપાઈ રહેલ હોય એવા બે કમળો હોય તેના મને લાગે છે. જેમાં જાત્ય ચંદન, કર્પૂર અને કસ્તૂરીની સારી સુગંધ છે, એવો તારો શ્વાસવાયુ તે હે સુભ્રૂ! અલ્પ પુણ્યવાળા કદિ પણ મેળવી શકતા નથી સુધા (અમૃત) ખરેખર પાતાલકુંડમાં છે, એવી કવિઓની રૂઢી છે (એમ કવિઓનું કહેવું છે) પરંતુ વસ્તુતઃ તે સુધા તે તારી જીહ્વાના અગ્રભાગ ઉપર અને તારા અધર (હોઠ) પર છે, એમ હું માનું છું માખણ અને આકડાના તૂલ વિગેરેમાં કોમળ અને મનોહર સ્પર્શ છે પણ તે તારા શરીરસ્પર્શની તુલનાને શતાંશ પણ પામી શકે તેમ નથી વધારે શું કહું! પૂર્ણિમાના ચંદ્ર જેવું તારૂં મુખ છે, ત્રસ્ત મૃગબાળાના નેત્ર જેવા તારા નેત્ર છે, ગજના જેવી તારી ગતિ છે, બાળ હસ્તિના કર (સુંઢ) જેવા તારા ઉરૂ (સાથળ) છે, પ્રવાલના જેવા રક્ત તારા ઓષ્ઠ છે, ગજકુંભના જેવા ઉન્નત તારા સ્તન છે અને સર્વ અવયવોમાં રહેલા સૌંદર્યના અભંગ સૌભાગ્યથી શોભાયમાન એવી હે વલ્લભે! બધી કામિનીઓમાં તું જ શૃંગારરસની સરિતા છે" આ પ્રમાણેના સુંદરના વચનો સાંભળી પુનઃ સ્મિતમુખી સુંદરી તેને કહેવા લાગી–" હે સુંદર! સાંભળ–તું કહે

છે તે બધી વાત ઠીક પણ પોતાનુ પરિણામે હિત તુ જોઈ શકતો નથી, તે સારૂ ન કહેનાય પરની આપત્તિમા (થી) સતોષ પામનારા કુદૃષ્ટિ દુર્જનો અનેક હોય છે બીજાઓપર સ મહ્દોષનો આરોપ કરવો, એજ તેમની એક પ્રકારની ક્રીડા હોય છે કદાચ તુ અહી આવે છે તે વાત દુર્જનના મુખથી રાજાના જાણવામા આવે, તો એ ક્રોધાધ થઇ તને દારૂણ વિડબના પમાડે માટે હે સુદર ! આ કાર્ય ભવિષ્યમા તને લાભ દાયક નહિ થાય દરેક વિષયમા હાથ નાખે તેને કુશળ કયાથી હોય ?" આ સાભળી સુદર કહેવા લાગ્યો – "હે સુભ્રુ ! રાજા તો મને મારશે કે નહિ મારે પણ તારો વિયોગ થતા આ મારા પ્રાણ તો અત્યારેજ ચાલ્યા જાય તેમ છે માટે હે કાતે ! તુ ખે ન પામ જે થવાનુ હશે તે થશે, પણ આપણો સયોગ યાવજ્જીવ નિશ્ચળ રહો."

આવા પ્રકારની સુદર અને સુદરીની ઉક્તિ પ્રત્યુક્તિનો વિસ્તાર બધો ભીતને આતરે રહીને રાજાએ પોતેજ સાભળી લીધો પછી મનમા અતિશય ક્રોધ લાવીને રાજા આ પ્રમાણે વિચારવા લાગ્યો કે–"અહો ! ગહન સ્ત્રીચરિત્રને ચતુર પુરૂષો પણ જાણી શકતા નથી કહ્યુ છે કે —

"प्राप्तुं पारमपारस्य, पारावारस्य पार्यते,
स्त्रीणां प्रकृतिवक्राणा, दुश्चरित्रस्य नो पुनः"

'અપાર સમુદ્રનો પાર પામી શકાય છે, પણ સ્વભાવથીજ વક્ર એવી સ્ત્રીઓના ચરિત્રનો પાર પામી શકાતો નથી' કુલીન અને શીલવતી અન્ય રાણીઓની અવગણના કરીને જેને મે પટરાણી બનાવી, અહા ! તેનુ આવુ ચરિત્ર ? પરતુ એનાપર આસક્ત થઇને જે પુરૂષ અહી સખીના મિષથી હમેશા આવે છે, તેજ પુરૂષને પ્રથમ તો સભામા પ્રગટ કરીને શિક્ષા કરવી" આ પ્રમાણે વિચારીને ક્રોધથી હૃદયમા બળતા છતા બહારથી આકાર ગોપવીને રાજા

સભામા આવીને બેઠા હવે કપટથી સ્ત્રીવેશ ધારણ કરનાર સુદર જ્યારે રાજદ્વારમાથો બહાર નીકળતો હતો, ત્યારે રાજાના સ કેતથી વિદૂષકે તેનુ નિચેનુ વસ્ત્ર ખેચી લીધુ, અને તે સ્થિતિએ રાજસભામા લઈ ગયો એટલે આ પુરૂષ છે એમ બધા સભાસદોના જાણવામા આવ્યુ તેથી તરતજ તેને અન્યાયી સમજીને રાજપુરૂષોએ બાધી લીધો પછી રાજાએ તેના નાક અને કાન છેદાવીને તથા જીભ અને લોચન ખેચાવીને તથા ચામડી ઉતરાવીને તેના સર્વ અ ગે ક્ષાર ચોળાવ્યુ પછી જેના શરીરે મસીનુ વિલેપન કર્યુ છે, ઝરતા રૂધિરથી જેનુ શરીર પ કિલ થયેલુ છે અને જેને માથે પાદડાનુ છત્ર ધરવામા આવેલ છે એવા તેને કાન વિનાના ગધેડાપર બેસાડીને ખળ જનો જેને હર્ષથી જોઈ રહ્યા છે, સજ્જનો જેને ખેદથી જોઈ રહ્યા છે અને બાળકો જેને કોલાહલ તથા કૌતુકપૂર્વક જોઈ રહ્યા છે તેવી સ્થિતિએ કાહલ તથા ડિંડિમાદિ વાદ્યો વગાડતા વગાડતા આખા નગરના સર્વ મોટે રસ્તે ફેરવીને નગર બહાર લઈ ગયા, અને રાજાની આજ્ઞાથી શૂળી ઉપર ચઢાવવામા આવ્યો આવી રીતે ઉગ્ર પાપકર્મથી અહી પણ વિડ બના સહન કરવી પડે છે પછી રોદ્રધ્યાનવડે તે સુ દર મરણ પામીને સાતમી નરકે ગયો અને તેત્રીશ સાગરોપમના આયુષ્યવાળો અત્યત દુ ખી નારકી થયો

હવે રાજાએ સુદરી પર રોષ લાવીને તેના શ્રવણ અને નાસિકા છેદીને તેને અ ત પુરની બહાર કહાડી મૂકી, એટલે તે ભારે દુ ખ પામી સતી પિતાને ઘેર ગઈ ઘેર આવેલી સુ દરીની તેવી હાલત જોઈને તેના માબાપ બહુ દુ ખિત થયા અને અત્યત વિલાપ કરવા લાગ્યા પ્રધાન, શ્રેષ્ઠી અને રાજાની પ્રથમ પ્રાર્થનીય થઈને હે વત્સે! અત્યારે તુ આવુ મોટુ દુ ખ કેમ પામી? પ્રથમ તુ સરસ ઈક્ષુલતાની જેવી રાજાને ઈષ્ટ હતી અને અત્યારે વિષવલ્લિની જેવી એકાએક અનિષ્ટ કેમ થઈ પડી? પૂર્વે જે સુતાને વસ્ત્રાભુષણવડે વિભૂષિત જોઇ હતી, તેને અત્યારે આવી રીતે કદર્થિત જોતા છતા જે માબાપ-

નુ હૃદય તરતજ ફુટી ન ગયુ, તે હૃદય ખરેખર વજ્રથી ઘડાયલુજ હોય એમ લાગે છે પુત્રી દુ શીલ હોય, સપત્નીવાળી હોય, ભર્ત્તાને અભિમત ન હોય અથવા નિરપત્ય (પુત્ર વિનાની) હોય તો તે માબાપને દુખ દેનારીજ થાય છે પરમ દરિનાજ મડનભૂત, કલકના સ્થાનરૂપ અને પિતાના ધનને હરનારી એવી પુત્રી જેમને નથી, તેઓજ આ જગત્મા સુખી છે ઇંદ્રિયોની ચપલતાથી આ સુદરીએ કદાચિત્ વાઇ અકૃત્ય કર્યું તોપણ હે પ્રજાપાળ! તમને આનાપર આવુ કરવુ ઉચિત નહોતુ કહ્યુ છે કે —

" अपराधशत साधु , सहेदेकोपकारत ,
शतं चोपकृतीर्नीचो, नाशयेदेकदुष्कृतात् "

"સત્પુરૂષ એક ઉપકારથી સો અપરાધો સહન કરે છે અને નીચ પુરૂષ સો ઉપકારોનો એક દુષ્કૃત (અપરાધ) થી નાશ કરે છે " અપરાધી માણસપર પણ ઉત્તમ પુરૂષો ખરેખર ક્રોધ રહિત હોય છે, મધ્યમ પુરૂષો મધ્યમ ક્રોધ કરે છે અને અધમ પુરૂષો મહાક્રોધ કરે છે પૂર્વે સમરાગણમા તમારા જે હાથ દશાઓની જેમ મદોન્મત્ત હાથીઓના કુભસ્થલથી ક્રીડા કરતા હતા, હે વીર! તે હાથ આજે આ અબલાજનપર કેમ ચાલી શકયા?"

આ પ્રમાણે વિલાપ કરીને અને પુત્રીને ગળે વળગીને તેના મા બાપ એવી રીતે રોયા કે જેથી પાસેના બધા માણસોની આખમા પણ આસુ આવી ગયા પછી આહાર પાણીનો ત્યાગ કરીને વિષાદથી મનમા વ્યાકુલ થતી દુખના ભારથી દબાતે સુદરી પોતાના પિતાને સગદ્ગદ કહેવા લાગી કે—"વિસ્તાર પામતી યશરૂપ જ્યોત્સ્નાથી જેમણે ભૂતલને વિશદ (ઉજ્વળ) કરેલ છે, એવા તમને હે તાત! મૃગ જેમ શશીને કલકિત કરે તેમ મે કલકિત કર્યા છે દુષ્કર્મના પરિતાપરૂપ અગ્નિરડે જેનુ મન જ્વલત (બળતુ) છે એવી જે હુ તેનો હે સર્વદા અપત્યવત્સલ માતાપિતા! તમે બધો અપરાધ ક્ષમા

કરો (તમે ક્ષમના યોગ્ય છો) હે અબ! તમારી પુત્રી અને રાજાની પટરાણી થઈને હું આવી લઘુતા પામી, તેથી મારૂ મન બહુ દૂભાય છે મારા આ પ્રાણો હવે પાચ દિનમના પરોણા છે, તેમા મારે કશો પ્રતિબ ધ નથી, પર તુ આ અકલ ક મરણાજ મને વધારે દૂભવે છે જ્યારે ઇંદ્રિયરૂપ તસ્કરોએ મારૂ નિર્મળ શીલરૂપ ધન લુટી લીધુ, ત્યારથીજ વસ્તુત તો હું મરણ પામેલીજ છુ હવે જો માગ્યુ મળતુ હોય તો ભવોભવ વત્સલ એવા તમે મારા માબાપ થાઓ, અને આવા પ્રકારનુ દુ ખ પ્રાપ્ત ન થાઓ, એમ હું ઇચ્છુ છુ (પ્રાર્થું છુ)"

આ પ્રમાણે કહ્યા પછી સનયમેન શ્વાસનો નિરોધ કરીને સુ દરી મરણ પામી નરકમા નારકી થઇ અને અનેક પ્રકારની દુ મહ વેદનાઓ પામી આ પ્રમાણે સુ દર અને સુ દરીને અત્ય ત વિપયાસક્તિથી આ લોક અને પરલોકમા દારૂણ દુ ખવેદના પ્રાપ્ત થઇ તેથી વિપયોના આવા ભીષણ દુ ખવિપાક જાણીને હે સૌમ્યો! વિપની માફક વિપયની આશા સાદૂરથીજ ત્યજી દો એ વિષયો મુખ્ય તો પ્રમદાને અનુસરીને રહેલા છે અને તે પ્રમદાઓ પ્રાય અતિચ ચળ હોય છે માટે એ વિષયોને પણ જયતસેન રાજાની માફક સુજ્ઞ પુરૂષે તજી દેવા જોઇએ તેનુ દૃષ્ટાત આ પ્રમાણે —

"સર્વ સપત્તિની શાળારૂપ વિશાલા નામની મહાપુરીમા, પ્રબળ સામતોને સેવનીય, પોતાના પરાક્રમથી સત્કીર્તિ મેળવનાર, બહોતેર કળાઓમા દક્ષ, દુષ્ટ દુર્જનોને દબાવનાર અને વિદ્વાન્ લોકોનુ મન ર જન કરનાર જયતસેન નામનો રાજા હતો એક દિવસે નાના પ્રકારની કળાઓમા કુશળ અને પોતાને ડાહ્યો માનનાર એવો તે રાજા સભામા બેસી સભાસદોને અહ કાર સહિત કહેવા લાગ્યો.— "અહો! સભાસદો! કહો કળા, વિદ્યા અને વિજ્ઞાન—એવુ કોઇ અદ્ભુત છે કે જે હુ જાણતો ન હોઉ?" રાજાનો આવો પ્રશ્ન સાભળી રાજાના મનને અનુસરનારા પ્રિયવાદી બધા બોલ્યા કે —"હે નરાધીશ! સાક્ષાત્ સરસ્વતી તુલ્ય તમે બધુ જાણો છો" તે વખતે એક

વૃદ્ધ અમાત્ય વિચારવા લાગ્યો—"અહો આ રાજાની કેટલી બધી મૂર્ખાઈ છે, કે જે ગર્વથી પોતે પોતાની કુશળતાને વખાણે છે. ગર્વથી ફુલાઈ ગયેલા આ રાજાની આગળ જે મીઠું બોલનારા છે, તે ખરેખર! બળતા દાવાનળને વાયુના ઝપાટા સદૃશ છે પ્રિયવાદી મંત્રી વખણાતો નથી, તેથી કડવુ પણ પરિણામે હિતકારી એવુ કંઇ પણ હું આ રાજાને કહું કહ્યું છે કે —

"वैद्यो गुरुश्च मन्त्री च, यस्य राज्ञः प्रियंवदाः,
शरीरधर्मकोशेभ्य', क्षिप्रं स परिहीयते."

"જે રાજાના વૈદ્ય, ગુરૂ અને મંત્રી મીઠું બોલનારા હોય, તે રાજાના શરીર, ધર્મ અને ભંડાર તરત ક્ષીણ થાય છે" આ પ્રમાણે હૃદયમાં વિચારીને રાજાનો હિતાન્વેષી એવો તે મંત્રી તેનો ગર્વ ભાગવા માટે અથવા તો તેના દિલમાં સંવેગ રંગ લાવવા માટે આ પ્રમાણે બોલ્યો —"હે ધર્મશાસ્ત્ર અને કલાશાસ્ત્રમાં કુશળ! હે ધન્ય! હે લક્ષ્મીના નિધિ! અત્યંત દુર્બોધ એવા સ્ત્રીચરિત્ર સિવાય બીજુ બધું હે મહીપતે! તમે જાણો છો જે પુરૂષ પળીથી સમુદ્રના પાણીનું પ્રમાણ કરવાને સમર્થ હોય તે પણ ગહન એવા સ્ત્રીચરિત્રને સમ્યગ્ રીતે જાણતો નથી" કહ્યું છે કે —

"उपलनिकषं सुवर्णं, पुरुषा व्यवहारनिकषणा ज्ञेयाः,
धूर्निकषा गोवृषभा, स्त्रीणां तु न विद्यते निकषः."

"સુવર્ણની કસોટી ઉપલ (પત્થર) છે, પુરૂષોની કસોટી વ્યવહાર છે અને ગાય બળદોની કસોટી ધોસરી છે, પણ સ્ત્રીઓની કોઈ જાતની કસોટીજ નથી" મંત્રીના આવા વચનથી પોતાની ઉક્તિને આઘાત થયેલો જાણી લજ્જિત થઇને રાજા વિચાર કરવા લાગ્યો કે—"દુર્બોધ એવા સ્ત્રીચરિત્રને પણ હું જોઇશ અને જન્મતાજ એક કન્યાને ભોંયરામાં રાખીને તે લક્ષણોથી દુઃશીલ હશે છતાં તેને સુશીલ

બનાવીશ ” આ પ્રમાણે વિચારીને તે પોતાના સામતોને કહેવા લાગ્યો –“ તમારે જે કન્યા થાય, તેને જન્મતાજ અહી મારી સમક્ષ લાવી મને બતાવવી ”

એક નિર્મે પવન નામના સામતે તરતની જન્મેલી પોતાની બાળકી લાવીને રાજાને બતાવી, એટલે રાજાએ શાસ્ત્રવેત્તાઓને તેનુ રૂપ બતાવ્યુ શાસ્ત્રવેત્તાઓએ એના જન્મ, લગ્ન અને અગના લક્ષણોથી વ્યભિચારિણી થશે એમ સમજીને રાજાને કહ્યુ કે–“ હે રાજન્! આ બાલિકા ભવિષ્યમા ક્રમે ક્રમે ત્રણ ભર્ત્તારોનો ત્યાગ કરી પરદેશમા જીવનપર્યંત વેશ્યા થશે ” આ પ્રમાણે સાભળી તેનુ બોલવુ મિથ્યા કરવાને માટ અને તે બાલિકાને પતિવ્રતા રાખવાને માટે તેજ વખતે પરણીને રાજાએ તેને ભોયરામા રાખી.

હવે રાજાના હુકમથી ત્યા ભોયરામા રહીને ધાવ તેનુ પોષણ કરવા લાગી અને અનુક્રમે તે મન્મથના ક્રીડાવન સદૃશ યૌવનને પામી પછી રાજાએ તે ધાત્રીને ભોયરામાથી બહાર કહાડીને તે નવયુવતિને શનૈ શનૈ વિજ્ઞાનૌચિત્યમા કુશળ બનાવી યૌવનથી પ્રગટ થતા લાવણ્ય, રૂપ અને સૌભાગ્યથી શોભાયમાન એવી તેને રાજા દરરોજ પ્રેમથી રમાડવા લાગ્યો અર્થાત્ તેની સાથે કામક્રીડા કરવા લાગ્યો

એક દિવસે તે યુવતિએ રાજાને પ્રશ્ન કર્યો કે –“ હે રાજન્! આ પૃથ્વીપીઠ કેટલી (કેટના પ્રમાણની) છે? મારી માતા કયા ગઇ? અને તમે અહી આવીને આમ કયા જાઓ છો?” એટલે રાજાએ વૃત્તાંતથી હૃદય કલ્પિત જવાબ આપ્યો કે–“ હે પ્રિયે! આ ભૂપીઠ આટલીજ છે, તારી જનેતા મરણ પામી છે અને હુ દેવની જેમ સ્વેચ્છાથી સર્વત્ર અસ્ખલિત રીતે જાઉ આવુ છુ અત્યારે આ ભૂપીઠપર આપણે બન્ને સ્ત્રી પુરુષ છીએ ” આ પ્રમાણે સાભળીને જેણે અન્ય દેશ જોયા નથી અને જે જન્મથીજ ભોયરામા રહી છે, એવી તેણીએ કુવાના દેડકાની જેમ તે બધુ સત્ય માની લીધુ

પાતાલ ગૃહમાં વસવાથી રાજાએ તેનું પાતાલસુંદરી નામ રાખ્યું તે બીજા પુરુષનું નામ પણ ન જાણતી હોવાથી શુદ્ધ શીલવતી થઈને રહી હતી. કિંતુ રાજા મન અંત પુરનો ત્યાગ કરીને અને રાજકાર્યમાં પણ મંદ આદરવાળો થઈને તેના રૂપાદિથી મોહ પામ્યો સતો નિરંતર તેને વિષેજ આસક્ત થઈ ગયો હતો અને વધારે વખત તેની પાસેજ વ્યતીત કરતો હતો

હવે એક દિવસે રૂપમાં અનંગદેવ (કામદેવ) જેવો અને મોટી ઋદ્ધિવાળો અનંગદેવ નામનો કોઈ ચતુર સાર્થવાહ આવ્યો કિંમતી મુક્તામણિના હાર વિગેરેનું ભેટણું ધરવા વડે અનેક રાજાઓનું મન રંજન કરનાર એવો તે દેવની જેમ આ રાજાને પણ ભેટણું ધરીને નમ્યો રાજાએ પણ પ્રસન્ન મુખ કરી તેની જકાત (દાણ) માફ કરી અને તેને અભિનંદન આપીને ગુણવંતને પ્રિય એવા રાજાએ "સભામાં તારે હમેશાં આવવું" એ રીતે તેને કહ્યું રાજાની મહેરબાની મેળવીને સાર્થેશ મનમાં મુદિત થઈ ભાડે લીધેલ મોટા ઘરમાં પોતાના પરિવાર સાથે રહ્યો અને બીજા દેશોથી લાવેલ મહા કિંમતી ચારે પ્રકારના [1]કરિયાણાથી શુદ્ધ વ્યાપાર કરતાં તેણે બહુ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કર્યું જેણે ઘણાં સ્થાન જોયાં છે એવો, અન્યનું મન પારખવામાં કુશળ અને વાર્તા કરવામાં નિપુણ એવો તે યથા અવસરે રાજા પાસે આવીને તેનું મન પણ રંજન કરવા લાગ્યો

હવે રાજા પાતાલસુંદરીના રૂપાદિકમાં અત્યંત વ્યાકુળ થયેલો હોવાથી સચિવાદિકની અનુવૃત્તિ માટેજ મન વિના સભામાં આવતો હતો, અને ઉત્સુકતાથી સચિવાદિએ કહેલ રાજ્યકાર્યોનો વિચાર કરવા માટે ક્ષણવાર બેસીને પુન તરતજ ચાલ્યો જતો હતો તેના ઇંગિતાકારથી તેને વિમનસ્ક (મન રહિત) જાણીને તેનું કારણ જાણવાની ઇચ્છાથી કૌતુકી સાર્થવાહે એકદા રાજાને આમ્ર ફેંકવાની

૧ તોળીને માપીને, ગણીને અને કાપીને વેચાય તેવા

કામપતાકા નામની વેશ્યાને ધનાદિ આપવા વડે સંતુષ્ટ કરીને એકાંતમાં આ પ્રમાણે પૂછયું કે-" હે ભદ્રે ! આ રાજાને વ્યસન તો કંઈ પણ જોવામાં આવતું નથી, છતાં સભામાં અસુરો (મોડો) આવે છે અને તરતજ ઉઠીને પાછો ચાલ્યો જાય છે તેનું શું કારણ છે ? અહીં જે કારણ હોય તે જિજ્ઞાસુ એવા મને તું કહે." તે સાંભળી વેશ્યાએ કહ્યું-" હે સાર્થવાહ ! એ તો હું પણ સમ્યગ્ રીતે જાણતી નથી પરંતુ અંતઃપુરમાં હમણાં એવી વાર્તા ચાલે છે, કે જન્મથી ભોયરામાં ગખેલી કોઇ સુંદરી સાથે તે ક્રીડા કરવા જાય છે " આટલું સાંભળવા માત્રથીજ તે સાર્થેશ કામ વિહ્વળ બની ગયો અને યૌવન તથા દ્રવ્યના ઉન્માદથી તે આ પ્રમાણે ચિત્તમાં ચિંતવવા લાગ્યો કે-" અહો ! લાવણ્યાદિ ગુણોથી જે પ્રમદા સભામાં બેઠેલા રાજાના હૃદયમાં પણ સ્ફુરી રહે છે, તે કેવી હશે ? માટે ખરેખર ! જ્યાંસુધી આ નેત્રોથી તે પોતાવસુંદરીને હું ન જોઉં, ત્યાંસુધી મારૂં ધન, યૌવન અને જીવિત બધું નિષ્ફળ છે " આ પ્રમાણે તે અંતરમાં મન્મથવડે તપ્ત થયેલો હતો છતાં બહારથી આકાર ગોપવીને ધૂર્તપણે અવજ્ઞાથી હસતો હસતો ગણિકાને કહેવા લાગ્યો કે- જેણે બાલ્યવયથી બીજા માણસને જોયા નથી અને જે બિચારી ભોયરામાંજ પડી રહી છે, તે કામિની વિલાસોચિતમાં (કામભોગની યોગ્યતામાં) કુશળ ક્યાંથી થવાની હતી ? " આ પ્રમાણે કહીને તેને વિસર્જન કરી

હવે તે સુંદરીને જોવાને માટે પ્રથમ તે ભોયરૂં કયાં છે તે જાણવાની ઇચ્છાથી અનંગદેવ રાજાની આજ્ઞાને લીધે રાજમંડેલમાં સર્વત્ર અસ્ખલિતપણે ફરતો હતો અને ભોયરાનું સ્થાન જાણવા માટે ભૂમિને પગથી આઘાત કરતો ચાલતો હતો એ પ્રમાણે ચાલવાથી 'આ અર્થઘેલો છે તેથી નાચતો ફરે છે' એ રીતે લોકોએ માની લીધું હતું અનુક્રમે એક ઠેકાણે પોલી જમીન જણાવાથી ત્યાં ભોયરૂં હોવું જોઇએ એમ જાણીને અનંગદેવ સાર્થેશ કંઈક હર્ષિત

થયો પછી તે ધૂર્તે પોતાના ઘરથી તે ભોયરા સુધી પોતાના માણસો પાસે મૂળ અને સાધો ન દેખાય તેવી સુરંગ ખોદાવી

એકદા રાજા જ્યારે ભોયરાની બહાર નીકળેલો હતો ત્યારે કામવિહ્વળ એવો અનંગદેવ સુશોભિત શૃંગાર ધારણ કરીને સુરંગના રસ્તે તે ભૂગૃહમા ગયો ત્યા રતિના શ્રમથી સૂતેલી એવી તેને આસ્તેથી તેણે જગાડી ત્યારે તે જાણે લજ્જિત થઇ ગઇ હોય તેમ તરત સસંભ્રમથી ઉઠી, અને સુરૂપ, બહુ ભૂષણભૂષિત અને જાણે સાક્ષાત્ મન્મથ હોય એવા તેને જોઇને ખુશ થતા પાતાલસુંદરી તેને રાજા સમજીને આ પ્રમાણે બોલી કે—“ હે સ્વામિન્ ! આજે નવીન રૂપ અને વસ્ત્રવાળા તમે કેમ દેખાઓ છો ?” આવો પ્રશ્ન સાભળીને તે કોમળ ગિરાથી કહેવા લાગ્યો —“ હે ભદ્રે ! હુ તારો પતિ રાજા નથી, પરંતુ પરમ સમૃદ્ધિવાળો અનંગદેવ નામે સાર્થેશ છુ તારા ગુણોથી આકર્ષાઇને કમલિની પાસે જેમ મધુકર આવે તેમ હુ તારી પાસે આવ્યો છુ લોચનને અનુસિરૂપ સ્વરૂપવાળી હે શુભે ! આજે તારા દર્શનથી વિધાતાનો મારી ચક્ષુ સરજવાનો પરિશ્રમ સફળ થયો છે ” ઇત્યાદિ મધુર વચનોથી તેને ખુશ કરીને એવી વશ કરી લીધી કે જેથી તે દિવસેજ તે તેના પર અનુરાગવાળી થઇ અને તેની સાથે રમી રાજાના આવવાના વખત સુધી ત્યા સુખે રહીને પછી સુરંગનુ દ્વાર બંધ કરી સાર્થેશ જેમ આવ્યો હતો તેમ ચાલ્યો ગયો આ પ્રમાણે દરરોજ આવતા દિવસે દિવસે તેમનો સ્નેહ વધતો ગયો અને ભોગસુખમા એક સમયની જેમ કેટલોક વખત ચાલ્યો ગયો

હવે અજ્ઞાનના વશથી કદાચિત્ ભુજંગના મુખમા મૂષક (ઉંદર) ની જેમ ભોયરામા બેઠેલ રાજાના મુખમા અકસ્માત્ હુ ન આવી પડુ એટલા માટે રાજાના અભાવને સૂચવનારો અને વાળમા બાંધેલી એવી ઘુઘરી વિરહને સહન ન કરનારી એવી તેની પાસે તે વગાડતો હતો અર્થાત્ રાજા જ્યારે બહાર જાય તે વખતે પાતાળ

સુંદરી માથુ હલાવી તે વાળ સાથે બાંધેલી ઘુઘરીનો અનાજ કરતી હતી

એકદા તે અનંગદેવને પૂછવા લાગી કે –" હે કાંત ! આ પૃથ્વી તો આટલીજ છે, તો તમે કયાં જાઓ છો અને કયાંથી આવો છો ?" આ પ્રમાણે સાંભળતા જરા હસીને શેઠ કહેવા લાગ્યો –" હે વલ્લભે ! તું કૂપની દેડકી જેવી લાગે છે, તેથી ખાણ, આકર પુરાદિ પદાર્થોથી વિશાળ એવી પૃથ્વીને તું જાણતી નથી." પછી તેણે કૂપ, પુર, આરામ (બગીચો) પુરુષ, સ્ત્રી, હાથી અને અશ્વોથી વ્યાપ્ત એવી પૃથ્વીને મહીપટપર આળેખીને તેને બતાવી લોચનને અમૃતના પારણા તુલ્ય તે ચિત્ર જોઈ જોઈને અદૃષ્ટ કલ્યાણવાળી તે બિચારી અત્યંત પ્રમોદ પામવા લાગી અને કહેવા લાગી કે –" હે પ્રિય ! તું ખરેખર અન્યનું હિત કરવામાં નિરત (આસક્ત) છે કે જેથી આ અદૃષ્ટ વસ્તુઓ આળેખીને તે મને બતાવી છે, પરંતુ હવે કોઈ વખતે આ વસ્તુઓ મને સાક્ષાત્ દેખાડ, કે જેથી હે સ્વામિન્ ! હું મારી ચક્ષુની સફળતા માનું "

પછી એકદા જ્યારે રાજા રયવાડીએ નીકળ્યો હતો, ત્યારે સમયજ્ઞ એવા શ્રેષ્ઠીએ તેને બોલાવીને પોતાના ઘરના ગવાક્ષમાં બેસારી એવામાં માથે ધારણ કરાતા મેઘાડંબર છત્રથી સુશોભિત, બંને બાજુએ વારાંગનાઓથી વીંજાતા વિશાળ ચામરોથી વિભૂષિત, ભદ્રજાતિના હાથીપર બેઠેલ, સર્વ પ્રકારના આભૂષણોથી દેદીપ્યમાન, મંત્રી અને સામંતોથી સેવિત, ચતુરંગિણી સેનાથી પરિવૃત, રાજમાર્ગે જતા બંદીલોકો જેનો જયધ્વનિ બોલી રહ્યા છે એવા, જેની આગળ વિવિધ વાજીંત્રોથી સંયુક્ત બત્રીસ બદ્ધ નાટકો થતા જાય છે તેના અને કૌતુકથી જાણે સ્વર્ગલોકમાંથી ભૂપીઠપર આવેલ દેવેંદ્ર હોય એવા રાજાને ગવાક્ષમાં રહીને આશ્ચર્યસહિત તેણે જોયો અને આ પ્રમાણે તે વિચાર કરવા લાગી કે–" આ પોતે સર્વત્ર ઉપવનાદિમાં સ્વેચ્છાથી સંચરી નિરંતર નાના પ્રકારની ક્રીડાઓ કરે છે

અને મને બાલ્યાવસ્થાથી કેદખાનાના જેવા ભોંયરામાં નાખીને 'આરતીજ પૃથ્વી છે' ઈત્યાદિ વાક્યોથી ઠગે છે પરંતુ ખરે ન જાણનાર આ દુરાત્મા મને આ પ્રમાણે દુઃખસાગરમાં નાખનાથી ખરેખર! મારો પૂર્વભવનો શત્રુજ છે, એમ હું માનું છું ભોગના બાધ નોથી જો કે તે મને પ્રેમ ઉપજાવે છે, પરંતુ એ દુર્જન મુખનો મીઠો અને મનનો કપટી છે" આ પ્રમાણે રાજા ઉપરથી તેનું મન વિરક્ત થઇ ગયું વળી તે વિચારે છે કે-'આ સાર્થેશ ખરેખર મારો પૂર્વ-ભવનો સંબંધી છે કે, જેણે ચિત્રથી આશ્ચર્યમયી આ વસુંધરા મને બતાવી જો આ પ્રીતિપાત્ર સાર્થેશ મને મળ્યો ન હોત, તો કૃપણની લક્ષ્મીની જેમ હું ભોંયરામાંજ ક્ષય પામી ગઇ હોત દુઃખી પ્રાણીના મિત્રતુલ્ય એણે આ શુચિ સુસિંગૃહમાંથી મને છોડાવી છે" આ પ્રમાણે સાર્થેશપર તે બહુ અનુરક્ત થઇ પછી જ્યારે રાજા ભોંયરામાં આવતો, ત્યારે તે હૃદયમાં દંભ અને દ્વેષ છતાં બાહ્યવૃત્તિથી તેનું નિરંતર વિનય ઔચિત્ય સાચવતી હતી

એક દિવસે 'આના જીવતા આ ભોંયરામાંથી મારો છુટકારો થવાનો નથી' એમ ધારીને દુષ્ટાશયવાળી તે પાપિણીએ વિષથી મિશ્રિત બીજોરૂં રાજાને ખાવા આપ્યું તેના સ્વાદથી વ્યાકુળ થઇને તે તરતજ બહાર નીકળી ગયો ત્યાં તેના અંગત માણસોએ તેનાપર શુક્તિજળનો છંટકાવ કર્યો એટલે તે સ્વસ્થ થયો આ પ્રમાણે બનવા છતાં સ્નેહને લીધે પાતાળસુંદરીની લુચ્ચાઇની તેણે મનમાં લેશપણ શંકા ન કરી ત્યારપછી બીજા ઉપાય કરતાં પણ જ્યારે રાજા તેવીજ રીતે મરણ ન પામ્યો, ત્યારે ભોંયરામાંથી મુક્તિ (છુટકારો) ઇચ્છતી તે સાર્થપતિને આ પ્રમાણે કહેવા લાગી કે-'હે પ્રિય! તમે એક દિવસ ભોજનને માટે રાજાને નિમંત્રણ કરો, કે જેથી હું તેની સમક્ષ મારી પ્રતિકૃતિ (નકલ) કરૂં" આ સાંભળી તે કહેવા લાગ્યો-'હે દેવી! નિમિત્ત વિના હું રાજાને શી રીતે નિમંત્રણ કરૂં? કારણકે કો

ુક વિના તો હસવુ (હાસ્ય) પણ નથી આવતુ ” તેણે કહ્યુ કે–
‘એક માસ સુધી તમે કપટથી માદા થાઓ અને પછી ઉલ્લાઘ[1] સ્ના
નના હેતુથી એને નિમ ત્રણ કરો ” પ્રેમપાશથી બંધાયેલા અને તેની
આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલનારા નાર્થવાહે તેનુ વચન સ્વીકાર્યુ (કબુલ
રાખ્યુ) અને તેવીજ રીતે માંદા પડ્યો તે વખતે વિપ્રભૂત રાજસે
વાથી રહિત એવા પાતાલસુંદરીના ભોગને તે આનંદ આપનારા
માનના લાગ્યો

હવે કોઇ વખતે તે વૈદ્યને બોલાવે અને કોઇ વખતે ઔષધો મ
ગાવે તેથી નાગરિકો તેને ઘેર આરોગ્ય પૂછવા આવવા લાગ્યા કેટ
લાક દિવસ પછી ‘આ સાર્થેશને હવે કંઈક ઠીક છે’ આ પ્રમાણે સ-
ર્વત્ર લોકોમા વાત ચલાવી અને એક માસ થયો, ત્યારે શુભ દિવસે
નાના પ્રકારની વધામણી અને ઉત્સવોથી તેણે ઉલ્લાઘસ્નાન કર્યુ પછી
સારા વસ્ત્રો પહેરીને અને દેવ ગુરુનુ સ્મરણ કરીને રાજમંદિરમા જઇ
તેણે રાજાને વિજ્ઞપ્તિ કરી કે–“હે રાજન્! તમારા પ્રસાદથી હુ નિરોગી
થયો છુ, માટે એક દિવસ ભોજનને માટે મારે ઘેર પધારો. મારાપર પ્રસન્ન
થઈ એટલી મારી ઉપર કૃપા કરો.” આ પ્રમાણે સાભળી સમસ્ત રાજ
મંદિરોમા માન્ય એવા તે સાર્થવાહના દાક્ષિણ્યથી રાજાએ તેના ભો-
જનનુ નિમંત્રણ કબુલ રાખ્યુ

પછી સાર્થવાહે હર્ષિત થઇને પોતાને ઘેર પાચ વર્ણના વસ્ત્રોથી
વિભૂષિત, વિશાળ અને મનોહર એવો મંડપ તૈયાર કરાવ્યો. સત્તર
જાતના ભોજન અને અઢાર જાતના શાક તૈયાર કરાવ્યા અને પા
તાલસુંદરીને તે હકીકત નિવેદન કરી. તે કહેવા લાગી કે –“હુ પો
તેજ રાજાને પરિવેષણ (પીરસવાનુ) કરીશ ” આ સાભળી ભયથી
કંપતો તે બોલ્યો–“ જો રાજા તને ઓળખી જશે, તો મારૂ બધુ
દ્રવ્ય લુંટી લઇને મને અવશ્ય મરાવી નાખશે.” આ પ્રમાણે સાભ

[1] લોક વ્યવહારમા માથે પાણી નાખવુ એમ કહેવાય

ળીને તે કહેવા લાગી કે-" મરણથી ભય પામતો તુ સાચેસાચો વા ણીયો છે પણ હે મૂઢ! મારૂ નાકર અન્યથા કરવાથી પણ તુ મરી શ " પછી તેને કુપિત થયેની જાણીને પુન તે સભય કહેવા લાગ્યો - "હે દેવી! આ તો મે માત્ર હાસ્યથી કહ્યુ છે, માટે તુ કોપ ન કર કારણ કે તારી આજ્ઞાને વશ એવા મારૂ મન લેશ પણ તારાથી જુદુ નથી " પછી ખુશી થયેલી પાતાલસુદરી ઉંચા શૃગાર ધારણ કરીને તે ગુપ્ત માર્ગે સાર્થવાહને ઘેર આવી

હવે ગૌરવ સહિત બોલાવેલ રાજા, સામત અને સચિવો સાથે સાર્થેશને ઘેર આવીને ભોજન કરવા બેઠો. એટલે સાર્થવાહે તરતજ પાતાલસુદરીને આ પ્રમાણે આજ્ઞા કરી કે-"હે પ્રિયે! આજ તો રાજાને તુ જ પરિવેષણ કર " આથી કુળબાલિકાની માફક લજ્જા સહિત પીરસતી એવી તે, ભોજન કરતા રાજાની આગળ વાર વાર ગમનાગમન કરવા લાગી તેને જોઇને રાજા ચકિત થઇ હૃદયમા ચિતવવા લાગ્યો કે- 'આ પાતાલસુદરી મારી પત્ની અહી શી રીતે આવી હશે? અથવા તો તેના ભોયરામાથી તે અહી શી રીતે આવી શકે? પરતુ તેના જેવીજ આ સાર્થવાહની સ્ત્રી હશે તો પણ ભોયરામા તરતજ જઇને હું તપાસ કરૂ કારણ કે અન્યથા કોઇ રીતે મને શાતિ થવાની નથી " આ પ્રમાણે ત્યાથી ઉઠી જવાને બહુ ઉત્સુક થયા છતા લોકલજ્જાથી તેણે વેઠની માફક મન વિના ભોજન કર્યું રાજાને તેના પ્રકારનો ઉત્સુક જોઇને સાર્થેશે તેને આ પ્રમાણે કહ્યુ કે- "હે નાથ! આટલી બધી ઉતાવળ શી? ક્ષણવાર અહી વિસામા તો લ્યો " આથી રાજાએ તેના સમાધાનને માટે કહ્યુ -' અત્યારે રાજ્ય કાર્યોની વ્યગ્રતા હોવાથી વિલ બ થઇ શકે તેમ નથી " આમ કહીને રાજા ઉતાવળથી ભોયરામા ગયો, તે પહેલાજ પાતાલસુદરી ત્યા આવી અને ગુપ્તદ્વાર તરત બધ કરી કપટનિદ્રાથી સુઇ ગઇ હવે પોતાનું સીલ કરેલુ બારણુ ઉઘાડીને રાજા ભૂમિગૃહમા આવ્યો, એટલે તેને સુતેલી જોઈ તેથી આસ્તેથી તે જગાડી તેને પણ ઓચિતી

ઉઠી અને તરત બગાસાં ખાવા લાગી તથા પૂર્વની માફક યથાવિધિ તેનુ વિનયૌચિત્ય માચરવા લાગી રાજાએ અસાધારણ (નેપથ્થ્યો) વસ્ત્રો પહેરાવવા પૂર્વક સમ્યગ્ રીતે તેની પરીક્ષા કરી, છતા કઇ પણ અ તર તેના જાણવામા ન આવ્યુ તેથી "જે ભોયરામા પવનનો પણ પ્રચાર નથી, ત્યા એક અબળાનુ ગમનાગમન કેમ સભવે?" આ પ્રમાણે મનનુ સમાધાન કરીને રાજા ચિ તવવા લાગ્યો કે – "અરે! ખરેખર! ખોટી ભ્રાતિ કરીને મે કેટલુ પાપ બાધી લીધુ? આના રૂપ અને લાવણ્ય સદૃશ ખરેખર તે વાણીયાનીજ પ્રિયા હતી. કારણ કે પરપૂર્વથી લોકોક્તિ એવી ચાલી આવે છે કે, 'જગતમા સરખે સરખા માણસો પણ હોય છે' પછી તે વિશેષ રાગાધ થઇને તેને મહાસતી માનવા લાગ્યો કારણકે રાગાધ પુરૂષો સાક્ષાત્ જોયેલા દોષોને પણ દોષ તરીકે માનતા નથી

ત્યારબાદ એક માસ વ્યતીત થયા પછી ભોયરામા રહેવાથી પાતાલસુ દરી અત્ય ત ઉદ્વેગ પામી અને સાર્થવાહને એકાતમા કહેવા લાગી કે –"હવે લેવડદેવડની ચોખવટ કરી વ્યાપારને જલદી બધ કરો અને સારા વહાણોનો સ ગ્રહ કરો, કે જેથી આપણે બીજા દેશમા ચાલ્યા જઇએ રાજાને મોટુ ભેટણુ કરી તેની મહેરબાની મેળવો કે જેથી તે પોતાના બ દર સુધી (સમુદ્ર કિનારા સુધી) આપણને વળાવવા (મૂકવા) પોતે જાતે આવે" આ પ્રકારના તેના કહેવાથી સાર્થવાહે બધી સામગ્રી તૈયાર કરી અને હાથમા મોટુ ભેટણુ લઇ નમસ્કાર કરી તેણે રાજાને વિજ્ઞપ્તિ કરી "હે રાજન્! તમારી મીઠી નજરથી અહીં રહેતા મે ઘણુ દ્રવ્ય મેળવ્યુ અને સર્વત્ર સારો યશ પણ મેળવ્યો હવે અત્યારે મને બોલાવવાનો મારા પિતાનો કાગળ (લેખ) આવ્યો છે, તો હે પ્રભો! માતપિતાને મળવાને ઉત્સુક એવા મને આપ સ્વદેશ જવાની આજ્ઞા આપો" આ પ્રમાણે સાંભળી રાજાએ કહ્યુ કે –"હે સાર્થવાહ! તુ મોટો દાતા, વિનયી, ન્યાયવાન,

ચિત્તજ્ઞ, પરમપ્રીતિપાત્ર અને મારો મિત્ર છે. તો આ આપને ઉત્કંઠિત થઈ મળવાને સ્વદેશમા જતા તુ યથેચ્છિત કાઈક માગી લે, તે આપવામા હું કોઇ રીતે આનાકાની નહિ કરૂ." સાર્થેશ બોલ્યો –"હે વિભો! આપની મહેરબાનીથી મને કાઇ ન્યૂન નથી, છતા પણ હે સેનકનમલ! જો આપ મારાપર સતુષ્ટ હો, તો સમુદ્રતટ સુધી તમે પોતે મને મૂકવા આવો કે, જેથી દેશ વિદેશમા મારો પ્રસિદ્ધિ થાય" 'બહુ સારૂ' એમ કહીને તે માગણી સ્વીકારી રાજાએ સાર્થવાહને કહ્યુ –"હે મિત્ર! તારે પોતાનો ચાલવાનો અવસર મને જણાવવો" આ પ્રમાણે રાજાના કહેવાથી સાર્થવાહનુ મન સતુષ્ટ થયુ અને તે બધુ તેણે ભોયરામા જઇને પાતાલસુદરીને જણાવ્યુ.

પછી પાતાલસુદરીના હુકમથી બધા વહાણોમા કરિયાણા ભરી સાર્થવાહ પાલખીપર બેસી પોતાના આવાસની બહાર નીકળ્યો સાર્થવાહનુ પ્રયાણ જાણીને જેટલામા રાજા ત્યા આવ્યો, તેટલામા પ્રસ્તાવને જાણનારી પાતાલસુદરી પણ ત્યા આવી તે વખતે ત્યા માર્ગે જતા રાજા અને સાર્થવાહની પાછળ પાલખીમા બેસીને પાતાલસુદરી ચાલતી હતી અવસર જોઇને રસ્તામા પાતાલસુદરીએ રાજાને કહ્યુ–"હે સ્વામિન્! મારા ભર્તારે અહી જે કાઈ તમારો અપરાધ કર્યો હોય, તે આજે ક્ષમા કરશો અને કોઇવખત તેને યાદ કરશો" આ પ્રમાણે સાભળતા તેને જોઇને રાજા વિચાર કરવા લાગ્યો –"અહો! ખરેખર! તેજ આ મારી પ્રિયા એની સાથે જાય છે અથવા તો હા! વૃથા મે ખોટો વિચાર કર્યો, કારણ કે આ તેની સમાન આકૃતિવાળી એનીજ બહેની છે અને પૂર્વે પીરસતી વખતે મે તેની ખાત્રી કરેલી છે તેમ છતાં એકવાર ત્યા ભોયરામા જઇને તેને નજરે જોઉં, પરતુ અત્યારે અર્ધે રસ્તેથી પાછો વળતા લોકોમાં લજ્જા પામુ તો પણ સાર્થપતિને સમુદ્ર કિનારે મૂકી તરતજ પાછો વળીને મનની સ્વસ્થતા માટે તે પ્રિયાને જોઇશ"

પછી દરીઆ કિનારે આવતા રાજાને જણાવીને (તેની રજા મેળવીને) પાતાલસુંદરી સાથે સાર્થવાહ તરતજ વહાણપર બેઠો અને 'તમે હવે ખુશીથી ઘેર પધારો' એમ રાજા વિગેરેને તેણે કહ્યું પછી તરતજ તે માર્ગથી બીજે રસ્તે વહાણોને વેગથી ચલાવવા લાગ્યા રાજાએ પણ તરતજ પાછા આવીને ભોયરૂં જોયું, પણ તે પાતાલસુંદરીના જવાથી શૂન્ય તેના જોવામાં આવ્યું. "હા! તે ધૂર્ત્તે મને ઠગ્યો!" એ રીતે હાથ ઘસતા તેણે પ્રાકારથી આડીને પોતાની પત્નીનું વૃત્તાંત મંત્રી વિગેરેને કહ્યું "આ ભોયરામાંથી તે વાણીયો એને શી રીતે હરણ કરી ગયો" એમ વિસ્મય પામી તેઓ રાજાની સાથે તે ભોયરામાં ગયા ત્યાં બારીક નજરથી તપાસ કરતા બંધ મુખવાળી એક સુરંગ તેમણે જોઈ અને તે રસ્તેથી તેઓ સાર્થવાહના ઘરમાં ગયા ત્યાં તે ઘર શૂન્ય જોઈને રાજાએ કોપથી રાતી આંખ કરી પોતાના યોદ્ધાઓને આ પ્રમાણે આજ્ઞા કરી કે-"તે દુરાત્માને બાંધીને અહીં લઈ આવો" પછી 'અહો! આ પરદેશી વાણીયાની ખરેખર અદ્ભુત કળા હતી અમે પણ જેને જાણતા નહોતા એવી રાજાની પ્રમદાનું તે હરણ કરી ગયો.' આ પ્રમાણે અંતરમાં વિસ્મય પામતા મંત્રી, સામંત અને સુભટો સહિત રાજા પોતે પણ અત્યંત ક્રોધમાં આવી સાર્થેશની પાછળ દોડ્યો તરતજ દરીઆ કિનારે આવતા તે સ્થાન શૂન્ય જોઈને પત્નીપ્રેમથી નિબદ્ધ થયેલા રાજાએ નાવિકોને આ પ્રમાણે આદેશ કર્યો કે-"અરે! વહાણો તૈયાર કરીને તરત સમુદ્રમાં ચાલો" તેઓ કહેવા લાગ્યા કે-"અત્યારે સમુદ્રમાં સફર કરી શકે એવા વહાણો અમારી પાસે તૈયાર નથી કારણ કે જતા જતા, સાર્થવાહે તે મોટા વહાણો બધા લઈ લીધા છે" પછી વિલક્ષણ મુખ કરી અને અંતરમાં ઉત્તાપ લાવી રાજા ચિંતવવા લાગ્યો કે-"અહો! રૂપમાં રતિ કરતા પણ વધે એવી મારી જીવિતેશ્વરીનું હરણ કરતા તે પાપી ધૂર્તે મારૂં કંઈ પણ ન મૂક્યું. બીજા પુરૂષને જેણે નથી જોયો એવી અને ભર્તારના વિનયોચિત

ત્યને જાણનારી એવી હે પ્રાણપ્રિયે ! તુ એ કામણગારા વાણીયાની સાથે શા માટે ચાલી ગઇ? નિષ્પુણ્ય માણસોની લક્ષ્મી જેમ પાતાલમાથી બહાર નીકળીને ચાલી જાય છે, તેમ હે કાતે ! મારા ગપુણ્યો (પાપો) થી પ્રેરાયેલી તુ પણ પાતાળમાથી નીકળીને ચાલી ગઇ હે વિનયને બતાવનારી ! હે ચદ્ર જેવા મુખવાળી ! હે પ્રિય બોલનારી ! હે દેવી ! દૈવે તારો વિયોગ કરાવ્યો અહા ! હવે તુ ક્યા મારા જોવામા આવીશ ?" આ પ્રમાણે વિલાપ કરતા રાજાને સામત અને સચિવો કહેવા લાગ્યા –" હે સ્વામિન્ ! ગયેલાનો, મરણ પામેલાનો અને નષ્ટ થયેલાનો ઉત્તમ જનોએ શોક ન કરવો હે પ્રભો ! પવનથી પ્રેરાયેલા પાદડાના સમૂહની જેમ કર્મયોગે જીવોને સયોગ વિયોગ થયાજ કરે છે અને વળી સ્રી તો દ્રવ્યથી ખરીદાય તેવી વસ્તુ છે, તો તેને માટે વિલાપ કરતા સારા માણસોમા હમેશને માટે તમે હાસીપાત્ર થશો "

ભગવતે આટલે સુધી વાત કહી એટલે વિમલાશયવાળા કુમારોએ હાસ્ય, વિસ્મય અને ઉલ્લાસ સહિત તાતને નમસ્કાર કરીને વિજ્ઞપ્તિ કરી કે–" હે તાત ! એના સાક્ષાત્ દોષ જોયા છતા કુરાવ રાજાએ તેને ગુણ માની લીધા તેનુ કારણ શુ હશે ?" આ પ્રમાણે તેમનો પ્રશ્ન સાભળી સર્વ પ્રાણીઓપર ઉપકાર કરવામા ઉત્સુક મનવાળા અને સશયરૂપ અધકારનો નાશ કરનાવાળા એવા પ્રભુ કહેવા લાગ્યા કે–" વિવેકરૂપ દૃષ્ટિને આચ્છાદિત કરનાર અને લોકમા દુર્યશને ફેલાવનાર એવો નિબિડ એક રાગજ ત્યા કારણભૂત સમજવો કહ્યુ છે કે –

"रत्ता पिच्छति गुणा, दोसे पिच्छति जे विरज्जति,
मज्झत्था वि य पुरिसा, गुणे य दोसे य पिच्छति "

" જે પુરૂષો જે વસ્તુમા (જેનામા) રક્ત (રાગી) હોય

તે બધા ગુણજ જુએ છે અને જ્યાં જે વિરક્ત હોય છે ત્યાં તે બધા દોષજ જુએ છે. મધ્યસ્થ પુરૂષો તો ગુણ અને દોષ બંને જોઈ શકે છે"

કેટલાક પુરૂષો તો સ્ત્રીને એટલે સુધી માને છે કે —

" सा मित्र सचिव सैव, सा तत्त्व जीवित च सा,
सा सर्वस्वामिनी सैव,सैव देवो गुरश्च सा. "
" दिवारात्रौ च सर्वत्र, सा सैवं स्त्रीवशात्मनाम् ,
महतामपि हा चित्त, विचाराद्भ्रश्यति ध्रुवम्. "

' તે સ્ત્રીજ મિત્ર, તેજ સચિવ, તેજ તત્ત્વ, તેજ જીવિત,તેજ સર્વસ્વની સ્વામિની, તેજ દેવ અને તેજ ગુરૂ, દિવસ અને રાત્રે સર્વત્ર તેને તેજ—આવી રીતે સ્ત્રીને વશ થયેલા એવા મોટા માણસોનું ચિત્ત પણ ખરેખર વિચારથી ભ્રષ્ટ થાય છે " વળી રાગાંધ મનવાળા જડ પુરૂષો ધનધાન્યયુક્ત પોતાનું આખું ઘર સ્ત્રીને સોંપીને પછી બહુ ખેદની વાત છે કે પોતે તેની પાસે દાસના જેવું આચરણ કરે છે સ્ત્રીને વશ થયેલા રાગાંધ પુરૂષો કદાચ બુદ્ધિમંત હોય, છતાં શુભાશુભનો વિવેક કરવાને તેઓ અસમર્થ હોય છે તે સંબંધમાં બહુધાન્યનું દૃષ્ટાંત છે, તે આ પ્રમાણે છે —

" દેવાનદીના દક્ષિણ કિનારાપર સીમાંત નગરમાં બહુ દ્રવ્યવાળો બહુધાન્ય નામનો ગામનો મુખી (ગામેતી) રહેતો હતો. તેને સરલ, પતિવ્રતા અને ભક્તિવાળી એવી પ્રથમની સુંદરી નામે પ્રિયા હતી અને બીજી કુટિલ સ્વભાવવાળી અને કુલટા કુરંગી નામની કાંતા હતી આઠ બળદ, બે ગાય, બે દાસ, બે દાસી, બે ખેડુત અને સરસામાન સહિત ઘર આપીને તેણે સુંદરીને જુદી કરી હતી અને પોતે કુરંગીપર વિમોહિત થઈને તેની સાથે મનોવાંછિત ભોગ ભોગવતો હતો. મદિરાથી મદોન્મત્તની જેમ જતા વખતની પણ તેને ખબર પડતી નહોતી વિલાસ અને હાસ્યમાં કુશળ એવી

તે નનયોવનાને પામીને ઈંદ્રાણીથી આલિંગિત ઈંદ્રને પણ તે પોતાથી અધિક માનતો ન હતો

એક દિવસે રાજાએ બહુધાન્યને બોલાવીને કહ્યુ –" બધી યોગ્ય સામગ્રી તૈયાર કરીને તરત લશ્કરની છાવણીમા આવી જાઓ એટલે તે પણ નમસ્કાર કરીને ' આવુ છુ ' એમ કહી ઘેર આવ્યો ત્યા કુરંગીને ગાઢ આલિંગન કરીને સ્નેહ સહિત આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો –" હે કાંતે ! આજે તને ઘરે એકલી મૂકીને મારે છાવણીમા જવુ પડે તેમ છે, જો તેમ ન કરૂ તો પ્રચંડ શાસનવાળો સ્વામી (રાજા) મારી પર કોપાયમાન થાય " આ પ્રમાણેના વચન સાભળીને તે તન્વી મનમા વિષાદ લાવી કહેવા લાગી –' હે જીવિતેશ ! હુ પણ તમારી સાથે આવીશ કારણ કે જ્વાળાની શ્રેણીવાળો અગ્નિ સુખે સહન થઇ શકે, પણ હે નાથ ! નિત્ય શરીરને સતાપતો એવો તમારો વિયોગ સહન થઇ શકે નહી " આ પ્રમાણે સાભળી આમકૂટે તેને કહ્યુ કે –" હે મૃગેક્ષણે ! એ બધુ સત્ય છે, તથાપિ તુ અહીંજ રહે, મારી સાથે આવવાનો વિચાર ન કર કારણ કે પરસ્ત્રીલંપટ રાજા કદાચિત્ તને જુએ, તો તને સ્વાધીન કર્યા શિવાય રહે નહી આવુ સ્ત્રીરત્ન જોઇને શક્તિમાન્ પુરૂષ તેનો કેમ અનાદર કરે ? " આ પ્રમાણે કુરંગીના મનનુ સમાધાન કરીને તેને ધનધાન્યયુક્ત ઘર સોંપી બહુધાન્ય તરત છાવણીમા ચાલ્યો ગયો

હવે પતિના ગયા પછી કુરંગી જાર પુરૂષોની સાથે નાના પ્રકારના ભોગ ભોગવતી સતી સ્વૈરિણી થઈને નિઃશંકપણે જ્યા ત્યા ફરવા લાગી નાના પ્રકારના વસ્ત્ર અને ભોજનાદિકથી જાર જનોનો ઉપચાર કરતી તેણીએ થોડા વખતમા ઘરને ધન ધાન્યાદિકથી ખાલી કરી મૂકયુ પછી છાવણીથી પોતાના પતિને નજીક આવેલો સાભળીને જારપુરૂષોથી સર્વસ્વ લૂટાયેલી એવી તેણી ભયથી મુંઝાવા લાગી પછી સતીને યોગ્ય વેશ પહેરીને લજ્જા સહિત તે પોતાના

ઘરમા આવીને રહી. કારણ કે રચના (ઠગાઈ) કરવી એ તો સ્ત્રીઓનો સ્વાભાવિક ગુણજ છે મન્મથની આજ્ઞાને વશ થયેલા એવા બહુધાન્યે પણ ત્યા આવતાજ તરત એક માણસને આગળથી કુરંગીને ઘેર મોકલ્યો તેણે આવીને કુરંગીને આ પ્રમાણે કહ્યુ કે-' હે શુભે ! તારા પતિ આવે છે, તેથી તેને માટે સારૂ ભોજન તૈયાર કર કારણ કે તે આજે અહીં જમશે તારી પ્રીતિને વશ થઈને તેણે તને ખબર કહેવા માટે મને આગળથી મોકલેલ છે " આ પ્રમાણે સાભળીને કપટ કરવામા ચાલાક એવી તેણીએ તેને આ પ્રમાણે કહ્યુ કે-" હે ભદ્ર ! આ સમાચાર તેની મોટી સ્ત્રીને કહે, કે જેથી તે આજે તેને ઘેર ભોજન કરે કારણ કે મર્યાદાનુ ઉલ્લઘન કરવુ એ યોગ્ય ન કહેવાય " પછી કુરગી પણ તેની સાથે આવીને સુદરીને કહેવા લાગી -" હે બ્હેન ! તુ આજે સારૂ ભોજન તૈયાર કર કારણ કે સ્વામી આજે તારે ઘેર જમશે " આ પ્રમાણે સાભળી સુદરીએ કહ્યુ-" બહેન ! હુ તો નાના પ્રકારની રસોઈ તૈયાર કરીશ, પણ તારો[1] સ્વામી મારે ઘેર જમવાનો નથી " આમ સાભળીને કુરગી જરા હસીને કહેવા લાગી -" જો મને તે પ્રિય માનતો હશે, તો હું કહુ છુ કે તે અવશ્ય અહીજ ભોજન કરશે માટે સારૂ સારૂ ભોજન તૈયાર કરો " આ પ્રકારના કુરગીના વચનથી સરલ આશયવાળી સુદરીએ પ્રેમથી સુદર અને સારુ એવુ ભોજન તત્કાલ તૈયાર કર્યું

પછી ગ્રામકૂટ ઉત્કઠિત થઈ કુરગીને ઘેર આવ્યો અને તે ઘર ધનધાન્યથી ખાલી હતુ, છતા તેણે તો સપૂર્ણજ માની લીધુ હવે તે તેના ઘરના બારણા આગળ ક્ષણવાર ઉભો રહ્યો, પછી ચોકી ઉપર બેસીને તે બોલ્યો -" હે પ્રિયે ! ભોજન આપ ! ઉતાવળ કર."

૧ સ્વામી તો પોતાનો પણ છે પરતુ કુરગી ઉપરજ પ્રીતિવાળો છે તેથી તારો સ્વામી એમ કહ્યુ છે

આ પ્રમાણે સાભળીને તે ભ્રગુટી ચડાવીને બોલી કે–" હે દુષ્ટમતિ ! જેને પહેલા તે કહેવરાવ્યુ છે, તે તારી માને ઘેર જા, ત્યા જઈને ભોજન કર " આ સમાચાર જો કે સુદરીને પોતે કહેવરાવ્યા હતા, છતા તે ખોટી રીતે પતિ ઉપર કુપિત થઈ અહો ! સ્ત્રીઓ પતિને વશ કરીને પોતાનો દાવ તેની ઉપર ચડાવે છે એ રીતે તે જ્યારે કોપાયમાન થઇ, ત્યારે બિલાડી આગળ ઉંદરની જેમ તે પોતાનુ શરીર સકોચીને ભય અને કપસહિત બેસી રહ્યો એટલામા ' હે તાત ! ભોજન કરવા ચાલો ' આ પ્રમાણે સુદરીના પુત્રે આવીને આદર સહિત બોલાવ્યા છતા પણ તે મૂઢ ક્ષણવાર તો મુગાની માફક બેસીજ રહ્યો એટલે કુરગી આવેશથી બોલી –" અરે આ શુ પાખડ માડ્યુ છે ? પ્રિયાને ઘેર જઇને ભોજન કર " આથી તે બીતો બીતો સુદરીને ઘેર ગયો તેના આવતાજ તેણીએ બેસવાને માટે તરત સારૂ આસન આપ્યુ અને ભોજનને માટે તેની આગળ સુવર્ણનો થાળ મૂક્યો પછી સુસ્વાદિષ્ટ નાના પ્રકારની ભોજ્ય વસ્તુઓ તેને પીરસી, છતા પણ રાગાધ હોવાથી શૂન્ય મનવાળાની જેમ તેણે કઇ ખાધુ નહિ અને કામદેવની આજ્ઞાનો આરાધક થઈ આ પ્રમાણે ચિત્તમા ચિતવના લાગ્યો –" આ મારી પ્રાણપ્રિયા કુરગી અત્યારે કેમ (મારી ઉપર) કોપાયમાન થઇ છે? જ્યાસુધી કુરગી સ્નેહ નજરથી મને ન જુએ, ત્યાસુધી સ્થળપર જળચરની જેમ મને ક્યાઇ પણ રતિ (પ્રીતિ) થવાની નથી અપ્સરાને જીતે એવા સૌભાગ્યવાળી, સર્જન ઔચિત્ય સાચવનારી અને વિનીત એવી તે જીવિતેશ્વરીને હું શી રીતે મનાવીશ?" આ પ્રમાણે વિચાર કરતો તે બોકડાની જેમ માથુ ઉંચે કરીને રહ્યો, એટલે સુદરીએ તેને કહ્યુ કે–" હે સ્વામિન્! કેમ જમતા નથી ?" તે કહેવા લાગ્યો કે –" અરે ! શુ જમુ ? જમવાને ઉચિત કઈ પણ નથી માટે મારી કુરગીને ઘેરથી કઇક ખાવાનુ લાવ આવ " આ પ્રમાણેનુ ભર્તારનુ વચન સાભળી સરલ આશયવાળી સુદરી તરતજ કુરગીને ઘેર જઇને તેને કહેવા લાગી –" હે

શુભે! તારા ભર્ત્તારના ભોજનને ઉચિત કંઇક ખાવાનુ આપ ” એટલે તેણે કહ્યુ -“બ્હેન! આજે કઇ પણ મે રાધ્યુ નથી ” પછી “જો હું ગોમય (છાણ) આપીશ, તો પણ તે તેને પ્રિય લાગશે કારણ કે તે મારાપર અતિ રક્ત હૃદયવાળો છે, તેથી મારૂ સર્વ દૂષણ સહન કરી લેશે ” આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તાજુ, કઈક ગરમ, ઘઉના કેટલાએક દાણા જેમા ફુગી ગયા છે એવુ, જુગુપ્સા કરવાલાયક અને બહુ નરમ એવુ ગોમય (છાણ) તે લઇ આવી અને એક ભાજનમા નાખીને તરત સુદરીને આપીને બોલી –“આ લે ભર્ત્તારનુ જમણ ” સુદરીએ તે લઇને તરત તેને આપ્યુ, એટલે તે મુર્ખશિરામણિ ‘આ કુરગીનુ મોકલેલ છે માટે પરમ અમૃત જેવુ હશે’ એમ સમજીને તે બધુ ખાઈ ગયો તે પુરૂષે રાગી થઈને ગોમય ખાધુ, તેમા આશ્ચર્ય શુ છે? અરે! રાગી (રક્ત) જન તો સ્રીના જઘન અને મુખમા રહેલ અશુચિ વિગેરે પણ ખાઇ જાય છે

પછી તે ગોમય માત્ર ખાઇને પોતાની શાળામા ગયો, ત્યા આદર સહિત તેણે એક બ્રાહ્મણને કુરગીના કોપનુ કારણ પૂછ્યુ તે વિપ્ર પ્રથમથીજ કુરગીનુ મહત્તર ચરિત્ર જાણતો હતો એટલે તે કહેવા લાગ્યો કે –“હે ભદ્ર! કુરગી તારે ઘેર સાક્ષાત્ તારી વૈરિણી છે, કે જેણે વિટ પુરૂષોની સાથે મળીને પોતાનુ શીલ, કુળ, યશ અને તારા ઘરનું ધન એ બધુ એકી સાથે ફના કર્યું છે જે સ્વચ્છદચારિણી પાપિનીએ આ પ્રમાણે તારૂ ધન ઉડાડી દીધુ છે, તે કદાચિત્ તારા જીવિતને પણ હરે, તો તેને કોણ અટકાવી શકે તેમ છે?” આ પ્રમાણે પરિણામે હિતકારી તે વિપ્રનુ વચન સાભળીને તે કુબુદ્ધિએ કુરગી પાસે જઇને તે બધુ કહી દીધુ એટલે તે કહેવા લાગી –“હે સ્વામિન્! એ મૂર્ખ બ્રાહ્મણ એક દિવસે રોષનાગના માથાપર રહેલા મણિની માફક મારૂ શીલ હરવાને તૈયાર થયો હતો, તે વખતે મે તેનો તિરસ્કાર કર્યો હતો એટલે તે ખેદ પામીને મારા દોષો તમારી આગળ કહે છે તેથી એ હવે આપણા ઘરને લાયક નથી હે પ્રભો!

હવે દૂર્જન કમે ધા આ પ્રમાણેના અસત્ય વાકયને નાટક કરીને આ નનારો તે કુબુદ્ધિ સગાપે, પરિણામે દિનમાનને જેવા તે બ્રાહ્મણને તર તજ નોકરીથી દૂર કર્યો. પણ કુટિલ અને કુવરદના આચારવાળી કુ ગ ગી એ દુર્મતિને પરમ પ્રીતિપાત્ર થઈ પડી 'નાગની આવી ચેષ્ટાને ધિક્કાર થાઓ !'

'હે નગ્નો ! આ પ્રમાણે નાગનું માહાત્મ્ય મે તમને કહ્યુ હવે પ્રસ્તુત (ચાલુ) વાત કહું છુ તે સાભળો —

પાતાનજુ દ્વારાના ગયા પછી રાજા વિચારે છે કે —"અરે ! હવે હું શુ કરૂ ! કયા જઉ ? અને એ પ્રિયાને શી રીતે મેળવુ ?" આ પ્રમાણે ચિંતા કરતા દુંદુભિનો મધુર અવાજ તેના સાભળવામા આવ્યો 'આ મધુર અવાજ કયા થાય છે ?' તેનો વિચાર કરતા મનમા વિસ્મય પામીને રાજા સામત અને મ ત્રીઓ સહિત તે અવાજને અનુસારે નગરબહાર જતા, તત્કાળ કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થવાથી દેવતાઓ જેમનો ઉત્સવ કરી રહ્યા છે અને જે સુવર્ણકમળપર બેઠેલા છે એવા મુનિને દીઠા. તેમને ભક્તિને નમસ્કાર કરી રાજાએ પૂછ્યુ —" હે સ્વામિન્ ! સ્મિતમુખી, રૂપમા રભા જેવી અને પતિવ્રતા પાતાનરજુ દ્વારી અને કયારે મળશે ?" આ પ્રમાણે વ્યાકુળ એવા રાજાનુ બોલવુ સાભળી તેને પ્રતિબોધ આપવા મુનિ બોલ્યા —' હે રાજન્ ! તે શુ દ્વારી આ જન્મમાં તો તને નહીં મળે પરંતુ બીજા જન્મમા પણ તને મળનાર નથી "

"હા ! ત્યારે તો તે મારી જીવિતેશ્વરી ખરેખર ગઈ જ" આ પ્રમાણે ખેદ પામતા રાજાને પુન કેવલી મુનિએ કહ્યુ —" હે રાજન્ ! પ્રત્યક્ષ ગ ઢાસી જેવી એ સ્ત્રી ગઈ, તેથી શુ શોક કરે છે ? એ તો પોતાની મેળે જ ગયી (ગીગાયી) સાકળ ઉતર્યા જેવુ થયુ વળી હે ભૂપ ! તને યાદ છે ? એક વખતે તને વિરસુભા બીજોરૂ એણે આપ્યુ હતુ, તેથી તુ વ્યાકુળ થઇ ગયો હતો, પણ તુ ચરમ શરીરી હોવાથી મરણ ન પામ્યો પછી બીજી વાર એણે પીરસવાના વખતે તને ડસ્યો હતો

અને વળી તને જાહેરમાં જણાવીને તે ચાલી ગઇ, એટલે તું લોકમાં હાસીપાત્ર થયો ઇત્યાદિ એના સાક્ષાત્ દુષ્કૃત્યો જોઇને પણ હે ગજન્! હજી પણ તું તેનામાં આસક્ત થઇ શું મુંઝાય છે? કેમ કંઇ સમજતો નથી? સાક્ષાત્ કાળરાત્રિ જેવી એ જેને ઘેર જશે, તેને પણ તે અત્યંત કષ્ટ આપનારી થશે નૈમિત્તિકે તેના જન્મ વખતે કહેલ હકીકત બધી યથાર્થ બનવાની છે, તેથી તેની ખાત્રી માટે હે રાજન્! હવે પછીનું એનું વૃત્તાંત સાભળ—પાતાલસુંદરી છ માસ સુધી નાના પ્રકારના દ્વીપોમાં અનંગદેવની સાથે સ્નેહ સહિત ક્રીડા કરશે

હવે ગીતશાસ્ત્રમાં કુશલ અને મધુર સ્વરવાળો સાર્થવાહનો સુકંઠ નામનો એક કાણો મિત્ર છે, તેની સાથે નિરંતર દેવર સબંધી મશ્કરી કરતી તે કોઈ કોઈવાર કામવિકારના વાક્યો બોલશે અને પછી અવસર મેળવીને સ્વચ્છંદ પ્રકૃતિવાળી તે આસ્તે આસ્તે આગળ વધીને એકાંતમાં તે સુકંઠની સાથે કામક્રીડા પણ કરશે. પછી “આ સાર્થવાહ જીવતો હશે ત્યાં સુધી સુકંઠની સાથે સ્વચ્છંદ રતિવિલાસ કદી પણ ભોગવી શકાશે નહીં, માટે એને કોઇ રીતે મારી નાખું” એવી તે કૃતઘ્ન સ્વભાવવાળી અને ઉપકારી સાર્થવાહનું પણ બુરૂ ચાહનારી પોતાના મનમાં વિચાર કરશે પછી એક દિવસે રાત્રે શરીરચિંતાને માટે વહાણના પ્રાંત ભાગે ગયેલા તે વિશ્વાસુને આસ્તેથી તે સમુદ્રમાં નાખી દેશે ત્યારપછી વહાણ જ્યારે દૂર જશે, ત્યારે કપટથી પોકાર કરશે અને શ્યામ મુખ કરીને નાવિકોને આ પ્રમાણે કહેશે કે—“શરીરચિંતાને માટે ગયેલા હું નિપુણ્યના પતિ, કંઇક પગ સ્ખલિત થવાથી હમણાજ એમએક સમુદ્રમાં પડી ગયા માટે વહાણોને અહીં થભાવીને સત્વર મારા પ્રાણપતિની તપાસ કરો. જે તેને સમુદ્રમાથી બચાવશે તેને હું મનોવાછિત આપીશ.” આ પ્રમાણેના તેના વચનો સાભળી નાવિકો પણ ઉત્સાહ સહિત તેને સમુદ્રમાં જોવા લાગશે, પણ તે દૂર પડેલ હોવાથી અમૂલ્ય રત્નની

તેને શોધી (મેળવી) શકશે નહિ તે વખતે "હા! જીવિતેશ્વર! હા! નાથ! હા! હૃદયવલ્લભ! હા! આશાવિશ્રામ! હા! રૂપમન્મથ! હવે તુ ક્યારે દર્શન દઈશ? હે પ્રિય! મારે એક તારૂંજ શરણ હતુ, તો અકસ્માત્ મને કેમ મૂકી દીધી?" આવી રીતે માયાયુક્ત થઈને તે વખતે તે વિલાપ કરશે પછી પ્રીતિપાત્ર એવા એ મારા પ્રાણપ્રિય જ્યાંસુધી અતિ દૂર ચાલ્યા ન જાય, ત્યાંસુધીમાં તેની પછવાડે સમુદ્રમાં પડીને હું તેની સહચારિણી થાઉં" આ પ્રમાણે કહીને એ સમુદ્રમાં પડવાની તે ખોટી તૈયારી કરશે અને જેટલામાં તે પડવા જશે તેટલામાં નાવિક લોકો તેને કહેશે કે—"હે દેવી! અકસ્માત્ તમે અમને અનાથ શામાટે કરો છો? દૈવયોગે સાર્થવાહ કદી ગયા (મરણ પામ્યા) તો તમે હવે સાર્થેશા (સ્વામિની) થાઓ" આ પ્રમાણે સાર્થિક લોકોના કહેવાથી તે પણ આ ઈષ્ટ અને વૈદ્યોપદિષ્ટ[1] જેવું મનમાં માનતી હર્ષથી મૌનપૂર્વક તે કબૂલ કરશે પછી સાર્થિકોએ મળીને સ્વામિની બનાવેલી એવી તે વહાણોને આગળ ચલાવરાવતી જુદા જુદા દ્વીપોમાં ફરશે દાન અને માન વિગેરેથી સાર્થિક લોકોને તે પ્રસન્ન કરશે અને નિઃશંક થઈ સુકંઠની સાથે તે સ્વેચ્છાથી વિલાસ કરશે પછી ઇંગિતવેદીપણાથી સુકંઠ જાણી લેશે કે—"અવશ્ય આ પાપિણીએજ સાર્થેશને સમુદ્રમાં નાખી દીધો જણાય છે યુવાન, ધનિક, રૂપ, સૌભાગ્ય અને ઔદાર્ય ગુણથી શોભાયમાન અને અત્યંત અનુરક્ત મનવાળા એવા રાજા અને સાર્થનાયકે સારા અલંકારાદિ આપવાવડે બહુવાર સત્કાર કરતા પણ દુર્જન સ્વભાવવાળી અને કૃતઘ્ન એવી આ પાપિણીએ જ્યારે તેમને પણ તજી દીધા, તેની થઇ નહીં, તો એક સામાન્ય, રૂપ અને લાવણ્ય રહિત તથા નિર્ધન એવા મારી તો એ કદી થવાનીજ નથી. કાનમાં નાખેલ સળીની માફક એનો સ્વીકાર કરતા કે ત્યાગ કરતા બન્ને વખત એ પાપિની થોડા કાળમાજ

[1] ભાવતુ હતુ ને વૈદ્યે કહ્યુ

તે મહા અનર્થકારી થશે ” આ પ્રમાણે દોષ સમજવાથી સુકંઠ પણ હૃદયથી વિરક્ત થઇ મીઠું બોલવામા કુશળ વર્તતો સતો બાહ્યભાનથી તેની સાથે વિલાસ કરે

હવે સમુદ્રમા પડેલો સાર્થવાહ પુણ્યયોગે ફલક (પાટીયુ) પામીને તરતો તરતો કેટલેક દિવસે સિંહલદ્વીપે નીકળશે ત્યા મિષ્ટ જળથી અને અતિ પકવ ફળોથી સ્વસ્થ શરીરવાળો થઇને તે આ પ્રમાણે મનમા વિચાર કરશે કે –“અહો! હું એકાંત અનુરક્ત, ત્યાગી (દાતા), ભોગી અને લક્ષ્મીનો ભંડાર છતા એ દુષ્ટાએ મને કેવી દુરવસ્થાએ પહોચાડ્યો? તે પ્રીતિ, તે મીઠા વચનો, તે ઔચિત્યાદિ સત્કારો, અહા! આ પાપિનીએ તે બધુ એકી સાથે નષ્ટ કર્યું જેનો સ્વીકાર કરતા મે પોતાના કુળ અને શીળની મલિનતાની અને લોકનિંદાની પણ દરકાર ન કરી તેનું આવું ચરિત્ર! જે પુરૂષ અમાવાસ્યાની રાત્રે બધા તારાઓની સંખ્યા કરી શકે તે પુરૂષ પણ સ્ત્રીઓના દોષોનું પ્રમાણ સ્પષ્ટ (સમ્યક્) રીતે કરી શકતો નથી નાના પ્રકારના સ્થાનોમા રહેલા દોષોને પરસ્પર ન જોઈ શકનારા માણસોપર દયા લાવીને વિધાતાએ સ્ત્રીના મિષથી તેનેજ એક ગોષ્ઠીસ્થાન (વાર્તાસ્થાન) બનાવ્યુ લાગે છે તો મુક્તિમા પણ અતિ વક્ર એવી તે સ્ત્રીઓની હયાતી હોય તો ઠીક (મોક્ષમા પણ સ્ત્રીઓની હયાતી હોય તો ઠીક) એમ જેઓ ચાહના કરે છે, તે પુરૂષો આંખે જોતા છતા પણ જાત્યંધ છે, એમ મારૂ માનવુ છે. અથવા તો હે આત્મા! બીજાના દોષ જોવા કરતા તુ પોતેજ નિર્દોષ થઇ જા કારણકે ઉપાનહથી જેમના પગ સંયુક્ત છે, તેમને બધી પૃથ્વી ચામડાથી મઢેલીજ છે મિત્રદ્રોહ, કૃતઘ્નતા, ચોરી, વિશ્વાસઘાત અને પરસ્ત્રીગમન–આ પાચે મહાપાપ મે કર્યા છે, અને તેથીજ તેનુ આવા પ્રકારનુ દુઃખરૂપ ફળ મે તરતમાજ મેળવ્યુ છે કારણ કે અતિ ઉગ્ર પુણ્ય અને પાપનુ ફળ અહીજ પ્રાપ્ત થાય છે. અથવા રાજાનો દ્રોહ કરનાર જે હુ તેનો એણે દ્રોહ કર્યો તે તો યોગ્યજ થયુ છે કારણ કે જે જેવુ કર્મ કરે છે, તે તેવુ

છે ” આ પ્રમાણે વિચાર કરતો અને શુદ્ધ ધર્મબુદ્ધિવાળો તે શો ગોથી વિરક્ત થઇને ચારણમુનિની પાસે ત્યાજ દીક્ષા અંગીકાર કરશે પછી તીવ્ર તપ તપતા નાસિકાના અગ્રભાગપર દૃષ્ટિ રાખીને શુભ આશયથી તે ત્યાજ કાયોત્સર્ગમા સ્થિત થશે

હવે કેટલેક દિવસે પાતાલસુદરીના વહાણો દૈવયોગે તેજ કીનારાપર આવશે ત્યા વહાણમા બેસનારા લોકો ઇંધન પાણી લેવાને માટે નીચે ઉતરશે, તે વખતે સ્વેચ્છાથી વિલાસસુખ મેળવવાને ઇચ્છતી પાતાલસુદરી સુકઠની સાથે સ્નેહપૂર્વક રમતી રમતી વિવિધ વૃક્ષોની શ્રેષ્ઠ છાયાવાળા કુસુમાકર નામના ઉદ્યાનમા પ્રવેશ કરશે કોતુક સહિત તે બગીચાની શોભા જોતા કાયોત્સર્ગમા નિશ્ચળ રહેલા અનગદેવર્ષિ સુકઠના જોવામા આવશે તે વખતે પોતાના પૂર્વના સ્વામી અને મિત્રને જોવાથી સરલ આશયવાળો તે મનમા પ્રમોદ પામી તેમના ચરણમા મસ્તક રાખી તે મુનિને વદન કરશે મુનિ પણ પોતાના પૂર્વ મિત્રને જોઇ મનમા હર્ષ પામી તરત કાયોત્સર્ગ પારીને તેને બોલાવશે તે વખતે પાતાલસુદરી વૃક્ષની આડે રહીને તેને જોઇને વિચાર કરશે કે–“ અહો ! એને સમુદ્રમા નાખી દીધો હતો છતા પણ તે તો હજી જીવે છે તો હવે આ વેરી[1] સુકઠ અત્યારે એની પાસેથી મારૂ દુષ્કૃત જાણીને જેટલામા નાવિક લોકોની અદર મને ઉઘાડી ન પાડે, તેટલામા એ બન્ને અહીંજ મૂકીને ખરેખર હુ મારા સ્વાર્થ સાધી લઉ ! કારણ કે પાણી આવ્યા પૂર્વે કરેલો સેતુબધજ વખણાય છે ” પછી તે એકદમ દરીઆ કાઠે જઇને “ અરે ! લોકો ! વહાણમા બેસીને સત્વર ભાગો કેમકે યમ જેવો ભયકર રાક્ષસ મારી પુઠે આવે છે, તે પાપી સુકઠને તો એકકોળીયો કરીને ખાઇગયો, અનેહુ મહાકષ્ટે પુણ્યયોગે અહી જીવતી આવી છુ ” આ પ્રમાણે આકસ્મિક ભય ઉત્પન્ન કરીને અત્યત ઉત્સુક

---

૧ જુઓ ! ઘડીમા વહાલો હતો તે વૈરી થઇ ગયો

એવી તે લોકોની સાથે તરત નાવમા બેસીને વહાણને હંકરાવશે પછી બીજા દ્વીપમા જઈને કોઇ મોટા નગરમાં વહાણ વિગેરે બધી બાહ્ય વસ્તુઓને સવરી લેશે (વેચી નાખશે) અને ત્યા નટ વિટ લોકોની સાથે સ્વેચ્છાથી નાના પ્રકારના ભોગ ભોગવતી પાતાલસુદરી વેશ્યાપણાને પામશે પછી અભક્ષ્યના ભક્ષણથી અને અપેયના પાનથી પુષ્કળ પાપ ઉપાર્જન કરી મરણ પામીને તે નારકી થશે અને ત્યા મહા દુખો ભોગવશે

હવે અહી અનગદેવમુનિના મુખથી પાતાળસુદરીના તથા-પ્રકારના દોષો જાણીને સુમંડ ભોગોથી નિવૃત્ત થઈ ત્યાજ ચારિત્ર લેશે પછી તે બને મુનિ નિરતિચાર ચારિત્ર પાળીને સ્વર્ગે જશે અને ત્યાથી એક અવતાર (ભવ) કરી મોક્ષે જશે

હે રાજન્! દ્રોહ કરવાવાળી અને સ્વચ્છદચારિણી એવી તે પોતાની મેળે ચાલી ગઇ છતા હજી પણ તુ તેને પ્રાપ્ત કરવાને ઇચ્છે છે, તો તેવા પ્રકારની તારી મૂઢતાને ધિક્કાર છે! તે આનુ ચરિત્ર સાભળ્યુ, તો તે પ્રમાણે બધી સ્ત્રીઓનુ ચરિત્ર એવુ જ જાણી લે કારણ કે એક દાણો જોતા આખી હાડલીની પરીક્ષા થઇ જાય છે આ પ્રમાણે સર્વ લલનાઓ દોષના પ્રપોષરૂપ (ઉછેરનારરૂપ) છે, માટે હે રાજન્! સ્ત્રીયાદિક ઉપરના વ્યામોહને સર્વથા તજી દઈને શીઘ્ર આત્મહિત સાધવા તત્પર થા " આ પ્રમાણેના સર્વજ્ઞના વાક્યરૂપ સુધા-રસના સ્વાદથી રાજાનો સ્ત્રીવ્યામોહરૂપ વિષનો આવેગ તરતજ શાત થઈ ગયો તેથી એવા પ્રકારનુ સ્ત્રીચરિત્ર જાણીને વિષયોથી વિરક્ત થઇ રાજાએ તે કેવલી ભગવતની પાસે તરતજ દીક્ષા ગ્રહણ કરી પછી વધતા વૈરાગ્યના રગવાળા અને નિ સગ હૃદયવાળા તે મુનિ શુભધ્યાનથી સાતમે દિવસે કેવલજ્ઞાન પામ્યા. સર્વજ્ઞ થયેલા તે રાજર્ષિ ઘણા વર્ષોસુધી ભવ્યજીવોને પ્રતિબોધીને સર્વ કર્મનો ક્ષય થતા અનુક્રમે પરમ પદને પામ્યા

"હે વત્સો ! આ પ્રમાણેનુ સ્ત્રીઓનુ ચાપલ્ય સમજીને તેને આધીન એવા કામભોગોથી હવે વિરામ પામો. દેવ અને મનુષ્યના મનોવાછિત સુખો અનેકવાર ભોગવ્યા છતા આ જીવ જરા પણ સતુષ્ટ થતો નથી સ્વપ્નમા અનુભવેલા વિષયો જેમ અત્યારે સ્મૃતિ માત્ર છે, તેવીજ રીતે પૂર્વે ભોગવેલા વિષયો પણ આગળ ઉપર સ્મૃતિરોપજ રહે છે નરે અને અમરપણામા ઘણીવાર વિષયો ભોગવ્યા છતા પણ બહુ ખેદની વાત છે કે પ્રાણીઓ મોહના વશથી તે વિષયોને જ્યારે મળે છે ત્યારે અપૂર્વ (પૂર્વે નહિ પ્રાપ્ત થયેલા) જ માને છે કહ્યુ છે કે —

"पत्ता य कामभोगा, कालमणत इह सउत्तभोगा,
अपुव्वपिव मनइ, तहवि अ जीवो मणे सुक्‍ख "

"ઉપભોગ સહિત અનતકાળ સુધી કામભોગો પ્રાપ્ત થયા છતા પણ આ જીવ મનમા તે સુખને અપૂર્વજ માને છે" હે વત્સો ! પૂર્વે અગારદાહક[1] જેમ પાણીથી સતુષ્ટ (તૃપ્ત) ન થયો, તેમ જીવને અનતકાળથી કામભોગો મળ્યા છતા તે તેનાથી તૃપ્ત થતો નથી તે અગારદાહકનુ દૃષ્ટાત આ પ્રમાણે છે —

"કોઈક અગારદાહક ઉનાળામા પાણીનો ઘડો સાથે લઈને અગારા બનાવવાને માટે નિર્જળ અરણ્યમા ગયો ત્યા તે આમ તેમ ફરી ઘણા લાકડા છેદી બપોરે જુદા જુદા ઢગલા કરીને બાળવા લાગ્યો તે વખતે ભમવાથી, મહેનતથી, લૂ (ગરમ પવન) થી અગ્નિની પાસે રહેવાથી, ભયકર ગ્રીષ્મઋતુના અનુભાવથી અને દુસહ આતપ (તડકા) થી અત્યત તૃષાક્રાત થયેલો અને શરીરમા વ્યાકુળ થયેલો તે કુભમા લાવેલુ પાણી બધુ પી ગયો, છતા લેશ પણ તે સ્વસ્થતા (શાતિ) ન પામ્યો તેની તૃષા જરા પણ શાત ન થઈ પછી ભ્રમિત દૃષ્ટિથી તે ચારે બાજુએ પાણી જોતા સુઈગયો અને

[1] કોયલા બનાવનાર

આર્ત્તધ્યાનના વશથી સ્વપ્નમા પોતાને નગરે ગયો ત્યાં તૃષાર્ત્ત એવો તે પોતાના નગરના તમામ ઘરોમાનુ બધુ પાણી પી ગયો, છતા ને વોને તેવોજ તૃષિત રહેવાથી બધી વાવ, કૂવા અને સરોવરોનુ જળ પણ પી ગયો, છતા તેલથી જેમ અગ્નિ અતૃપ્ત રહે, તેમ તે જળધી પણ જ્યારે તેની પિપાસા શાત ન થઇ, ત્યારે તે બધી સરિતાઓ અને સમુદ્રો પણ પી ગયો, તથાપિ તૃષિત રહી પાણીની શોધમા ભમતા ભમતા તેણે મરુસ્થલ (મારવાડ) મા અતિ ઉંડા જળવાળો એક કુવો જોયો ત્યા લાબી લતાઓ વડે કુવામાથી ખેચી કહાડેલા દર્ભના પૂળામાથી ઝરતા જળના બિ દુઓને તે તૃષાની શાતિને માટે જીભથી ચાટવા લાગ્યો ” હે વત્સો ! હવે આ દૃષ્ટાતનો તત્ત્વાર્થ સાભળો -“ વાવ, કૂપ, સરોવર, નદી અને સમુદ્રોનુ તમામ પાણી પીતા પણ શાત ન થયેલી તેની તૃષા દર્ભના અગ્રભાગથી ટપકતા પાણીના ટીપા ચાટવાથી જેમ શાતિ ન પામે, તેમ સમુદ્ર સદૃશ સ્વર્ગના ભોગોથી જો અતૃપ્ત રહ્યા તો પછી કુશાગ્રના જળ સમાન મનુષ્યના ભોગોથી તમે કેમ તૃપ્તિ પામી શકશો ?” પુન પ્રભુએ કુમારોને સસારની અસારતાગર્ભિત સિદ્ધાતના સારરૂપ ઉપદેશ આપ્યો[૧] તે આ પ્રમાણે -“ હે ભવ્યો ! પ્રતિબોધ પામો ! શા માટે પ્રતિબોધ પામતા નથી ? કારણ કે વ્યતિક્રાત થયેલી રાત્રિઓની જેમ પુન મનુષ્યભવ પામવો સુલભ નથી. જુઓ-કેટલાક પ્રાણીઓ બાલ્યાવસ્થામાજ મરી જાય છે, કેટલાક વૃદ્ધ થઇને મરે છે અને કેટલાક ગર્ભમા રહ્યા રહ્યાજ ચવી જાય છે જેમ સીચાણો તીતરપક્ષીને છળીને તેના પ્રાણનુ હરણ કરે છે, તેમ કાળ મનુષ્યનુ જીવિત હરી લે છે જે મનુષ્ય માતપિતાદિકના મોહમા મુગ્ધ થાય છે, તેને પરભવમા સુગતિ સુલભ નથી તેથી દુર્ગતિગમનાદિકના ભયને જોઇને સદાચરણી એવા ભવ્યજીવોએ સર્વ આરભથી વિરમવુ જોઇએ જે પ્રા-

૧ આ ઉપદેશ શ્રીસૂત્રકૃતાગસૂત્રના વૈતાલિક અધ્યયનમાં છે

ણીઓ આરંભથી વિરમતા નથી, તેઓ સ્વકૃત કર્મોના ઉદયથી નરકાદિક દુર્ગતિમાં પરિભ્રમણ કરે છે કેમકે કરેલા કર્મો ભોગવ્યા વિના જીવ મુક્ત થઈ શકતો નથી દેવતાઓ, ગંધર્વો, રાક્ષસો, અસુરો, સ્થલચરો અને સર્પાદિક, તેમજ રાજાઓ, સામાન્ય માણસો, શ્રેષ્ઠીઓ અને બ્રાહ્મણો—એ બધાને દુખિત થઈને પોતપોતાના સ્થાનનો ત્યાગ કરવો પડે છે આયુષ્યનો ક્ષય થયે સતે પોતપોતાના કર્મસહિત પ્રાણી અકાળે તાડ વૃક્ષપરથી તુટેલા ફળની જેમ મરણ પામીને કામભોગથી અને સ્વજન પરિવારથી વિખુટો પડે છે દેવગતિમાં અનુત્તરવિમાન સુધીના સુખ ભોગવતા પણ જ્યારે તમને તૃપ્તિ ન થઈ, તો આ મનુષ્યના તુચ્છ સુખથી તમે શું તૃપ્ત થવાના હતા ? સર્પની જેમ સદા ભયકર, સમુદ્રના ચંચલ તરંગની માફક ક્ષણભંગુર અને પરિણામે દારૂણ એવા વિષયોને જાણીને તેમાં આસક્ત ન થાઓ વિષયરૂપ માંસમા લુબ્ધ મનવાળા પ્રાણીઓ શાધ, પરવશ, સ્થિતિ વિનાના, પોતાના હિતથી પરિચ્યુત (ભ્રષ્ટ) અને હતાશ થઈ બહુધા નાશ પામે છે શ્રેષ્ઠ વીણા અને વાસળી વિગેરે વાજીત્રના શ્રુતિ સુખદાયક શબ્દોમાં (સ્વરમાં) આસક્ત થઈ મૂઢ મનવાળા અનેક પ્રાણીઓ મૃગલાની જેમ નાશ (મરણ) પામે છે શૃંગારના વિચારથી મનોહર અને સુલલિત હાવભાવ તથા વિલાસથી પરિપૂર્ણ (પુષ્ટ) એવા રૂપમા દૃષ્ટિ સ્થાપીને પ્રાણીઓ પતંગની માફક વિનિપાત (મરણ) પામે છે સરસ આહારના અભિલાષી અને માખણ, મદિરા, મત્ર અને માંસનું ભક્ષણ કરનારા પ્રાણીઓ બિડિશના માંસમાં લુબ્ધ બુદ્ધિવાળા મીન (માછલી) ની માફક મૃત્યુ પામે છે શ્રેષ્ઠ કુસુમના આમોદ (સુગંધ) મા મોહિત થયેલા અને ગંધમાં અતિ લુબ્ધ થયેલા પ્રાણીઓ ભમરાઓની માફક વિનાશ પામે છે, છતાં મૂઢ મનવાળા જીવો સમજતા નથી મૃદુ અને મનહર સ્પર્શમાં આસક્ત, દોષ તથા ગુણને નહી જાણનારા, સદા આલસ્યવાળા તથા રમણી (સ્ત્રી)ના રાગથી વ્યામોહિત મન

વાળા—એવા અજ્ઞ પ્રાણીઓ ગજની જેમ (સંસારના) ભ વનમાં બ-ધાઇ જાય છે ઇત્યાદિ અઢાણુ કાવ્યોવડે અઢાણુ પુત્રોને પ્રતિબોધ આપીને પ્રભુએ તેમને વૈરાગ્યવાસિત કર્યા. પછી ભગવંતની વાણી-નો વિચાર કરતા તે બધા જાતિસ્મરણ જ્ઞાન પામ્યા તેથી જાણે ગઈ કાલેજ ભોગવેલ હોય, તેમ પૂર્વે ભોગવેલા દેવતાઓના સુખનુ તેમ-ને સ્મરણ થયુ એટલે તેઓ ચિંતવવા લાગ્યા કે —“સર્વાર્થસિદ્ધ વિ-માનમા જે અતુલ સુખસંપત્તિ છે, તે એકાંત અને અત્યંત એવા મો-ક્ષસુખની વાનકી જેવી છે તે ક્યાં, અને નવ પ્રવાહ (દ્વાર)થી વહેતી દુર્ગંધથી મિશ્રિત શરીરવાળા એવા મનુષ્યોનો આ તુચ્છતર (અત્યં-ત તુચ્છ) એવો સુખાભાસ ક્યાં!” આ પ્રમાણે જ્ઞાન થવાથી પૂર્વે ઘણા કાળસુધી અનુત્તર વિમાનનુ સુખ ભોગવેલુ હોવાથી આ ભવના તુચ્છ વિષયોમા તેમનુ મન લેશ પણ રક્ત ન રહ્યુ કહ્યુ છે કે —

“अविदितपरमानन्दो, विषयसुख मन्यते हि रमणीयम्,
तस्यैव तैलमिष्ट, येन न दृष्ट घृत क्वापि,”

“પરમાનંદની જેમને ખબર નથી, તેજ પ્રાણી વિષયસુખને રમ-ણીય માને છે જેણે ઘી (ઘૃત) ક્યાય પણ જોયુ કે અનુભવ્યુ નથી, તેનેજ તેલ પ્રિય લાગે છે” તેઓ સ્વર્ગમા અહમિંદ્રપણે નિત્ય સુખ ભોગવતા લાંબો વખત રહેલા હતા તેથી તેમના હૃદયમા ભરતની આજ્ઞાને આધીન એવુ રાજ્યસુખ કિંચિત્ પણ રુચ્યુ નહિ. કહ્યુ છે કે —

“क्रीडिता ये चिर हसा, निर्मलाम्भसि मानसे,
तेषा रुचिर्न सेवाल-जटिले खातिकाम्भसि.”

“જે હંસોએ નિર્મળ જળવાળા માનસરોવરમાં લાંબો વખત ક્રીડા કરી છે, તેમને સેવાલથી વ્યાપ્ત એવા ખાઈના પાણીમા કદી

પણ રૂચિ નજ થાય ' પછી પ્રવર્ધમાન છે શુદ્ધ ભાવ જેમનો એવા તે સ્વામિપુત્રો હાથ જોડી ભગવંતને નમસ્કાર કરીને આ પ્રમાણે વિજ્ઞપ્તિ કરવા લાગ્યા કે –"હે નાથ! આ સંસારમાં જન્મ, જરા, મરણ અને રોગથી પ્રાણી ત્યાંસુધીજ પીડાય છે, કે જ્યાંસુધી તમારી વાણીરૂપ શુદ્ધ રસાયનનું તે સેવન કરતો નથી હે તાત! ચાર ગતિના દુઃખરૂપ આતપ આત્માને ત્યાંસુધીજ તપાવી શકે છે કે, જ્યાંસુધી તમારા ચરણરૂપ વૃક્ષની શીતળ છાયાને તે મેળવતો નથી હે ભગવન! જ્યાંસુધી ભવ્ય જીવો જંગમ કલ્પવૃક્ષ એવા તમને પામતા નથી, ત્યાંસુધીજ તેઓ દુઃસ્થિત થઇને સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે હે સ્વામિન! તમે તારવાવાળા છતાં જે ભવ્ય જીવો સંસારસમુદ્ર તરી શકતા નથી, તેમાં મહામોહનું પ્રબળ માહાત્મ્યજ કારણભૂત છે ભરતક્ષેત્રનું અખિલ ઐશ્વર્ય ભલે ભરતેશ્વર ભોગવે, અમે તો હવે આત્મહિત કરનારી એવી દીક્ષાનેજ અંગીકાર કરશું " આ પ્રમાણે વિષયોથી ઉદ્વેગ પામી અત્યંત વૈરાગ્યયુક્ત થઇ, તૃણની માફક રાજ્યનો ત્યાગ કરીને તરતજ તેમણે પ્રભુ પાસે દીક્ષા અંગીકાર કરી અને વ્રત લીધા પછી થોડા વખતમાંજ ક્ષપકશ્રેણિપર આરૂઢ થઇને ઘાતિકર્મના ક્ષયથી તે સર્વે સર્વજ્ઞ થયા (કેવલજ્ઞાન પામ્યા)

॥ इति श्री तपागच्छाधिराजश्रीसोमसुन्दरसूरिपट्टप्रभाकर-
गच्छनायकश्रीमुनिसुन्दरसूरिविनेयवाचनाचार्य–
सोममण्डनगणिकृतायां श्रीयुगादिजिन
देशनायां चतुर्थ उल्लासः ॥

पञ्चम उल्लास.

અનંત સિદ્ધિવાળા, સમાન દૃષ્ટિવાળા, સુવર્ણ સમાન વર્ણવાળા જેમનો સર્વ તમ[1] અસ્ત થયેલ છે અને જે સર્વ પ્રકારના વિષાદથી રહિત છે એવા નવીન આદીશ (ઋષભદેવપ્રભુ) તમને સંપત્તિની પ્રાપ્તિ નિમિત્તે થાઓ.

હવે પોતાના ૯૮ બંધુઓ ભગવંત પાસે ગયા. એમ ચરપુરૂષોના મુખથી જાણીને ખેદ પામી ભરતેશ્વર આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યો —"ઐશ્વર્યથી ઉન્મત્ત થયેલા ચિત્તવાળા એવા મે સેવાને ઉદ્દેશીને સામાન્ય માણસોની જેમ આ ભાઇઓને પણ બોલાવ્યા, તેથી ખરેખર! દુભાઇને તેજસ્વિપણાથી તે બધા મારૂં અનૌચિત્ય કહેવાને પિતાની પાસે ગયા અહો! દેવ અને અસુરોની સભામાં બેઠેલા તાત પણ તેમના મુખથી આ મારૂં અનૌચિત્ય સાંભળીને મનમાં જરા ખેદ પામશે અને 'મોટા ભાઇએ રાજ્યના લોભથી કનિષ્ઠ બંધુઓને તેમના રાજ્યની બહાર ન્હાડી મૂક્યા' એ રીતે પિતાજી અને દેવતાઓ પણ મનમાં સમજી લેશે. આયુધશાળામાં ચક્રના અપ્રવેશરૂપ હેતુથી મંત્રી-સામંતોએ પ્રેરણા કરાયેલા મેં ખરેખર! તે ખોટું કર્યું. નીતિશાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે —

"बालभावाल्लघिष्ठाश्चेन्न चलन्त्यग्रजाज्ञया,
तथापि स शुभान्वेषी, परूषं तर्जयेन्न तान्."

"નાના ભાઇઓ બાલભાવથી કદાચ મોટાભાઇની આજ્ઞા પ્રમાણે ન ચાલે, તથાપિ શુભાન્વેષી એવા તેણે કઠોર રીતે તેમની તર્જના ન કરવી."

---

૧ અજ્ઞાનાધકાર

મારા કરતા તો જેમનુ આપેલુ ભોજ્ય વસ્ત્રાદિ શ્રમણો (સાધુઓ)ના ઉપયોગમા આવે છે, તેવા સામાન્ય પુરૂષોને પણ ધન્ય છે ”

આવી રીતે અત્યંત ખેદ થવાથી જેનુ મુખ નિસ્તેજ થયેલુ છે એવા ભરત ભૂપતિને જોઇને તેનો ખેદ દૂર કરવા માટે સુરે દ્રે પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછયુ કે –“હે સ્વામિન્! અવગ્રહ કેટલા છે? અને તેના દાનથી ફળ શુ?” આવો પ્રશ્ન સાભળી પ્રભુ બોલ્યા કે –“હે સૌમ્ય! અવગ્રહ પાચ કહેલા છે તે આ પ્રમાણે –મેરૂ પર્વતની દક્ષિણ દિશામા સૌધર્મેદ્રનો અવગ્રહ અને ઉત્તર દિશામા ઈશાનેદ્રનો અવગ્રહ–એ પ્રથમ દેવેદ્રાવગ્રહ કહેવાય છે ચક્રવર્તીનુ છ ખડ પૃથ્વીનુ સ્વામીપણુ છે તેનો બીજો અવગ્રહ, સ્વદેશના રાજાનો ત્રીજો અવગ્રહ, શય્યાતર (મકાનના સ્વામી) નો ચોથો અવગ્રહ અને આ ધર્મિક સાધુ કે જે પહેલા આવીને રહેલા હોય તેમનો પાચમો અવગ્રહ સમજવો તે પાચે પોતપોતાના અવગ્રહનુ દાન આપતા ઇષ્ટાર્થસિદ્ધિને પામે છે ” તે વખતે સૌધર્માધિપતિએ પ્રમુદિત થઇને ભગવતને આ પ્રમાણે કહ્યુ કે —“હે નાથ! સર્વ શ્રમણ મહાત્માઓને મારા સર્વ અવગ્રહની હુ અનુજ્ઞા આપુ છુ ” આ પ્રમાણે સાભળતા ભરતેશ્વરને વિચાર થયો કે –“હુ પણ સાધુઓને મારા અવગ્રહની અનુજ્ઞા આપુ, કારણકે એટલુ કરતા પણ હુ ધન્ય તો થાઉં!” પછી પોતાના અવગ્રહની અનુજ્ઞાથી થનાર પુન્યના ફળની આશાથી ભરતે કાઇક અત કરણમા પ્રમુદિત થઇ ભગવતને કહ્યુ કે –“હે તાત! છ ખડ ભરતભૂમિમા સર્વત્ર નિ શક થઇને સાધુ મહાત્માઓ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે વિચરે એવી રીતે હુ મારા અવગ્રહની તેમને અનુજ્ઞા આપુ છુ પરતુ હે તાત! આ ભોજનનુ હવે મારે શુ કરવુ?” ભગવત બોલ્યા –“હે રાજન્! શુદ્ધ ધર્મ અને ક્રિયામા ઉદ્યુક્ત હોય, સ્વલ્પ આરભ અને પરિગ્રહવાળા હોય, પાચ અણુવ્રતને ધારણ કરનારા હોય અને જેઓ સર્વચારિત્રને ઇચ્છતા હોય એવા

શ્રમણોપમકો (શ્રાવકો) પણ સત્પાત્ર કહેવાય છે " (અહી ભગવતે તે અન્ન શ્રાવકોને આપવાનુ સૂચવ્યુ છે.)

પછી પ્રભુની વાણીથી શ્રદ્ધાયુક્ત થઇને નરાધિપ ભરત કોઈનુ પણ નિવારણ કર્યા શિવાય સર્વ શ્રાવકોને દરરોજ ઉત્તમ ઉત્તમ ભોજન જમાડવા લાગ્યા પછી રસસહિત આહારની લાલચ (આસક્તિ) થી આસ્તે આસ્તે ઘણા લોકો દભ (કપટ) થી શ્રાવક બનીને પૂર્વના શ્રાવકોમા ભળતા ગયા એટલે તેની સખ્યા વધી પડી. એક વખતે મનમા કટાળો લાવીને રસોઇઆઓએ ભરત મહારાજાને વિનતિ કરી કે –" હે દેવ ! સખ્યામા ઘણા વધી જવાથી આ શ્રાવકો હવે જમાડી શકાતા નથી " તે સાભળી તાત્કાલિક બુદ્ધિશાળી એવા રાજાએ દાનશાળાના રસ્તા ઉપર સૂક્ષ્મ બીજ વિખેરીને શ્રાવકોની પરીક્ષા કરી[૧] પછી જેઓ પરીક્ષામા પાસ ન થયા, તેમને રાજાએ શ્રાવકોથી પૃથક્ (અલગ) કર્યા અને જેઓ પાસ થયા તેમના હૃદય ઉપર કાકિણી રત્નથી ત્રણ ત્રણ રેખાનુ ચિન્હ કર્યુ પછી દર છ છ મહિને રાજા નવા શ્રાવકોની પરીક્ષા કરતા અને તેમા જે પાસ થતા તેમને પુન નિશાની કરતા હતા આ પ્રમાણે ખરા શ્રાવકો દરરોજ ભરતચક્રીને ત્યા ભોજન કરતા હતા

ચક્રીની પ્રેરણાથી जितो भवान् वर्द्धते भीस्तस्मान्माहनमाहन- " તમે જીતાયા છો, ભય વધ્યા કરે છે, માટે આત્મગુણને તમે મા હણો મા હણો" આ પ્રમાણે રાજાને સાવધાન કરવા માટે તેઓ પ્રતિદિન બોલતા હતા સર્વદા એ પ્રમાણે બોલવાથી શુદ્ધ શ્રાવકધર્મમા સ્થિત એવા તેઓનુ અનુક્રમે માહનારે એવુ નામ પ્રસિદ્ધ થયુ શ્રાવકના અનુષ્ઠાનગર્ભિત ભરતેશના બનાવેલા વેદોને ભણતા અને ભણાવતા તેઓ શ્રાવકધર્મના વિસ્તાર કરવા લાગ્યા આ પ્રમાણે તેમના વશમા ઉત્પન્ન થયેલા (બ્રાહ્મણો) અનુક્રમે સૂત્ર (સૂતર) ની

૧ જે ખરા શ્રાવકો હતા તે તેના પર ન ચાલ્યા બીજા ચાલ્યા ૨ બ્રાહ્મણ

જનોઈનિ[1] ધારણ કરનારા થયા, સુવિધિનાથ ભગવતના તીર્થ સુધી તો તેઓ મહા આસ્તિક હતા, પરતુ સુવિધિનાથ અને શીતલનાથ ભગવતના આતરામા કાળના પ્રભાવથી પલ્યોપમના ચોથા ભાગ જેટલો કાળ સાધુધર્મનો વિચ્છેદ થયો, તે વખતે સાધુઓના અભાવથી લોકો આ માહનોને ધર્મમાર્ગ પૂછવા લાગ્યા. કેટલાક વખત સુધી તો તેઓએ યથાર્થ માર્ગ કહ્યો, પણ પછીથી આસ્તે આસ્તે સાધુઓના અભાવથી નિરકુશ બની ગયેલા તેઓ સર્વદા પોતાના સતાનના સુખનિર્વાહની કામનાથી ' સુવર્ણ, ગાય, ભૂમિ અને બીજી પણ પ્રિય વસ્તુ માહનોને દાનમા આપવાથી મહાધર્મ થાય છે ' એ રીતે ભદ્રક લોકોને સ્વેચ્છાથી કહેવા લાગ્યા, અને પોતે પરિગ્રહ અને આરભમા મગ્ન તથા અબ્રહ્મ (મૈથુન) મા આસક્ત હોવા છતા પોતામા બ્રહ્મચારીપણુ હોવાથી તેઓ પોતામા પાત્રપણુ સ્થાપન કરવા લાગ્યા મુગ્ધ લોકોને ઠગવાને માટે પોતાને ઇષ્ટ એવા દાન, ક્રિયા અને આચાર ગર્ભિત નવા શાસ્ત્રો તેઓ પોતાની ઇચ્છા મુજબ રચવા લાગ્યા સાધુઓનો અભાવ હોવાથી અજ્ઞ લોકો તેમને સદ્ગુરુ તરીકે માનવા લાગ્યા, કારણ કે વૃક્ષ વિનાના દેશમા એરડો પણ મોટા વૃક્ષસમાન માન પામે છે (મનાય છે) મુગ્ધ લોકો તેમના વચનને વેદપદની માફક સત્ય માનવા લાગ્યા ' જન્માધ માણસને ખેડુતે બતાવેલા માર્ગમાં પણ શુ સદેહ હોય અર્થાત નજ હોય ' આ પ્રમાણે રફતે રફતે તે માહણો જિનમતનો દ્રોહ કરનારા થઈ પડ્યા. ' સ્વામી વિનાના રાજ્યમા શુ કોટવાળ ચોર નથી થતા (ચોરી નથી કરતા) ''

આ રીતે પ્રથમ પ્રભુના અઠ્ઠાણુ પુત્રોનો ભરતે પ્રતિબોધ કર્યો તેનુ વર્ણન કર્યુ, હવે બાહુબલિનો પણ તેણે કેવી રીતે પ્રતિબોધ કર્યો તે સબધી વૃત્તાત કહેવામા આવે છે

---

૧ પ્રથમ સુવર્ણની, પછી રૂપાની અને પછી સૂતની થઇ

એક દિવસે રાજાઓ, અમાત્યો, માર્થરો, શ્રેષ્ઠીઓ, નટલોક અને ભાટલોકોથી સેવાતા અને રાજસભામાં બેઠેલા શ્રી ભરતેશ્વરને નમસ્કાર કરીને સેનાપતિએ આ પ્રમાણે વિજ્ઞપ્તિ કરી કે-" હે સ્વામિન્! ચક્ર હજી પણ આયુધશાળામા પ્રવેશ કરતુ નથી" તે વખતે ભરત આ પ્રમાણે બોલ્યો —" ભરતક્ષેત્રમાં મારી આજ્ઞા ન માનતો હોય એવો હજી પણ કયો વિરોધી વીર (મોટો શત્રુ) જીતવો બાકી રહી ગયો છે ?" તે સાભળી વૃદ્ધ અમાત્ય બોલ્યો " હે દેવ! પ્રતાપમા સૂર્ય સમાન એવા તમારે ભરતક્ષેત્રમાં મનુષ્ય દેવ કોઇ પણ જીતવા લાયક જોવામાં આવતો નથી છતા દેવતાઓથી અધિષ્ઠિત એવુ ચક્ર આયુધશાળામા પ્રવેશ કરતું નથી તો કઇક વિચારવા જેવી બાબત છે અથવા તો ઠીક અત્યારે સાભર્યું બલિષ્ઠ બળને દમાવનાર અને બહલીદેશના સ્વામી એવા તમારા નાના ભાઇ બળવાન્ બાહુબળિ હજી પણ તમારી આજ્ઞા માનતા નથી એક બાજુ આપની સર્વ સેના હોય અને એક બાજુ એક બાહુબલિ હોય, તો પણ આખા જ્યોતિશ્ચક્ર સાથે સૂર્યની સમાનતા ન થાય તેમ સમાનતા થઇ શકે એવું નથી

પૃથ્વીપર આપ મહાબલવાન્ સ્વામી છો, અને સ્વર્ગે ઇંદ્ર સ્વામી છે; પરંતુ હે દેવ! અત્યાર તો તે તમો બને કરતા મહાબાહુ (જબરજસ્ત) છે, ' ખરેખર આ એક ન જીતાયે ભરતભૂમિમા મે શુ જીત્યુ ? ' એમ માનીને આ ચક્ર લજ્જિત થઇ આયુધશાળામા પેસતુ નથી, એમ હુ ધારૂ છુ સાઠ હજાર વર્ષ સુધી સગ્રામ કરી સમગ્ર રાજાઓને સાધનારા (વશ કરનાર) એવા તમારી જો નાનો ભાઇ આવી રીતે અવહીલના કરે તો લોકો તમારી હાસી થાય એ ઉઘાડી વાત છે " કહ્યુ છે કે —

" स्वेष्ववज्ञास्पद तन्व—न्नाज्ञैश्वर्यं परेषु यत्;
नरोऽनास्तृतखट्वोर्ध्वो—ल्लोचवद्धस्यते जनैः, "

"પલંગ ઉપર કદી પણ પાથર્યા વિના તેના માથા ઉપર ચઢવો આધનાર માણસની જેમ, પોતાના રાજધીઓમાં અવજ્ઞા (અપમાન) પામતા છતાં પર (શત્રુ) ઉપર આજ્ઞાનું એશ્વર્ય ચલાવનાર માણસ લોકોમાં હાસ્યાસ્પદ થાય છે"

આ પ્રમાણેની અમાત્યની ગિરા (વાણી) થી પ્રેરાયેલા અને નાના ભાઇના દુર્વિનયથી દુભાયેલા તથા વેરભીરૂ હોવાથી સામભેદ થીજ નાના ભાઇને વશ કરવાને ઇચ્છનારા ભરતે દૂતકાર્યને સારી રીતે જાણનાર એવા સુવેગ નામના દૂતને શિખામણ આપી સારા પરિવાર સહિત બાહુબળિ પાસે મોકલ્યો તે વખતે ઉઠતાં પહેલાજ એને જમણી છીંક થઇ, રથપર ચઢતા વસ્ત્રનો છેડો ખીલામાં ભરાયો, 'આ કાર્ય કરવામાં દૈવ અવળું છે' એમ જાણે કહેતું હોય તેમ રસ્તે જતાં તેનું વામ (ડાબું) નેત્ર વારંવાર ફરકવા લાગ્યું, અશુભસૂચક હરિણો જમણી બાજુએથી ડાબી બાજુએ ઉતાવળથી ઉતર્યા, કષ્ટને સૂચવનારી દુર્ગા તેની ડાબી બાજુએ ઉતરી, તેના ગમનને રોકવા માટે જાણે દૈવે આજ્ઞાજ આપી દીધી હોય, તેમ લાંબો કાળો સર્પ તેની આગળ થઇને આડો ઉતર્યો. આવા પ્રકારના વિઘ્નોને સૂચવનારા અપશુકનોથી સ્ખલના પામ્યા છતાં સ્વામીના આદેશમાં અત્યંત કાળજી રાખનાર સુવેગ જરાપણ અટક્યા વિના ચાલતો થયો

રસ્તામાં યમરાજની રાજધાની સમાન ભયંકર અને વાઘ તથા સિંહાદિકથી ત્રાસ એવી નિશાચ અટવીઓનું ઉલ્લંઘન કરીને પછી સર્વત્ર અતિશય બળવાન્ એવા બાહુબલિ રાજાની અન્યાયની અર્ગલા તુલ્ય આજ્ઞાથી મૃગલાઓ પણ જ્યાં એક પગે ઉભા થઇ રહ્યા છે, સર્વ ગામ, પુર, પત્તન અને કર્બટ જ્યાં સમૃદ્ધ (સમૃદ્ધિમાન્) છે અને સુખ (શાંતિ) તથા સ્વ (સ્વસ્થ) રાજાથી જે વિકસિત (હર્ષિત) છે એવા બહલી દેશમાં તે આવ્યો ત્યાં દરેક ઠેકાણે તે આદિનાથ

ભગવતની તથા બાહુબળિ રાજાની, હર્ષપૂર્વક ગોવાળીયાઓથી ગવાતી ગુણાવળીને સાભળતો, ભરતરાજાના ભયને લીધે અનાર્ય દેશોમાથી નાશીને જાણે તે દેશનો આશ્રય કર્યો હોય એવા કોડા મ્લેચ્છોને જોતો, જેમનુ દાનજ એક વ્રત છે એના એવી લોકોથી મીઠા વચનોપૂર્વક દાન લેવા માટે વીનવાતા એવા યાચકોને દરેક ગામ અને શહેરમા અવલોકતો, ભરતક્ષેત્રના સ્વામી એવા ભરતને પણ ન જાણતા એવા, સુનદાસુત બાહુબલિ નેજ સર્વ જગતના સ્વામી તરીકે માનતા અને પોતાના પ્રાણો આપીને પણ સ્વસ્વામીનુ પ્રિય (હિત) કરવાને ઇચ્છતા તથા સદા પ્રસન્ન રહેતા એવા બહુલીદેશના લોકોને રસ્તામા વારવાર બોલાવતો એવો તે સમૃદ્ધિથી સ્વર્ગપુરી સમાન તથા ખાઇ અને સુવર્ણના ઉચા કિલ્લાથી પરિવેષ્ટિત (ઘેરાયેલી) એવી તક્ષશિલા નગરીએ પહોચ્યો

ત્યા વિસ્તીર્ણ છતા આવતા જતા માણસોથી નાના લાગતા રાજ માર્ગનુ અવલોકન કરતો, પરદેશી લોકોએ નાના પ્રકારની વસ્તુઓથી ભરેલા અને તે તે વસ્તુઓની રાશિઓ રાજાના ભાગ્યોદયથીજ જાણે અહી આવી હોય એમ દુકાનોને જોઇને કલ્પના કરતો, સારા અલકારવાળા, રૂપ અને સૌભાગ્યથી શોભાયમાન અને હાટપર આવીને બેઠેલા જાણે દેવતાઓ હોય એવા મહેભ્યો (મોટા શ્રેષ્ઠીઓ) ને વિસ્મયસહિત જોતો, રસ્તામા વ્યાક્ષેપ થવાથી ભૂલી ગયેલ પોતાના સ્વામીની શિખામણને સભારતો એવો સુવેગ દૂત આસ્તે આસ્તે રાજના સિહદ્વાર (મુખ્યદ્વાર) આગળ આવ્યો પછી જગતમા અદ્વિતીય બાહુબળવાળા, વિશાલ ઐશ્વર્ય અને સપત્તિવાળા, અકૃત્રિમ (સ્વાભાવિક) તેજની શોભાથી સૂર્યની જેવા દુષ્પ્રેક્ષ્ય (દુખે જોઈ શકાય એવા), કુમાર, અમાત્ય, સામત અને સાર્થેશો જેના ચરણ સેવી રહ્યા છે એવા, ચારે બાજુ પોતાના સેવકોને માયાળુ નજરથી જોતા એવા તથા શત્રુરૂપ કદનુ નિકદન કરનારા એવા નદા

ની આજ્ઞાથી સભામા દાખલ થયેલા સુવેગે પૂર્વે વણુ વેલા એવા બા હુબલિ રાજાને પ્રણામ કર્યા

'આ મારા ભાઈનો માણસ છે' એમ જાણી સ્નેહાર્દ્ર દષ્ટિથી જોતા બાહુબળિએ ઉતાવળથી તેને આ પ્રમાણે પૂછ્યુ —“ હે ભદ્ર ! ચતુરંગિણી સેના અને ચક્રથી જેણે સર્વ રાજાઓને તાબે કર્યા છે અને લાબો વખત દિગ્વિજય કરીને અયોધ્યામા આવેલા છે તથા સ્રી પુત્ર અને પૌત્રાદીથી જે પરવરેલા છે એવા વિજયવત મારા મોટા ભાઈ ભરતેશને કુશળ છે ?” આ પ્રમાણેના પ્રશ્ન સાભળી પોતાના સ્વામીનો ઉત્કર્ષ અને શત્રુઓનો અપકર્ષ કરવાની ઇચ્છાવાળો, જેનો ક્ષોભ માન ગળી ગયો છે એવો અને બોલવામા ચાલાક એવો સુવેગ કહેવા લાગ્યો કે —“ હે રાજન્ ! જેની આજ્ઞારૂપ વજ્રપજરનો આશ્રય લેનારા એવા માણસોનુ યમરાજ પણ કોઈ વખતે અનિષ્ટ કરવાને સમર્થ નથી, તો સમુદ્રાત વસુધાના સ્વામી એવા તમારા મોટા ભાઈના અભદ્ર (અશુભ) ની તો શકા પણ કયાથી સભવે ? દિગ્યાત્રા કરીને લાબે વખતે ઘેર આવેલા તેમણે મળવાની ઉત્કઠાથી નાના ભાઈઓને સ્નેહપૂર્વક બોલવ્યા હતા પણ તેઓ મોટા ભાઈનુ કંઈક અનુચિતપણુ મનમા કલ્પીને રાજ્યનો ત્યાગ કરી પિતાજીની પાસે ગયા અને તેમણે તરતજ દિક્ષા અગીકાર કરી લીધી તેમના વિયોગાગ્નિથી તે અત્યારે મનમા બહુજ સતાપ પામે છે, તો તમે ત્યા આવીને સ્વસમાગમરૂપ જળથી તેને શીતલ (શાત) કરો તમે તેના સગા ભાઇજ છો અને અત્યારે તેના સાપત્ન્ય (શત્રુ) પણ છો. હે રાજન્ ! વડીલના આખા રાજ્યની અદર ભાઈ તરીકે આધળાની લાકડી સમાન તમે એકજ છો બધુઓના વિયોગથી વ્યથિત થતા મોટા ભાઇને મળવાને માટે તમારી ત્યા આવવાની અત્યત રાહ જોવાય છે કહ્યુ છે કે —

“ स नि स्वोऽपि प्रतिष्ठावान्, सेव्यते य. स्ववन्धुभि',
तै समृद्धोऽप्यवज्ञात', प्रतिष्ठां तु न विन्दति. ”

' જે પોતાના બ ધુઓથી સેવાય છે, તે નિર્ધન છતા પ્રતિષ્ઠા-વાળો છે, અને જે સમૃદ્ધ (શ્રીમાન્) છતા બ ધુઓથી અવજ્ઞા પામે છે તે પ્રતિષ્ઠાને પામી શકતો નથી " વળી ઇંદ્રની જેવા તેજસ્વી અને અખ ડ શાસન (હુ-મ) વાળા એવા ભરતેશનો તેની સેવા કરનારા સર્વ રાજાઓએ બાર વરસ સુધી નિર તર અસાધારણ ઉત્સવ-પૂર્વક છ ખ ડ ભરતના ઐશ્વર્યનો અભિષેક કર્યો, તેને શુભ પ્રસ ગે પણ સર્વ ઔચિત્યમા કુશળ છતા તમે લઘુ બ ધુ ત્યા ન આવ્યા તેથી કેટલાક લોકો ' તમારા બ ને વચ્ચે પરસ્પર કલહ છે ' એવી શ કા કરે છે અને તે હકીકત હે રાજન્ ! મિત્રોના હૃદયમા અત્ય ત શલ્યતુલ્ય છે અને પરસ્પર વિઘ્ન જોઇને સ તુષ્ટ થનારા શત્રુઓના મનને સતોષકારક થયેલ છે માટે હે ભૂપતે ! સાર્વભૌમ એવા તે વડિલ બ ધુની પાસે તરત આવીને તેની સેવા કરો, કે જેથી શત્રુઓના મનો-રથો મનમાજ વિલય પામે વિજ્ઞ, શાના, તેજસ્વી, ન્યાયનિષ્ઠ, લક્ષ્મીના ભડાર એવા મોટા ભાઇને જો તમે સ્વામી તરીકે સ્થાપો, તો તે ખરેખર ! સુવર્ણ અને સુગ ધ જેવુ થાય વળી સાર્વભૌમ-પણાથી પણ જો એની સેવા કરશો તો તે સેવા મોટાભાઇ ઉપરના વિનય અને સ્નેહને લોકોમા પ્રકાશિત કરશે. વળી એનુ અપમાન કરતા તેમની સાથે ભ્રાતૃભાવ હોવાથી એ સારૂ અપ્રિય નહિ કરે, એમ પણ મનમા સમજશો નહિ કારણ કે સ ગ્રામના પ્રસ ગમા સ્વજનસબ ધ ગણાતો નથી જે સ્વામીના રોષ અને તોષનુ ફળ સાક્ષાત્ જોવામા આવે, તેવા સ્વામીની આત્મહિતૈષીએ (પોતાનુ ભલુ ચાહનારાએ) તો સદા આરાધના (સેવા) જ કરવી, વિરાધના કદી પ ણ ન કરવી એ વામમા સમગ્ર રાજાઓને લીલામાત્રથી જીતીને ક્ષુદ્ર હિમવતપર્વતસુધી એણે ભારતભૂમિ સાધી લીધી છે, અને અયસ્કાંત મણિ જેમ લોખ ડને ખેચે તેમ પ્રકૃષ્ટ પુણ્યથી ખેચાયેલા મનુષ્યો, સુરો અને અસુરો સેવા કરવાને

ભરતેશ્વરની પાસે આવે છે મનુષ્યો અને દેવો તો દૂર રહ્યા પણ પોતાનું અર્ધું આસન આપવાથી સાધર્મેન્દ્ર પણ પ્રમોદથી તેનું બહુમાન કરે છે ગર્વથી તેની અવજ્ઞા કરનાર સૈન્યસહિત રણસંગ્રામમાં તેના સૈન્યરૂપ સમુદ્રની ભરતી આવતાં સાથવાના ચૂર્ણની મુઠીની જેમ ઉડી જાય છે આખી પૃથ્વીને પ્લાવયમાન કરતા એના જેના હાથીઓ, અશ્વો, રથો અને સુભટો સમુદ્રના કલ્લોલની માફક કોનાથી અટકાવી શકાય તેમ છે? એક મ આવતી મ ખ્યા બ વ શત્રુસેનાને અટકાવનારો તેનો એક સુષેણ સેનાપતિ પણ સમર્થ છે. જેણે લીલામાત્રમાં સર્વ શત્રુઓને પરાજિત કર્યા છે એવું જેણે મૂક્યું ચક્રાયુધ કાળચક્રની માફક આવતું કોનાથી રોકી શકાય તેમ છે? વાંછિત સર્વ વસ્તુઓના ભંડારરૂપ અને ભાગ્યથી આકર્ષિત એવા નવે નિધાન મહાકાળ તેમના પગની નીચે સંચરે છે તેથી હે રાજન્! કષ્ટકારક છતાં પણ પરિણામે હિતકારી એવું માનવું જો તમે માનતા હો, તો એકાગ્રમનથી ત્યાં આવીને તે સમ્રાટની સેવા કરો. તમે મારા સ્વામીના લઘુબંધુ છો માટે સ્નેહથી આ પ્રમાણે કહેવું પડે છે હવે તમને ભાસે (ઉચિત લાગે) તેમ કરો કારણ કે બુદ્ધિ કર્માનુસારિણી છે"

આ પ્રમાણેના સુવેગદૂતના કોમળ અને કર્કશ વચનો સાંભળીને ઋષભસ્વામીના પુત્ર બાહુબલિ રાજા આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા કે—

"હે સુવેગ! મર્યાદાથી સંપૂર્ણ છતાં બહુ દૂર રહેનારા પોતાના સંબંધીઓના કુશળ સમાચાર તેમની પાસેથી આવેલ માણસને પૂછવા એ દૂષણરૂપ નથી બીજું લોભાર્ત ચિત્તવાળા એ ભરતનો નાના ભાઈઓ પ્રતિનો સ્નેહ તો તેમના રાજ્ય ગ્રહણ કરવાનોજ જણાઇ આવ્યો છે, તો આ તારા મૃષાવચનોથી શું વિશેષ છે? અન્ય રાજ્ય ગ્રહણ કરવામાં વ્યગ્ર હોવાથીજ તે મોટાભાઇએ આપેલો

વખત સુધી નાના બંધુઓના રાજ્યો ન લીધા, એમ મારૂં માનવું છે કારણ કે અન્ય રાજ્ય ગ્રહણ કરવારૂપ વ્યાપારનો અભાવ થતા બીજા આહારના અભાવમા જઠરાગ્નિ જેમ આતર ધાતુઓને પણ ગ્રહણ કરે છે, તેમ તેણે અત્યારે તે ભાઈઓના રાજ્યો લઈ લીધાં છે 'મોટાભાઈએ તુચ્છતા કર્યા છતા મોટાભાઈની સાથે યુદ્ધ કેમ થાય?' આ પ્રકારના વિચારથીજ નિર્લોભી થઈને તે નાનાભાઈઓએ દીક્ષા અંગીકાર કરી લીધી છે હું તેવો લોભરહિત કૃતિનાગો અને દાક્ષિણ્યવાળો નથી અને એવો તારો સ્વામી અત્યંત લોભાભિભૂત થયેલ જણાય છે, કે જેથી પિતાએ આપેલ આ મારા રાજ્યને પણ તે છીનવી લેવાને તૈયાર થયો છે પણ હે ભદ્ર! તેમ કરવાથી તે પોતાના ઘરના ધણીથી પણ અવશ્ય ભ્રષ્ટ થશે નાનાભાઈઓના રાજ્યોને લઈ લેવાથીજ એણે હૃદયમા સ્નેહ રોપ્યો છે, તો હવે હું તેની સાથે કલહ કરૂં તો તેમા મારો શો દોષ છે? તે તુંજ કહે નાનાઓ જો પોતાનાપર મોટાનો અકૃત્રિમ સ્નેહ જુએ, તો ગાયોની પછાડે વાછડાની જેમ તેઓ તેમની પાછળ પાછળ ફર્યા કરે, પણ ભરતનો તેવો સ્નેહ નથી વળી પ્રથમ તીર્થંકર, પરમ બ્રહ્મસ્વરૂપ અને સ્વર્ગ મોક્ષના સાક્ષીરૂપ એવા એક પિતાજીજ અમારા સ્વામી છે કિંતુ 'મિથ્યાભિમાની અને વાયના કીટ સમાન ભરત અમારો સ્વામી' એવી કિંવદંતી પણ અમારા હૃદયમા વ્રીડા (લજ્જા) નો વ્યામોહ ઉત્પન્ન કરે છે હવે તો કદાચ ભ્રાતૃસ્નેહથી પણ હું એની સેવા કરૂં તો પણ ખરેખર લોકના મુખે ઢાંકણું ન હોવાથી 'આ ચક્રીપણાથી એને સેવે છે' એમ બોલતા તેઓ શી રીતે અટકી શકે? સંગ્રામના પ્રસંગમા સ્વજનસબંધના અભાવથી તે કદાચ મારા રાજ્યને સહન નહિ કરશે, તો તેનું આખું છ ખંડનું રાજ્ય હું પણ સહન કરીશ નહિ. હું માનું છું કે-સેનાપતિ જેમ સર્વ રાજાઓને લડાઈ વખતે જીતીને તે ઐશ્વર્ય પોતાના સ્વામીને આપે, તેમ મારા માટેજ એણે આટલું ઐશ્વર્ય ઉપાર્જન કર્યું છે કહ્યું છે કે—

" कष्टर्गितायाः निर्भाग्यैः, ...यो भोक्ता भवेत्परः,
दलितेक्षो रसं दंतैः स्वादं जिह्वैवाप्नोति तद्रसम् "

" ભાગ્યરહિત પુરૂષોએ કષ્ટથી ઉપાર્જન કરેલ લક્ષ્મીનો ભોગવનાર બીજોજ થાય છે દાંત કષ્ટથી ગેનડીને ચાવે છે, પણ તેનો રસ (સ્વાદ) તો જીભનેજ મળે છે " તારા રાજાની જેમ જો હુ તૃષ્ણાર્ત્ત થઈને ભ્રમણ કરૂં, તો મહાહિમવંત પર્વત સુધી ભૂમિને સાધી શકું[1], પરંતુ નિર્બળ પુરૂષોપર ...મા દયા હોવાથી તથા સ્વરાજ્યના સુખમા સંતુષ્ટ હોવાથી બીજા રાજ્યોને ગ્રહણ કરવામા હુ ઉદાસીનતાજ ધારી બેઠો છુ લોભથી પરાભવ પામેલા એવા હજારો રાજાઓ ભલે તેની સેવા કરો, પરંતુ સંતુષ્ટ મનવાળા એવા અમે તેની શા માટે સેવા કરીએ ? જો કે દીન વચન બોલીને, નમીને અથવા વારંવાર બીજાની ખુશામત કરીને મોટું રાજ્ય પણ મેળવી શકાય, પરંતુ તેના રાજ્યનું અમારે કશું પ્રયોજન નથી તાતના ચરણમા ભક્તિમાન્ હોવાથી મોઘમે દ, તેમનો આદ્ય (પ્રથમ) પુત્ર હોવાને લીધે ભરતનું બહુમાન કરૂં છું, પણ તેના વીર્ય કે ઐશ્વર્યના ગુણોથી તે તેનું બહુમાન કરતો નથી તેના બળ (સૈન્ય) રૂપ સમુદ્રમા બીજા રાજાઓ સૈન્યસહિત ભલે સાથવાની મુઠી જેવા થાય, પણ હુ તો ત્યા તેજથી દુઃસહ એવો વડવાનળ થઇશ સેવકો રાજાને વખાણે, માતા પુત્રને વખાણે અને યાચકો દાતાને વખાણે, છતા તેથી તે પ્રતિષ્ઠાપાત્ર થતા નથી જે પોતે નપુંસક જેવો છે, તેના સેનાપતિ, આયુધ અને રાજાદિ બળનું વર્ણન કરવું, તે અંધની પાસે દીવાનો ઉદ્યોત કરવા જેવું નિષ્ફળ છે શૂરપુરૂષોને સેનાદિ આડંબર તે શોભામાત્ર છે રણસંગ્રામમા ચડતા તેઓ પોતાના પ્રચંડ બાહુદંડનેજ હૃદયમા સહાયકારક માને છે મારા ભાઈના બાહુબળને તો હુ

[1] ભરતે તો ક્ષુલ્લહિમવંત સુધીજ સાધી છે

પહેલેથીજ જાણુ છુ. કારણ કે બાલ્યાવસ્થામા ક્રીડા કરતાં હુ તેને સે કડોનાગ આકાશમા ઉડાડતો હતો, અને પછી 'અરે આ બિચારો મુવો' આ પ્રમાણે દેવતાઓના કહેવાથી નીચે પડતા હુ દયા લાવી તેને બે હાથથી અધ્ધર ઝીલી લેતો હતો અત્યારે તે ઐશ્વર્યથી આચ્છાદિત થઇ ગયેલ છે, તેથી તે બધુ ભૂલી ગયો હોય એમ મને લાગે છે, કે જેથી તે આ પ્રમાણે મને આજ્ઞા કરે છે આટલા તેના ઐશ્વર્યને જે હુ સહન કરુ છુ, એજ મારી સેવા છે કારણ કે વાઘની પાસે તો એવુ જ મોકલવુ, કે જેનુ તે ભક્ષણ ન કરે હવે છેવટે કહું છુ કે, વીરાભિમાની ભરત જો મારી સેવાને ઇચ્છતો હોય, તો એકવાર પોતાની વીરવૃત્તિ સગ્રામમા મને બતાવે માટે હે સુવેગ! તુ વેગથી જઇને તારા સ્વામીને કહે કે, કેસરીસિહ જેમ પલાણ ન સહે, તેમ બાહુબલિ તમારુ શાસન (આજ્ઞા) સહન કરતો નથી "

કુમારો, અમાત્યો અને સામતોએ શૌર્યથી સગ્રામને સૂચનનારી એવી પોતાના સ્વામીની વાણી હર્ષોલ્લાસપૂર્વકજ કબુલ કરી લીધી

હવે પોતાના સ્વામીની આજ્ઞાથી ક્રોધાયમાન થયેલા છતા અગરક્ષકોએ તેને જવતો જવા દીધો એટલે સુવેગ કઇક ધૈર્ય પકડીને તરતજ સભામાથી ઉઠી ચાલતો થયો રસ્તે ચાલતા તેણે આ પ્રમાણે નાગરિકોનુ પરસ્પર બોલવુ સાભળ્યુ -- આ નવો પુરૂષ કોણ છે? એ ભરતનો દૂત છે તે ભરત કોણ? બાહુબલિનો મોટોભાઇ ત્યારે તે અત્યારે ક્યા છે? અયોધ્યામા રાજ્ય ભોગવે છે. તેણે અહી આને શા માટે મોકલ્યો? પોતાની સેવા કરવા બાહુબલિને બોલાવવા માટે ત્યારે તે દુર્દૈવથી હણાયેલો લાગે છે કેમકે ત્રણ જગતને જીતનાર પોતાના નાનાભાઈના બાહુબળને શુ તે મૂર્ખ જાણતો નથી? તે અનુભવજ્ઞાન તેને બાલ્યાવસ્થામા હતુ, પણ અત્યારે મીઠુ બોલનારા પોતાના ખાપાસોના વાકયોથી ઉત્તેજિત થયેલો તે બધુ ભૂલી

ગયો લાગે છે પરંતુ મીઠું મીઠું બોલનારા બધા યુદ્ધમાં ખરેખર ભાગી જશે અને તે એકલો બાહુબલિના બાહુબળની વ્યથા સહન કરશે અરે વિચારપૂર્વક સુબુદ્ધિ (સલાહ) આપનાર એની પાસે કોઈ મંત્રી પણ મંત્રી નથી? તેની પાસે તો ઘણા બુદ્ધિશાળી પ્રધાનો છે ત્યારે આવું પોતાનેજ અહિતકારી કામ કરતાં તેમણે એને વાર્યો કેમ નહિ? અરે! તેમણેજ આ કામમાં એને પ્રવર્ત્તાવ્યો છે કારણ કે જે થવાનું હોય છે તે અન્યથા થતું નથી ત્યારે તો આ મૂઢે ખરેખર આજે સૂતો સિંહ જગાવ્યો છે અને પવનની સામે અગ્નિ સળગાવ્યો છે બલિષ્ઠ બાહુબલિ સમગ્ર પૃથ્વી જીતવાને સમર્થ છતાં પોતાને ઠેકાણે તે સુખે બેસી રહ્યો હતો, છતાં તેને આવી રીતે તેણે પોતાનો શત્રુ બનાવ્યો તે ઠીક કર્યું નથી" આવા પ્રકારની નગરવાસીઓની ઉક્તિ પ્રત્યુક્તિ સાંભળતો સાંભળતો તે દૂત તક્ષશિલામાંથી સત્વર બહાર નીકળી ગયો.

હવે માર્ગે ચાલતા તે દૂત આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યો કે- "અહો! આપણા રાજાએ આ વિચાર વિનાનું કામ આરંભ્યું છે! છ ખંડના રાજાઓથી સેવાતા તેને શું ઓછું હતું કે, વાહનને માટે કેસરીસિંહની જેમ પોતાની સેનાને માટે આને બોલાવ્યો! અરે! પોતાને કુશળ માનનારા અને કુલક્રમાગત એવા તે મંત્રીઓને પણ ધિક્કાર થાઓ, કે જેમણે પોતાના સ્વામીને અત્યારે આવા અત્યંત દુઃસાધ્ય કામમાં પ્રેર્યો હવે આ કામ કરતાં અથવા મૂકતાં બંને રીતે એને શુભકારી થવાનું નથી કહેવત છે કે-'સર્પે છછુંદરી પકડી' એટલે પછી તેને મૂકે તો આંધળો થાય અને ગળે તો મરી જાય કહ્યું છે કે-

"जइ गलइ गलइ उयरं पच्चुगालिए गलति नयणाइं,
हा विसमा कज्जगई, अहिणा छच्छुंदरी गहिया."

"જો ગળી જાય તો ઉદર ગળે અને બહાર કહાડે તો નેત્રો ગળી જાય (નષ્ટ થાય) અહા! સર્પે છછુંદરી પકડ્યાની જેમ કર્ય

ની ગતિ વિષમ (વિકટ) થઇ છે ” વળી ‘ એણે જઇને બને ભાઇ-ઓમા પરસ્પર વિરોધ કરાવ્યો ’ આના પ્રકારનો મારો પણ અવર્ણ-વાદ બોલાશે માટે ગુણને દૂષણ લગાડનાર એના આ દૂતપણાને ધિક્કાર થાઓ ” આના અનેક સકલ્પ વિકલ્પોથી વ્યાકુળ મનવાળો તે અનુક્રમે અયોધ્યામા આવીને શ્યામ મુખવડે તે પોતાના સ્વામીને નમ્યો ‘બાહુબલિ પાસેથી આ અપમાન પામીને આવ્યો લાગે છે’ એમ તેનુ મુખ જોવાથી સમજી ગયા છતા મનમા ક્ષોભ પામ્યા વિના ભરતેશે તેને પૂછ્યુ કે-‘ હે ભદ્ર ! શાખાઅને પ્રશાખાથી વટવૃક્ષની માફક વિસ્તાર પામેલો બળિષ્ઠ બાહુબલિ કુશળ છે ? તે તુ કહે, કે જેથી મને હર્ષ થાય ”

આ પ્રમાણે આદરસહિત પોતાના સ્વામીથી પૂછાયેલો તે સુવેગ મનમા જરા સતોષ પામીને વિનયથી મસ્તક નમાવી કહેવા લાગ્યો કે-“ ખરેખર ચક્રવર્તીના ચક્રને અને ઇદ્રના વજ્રને પણ સે કેલા પાપડની જેમ એક મુઠીમાત્રથી ચૂર્ણ કરી નાખે એવા એ બાહુબલિ છે પ્રસગોપાત્ત તમારા સેનાપતિ અને સૈન્યાદિકનુ મે વર્ણન કર્યુ , એટલે ‘ એ શુ માત્ર ! ’ એમ કહીને દુર્ગંધથી જેમ નાક મરડે તેમ તે પોતાની ગ્રીવા મરડવા લાગ્યા પુત્ર, પૌત્ર અને પ્રપૌત્ર વિગેરે કરોડો જ્યા અત્યત બાહુબળવાળા છે, વળી ખરેખર ! પડતા (તૂટી પડતા) આકાશને પણ અટકાવવાને (થોભી રાખવાને) સમર્થ એવા તેના કુમારો છે તે વીરાધિવીર તમારા નાના ભાઇનુ અમગલ (ખરાબ) કરવામા દેવનો દેવ (ઇદ્ર) પણ અસમર્થ છે, એમહુ માનુ છુ ” આ પ્રમાણે તેની કુશળતાને અગે ચક્રીએ કરેલા પ્રશ્નનો ઉત્તર આપીને પછી બાહુબલિના તે તે પ્રકારના ઉચા નીચા વચનનો વિસ્તાર સ્વામીની પાસે સમ્યગ્ રીતે તેણે નિવેદન કર્યો પ્રાતે આ પ્રમાણે તેનુ તત્ત્વ તે કહેવા લાગ્યો કે-“ આપની સેવાને માટે કોમળ અને કર્કશ વાક્યોથી તેને મે બહુ કહ્યુ, છતા ગભીરવેદી હાથી જેમ અકુશને

ન ગણકારે, તેમ તેણે તે માન્યુ નહિ ગર્વથી જેના હાથને નિરતર ખરજ આવે છે એવા પ્રબળ બાહુદડવાળો તે પ્રતાપી તમારો નાનો ભાઇ અહી યુદ્ધ કરવાની ઇચ્છાથી આવે તેમ છે, બાકી તમારી સેવા કરવાની ઇચ્છાથી તે આવે તેમ નથી વળી હે પ્રભો ! અતિ ભક્તિવાળા, તેજસ્વી અને મહા ઉત્સાહી એવા સામત, રાજાઓ અને સુભટો તેના વિચારથી લેશ પણ ભિન્ન નથી યુદ્ધમા શ્રદ્ધાવાળા અને તેજથી જાજ્વલ્યમાન થતા હોય એવા તેના કુમારો શત્રુઓની સાથે વેર ઉભુ કરીને પણ વિગ્રહ કરે તેવા છે આજીવિકાના કારણથી આધીન વર્તતા એવા સામત રાજાઓ અને સુભટો તો દૂર રહો, પરતુ ખરે ખર ! તેની સઘળી પ્રજા પણ પોતાના પ્રાણ આપીને તેનુ ઇષ્ટ કરવાને ચાહે છે જેઓએ કદી દૃષ્ટિથી પણ તેને જોયેલ નથી એવા છતા ગુણોથી તેને વશ વર્તતા એવા પર્વતવાસી ભિલ્લ લોકો પણ તમારી સેનાને હણવાને ઇચ્છે છે આ તમને ઇષ્ટ હોય કે કદી અનિષ્ટ હોય પણ હુ તો સત્ય કહુ છુ કારણ કે સેવકોએ સ્વામીને મિથ્યા વાક્યોથી ઠગવો (છેતરવો) ન જોઇએ અનુજબધુનુ આવા પ્રકારનુ વૃત્તાત જાણીને હવે તમને રૂચે તેમ (યથોચિત) કરો કારણ કે સત્ય વાચાના બોલનાર દૂતો હોય છે, પણ મત્રીઓ હોતા નથી ”

દૂતના મુખથી પોતાના લઘુબધુના આવા અવજ્ઞાકારક વચનો સાભળીને પણ ખેદરહિત એવો નરાધીશ તેને કહેવા લાગ્યો કે—“ જગતને જીતી શકે એવા અતુલ ક્ષાત્ર (ક્ષત્રિય સબધી) તેજવાળા એ નાના બધુએ બીજા રાજાના શાસનને સહન ન કરવુ, એ ખરેખર યુક્તજ છે કહ્યુ છે કે—

“ आलान शरम' श्रेष्ठ', सिंहोऽन्यश्वापदस्वनम् ,
जात्यश्वश्च कशाघात, सहते यस्तु कर्हिचित् ”

“ શ્રેષ્ઠ એવો ગજ-અષ્ટાપદ[1] આલાનસ્થભને, સિહ અન્ય શ્વાપદો

1 આઠ પગવાળુ શ્વાપદ વિશેષ હાથી કરતા અત્યત બળવાન

ના અવાજ (ગર્જના) ને અને જાત્યશ્વ ચાબુકના પ્રહારને કદાપિ સહન કરી શકતા નથી ” બલિષ્ઠ એવા એ લઘુબંધુથી હું સર્વથા શ્લાઘ્ય (પ્રશંસનીય) છું કારણ કે એક બાહુ હલકી (ઓછા બળવાળી) હોય તો તેના પ્રમાણમાં બીજી બલિષ્ઠ લાગે (હોય) છે સ્ત્રીઓ, અશ્વ પત્તિ, પુત્રો અને સુભટો વિગેરે જગતમાં સબળના સુલભ છે, પણ વિશેષ રીતે આવા બળવાળો બંધુ કયાય પણ પ્રાપ્ત થઇ શકતો નથી વળી સેવાને માટે મેં પહેલા નાના ભાઇઓને જે બોલાવ્યા અને તેઓએ તરત પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી લીધી, એ શરમ અદ્યાપિ મારા હૃદયમાં માતી નથી બળવાન્ એવા એણે ‘મારી આજ્ઞા આ વસુધાપર વિસ્તૃત [પ્રખ્યાત] છે ’ એમ જો માન્યું , તો પછી આવા ઉંચા નીચા વચનોથી ભલે તે મારી અવજ્ઞા કરે અથવા તો અપરાધ સહન કરતા લોકો ભલે મને અશક્ત કહે, પણ આ બંધુની સાથે હું વિરોધ કરવાને ઇચ્છતો નથી ” આ પ્રમાણે કહ્યા પછી પોતાના કથનની યોગ્યાયોગ્યપણાની સ્ફુટતાને માટે ભરતે સ્નેહદૃષ્ટિથી સભાસદોના મુખ સામે જોયું એટલે બાહુબલિની કરેલી અવજ્ઞાથી અને સ્વામીએ બતાવેલી ક્ષમાથી મનમાં દુભાયેલો સુષેણ સેનાપતિ ઉભો થઇને ચકીને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો —

“ હે દેવ ! દીન, દુઃસ્થ [દરિદ્ર] પીડિત, ભયભીત, અંધ, કુણી (ઠુંઠો) અને પંગુ–દયાને લાયક એવા એ મર્ત્યની ઉપર રાજાઓએ ક્ષમા કરવી યુક્ત છે, પણ પોતાના બાહુવીર્યથી ઉચ્છૃંખલ અને આજ્ઞાનું અપમાન કરનાર એવા દુષ્ટ બુદ્ધિવાળાઓને તો પ્રજાના હિતમાં તત્પર એવા રાજાઓએ સખ્ત શિક્ષા કરવી જોઇએ. દુષ્ટ બુદ્ધિવાળાઓનું દલન કરવું, સદ્બુદ્ધિવાળાઓનું પાલન (રક્ષણ) કરવું અને આશ્રિતોનું ભરણ–પોષણ કરવું ,એ રાજાઓનું લક્ષણ (તેમનો ધર્મ)છે કહ્યું છે કે —

"शठदमनमशठपालन-माश्रितभरणानि राजचिह्नानि,
अभिषेकपट्टबन्धो, वालव्यजन व्रणस्यापि "

"શઠનુ દમન કરવુ, અશઠ (સરલ) માણસનુ રક્ષણ કરવુ અને આશ્રિતનુ ભરણપોષણ કરવુ, એ રાજાના મુખ્ય લક્ષણો છે બાકી માન અભિષેક, પટ્ટબધ અને વાલવ્યજન (ચામર વિંજાવા) એ રાજચિહ્ન હોય, તો તે તો વ્રણ (ગુમડા) ને પણ હોય છે અર્થાત્ જળવડે પ્રક્ષાલન, પાટાનુ બધન અને પખાથી નખાતો પવન. એટલુ તો વ્રણને પણ કરવુ પડે છે" વળી મોટા પુરૂષો ધન, સેવક, પુત્ર, મિત્ર, કલત્ર અને છેવટે પોતાના પ્રાણનો પણ ભોગ આપીને પોતાનુ તેજ વધારવા ઇચ્છે છે હે દેવ! જો એમ ન હોય તો પોતાના રાજ્યમા તમને શી ન્યૂનતા હતી, કે જેથી આવો મોટો દિગ્વિજય તમે કર્યો? પણ તે સર્વ બુદ્ધિને માટેજ કરેલુ છે માની પુરૂષો શત્રુ તરફના પરાભવના ભયથી કોઇ રીતે પણ પોતાનુ તેજ કાયમ રાખી જીવિતને સુખે તજી દે છે કારણકે માનનુ મૂળ તે સ્વતેજ જ છે વણિકજનો જેમ ધનના યોગ (નવુ મેળવવુ) અને ક્ષેમ (મળેલાનુ રક્ષણ કરવુ) નો વિચાર કર્યા કરે છે, તેમ મોટા પુરૂષોએ પણ હમેશા સર્વ ઉપાયથી પોતાના તેજના યોગ ક્ષેમનુ નિદાન વિચારવુ જોઇએ હે સ્વામિન્! શીતલ પ્રકૃતિવાળા એવા વાણીયાઓની નરમાશ જ વખણાય છે, પણ તેજ પ્રધાન એવા ક્ષત્રિયો જો નરમાશ રાખે, તો તેઓ તો હાસ્યાસ્પદ થાય છે તેજસ્વી પ્રકૃતિવાળા પુરૂષથી શત્રુઓ પ્રાય હમેશા ડરતા રહે છે અને મૃદુસ્વભાવી હોય, તે શત્રુઓથી સર્વદા પરાભવ પામે છે, કહ્યુ છે કે —

"तुल्येऽपराधेस्वर्भानु-र्भानुमन्त चिरेण यत्,
हिमाशुमाशु ग्रसते, तन्म्रदिम्न. स्फुट फलम् "

"બ નેને તુલ્ય અપરાધ છતા[૧] રાહુ ચદ્રમાને વાર વાર ગ્રહે છે અને સૂર્યને લાબે વખતે ગ્રહે છે એજ નરસારાનુ સ્ફુટ (સાક્ષાત્) ફળ છે" હે પ્રભો! રાજાઓના મુગટનો સ્પર્શ કરતા ચરણવાળા અને તીવ્ર તેજવાળા એવા તમારા એ બાહુબલિ બધુ, રાહુ જેમ સૂર્યના તેજનો વિઘાતક થાય છે તેમ તમારા તેજનો નિશ્ચય વિઘાત કરનાર છે. સર્વ રાજાઓ પુષ્પમાળાની માફક તમારી આજ્ઞા પોતાના મસ્તકે ધારણ કરે અને તે આજ્ઞાને માન્ય ન રાખે, તેથી એ તમારો અનુજ બધુ પણ ખરેખર શત્રુરૂપજ છે પોતાની ભુજાના બળના દર્પ (ગર્વ)થી એ તમને તૃણખલા જેવા ગણે છે માટે હે વિભો! જો ભારતના સમ્રાટ્ (ચક્રવર્ત્તી) હો, તો આ દુરાત્મા (દુષ્ટ) ને ઠેકાણે લાવો (તાબે કરો) હે સ્વામિન્! સર્વ શત્રુઓને નિષૂદન (નાશ) કરનાર એવુ આ ચક્ર પણ આયુધશાળામા પ્રવેશ ન કરવાવડે મારા કહેલા ભાવનેજ દૃઢ કરે છે હે ભરતેશ! હું જો કાઇ અયુક્ત બોલતો હોઉં, તો બુદ્ધિના નિધાન એવા આ અમાત્યો મને ખુશીથી યુક્તિપૂર્વક વારે (અટકાવે)"

સેનાનીનુ આ પ્રમાણેનુ કથન સાભળીને નીતિજ્ઞ એવો મુખ્ય પ્રધાન ઉઠીને સ્વામીને કહેવા લાગ્યો કે–"હે દેવ! પરાક્રમી, અને સ્વામીભક્ત એવો આ સેનાપતિ યુક્તજ કહે છે હે સ્વામિન્! સ્નેહ વિનાના આ લઘુબ ધુ ઉપર જે તમારો સ્નેહ છે, તે વેશ્યાજન ઉપરના સ્નેહ જેવો છે તેથી હે વિભો! ખરેખર તમે એક હાથથી તાલી પાડવા જેવુ કરો છો મુખે મિષ્ટ અને મનમા દુષ્ટ એવી વેશ્યાઓ કરતા પણ મુખમા અને મનમા બ નેમા દુષ્ટ એવો આ તમારો કનિષ્ઠ ભાઇ તો તેનાથી પણ વધી જાય તેમ છે વળી સર્વ રાજાઓને જીતનાર

૧ રાહુ સાથે ચદ્ર ને સૂર્ય બ નેને સમાન વૈર છે એમ અન્ય શાસ્ત્રોમા કથન છે તેમા સૂર્ય પ્રતાપી હોવાથી તેનુ ગ્રહણ ક્વચિત્ થાય છે અને ચદ્ર નરમ હોવાથી તેનુ ગ્રહણ વારવાર થાય છે, એ સાર છે

અને તેમના નેતા એના તમારો આ લઘુભ્રાતાથી જે પરાજય થાય, તે સમુદ્રથી પાર ઉતરવાને ગોષ્પદ માં ડુબવા જેવું છે ભાઇની સાથે યુદ્ધ કરવા માટે તે યથુક્ત જતા મારો ખરેખર લોકમાં અપવાદ થશે, એવી ખોટી શંકા પણ તમે મનમાં લાવશો નહિ કારણકે, બે શાકયોનુ જે ભગિનીપણુ અને તેમના પુત્રોનુ જે ભ્રાતૃપણુ તેમાં સાક્ષાત્ વેરજ દેખાય છે તેથી માત્ર તે સબંધ નામનોજ હોય છે, વસ્તુત ત્યાં સ્નેહ હોતો નથી પરસ્પરના તેજને સહન ન કરનારા માંહોમાંહે ઓરમાન ભાઇઓ પ્રાય સ્વભાવથીજ શત્રુ હોય છે તેમાં પણ રાજાઓમાં તો તેવો શત્રુભાવ વિશેષે હોય છે આજ્ઞાનુ અપમાન કરનાર ભાઇને વસ્તુત શત્રુ ગણીને તેની ઉપર રાજાઓએ ચડાઇ કરવી, તેને માટે લોકો અને શાસ્ત્રો પણ સમ્મત છે માટે તેજના ભંડારરૂપ તે અનુજબંધુ તમારે તરત ઉચ્છેદના લાયકજ છે કારણકે શત્રુ અને વ્યાધિની ઉપેક્ષા કરતાં તે મહા અનર્થકારી થાય છે" આ પ્રમાણેનુ મુખ્ય મંત્રિનુ બોલવુ સાંભળી સર્વ સભાસદો, સ્વામીભક્ત સામંતો અને મહાઉત્સાહવાળા બીજા રાજાઓ વિગેરેએ પણ (એજ વાતને) ટેકો આપ્યો પોતાનો ભાઇ હોવાથી તેની ઉપર ચક્રીનુ મન જો કે સ્નિગ્ધ (સ્નેહાળ) હતુ, પણ સેનાપતિ વિગેરેએ આવા વિચારો બતાવીને તરતજ તેમનુ મન વિરોધવડે વિરસ (નિ સ્નેહી) કરી નાખ્યુ કહ્યુ છે કે —

"वल्ली नरिंदचित्त, वक्खाण पाणिअं च महिलाओ,
तत्थय वच्चंति सया, जत्थय धुत्तेहिं निज्जंति"

"વેલડી, રાજાઓનુ મન, વૃક્ષો, પાણી અને સ્ત્રીઓ, એ બધા જ્યાં ધૂર્તો (નેતાઓ) લઇ જાય છે, ત્યાંજ જાય છે"

ત્યારબાદ લઘુબંધુને જીતવા જવાની ઇચ્છાવાળા અને અમર્ષ (ક્રોધ) સહિત એવા ચક્રીએ તરતજ પ્રયાણને સૂચવનારી એવી

ઙ્કા (ભભા) વગડાવી એટલે ભભાનિર્ઘોષના સકેતથી સમગ્ર લ શ્કર ચારે બાજુથી એકદમ એકઠુ થઈ ગયુ શૌર્યાદિ- ગુણોથી રા જાના જાણે પ્રતિરૂપ (બીજા રૂપ) હોય એવા આદિત્યયશા પ્રમુખ ક-રોડો કુમારો પણ ત્યા ભેગા થયા સ્વામીના કામમા ઉત્સાહવાળા, શત્રુઓના હૃદયમા દાહ દેવાવાળા અને રત્નના મુગટને ધારણ કરવા-વાળા એવા હજારો રાજાઓ, સર્વ સામગ્રીથી સ યુક્ત અને શત્રુઓ-થી સહન ન કરી શકાય એવા પરાક્રમવાળા ચોરાશીલાખ રથવાળા, ચોરાશીલાખ ઘોડેસ્વારો અને ચોરાશીલાખ હાથીની સ્વારી ક૨ નારાઓ ત્યા એકઠા થયા આકાશમા લીલાપૂર્વક ઉછાળી ઉછાળીને શસ્ત્રોને ગ્રહણ કરતા એવા, ભક્ત અને શ્રમને જીતનારા એવા કરોડો (૯૬ ક્રોડ) શૂરા સુભટો (પાળાઓ) ત્યા આવીને મળ્યા.

આ પ્રમાણે સર્વ સૈન્યથી પરવરેલા અને ચારે દિશાઓમા શ ત્રુઓને કંપાવતા એવા ચક્રવર્ત્તીએ બહલી દેશ તરફ પ્રયાણ કર્યું તે વખતે સર્વ શત્રુઓના વિઘ્ન સની ઉત્કઠાથી જાણે જ્વરા ઉત્પન્ન થડ હોય, તેમ ચક્રરત્ન ચક્રીની આગળ આકાશમાર્ગે ચાલવા લાગ્યુ

'આટલા કટકના સ૨ભવાળો આ રાજા ક્યા ચાલ્યો?" "આ તો સ્વેચ્છાથી વસુધાનુ અવલોકન કરવા નીકળ્યો હશે" ' તો સર્વ શત્રુઓના પગ જેણે સીત્રા કરી દીધા છે અર્થાત્ જેણે સર્વ શત્રુઓ-ને વશવર્ત્તી બનાવ્યા છે એવુ આ ચક્ર શા માટે આગળ ચાલે છે?" "ત્યારે તો ભરતક્ષેત્રમા પણ એને કોઈ શત્રુ જીતવો બાકી હશે" "પણ આનો શત્રુ તો કોઈ દેખાતો નથી" "અરે! આ સમ્રાટ્ને કોઈ બીજો જેતવ્ય (જીતવા લાયક) હોય, કે ન હોય પણ એનોજ નાનોભાઈ ઇદ્ર જેવો બળવાન્ બાહુબલિ તો તેને જેતવ્ય છે" ' ત્યારે તો તેને જીત-વાને માટેજ ખરેખર આ રાજાની તૈયારી લાગે છે." "અહો! ત્યારે તો એ ખરેખર વિચાર્યા વિનાનુ કામ કરે છે કારણ કે અહો એનો વિજય થશે, તો પણ તેની અલ્પજ પ્રતિષ્ઠા થશે, પરતુ જો પરાજય થયો, તો એને મોટાઈમા ઘણી મોટી હાની થશે કહ્યુ છે કે —

"अन्यच्च भ्रातपुत्राद्या दक्षै कचन दुर्नये,
शिक्षणीया रहस्येव द्वयाना लघुताऽन्यथा"

"કદાચ ભાઈ કે પુત્રાદિકની કોઈ ઠેકાણે ભૂલ થતી હોય, તો ડાહ્યા માણસોએ તેમને એકાંતમાંજ શિખામણ (શિક્ષા) આપવી, નહિ તો બંનેની લઘુતા થાય છે" "છખંડનુ રાજ્ય જેણે પોતાને સ્વાધીન કર્યું છે એવા આ રાજાને પોતાના અનુજ બંધુના રાજ્ય વિના શી ન્યૂનતા આવી ગઈ હતી?" 'અહો! આટલા બધા ઐશ્વર્યવાળો છતા હજી પણ એને કેટલો બધો લોભ છે' અથવા તો ખરેખર! મોટા પુરૂષોને પણ કષાયોને મારવા તે બહુ કઠણ છે" રાજાના પ્રયાણ વખતે ગામે ગામ અને શહેરે શહેર માર્ગમા સર્વત્ર માણસો પરસ્પર આ પ્રમાણે વાતો કરતા હતા

સૈન્યના ઘણા ભારથી શેષનાગની ગ્રીવાને નમાવતા, અવિચ્છિન્ન વાદ્યના નિર્ઘોષથી વસુધાપર ઘોષાદ્વૈત (ઘોષમયતા) કરતા, સૈન્યની બહુલતાથી સર્વ સીમાડામા ઘાસ અને જળને દુર્લભ કરતા, પરંતુ શત્રુઓના મુખમા અને તેમની સ્ત્રીઓની આંખમા તે ઘાસ પાણીને સુલભ કરતા (અર્થાત્ શત્રુઓ મુખમાં તૃણ લઈને બેસતા અને તેમની સ્ત્રીઓ આંખમા આંસુ લાવતી હતી), કલ્પાન્તકાળના ક્ષુભિત સમુદ્રની વેલની માફક પોતાની સેનાથી 'તે રાજા તો તરત પરાજિત થયો' એમ માનતા, કનિષ્ઠ બંધુને જીતવાને માટેજ જાણે ઉત્કંઠિત થયા હોય અને અત્યંત હઠમા આવ્યા હોય તેમ રસ્તે અનવચ્છિન્ન પ્રયાણો કરી વેગથી ચાલતા અને સર્વત્ર પોતાનો જય થવાથી અહીં પણ પોતાને જયશીલ માનતા એવા તે નરેંદ્ર બહલીદેશની સીમા પાસે આવી પહોંચ્યા

બલિષ્ઠ એવા બાહુબલિ રાજાએ પણ વિજય પામવાની ઇચ્છાવાળો એવો વડિલ બંધુ પોતાના સીમાડા નજીક આવી પહોંચેલ

છે એમ પોતાના ચરલોકો પાસેથી જાણીને તેજ વખતે રણભભા વગડાવી અને નગરમાથી બહાર નીકળી તે પણ તેની સન્મુખ આ વ્યા કારણ કે બલિષ્ઠ મનુષ્યો શત્રુઓએ કરેલ સ્વભૂમીનુ અતિક્રમણ સહન કરતા નથી

તે વખતે કોઇક સ્ત્રીએ, સગ્રામમા ઉત્કઠિત એવા પોતાના પુત્રને પતિની સમક્ષમા આ પ્રમાણે કહ્યુ -' હે વત્સ ! યુદ્ધમા તેના પ્રકારનુ શૌર્ય ધારણ કરજે, કે જેથી કોઈ પ્રકારનો વિકલ્પ ઉત્પન્ન ન થાય ' કોઇક કાતાએ પુત્રને કહ્યુ -' હે પુત્ર ! પહેલા હુ વીર પુરુષની સુતા અને પછી વીર પુરુષની પત્ની છુ, માટે સગ્રામમા તુ તેવી રીતે લડજે, કે જેથી હુ વીરપ્રસૂતા થાઉં ' કોઈ સ્ત્રી પોતાના પતિને આ પ્રમાણે કહેવા લાગી -' હે કાત ! રણાગણમા મને હૃદયમા ધારણ કરીને પાછુ પગલુ કરશો નહિ કારણ કે આ લોક અને પરલોકમા તમેજ મારી ગતિ (શરણ) છો (અર્થાત્ અહીં તમારી પાછળ સતી થઈશ અને પરભવમા તમારી દેવી થઈશ) ' સૈન્યમા ચાલનાને ઇચ્છિતા એવા કોઇ પુરુષે પોતાની પ્રિયાના મુખ ઉપર સ્નેહપૂર્વક પત્રવલ્લી રચી, એટલે તેના કોઈ મિત્રે હાસ્યપૂર્વક તેને આ પ્રમાણે કહ્યુ -' હે મિત્ર ! આજે તો અશ્વોજ શણગારાય, પણ સ્ત્રીઓ શણગારાય નહિ કારણ કે લડાઇમા તો અશ્વોની સાથેજ શત્રુઓના પ્રહારો આપણે સહન કરવાના છે ' તે સાભળીને પેલી સ્ત્રી કહેવા લાગી -' ચોકડાથી બધાયેલા અશ્વો તો સગ્રામમા બળાત્કારથી મરાય છે, પણ સ્ત્રીઓ તો પોતાની મેળે પતિની પછવાડે મરે છે તેથી તેમની આ બલિક્રિયા યોગ્ય છે ' કોઇક બાળક શૌર્યથી પોતાના હાથમા કાષ્ઠના કૃપાણ (ખડ્ગ) ને કપાવતો (ચલાવતો) લડવાને જતા પોતાના પિતાને ' હુ પણ તમારી સાથે આવીશ ' એ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો આ પ્રમાણે માતા, પત્ની વિગેરેથી રણકર્મમા ઉત્તેજિત કરાયેલા અને સ્વસ્વામીભક્ત એવા કરોડો સુભટો

બાહુબળિની પછવાડે ચાલ્યા સત્ત્વ, શૌર્યાદિ ગુણોથી મધુ ન અને ચતુરંગિણી સેનાયુક્ત એવો સુનંદાસુત (બાહુબલિ) પણ તરત પોતાના દેશને સીમાડે આવી પહોંચ્યો

પોતપોતાના સ્કંધાવાર (છાવણી) મા સામસામે ઉતરેલા તે બન્ને ઋષભપુત્રો, પ્રલયકાળમા ઉદ્યત થયેલા પૂર્વ પશ્ચિમ બે અબ્ધિ (પુર્વસમુદ્ર ને પશ્ચિમ સમુદ્ર) જેવા દીસવા લાગ્યા હવે બાહુબલિએ રાત્રે સર્વ રાજાઓની સંમતિથી શૂરવીર એવા પોતાના સિંહરથ નામના પુત્રને સેનાપતિની જગ્યાએ સ્થાપ્યો અને પોતે સર્વ રાજાઓની સમક્ષ એવા મસ્તકપર જાણે સાક્ષાત્ પોતાનો પ્રતાપ હોય એવો સુવર્ણપટ્ટ બાધ્યો તે વખતે સ્વામીના સત્કારથી તે કુમાર, અમાત્ય અને રાજાઓમા તારાઓમા જેમ ચદ્ર શોભે તેમ પોતાના તેજથી અધિક શોભવા લાગ્યો તે વખતે ભરતેશ પણ પોતાના કુમાર, અમાત્ય અને સામતોને આ પ્રમાણે શિખામણ આપવા લાગ્યા —“ હે સ્વામીભક્તો ! તમોએ આ સમસ્ત ભારતભૂમિ સાધી છે પણ તેમા પૃથ્વી, પાણી કે પર્વતોમા, તેમજ વિદ્યાધર કે દેવતાઓમા બળવત એવા તમારો કોઇ પણ પ્રતિમલ્લ (સામે થાય તેવો) નીકળ્યો નથી, પરંતુ અહીં તો જે એક એક પણ સંગ્રામમા શત્રુઓની અક્ષૌહિણી સેનાને હણવાને સમર્થ છે એવા બાહુબલિના પુત્રપૌત્રાદિક તો દૂર રહો, પણ તેઓના મહાબળિષ્ઠ અને મહોત્સાહી એવા એક પત્તિમાત્રના પણ વીર્ય ધૈર્યાદિ ગુણોની તુલના થઇ શકે એવો પણ કોઇ જણાતો નથી માટે અત્યારે જે આના સૈન્ય સાથે લડશે, તેજ વસુધરાપર ખરો વીર ગણાશે કારણ કે “ જે મહા લક્ષ્મીની દૃષ્ટિમા ચડ્યુ તેજ સાચુ સમજવુ ” આના સૈન્ય સાથે યુદ્ધ કરનારાઓની સ્વામીભક્તિ, સંગ્રામ ઉત્કંઠા અને બાહુશક્તિ હવે યથાર્થ જણાશે માટે એ બળવાન્ બાહુબલિના આ યુદ્ધમા ક્ષત્રિય તેજના ભડાર એવા આ સુષેણ સેનાની (સેના

પતિ] રૂપ રત્નને ભક્ત, કૃતજ્ઞ, પરાક્રમી અને પોતાના સ્વામીના જય ઇચ્છનારાળા એવા તમારે હવે સર્વ કૃત્યોમા મારીમાફકજ જોવો [સમજવો] ” એ રીતે કુમાર, અમાત્ય અને સામતોને શિખામણ આપીને તેજ વખતે ભરતમહારાજાએ તે સુષેણના મસ્તક ઉપર સૈન્ય ભારની માફક મુગટ સ્થાપન કર્યો આ પ્રમાણે પોતાના સ્વામીનો સત્કાર પામીને તે મહાબળવાન્ સેનાપતિ શત્રુઓનો ઉચ્છેદ કરવામા દ્વિગુણ ઉત્સાહવાળો થઇ ગયો.

હવે યુદ્ધના શ્રદ્ધાળુ એવા તે બ ને સૈન્યના સુભટો પ્રાત કાળે સેનાપતિના આદેશની પહેલાજ પરસ્પર યુદ્ધ કરવાને તૈયાર થઇ ગયા તે વખતે સ ગ્રામનો ભ ભાનાદ સાભળવાથી શૂરવીર સુભટોના ફુલા-ઇ ગયેલા શરીરપર સ નાહ [બખ્તર] પણ સમાયા નહિ પછી હાથી-ઓનાળા હાથીનાળાઓની સાથે, અશ્વોવાળા અશ્વોનાળાની સાથે, પદાતિઓ પદાતિઓની સાથે અને રથારૂઢ રથારૂઢની સાથે આ પ્રમાણે સુભટો ન્યાયયુદ્ધથી લડના લાગ્યા દીન વચન બોલનારા, અન્યત્ર-મનવાળા [લડના ન ઇચ્છતા], મુખમા આગળી કે તણખલુ નાખનારા, નાસીપાસ થયેલા [નાસતા], પતિત થયેલા [પડેલા], એવા યોદ્ધાઓને એક બીજાના સુભટો મારતા ન હતા. કેટલાક લો ત્યાં શત્રુથી ભયભીત થઇ કાયર બની ભાગનાને ઇચ્છતા એવા યોદ્ધાઓને સામેના સુભટો પિતાના વ શાદિ કીર્ત્તનથી ઉત્તેજિત કરીને પછી મારતા હતા. આવી રીતે દરરોજ પોતપોતાના સ્વામીનો જય ઇચ્છનારાળા એવા અને પરસ્પર યુદ્ધ કરતા એવા બન્ને પક્ષના યોદ્ધાઓમાથી સ ખ્યાબ ધ સુભટો નાશ પામ્યા પર તુ પોતપોતાના સેનાપતિપર સર્વ કામનો બોજો સ્થાપવાથી ધીર લલિત (ધીરમા શોભાયમાન) એના તે બ ને રાજાઓને ખરેખર તેની કંઈ ખબર પણ ન પડી

આ પ્રમાણે કેટલાક કાળ વ્યતીત થયા પછી આટલા બધા પ્રાણીઓનો ક્ષય થતો જાણીને તેનુ નિવારણ કરનાને માટે દયાળુ એના કેટલાએક દેવતાઓ ત્યા આવ્યા અને જયના અર્થી તેમજ કૌ લા

વીને પરસ્પર લડતા એવા સુભટોને તેમણે શ્રીનરભદેવની આજ્ઞા દઈ યુદ્ધ કરતા નિવાર્યા જિનાજ્ઞાથી નિવૃત્ત થયેલા યોદ્ધાઓ તે વખતે આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યા કે— આ દેવતાઓ આપણા પક્ષના છે કે રાજપક્ષના છે ? કારણ કે યુદ્ધમા ઉત્કંઠિત મનવાળા એવા આપણને યુદ્ધમા અ તરાય કરનારા આ પાપીઓએ અથવા તો તેના પ્રેરકે ઉત્કટ વેરનુ પોષણ કર્યું છે ” હવે તે દેવતાઓ પ્રથમ ભરતેશ પાસે આવીને ‘ ચિરજય ’ આવા આશીર્વાદ પૂર્વક વિનયથી આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા —“ હે રાજન્ ! છ ખ ડ ભરતના રાજાઓને લીલામાત્રથીજ જીતી લેતા સિંહની ઇચ્છા શૃગાલોથી પૂરાય નહી તેમ એમનાથી તમારી યુદ્ધશ્રદ્ધા પૂરાઇ નહિ કે જેથી તેને પૂરવા માટે આ બલિષ્ઠ એવા કનિષ્ઠ બ ધુસાથે આ ભય કર મહાયુદ્ધ તમે આર ભ્યુ છે પણ હે વિચારજ્ઞ ! આ ખરેખર તમને યુક્ત નથી આ તો જમણી ભુજાથી ડાબી ભુજાને કાપવા જેવુ કાર્ય તમે કરો છો સર્વજનોનુ હિત કરવાવાળા એવા સર્વજ્ઞ પ્રભુના પુત્ર હોવાથી તમને તો મ ધ્યાબ્ધ માણસોના ક્ષયનો આ ઉદ્યમ વિગેરે કરીને યુક્ત નથી વળી નિર્મમ અને નિરીહ (ઇચ્છા રહિત) એવા તે અરિહ તના પુત્ર થઇને હે રાજન્ ! રાજ્યના લોભથી પરસ્પર યુદ્ધ કરતા તમે શરમાતા પણ નથી ? ચાટુ વચન બોલનારા એવા લાખો રાજાઓથી સેવાતા છતા આ અનુજ બ ધુની સેવા વિના શુ તમારે ન્યૂન હતુ ? માટે હે નરાધીશ ! અકાળે પ્રલયકાળ જેવા આ યુદ્ધથી નિવૃત્ત થાઓ અને પોતાની રાજધાનીમા પાછા ચાલ્યા જાઓ તમે અહીં આવ્યા એટલે સમયજ્ઞ એવા બાહુબલિ પણ સામે આવ્યા છે, પણ જો તમે ચાલ્યા જશો તો એ અનુજ પણ પાછો ચાલ્યો જશે, અને સ ગ્રામના આર ભનો ક્રમ નિવૃત્ત થતા તમારા બ ને સૈન્યનો પરસ્પર થતો સ હાર પણ તરતજ અટકી જશે. હે રાજન્ ! વસુધરા પર અકાળે ઉપસ્થિત થયેલુ આ યુદ્ધ એ રીતે શાંત થાઓ, સર્વ રાજાઓ સ્વસ્થ થઇને રહો અને પ્રજા સુખી થાઓ ”

આ પ્રમાણે દેવતાઓનું કથન સાભળીને ભરતેશ્વર બોલ્યા - "હે દેવો! હિતેચ્છુ એના તમારા વિના બીજો કોણ આ પ્રમાણે કહે? કહ્યું છે કે —

"परेषां कलहे मायः, सर्वः कौतुकमिक्षितुम्;
यज्जनो मिलति क्षिप्रं, कोऽपि भङ्क्तुं न त पुन."

"સર્વ લોકો પ્રાય બીજાઓના કલહમાં કૌતુક જોવાને માટે તરતજ એકઠા થાય છે, પણ તે કલહને તોડવાને માટે કોઇ પણ આવતુ નથી." હે દેવો! 'હુ બળવાન્ છુ' એવા ગર્વથી અનુજ બંધુ સાથે યુદ્ધ કરવાની મારી ઇચ્છાજ નથી કારણકે સુવર્ણની કટારી પણ પોતાના કલેજામા ભોકાતી નથી 'આનુ રાજ્ય હું ગ્રહણ કરી લઉં' એવો લુબ્ધ પણ હું થયો નથી હું તો જે એને નથી તેવુ બીજુ રાજ્ય પણ ઉલટુ એને આપવાને ઇચ્છુ છુ પરંતુ લાબો વખત દિગ્વિજય કરીને ઘેર આવેલ એવા મોટાભાઇને એ મદોન્મત્ત મળવા પણ ન આવ્યો. અવર્ણવાદની ભીરૂતાથી એનો એ અપરાધ પણ મે તો સહન કરી લીધો, પરંતુ સ્વામીભક્ત એવા શૂરા સેવકો તે સહન કરી શકતા નથી. કદાચ તે પણ સહન કરી લે, પરંતુ આયુધશાળામા પ્રવેશ ન કરતુ ચક્રરત્ન શત્રુનો સંપૂર્ણ ઉચ્છેદ કર્યા વિના સંતુષ્ટ થતુ નથી પોતાની ભુજાના બળના ગર્વથી મને એ નમતો નથી, પરંતુ એક પણ નમ્યા વિનાનો રહે, ત્યાસુધી ચક્ર આયુધશાળામા આવતુ નથી, અને ચક્ર આયુધશાળામા પ્રવેશ ન કરે તો ચક્રવર્તીને બહુજ શરમાવા જેવુ છે માટે વિરુદ્ધ (નિષિદ્ધ) છતા પણ બંધુની સાથે મે યુદ્ધ આરંભ્યુ છે" આ પ્રકારનું ભરતેશનુ વચન યુક્તિયુક્ત (વ્યાજબી) સમજીને દેવતાઓ ત્યાથી રજા લઈ યુક્તિપૂર્વક બાહુબલિને સમજાવવા માટે તેની પાસે ગયા

પોતાની પાસે આવતાજ બાહુબલિએ પણ તેમનુ સ્વાગત કર્યું કારણ કે સજ્જનો કોઇ પોતાને ઘેર આવે ત્યારે તેનુ વિનયૌચિત્ય ક-

રવામા કદિ પણ ચૂકતા નથી હવે તેઓ બળવાન્ બાહુબલિને વિન યથી કહેવા લાગ્યા —" હે બાહુબલિ! મોરા ભાઈની સાથે તમારે આ અનુચિત કલહ કેવા? કારણ કે કુશલ, કુલીન અને અતિ બલિષ્ઠ એવા તમારૂ પણ આ પૂજ્યના સંબધમા વિનયૌચિત્યવાળુ વર્તન દેખાવુ જોઇએ. કહ્યુ છે કે —

"नमन्ति फलिता वृक्षा, नमन्ति कुशला नराः,
शुष्क काष्ठ च मूर्खाश्च, भज्यन्ते न नमन्ति च "

"ફલિત વૃક્ષો અને કુશળ માણસો નમે છે, બાકી શુષ્ક કાષ્ઠ અને મૂર્ખ માણસો ભાગી જાય (પાયમાલ થાય) છતા પણ નમતા નથી " માટે તમે તરત આવીને નમવા યોગ્ય એવા એ ભરતને નમો કારણ કે પૂજ્યના સત્કારની મર્યાદાનુ ઉલ્લઘન કરવુ એ કદાપિ આ ગામી લાભદાયક થતુ નથી અદ્ભુત ઐશ્વર્ય પામ્યા છતા કુલીન માણસો નમ્ર જ રહે છે અને તેના પ્રકારના વૈભવના અભાવ છતા હલકા માણસો કદાપિ નમ્ર રહેતા નથી કહ્યુ છે કે —

" कोटिद्वितयलाभेऽपि, नत सद्वशज धनु',
अवशजः शर' स्तब्धो, लक्षस्यापि हि लिप्सया "

"બન્ને કોટિ (પક્ષ) ના લાભ છતા સારા વશ (વાસ) થી ઉત્પન્ન થયેલ ધનુષ્ય નત (નમ્ર) રહે છે અને અવશજ (વાસથી ન બનેલુ) શર (બાણ) લક્ષ (નિશાન) મેળવવાની ઇચ્છાથી સ્તબ્ધ (અક્કડ) રહે છે અર્થાત્ બે કોટીવાળુ ધનુષ્ય-પક્ષે બે ક્રોડ દ્રવ્ય વાળો મનુષ્ય નમે છે કારણ કે તે સુવશથી-સારા વાસથી (પક્ષે સારા કુળથી) ઉત્પન્ન થયેલ હોય છે અને લક્ષની ઇચ્છાવાળુ બાણ-પક્ષે લાખની ઇચ્છાવાળો મનુષ્ય સદ્વશી ન હોવાથી-વાસથી ઉત્પન્ન થયેલ ન હોવાથી (પક્ષે સારા કુળમા ઉત્પન્ન થયેલ ન હોવાથી) નમતુ નથી " હે રાજન્! જો એના અદ્ભુત ઐશ્વર્યની તમે ઇચ્છા

કરતા હો, તો લીલામાત્રથી છતેલા અતુલ ઐશ્વર્યવાળો એવો ભરતેશ તે પણ તમને આપવા સમર્થ છે (તૈયાર છે) પોતાના ભુજબળથી મેળવેલ આટલુ ઐશ્વર્ય તે સ્વજનવત્સળ ભરત પોતાના ભાઇઓને તેનો સવિભાગ આપીને (વેચી દઇનેજ) ભોગવવા ઇચ્છે છે માટે હે સૌમ્ય! દ્રવ્ય અને ભાવથી સ્તબ્ધતા (ગર્વ) નો ત્યાગ કરી ઘરે આવેલા અને સેનકને સુરતરૂ સમાન એવા પોતાના મોટા બધુની સેવા કરો (તેનો સત્કાર કરો) કે જેથી તમારા સગ્રામથી થતો આ લોક અને પરલોકમા અહિતકારી કરોડો માણસો, હાથીઓ અને અશ્વોનો સહાર અટકે ”

આ પ્રમાણે દેવતાઓની હિતશિક્ષા સમ્યગ્ રીતે સાભળીને વીરાધિવીર એવો બહલીપતિ (બાહુબલિ) ગભીરતા પૂર્વક આ પ્રમાણે બોલ્યો —“ હે દેવો! અધિક અધિક રાજ્યલક્ષ્મીમા લુબ્ધ એવો તે અનેક રાજાઓથી પરવરીને સુખે બેઠેલા એવા મારી સામે જ્યારે યુદ્ધ કરવાને માટે અહી આવ્યો, ત્યારે એના મોટા ભાઇની સાથે પણ યુદ્ધ કરતા મારો શો દોષ છે? તેનો તમે પોતેજ વિચાર કરો વળી એ વિજયશીલ હોવાથી સર્વત્ર પોતાને તેવો (વિજયી) માને છે. કારણ કે ભાદરના મહિનામા જેની આખો ગઇ હોય તે સમગ્ર વસુધાને લીલી અને આર્દ્રજ માને છે લીલામાત્રથી વૃક્ષોને ઉખેડી નાખનાર હાથી જેમ પર્વતને ભેદવા જાય, તેવાજ અભિમાની એ મને પણ જીતવા માટે આવ્યો છે, પરતુ સગ્રામમા લીલા માત્રથી તેનો પરાજય કરીને સુવૈદ્યની જેમ અહકારથી એને થયેલ એ જ્વર અને અપસ્મારને હુ ભાગી નાખીશ (દૂર કરીશ) મનોહર એવા ગુણોથીજ ગૌરવ (મોટાઇ) પ્રાપ્ત થાય છે, પણ અવસ્થાનો તેની સાથે સબધ નથી કારણ કે સર્વથી પણ પર્વતો વયોવૃદ્ધ હોય છે, છતા તે કાઇ ગૌરવ્ય (બહુમાન કરવા લાયક) નથી શરીર પર ઘણા વખતથી લાગેલ દુર્ગંધી મેલનો ત્યાગ કરવામાં આવે છે અને

તરતના ખીલેલા કુસુમને માણસો મસ્તકપર ધારણ કરે છે પિતાએ આપેલ નાના ભાઈઓના રાજ્યોને છીનવી લેતા એણે પોતાના ગુણો તો પ્રથમથીજ પ્રગટ કરી દીધા છે ! અમર્યાદ (મર્યાદ રહિત), લુબ્ધ, દાક્ષિણ્યરહિત અને મહોન્મત્ત એવા એને કયા ગુણને અનુસરીને હું નમું ? હે મંત્રસ્થ દેવો ! તે તમેજ કહો ચતુર પુરૂષો મા ણસોની નમ્રતાને ગુણ તરીકે વખાણે છે, પણ ગુણના અભાવમા તે પણ હાસ્યસૂચક થાય છે, કહ્યુ છે કે —

" अर्जयत्यद्भुतां लक्ष्मीं, गुणं प्रति नमद्धनु ,
विना गुणं नमत्काष्ठ, वक्रं त्वपयशः पुनः "

" ગુણ પ્રતિ નમતુ ધનુષ્ય અદ્ભુત લક્ષ્મીને ઉપાર્જન કરે છે, પણ ગુણ વિના નમતુ કાષ્ઠ વક્ર અને અનાદરણીય (અપ્રિય) થાય છે. " અર્થાત્ પણછ સાથે નમતુ ધનુષ્ય લક્ષ્ય વેધ કરે છે, પણ સામાન્ય કાષ્ઠ વાંકુ વળેલ હોય તો તે ઉલટુ વક્ર કહેવાય છે એણે ઉપાર્જન કરેલ ઐશ્વર્ય મારે ભોગવવુ એ મિષ્ટાન્નને બીજાએ માગીને આપેલ માસની જેવુ છે, તેથી તે મને લેશ પણ સતોષને માટે નથી કારણ કે ભારતવર્ષના છ ખડનુ સર્વ ઐશ્વર્ય સ્વાધીન કરતા અને એનો સત્વર નિગ્રહ કરતા મને એક ઘટિકા (ઘડી) માત્રજ લાગે તેમ છે, પરતુ સ્વરાજ્ય અને સ્વદારાથી સતુષ્ટ એવા મારૂ મન પરસ્ત્રી અને પર લક્ષ્મીને તૃણતુલ્ય માને છે પાપનુ આગામિ દુસ્સહ ફળ હૃદયમા જાણનાર એક રાજ્યમાત્રને માટે બીજાપર નિશક૫ણે કોણ દ્રોહ કરે ? નાના ભાઇઓપરનો જેનો પ્રેમ જોવામા આવ્યો છે એવો એ સવિભાગ કરવાને (વહેચી આપવાને) ઇચ્છતોજ નથી, પણ નિરતાર-વાનો ખોટો ડોળ બતાવનાર મારૂ રાજ્ય લેવાને માટેજ અહીં આવ્યો છે અતિ ખેચતા તરત તૂટી જાય, અતિ ભરતા તરત ફુટી જાય અને અતિ વધોવતા વિધ્વંસ થાય—આટલુ પણ શુ એ જાણતો નથી ?

બીજા મમગ ગજાઓન. રાજ્ય એણે લઇ લીધા તેથી અતિલોભથી પરાભવ પામેલો એવો એ મને પણ રાજ્યને માટે (મારૂ રાજ્ય લેવા ને માટે) જ બોલાવે છે, પરંતુ ઘેર બેઠેલા એવા મને એનું રાજ્ય અપાવવા માટેજ તેના મંત્રીઓ જામીનની જેમ એને અહીં ખેંચી લાવ્યા છે એમ હું માનું છું હજી પણ અન્યના કહેવાથી પ્રેરાયેલો એવો એ જો પોતે પાછો ચાલ્યો જાય, તો ખુશીથી એ જાઓ, મારા હૃદયમાં લેશ પણ લોભ નથી મે એની ગજ્યલક્ષ્મીની ખરેખર ઉપેક્ષાજ કરી છે. માટે હજી પણ એ અનાત્મજ્ઞ (વધારે અજ્ઞ) ને યુદ્ધથી અટકાવો ઉદીરણા કરીને કોઇની સાથે પણ હું કદી યુદ્ધ કરતોજ નથી, પણ મુખમાં પ્રાપ્ત થયેલ ગ્રાસ (કોળીયા) ની જેમ અનાયાસે પ્રાપ્ત થયેલ યુદ્ધની હું ઉપેક્ષા કરતો નથી ”

આ પ્રમાણે શૌર્યથી ઉત્તેજિત અને યુક્તિ ગર્ભિત તેના વચનોથી દેવતાઓ નિરુત્તર થઇ પુન આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા —“ચક્રરત્ન આયુધાગારમાં પ્રવેશ કરે, એટલા માટેજ અત્યારે તમારી સાથે યુદ્ધ કરતા ચક્રીને કોણ નિષેધી (નિવારી) શકે ? અને અનાયાસે પ્રાપ્ત થયેલા યુદ્ધને ન મૂકતા એવા તમને પણ કેમ અટકાવી શકીએ ? કારણકે તેજના ભંડારરૂપ ક્ષત્રિયોનું એ કુળવ્રતજ છે (કુળ ક્રમાગત આચાર છે) પરંતુ સૌજન્યથી સુશોભિત એવા તમે બંને ભાઈઓનું પરસ્પર યુદ્ધ ખરેખર જગતના દુર્ભાગ્યથીજ ઉપસ્થિત થયું છે તો પણ હે યાચિતાર્થ કલ્પવૃક્ષ ! (માગેલું આપવામાં કલ્પવૃક્ષ સમાન) અમે તમને પ્રાર્થના કરીએ છીએ કે, તમો બંને જાતે પરસ્પર ઉત્તમ યુદ્ધથી લડો બંને લોકનું વિરોધી અને સંખ્યાબંધ પ્રાણીઓનું વિઘાતક (નાશ કરનાર) એવું આ અધમ યુદ્ધ તમને યુક્ત નથી સ્વલ્પ આરંભપણાથી દૃષ્ટિ વિગેરેનું યુદ્ધ અહીં ઉત્તમ ગણાશે, અને એ યુદ્ધથી પણ તમારો જય પરાજય સ્પષ્ટ સમજી શકાશે ” આ પ્રમાણે દેવોનું વચન બાહુબલિએ કૃપાની રાહે સ્વી-

કાર્યું અને પછી ભરત ભૂપતિ પાસે જતા તેણે પણ તે ગર્વ સહિત કબૂલ રાખ્યુ

પછી બાહુબલિના વેત્રીએ (છડીદારે) હાથીપર બેસીને ઉંચા બાહુ કરી સગ્રામને માટે સજ્જ થયેલા પોતાના સુભટોને આ પ્રમાણે કહીને યુદ્ધથી અટકાવ્યા —"સગ્રામનુ કડૂયન (ચળ) જેના બાહુદડમા આવેલ છે એવા આપણા સ્વામીને દેવતાઓએ પ્રાર્થના કરી, તેથી તે ભરતરાજાની સાથે શરીર માત્રથી (શસ્ત્ર વિના) જ યુદ્ધ કરશે તો હે સુભટો! હવે યુદ્ધ સબધી શત્રુઓ ઉપરનો દ્વેષ છોડી દો અને ક્રૂર સગ્રામકર્મથી નિવૃત્ત થાઓ સ્વામીની રણકુશલતા પૂર્વે તમે ક્યારે પણ જોઇ નથી, માટે આજે વિસ્મયથી વિકસિત નયન (નેત્ર) રાખી તટસ્થ થઇને તે જુઓ" આ પ્રમાણે સ્વામીની આજ્ઞાએ છડીદારથી અટકાવ પામેલા છતા યુદ્ધમા ઉત્કઠિત મનવાળા તેઓ ખેદસહિત હૃદયમા આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યા —"ચિરકાળથી રાહ જોતા આ યુદ્ધનો પર્વ દિવસ આજે આપણને પ્રાપ્ત થયો, પણ અહો! મુખમાથી ગ્રાસની જેમ દુર્દૈવે એ પ્રસગ વિખેરી નાખ્યો અથવા તો આખા ભારતવર્ષમા ભરત શિવાય બીજો કોઈ એવો નથી કે જે પોતાના ભુજબળથી યુદ્ધ કરવા માટે આપણા સ્વામીને બોલાવે માટે ખરેખર! આપણે આટલો બધો શસ્ત્રપરિશ્રમ વૃથાજ કર્યો અને સ્વામીનો ગ્રાસ પણ ભાગીદારોની માફક ફોગટ ખાધો કેમકે દૈવયોગે સ્વામીના બ ધુની સાથે આ રણસગ્રામ પ્રાપ્ત થતા પણ આજે શત્રુવિધ્નસમા આપણે તેમને ઉપયોગી થયા નહી"

એજ પ્રમાણે તે વખતે ભરતના વેત્રીએ પણ શત્રુના પરાજય માટે તૈયાર થયેલા પોતાના સુભટોને તરતજ સગ્રામમાથી પાછા વાળ્યા ચક્રીની આજ્ઞાથી પાછા ફરતા એવા તેઓ પગલે પગલે ભેગા થઈને આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યા —"અરે! કયા વેરીના

વિચારથી અત્યારે સ્વામીએ બે બાહુમાત્રથીજ યુદ્ધ કરવાનું આ માની લીધું ? કારણકે પીરસતા હાથ ન બળી જાય તેટલા માટે જેમ કડછી રાખવામાં આવે છે, તેમ સંગ્રામમાં અંગરક્ષાને માટેજ રાજા સેનકોને સંગ્રહે છે. હવે જ્યારે સેવકો વિદ્યમાન છતાં પણ જો રાજા પોતે યુદ્ધ કરવાને તૈયાર થાય, તો અજા (બકરી) ના ગળાના સ્તન સદૃશ નિરૂપયોગી એવા સુભટો શા કામના ? કદાચ સેવકો ભાગી જાય, વિનાશ પામે અથવા જીતાઈ જાય, તો પછી સ્વામીએ જાતે યુદ્ધ કરવું યોગ્ય છે, પણ તેમ ન હોય ત્યારે તો પોતે લડવું યોગ્ય નથી વળી મહા પરાક્રમી એવા આપણા સ્વામીનું યુદ્ધ એક બાહુબલિને મૂકીને જો બીજા સાથે હોય તો તેમના પરાજયની આશંકા જ ન રહે, કારણકે તે અદ્વિતીય વીરની આગળ ધાન્યના કીડા સદૃશ એવા બીજા તો દૂર રહો, પરંતુ ઇંદ્ર પણ યુદ્ધમાં ઉભો રહેવા સમર્થ નથી પરંતુ બલિષ્ટ બાહુબળીની સાથે સ્વામીનું દ્વંદ્વયુદ્ધ આપણને પરિણામે સુંદર લાગતું નથી ” આ પ્રમાણે પરાજયની શંકારૂપ શલ્યથી વ્યાકુલ મનવાળા એવા પોતાના સૈનિકોને ઇંગિતચિન્હોથી જાણીને ભરતેશ કહેવા લાગ્યા —“ અસાધારણ બળના સ્થાનરૂપ એવા તમારાથી હું પરવરેલો છું, જેથી કોઇ બલવાન્ રિપુ પણ સંગ્રામ કરવા મારી પાસે આવ્યો નથી, તેથી તમે કયારે પણ મારૂં બાહુબળ જોયું નથી, તેથી અહીં પરાજયની શંકા કરો છો કારણકે પ્રીતિ અસ્થાને પણ ભયની શંકા કરે છે માટે શત્રુઓથી સહન ન કરી શકાય એવું મારૂં બાહુબળ તમે એક વખત જુઓ, કે જેથી તમારા મનની એ શંકા તરતજ નષ્ટ (દૂર) થાય ”

આ પ્રમાણે કરીને ચક્રીએ પોતાના માણસો પાસે એક મોટો ખાડો ખોદાવ્યો, અને તેના કાંઠે સિંહાસન મૂકાવીને તેની ઉપર પોતે બેઠા પછી અતિ નિબિડ (સજ્જડ) અને લાંબી એવી હજારો લોહની શૃંખલા અને પ્રતિશૃંખલાઓ ભરત મહારાજે પોતાના

હાથે બધાી અને બત્રીશ હજાર રાજાઓને તેણે આ પ્રમાણે આ દેશ કર્યો કે—" સર્વ સૈન્યયુક્ત સમગ્ર બળથી મહા બલિષ્ઠ એવા તમારે મારા ભુજબળની પરીક્ષાને માટે અને શીઘ્ર ખેંચીને આ ખાડામા પાડી દેવો આ કાર્યમા તમારે મારી અવજ્ઞા થશે એવી શકા ન કરવી વળી આજરાત્રે આવા પ્રકારનુ દુ સ્વપ્ન મારા જોવામા આવ્યુ છે, તેથી પોતાથીજ ચરિતાર્થ કરાયેલ એવા તે દુ સ્વપ્નનો પણ આ પ્રમાણે કરવાથી પ્રતિઘાત થશે "

પોતાના સ્વામીના આવા પ્રકારના દુરાગ્રહથી તેઓ સર્વે તે સાકળોને વળગીને એકી સાથે પૂર્ણ જોસથી ખેચવા લાગ્યા એવા મા ભરતેશે પોતે પાનની બીડી લેવા માટે હાથ પસાર્યો, એટલે ' સ્વામી આટલા ખેચાયા ' એમ જાણી તેઓ મનમા સતુષ્ટ થયા પછી તે હાથ પાન બીડી મુખમા મૂકવાને પાછો વાળ્યો. એટલે તે સર્વે એકદમ ખેચાઇને તરતજ ખાડામા પડ્યા આવી રીતે સ્વામીનુ અતુલ બાહુબળ જોઇને તેઓએ મનમાથી આશકા અને હાથમાથી સાકળો તજી દીધી

હવે દ્વદ્વયુદ્ધ કરવાને તૈયાર થયેલા અને નિખાલસ એવા તે બન્ને ઋષભકુમાર પ્રથમ જિનેશ્વર ભગવતની અર્ચા કરવાને માટે પોતપોતાના દેવગૃહમા ગયા કારણ કે —

" धर्मं न हि महाकार्या–पातेऽप्युज्झन्ति पण्डिता',
सर्वत्र श्रयते हेव, " यतो धर्मस्ततो जय' "

" કોઇનુ મોટુ કાર્ય આવી પડતા પણ પડિત પુરૂષો ધર્મનો ત્યાગ કરતા નથી કારણ કે એમ સર્વત્ર સભળાય છે કે જ્યા ધર્મ ત્યા જય " પોતપોતાના દેવગૃહમા પરમ શ્રાવક એવા તેમણે શ્રી ઋષભસ્વામીની પ્રતિમાની દિવ્ય પુષ્પ અને અક્ષતાદિ વડે ભક્તિ પૂર્વક પૂજા કરી પછી વિધિપૂર્વક આરતિ અને મગલદીપ (મગલ

દીવો) કરી શ્રદ્ધાપૂર્વક સ્વામીની આ પ્રમાણે યથાર્થ ગુણસ્તુતિ કરવા લાગ્યા —" ધર્મ કર્મ સબધી માર્ગના બતાવનાર, આઠ કર્મથી વિમુક્ત અને મુક્તિવધુના કાંત એવા હે પ્રથમ તીર્થેશ! તમે જયવતા વર્તો કેવલજ્ઞાન વડે સૂર્ય સમાન અને સસાર સાગર મા ડુબતા પ્રાણીઓને તારનાર એવા હે ત્રિભુવનાધીશ! તમે જયવતા વર્તો તાપમાથી નીકળેલા સુવર્ણના જેવી કાંતિવાળા હે ત્રૈલોક્યલોચન! તમે જય પામો રાજાઓ અને દેવેદ્રોથી સેવિત એવા હે વૃષભધ્વજ! તમે વિજય પામો " આ પ્રમાણે સ્તવી નમસ્કાર કરી મહા ઉત્સાહી અને મહા બલિષ્ઠ એવા તે બને સર્વાગે સજ્જ થઇ રણભૂમિમા આવ્યા

પ્રથમ દૃષ્ટિયુદ્ધમા નિર્નિમેષ અને અરૂણ (રક્ત) એવા નેત્ર જેમણે એકબીજાની સામે સ્થાપન કરેલા છે એવા તે બને પ્રતિજ્ઞા પૂર્વક દૃષ્ટિયુદ્ધ કરતા સતા ઘણા વખત સુધી સ્થિત રહ્યા તે વખતે આકાશમા રહેલા દેવતાઓએ, પચ્છાડે રહેલા દેવતાઓએ અને પચ્છાડે રહેલા સૈનિકોએ જેમણે અન્ય સર્વ વ્યાપારનો ત્યાગ કર્યો હોય એવા યોગીઓની જેવા તેમને આશ્ચર્ય સાથે જોયા પછી પાણીને ઝરતા એવા ચક્રીના બને નેત્રો જાણે બાહુબલિના નેત્રનુ તીવ્ર તેજ સહન કરવાને અસમર્થ હોય તેમ મીચાઈ ગયા. તે વખતે બાહુબલિ જીત્યા એ પ્રમાણે ચક્રવર્ત્તીની કીર્ત્તિના પ્રવાસના પટહ (પડહ) રૂપ દેવકૃત ધ્વની આકાશમા થયો, બાહુબલિના લશ્કરમા મોટો હર્ષ કોલાહલ થઇ પડ્યો અને ચક્રવર્ત્તીનુ મુખ તથા સૈન્ય વિપાદથી નિસ્તેજ થઇ ગયુ તે વખતે ભરતભૂપતિને લજ્જાથી વિલક્ષ મુખવાળા જોઇને મનમા અભિમાન લાવી બાહુબલિએ આ પ્રમાણે કહ્યું —" આ ઘૂણાક્ષર ન્યાયથી થયેલો જય તે જય ન કહેવાય, માટે હે મહાભુજ! ઉઠો અને વાગ્યુદ્ધથી યુદ્ધ કરો " પછી ચક્રીએ મનમા જરા સતોષ પામીને કલ્પાંત કાળના મેઘની ગર્જનાના ધ્વનિ

સદૃશ સિંહનાદ કર્યો તે વખતે તે સિંહનાદથી વ્યાકુલ થયેલા બળદો રાગની દરકાર કર્યા વિના, મદમત્ત હાથીઓ અંકુશને ગણકાર્યા સિવાય અને ઘોડાઓ ચાબુકના આઘાતનો અનાદર કરીને આમ તેમ નાસવા લાગ્યા ત્યારપછી મહાબાહુ બાહુબલિએ પ્રતિધ્વનિથી આકાશ અને પૃથ્વીના ચોતરફ પૂરી દેતો એવો સિંહનાદ કર્યો તે નાદના પ્રતિઘાતથી વસુધા ચારે બાજુ કંપાયમાન થઈ, સમુદ્ર ક્ષોભ પામ્યો, પર્વતો ચલાયમાન થયા, અને દિગ્ગજો ત્રાસ પામ્યા. તે વખતે અત્યંત દુશ્રવ નાદ સાભળીને આકાશમાં રહેલા દેવતાઓ પણ ક્ષણવાર અકાળે (અમળે) બ્રહ્માંડ ફૂટી જવાની શંકાથી આકુળ વ્યાકુલ થઈ ગયા એ રીતે પુનઃ પુનઃ સિંહનાદ કરતા તે બંને વીરમાંથી ચક્રીનો નાદ અધમ પુરૂષની મૈત્રીની જેમ આસ્તે આસ્તે ક્ષીણ થતો ગયો અને અતિ બલિષ્ઠ એવા બાહુબલિનો નાદ દિવસના પશ્ચાત્ ભાગની માફક અનુક્રમે અધિક અધિક વધવા લાગ્યો આ પ્રમાણે વાગ્યુદ્ધમાં ચક્રી જીતાયા પછી બાહુયુદ્ધ કરવાની ઈચ્છાવાળા એવા તેમણે ગોપુર (નગરના મુખ્યદ્વાર) ની અર્ગલાના જેવી પોતાની ભુજા પસારી એટલે બાહુબલિએ ચક્રીની ભુજાને કમળનાળની માફક તરત નમાવી દીધી અને વજ્ર જેવી પોતાની ભુજા પસારી પોતાના તમામ બળથી તેને નમાવવાનો ચક્રીએ પ્રયત્ન કર્યો, છતાં લાખો વખતે પણ તેને તે સ્થાનથી જરા પણ ચલાવી શક્યા નહિ બાહુયુદ્ધમાં પણ આ પ્રમાણે પરાજય પામવાથી ભરતચક્રીનું મુખ શ્યામ થઈ ગયું. એટલે તેજના ભંડાર-એવા બાહુબલિ પુનઃ તેને કહેવા લાગ્યા —" હે ભરતેશ બંધુ ! આ યુધ્ધમાં પણ પૂર્વવત્ કાકતાલીય ન્યાયથીજ મારો જય થયો છે, એમ તમારે ન કહેવું, હજી પણ તમારી ઇચ્છા હોય તો આપણે મુષ્ટિયુધ્ધથી લડીએ " તે સાભળીને સંતુષ્ટ થયેલા ચક્રી મુષ્ટિયુધ્ધવડી યુધ્ધ કરવાને ઉઠ્યા કારણકે જુગારની માફક યુધ્ધમાં પણ પરાજય (હાર) સ્વાદિષ્ટ હોય છે અર્થાત્ હાર્યો જુગારી બમણુ રમે છે તે

વખતે રાજાના ઉચિતવાદી ભાટો (ચારણો) કૂર્મ, દિગ્ગજ, શેષનાગ અને વરાહાદિકને ઉંચે સ્વરે આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા —" વજ્ર જેવા મજબૂત શરીરવાળા બાહુબલિની સાથે વજ્ર જેવા મજબૂત શરીરવાળા ચક્રવર્તી મલ્લયુદ્ધથી લડવાના છે, તેમના પ્રહારથી વારંવાર આઘાત પામતી આ વસુંધરા સંધિભંગ પામીને પાતાલમાં પેસી ન જાય, માટે તમે સર્વે એકઠા થઇને તમામ બળથી એ વિશાલ વસુધાને સાવધાનતાપૂર્વક ધરી રાખજો." પછી મહા બલિષ્ઠ એવા તે બંને મલ્લયુદ્ધથી લડતાં કામાના તાલ (ઝાંઝ) ની માફક ક્ષણે ક્ષણે સંયુક્ત થઇને પાછા વિયુક્ત (છુટા) થવા લાગ્યા. પક્ષીની જેમ તેઓ ક્ષણવારમાં આકાશમાં ઉછળતા અને ક્ષણવારમાં પાછા નીચે પડતા. એવી રીતે પરસ્પરની મુષ્ટિ ચુકાવવા માટે તેઓએ ઘણા વખત સુધી ક્રીડા કરી. પછી બાહુબલિએ પોતાના બંને હાથવતી ભરતને ઉંચકીને યંત્રથી જેમ પત્થરનો ગોળો દૂર ઉછાળે તેમ આકાશમાં બહુ ઉંચે ઉછાળી દીધા. અનુજ બંધુથી આકાશમાં ઉછળેલા એના તે જાણે સ્વર્ગને જીતવાને જતા હોય તેમ ધનુષ્યથી છુટા પડેલા બાણની જેમ ક્ષણવારમાં અદૃશ્ય થઇ ગયા. તે વખતે 'અહો! ખરેખર! આજે આ નરરત્ન ચક્રવર્તી મરણ પામ્યા ' એમ બંને સૈન્યમાં હાહાકાર થઇ રહ્યા. તે વખતે બાહુબલિ ખેદપૂર્વક આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યા —" આ મારા અવિચારિત કાર્યને ધિક્કાર છે! અને આ પૌરૂષ (બળ-પુરૂષાર્થ) ને પણ ધિક્કાર છે! ક્ષત્રિયોથી વખાણવા લાયક એવી આ પરતેજની અસહિષ્ણુતાને પણ ધિક્કાર છે કે જેથી ભાઇના મૃત્યુ પર્યંતનો આ મારો નિશ્ચયાંત થયો. અથવા તો હમણા એવો અનુતાપ કરવાથી શું? હમણા તો આકાશથી પડીને એ ખંડશ (ભગ્ન) ન થાય તેટલામાં એને અધરજ ઝીલી લઉં " આ પ્રમાણે વિચારીને તેણે આકાશમાં સ્થિર દૃષ્ટિ રાખી, એટલે ઘણીવાર પછી પડતા એવા તેને જોઇને અધરથી ઝીલી લઇ આસ્તેથી નીચે મુકયા. વૈર છતા પણ ભાઇપ્રેમના આવા

અને બળથી વિસ્મય પામેલા દેવતાઓએ તે વખતે બાહુબલિના મસ્તક પર પુષ્પવૃષ્ટિ કરી. પછી તેવા પ્રકારના પરાભવથી લજ્જિત થયેલા ભરતરાજાએ ક્રોધથી બાહુબલિની છાતીપર તરતજ મુષ્ટિ પ્રહાર કર્યો. તે પ્રહાર દૃઢ છતા પણ વજ્રપર જેમ ઘણનો પ્રહાર નિષ્ફળ જાય અને કૃતઘ્નપરનો ઉપકાર જેમ નિષ્ફળ જાય તેમ વજ્રતુલ્ય વક્ષ-સ્થલમા તે વિફલ થયો. પછી પુન જેને કોપાગ્નિ પ્રદીપ્ત થયો છે એવા બલિષ્ઠ બાહુબલિએ ચક્રીની છાતીમા વજ્રતુલ્ય એવો મુષ્ટિ પ્રહાર કર્યો તેના ઘાતથી ભરતને ચકરી (ભમરી) આવી ગઇ અને અત્યત વ્યથિત થતા એવા તે જાણે વિશ્વ બધુ ચક્રપર પડ્યુ હોય તેમ તેને ક્ષણવાર સર્વત જોઇ રહ્યા. પછી તત્કાળ બેશુધ્ધ થયેલા અને મુર્છાથી જેની આખો ઢકાઇ ગઈ છે એવા તે પોતાના સેવકોના આસુઓની સાથે પૃથ્વી પર ઢળી પડ્યા. મલી અને સામતોથી શીતલ ચદનજળે સિચન કરાતા અને ચળાયમાન વસ્ત્રના છેડાથી વારવાર વીજાતા એવા પોતાના વડિલ બધુને, ભ્રાતૃહત્યા થવાના ભયથી જેને પશ્ચાત્તાપ ઉત્પન્ન થયો છે એવા અને સ્નિગ્ધ આશયવાળા બાહુબલિ પણ આખમા આંસુ લાવીને પવન નાખવા લાગ્યા. ક્ષણવાર પછી સાવધાન થઇને ચક્રીએ આખ ઉઘાડી અને સૈન્યના હર્ષકોલાહલ વચ્ચે ઉભા થયા. તે વખતે વસ્ત્રથી સેવકની જેમ પોતાને પવન નાખતા બાહુબલિને આગળ ઉભેલા જોઇને ભરત લજ્જિત થઇ નીચે જોઈ રહ્યા. એટલે લજ્જાથી જેનુ મુખ વિલક્ષ થઇ ગયુ છે એવા તેને બાહુબલિ આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા —"હુ ખરેખર પરાભવ પામ્યો !" એવી રીતે હે વીર! તમે મનમા ખેદ લાવશો નહિ જેણે સમગ્ર પૃથ્વી લીલામાત્રથી જીતીને સ્વાધીન કરી છે એવા તમારો આગળ જગતમા પણ કોઈ તુલ્યબળવાળો નથી. આ સ્થળે દૈવવશાત્ તમારો પરાજય થયો, તો પણ ખરેખર તમે તો વીરપુરૂષજ છો. કારણ કે દેવ અને અસુરોએ વલોવ્યો છતા સમુદ્ર તો સમુદ્રજ છે" આ પ્રમાણે તેની પ્રશસા

કરી છતાં જાણે મર્મસ્થાનમા વિધાયા હોય તેમ અધિક ક્રોધાયમાન થયેલા ભરતરાજાએ પુન યુધ્ધ કરવાને માટે દડરત્ન હાથમા લીધુ તે જોઇને "અહો ! મનમા અભિમાન લાવી આ ભરત હજી પણ યુધ્ધના વ્યવસાયને મૂકતા નથી, માટે ખરેખર ! અને એ ભ્રાતૃહત્યા આપશે" આ પ્રમાણે પોતાના મનમા વિચાર કરતા એવા બાહુબલિને, ભરતચક્રીએ ક્રોધાયમાન થઇ કઇ પણ વિચાર કર્યા વિના મા થામા દડનો પ્રહાર કર્યો. તે દડના આઘાતથી વ્યથિત થતા અને ક્ષણવાર આખમા ઘેરાતા (અધારી ખાતા) એવા બાહુબલિ આજાનુ (ઢીચણ સુધી) પૃથ્વીમા પેસી ગયા પાછા ક્ષણવારમા સ્વસ્થ થઇને અને પૃથ્વીમાથી બહાર નીકળીને ક્રોધાયમાન થતા એવા તેણે ભરતેશના માથામા સારીરીતે દડનો પ્રહાર કર્યો, એટલે વજ્રની માફક દુસ્સહ એવા તેના ઘાતથી અત્યત પીડિત થતા ભરતભૂપતિ અચેત થઇને આકઠ (કઠ સુધી) પૃથ્વીમા પેસી ગયા તે વખતે ગાઢ પીડાના આવેશથી ઘૂર્ણમાન (ઘેરાતા) અને માત્ર જેનુ મસ્તક જ બહાર રહેલુ છે એવા ભરત સૂર્યને ક્ષણભર ભયપૂર્વક રાહુની જેના લાગ્યા પછી શીતલ પવનથી સાવધાન થઇ ઘણીવારે પૃથ્વીમાથી બહાર નીકળ્યા અને વિજયની આશા છાડી દઇ ખેદપૂર્વક વિચારવા લાગ્યા —"અહો ! સુર અસુર અને મનુષ્યો સમક્ષ એ મહા બલિષ્ઠે મને પાચે યુધ્ધમા જીતી લીધો અને જીવિતના સશયને પણ પમાડ્યો માટે ખરેખર ! હવે જેમ ચમરેદ્રથી વૈમાનિકનો ઇંદ્ર જીતી ન શકાય તેમ એ મહાબાહુ પણ મારાથી જીતાવો અશક્ય છે આવુ કાઇ પણ જોયુ નથી અને લોકમા કે શાસ્ત્રમા સાભળ્યુ નથી કે બીજા રાજાઓથી રાજાધિરાજ ચક્રવર્તી જીતાય ! માટે આ મહાબાહુજ ખરેખર ! આ વસુધાપર ચક્રી છે અને હુ એની આજ્ઞામા રહેનારો સેનાપતિ તુલ્ય છુ" આ પ્રમાણે ખેદસહિત વિચાર કરતા ચક્રીના હાથમા તે વખતે ચક્રાધિષ્ઠિત દેવોએ ચક્ર મૂક્યુ પોતાના હાથમા ચક્ર આવવાથી તેને પોતાના ચક્રીપણાનો નિશ્ચય

થયો. પછી પુન જયની આશાધરાતના ભરત મનમા આન દ પામ્યા હવે ચક્ર જેણે હાથમા લીધેલુ છે એવા તેને જોઇને બાહુબલિ વિચાર કરવા લાગ્યા —" અહો ! ન્યાયયુદ્ધના માર્ગથી ભ્રષ્ટ થયેલા આ નૃપાધમને ધિક્કાર થાઓ ! કારણ કે સમાન યાન (વાહન) અને આયુધથી લડવુ એવો ક્ષત્રીનો ન્યાય છે, અને અહીં તો મારા હાથમા હજી દડ છે છતા એણે લડવાને માટે ચક્ર લીધુ છે " આ પ્રમાણે ચિત્તમા ચિ તવતા એવા તેને ભરતરાજાએ કહ્યુ —" હે વત્સ ! હજી કાઇ બગડયુ નથી, માટે આવ, મારી સેવા સ્વીકાર અને વૃથા ભ્રાતૃહત્યા ન આપ કારણ કે મદોન્મત્ત શત્રુઓનો ઉચ્છેદ કરવાને માટે અમોઘ એવા આ ચક્રરત્નને પાછુ વાળવાને કોઇ પણ સમર્થ નથી." આ પ્રમાણેના વચનો સાભળીને કાઇક અવજ્ઞાપૂર્વક બાહુબલિએ હસતા હસતા કહ્યુ —" હે ભ્રાત ! આ લોખડના કટકાનો મને શુ ભય દેખાડે છે ? કારણ કે આવી બીકથી ડરે તે બીજા માણસો આ કાઇ કોઠનુ ફળ નથી કે જે વાયુથી તરત પડી જાય આટલો વખત તમે પોતાના બાહુનુ વિપુલ બળ તો જોયુ હે વીર ! હવે એકવાર આ ચક્રનુ બળ પણ જુઓ ! " આ પ્રમાણે અનુજ બ ધુએ કહ્યુ એટલે ભરત અત્યત કોપાયમાન થયા અને પૂરતા બળપૂર્વક પોતાના મસ્તક પર ચક્ર ભમાવીને તરતજ બાહુબલિ ઉપર છોડ્યુ તે વખતે "પૂર્વના પરાજયની કલુષતા હવે ધોઈ નાખી " એ પ્રમાણે આનદપૂર્વક ભરતનુ સૈન્ય ઉચે જોઇ રહ્યુ અને " શક્ત્યાદિક અસ્ત્રોથી દુર્નિવાર એવુ આ ચક્ર શુ સ્વામીના શરીરપર આવે છે ? " આ પ્રમાણે બાહુબલિનુ બળ (લશ્કર) વિષાદ પામતુ જોઇ રહ્યુ, તથા " રાજ્યલુબ્ધ એવા ચક્રીએ આ અયુક્ત આચર્યુ " એ રીતે દેવતાઓ આકાશમા હાહાકાર કરતા જોઇ રહ્યા. તે વખતે ચારે તરફ અગ્નિના તણખા ઉડાડતા અને પોતાની પાસે આવતા એવા ચક્રને જોઇને બાહુબલિ મનમા વિચાર કરવા લાગ્યા કે-" શુ

આને દૂરથીજ મુદ્ગરોના પ્રહાર વડે અટકાવું ! અથવા તો પાસે આવે ત્યારે મુષ્ટિના સખ્ત પ્રહારથી એને ચૂર્ણ કરી નાખું ! કે નજીક આવતાજ કપાતના બચ્ચાની માફક હાથમા પકડી લઉં ! અથવા એ અહીં આવીને શું કરે છે તે એકવાર જોઉં ” આ પ્રમાણે નિર્ભય મનથી બાહુબલિ વિચાર કરતા હતા, એટલામા તેને પ્રદક્ષિણા દઇને ચક્ર જેમ આવ્યું હતું તેમ પાછું ભરત પાસે ચાલ્યું ગયું હવે કાર્ય સાધ્યા વિના નિષ્ફળ થઇને ચક્ર જ્યારે પાછું આવ્યું, ત્યારે ચક્રેશ્વર મનમા ખેદ લાવીને વિચાર કરવા લાગ્યા કે—“ અરે ! મે નિર્દાક્ષિણ્ય અને જગતને નિંદ્ય એવા પ્રકારનું કામ કર્યા છતા પણ મારી ઇચ્છિત કાર્યસિદ્ધિ કદાપણ ન થઈ તેથી ખરેખર ! ‘ ચંડાળના પાડામા પેઠા છતાં પણ હાડકાની ભૂખ ન ભાગી ’ એ કહેવત જેવું મારે થયું. એ લોકવાયકા સાચી ઠરી. ” આ પ્રમાણે પોતાના અનુજ બંધુપરના તમામ ઉપક્રમ (પ્રયત્ન) નિષ્ફળ થયા, એટલે લજ્જાથી વિલખું મુખ કરીને ભરત કિંકર્તવ્યમૂઢ થઈ ગયા અર્થાત્ હવે શું કરવું તેની તેને કંઇ ગમ ન પડી

હવે બાહુબળી વિચારે છે કે—

“ અત્યારસુધી ખરેખર ! ભ્રાતૃભાવથીજ મે ઉપેક્ષા કરી, છતાં હજી પણ એ પાપાત્મા પોતાના દુષ્ટ સ્વભાવનો ત્યાગ કરતો નથી માટે હવે કદાપણ સ્કાર કર્યા વિના એક મુષ્ટિથીજ એને ચૂર્ણ કરી નાખું ! કારણકે એ મૂઢાત્માને શરીરપર અનુભવ થયા વિના વિશ્વાસ બેસવાનો નથી ” આ પ્રમાણે વિચાર કરી ક્રોધથી ધમધમિત થઇને બાહુબલિ દૂરથી મુઠી ઉપાડીને ભરતને મારવા દોડ્યા ભાઇને મારવા દોડતા કોપથી જેના નેત્રો રાતા થઇ ગયા છે એવા અને સારાસારનો વિચાર કરવામા બૃહસ્પતિ સમાન તે બાહુબલિ આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યા કે—“ જગતને નિંદવાલાયક એવા આ અવિચારિત કાર્યના કરનારપણાને ધિક્કાર થાઓ કે જેથી પિતા-

તુલ્ય મોટાભાઇને મારવાને માટે હુ તૈયાર થયો છુ જ્યા બન્ધુઓનો પણ લુબ્ધ રાજાઓથી આવી રીતે ઘાત થાય છે તેવુ મલિન રાજ્ય [1]નરકાંત (નરકે લઈ જાય એવુ) હોય છે એવુ શાસ્ત્રકારે કહ્યુ છે તે ઠીકજ કહ્યુ છે આ પ્રમાણે મોટાભાઇનો નિઘાત કરીને જો મોટુ રાજ્ય પણ મળતુ હોય તો દુષ્કર્મ મૂળ એવા તે રાજ્યથી મારે કશુ પ્રયોજન નથી ! માટે લોભાભિભૂત અને મારાથી ઉપેક્ષા કરાયેલો આ બિચારો ચિરકાળ જીવો અને નિ સપત્ન (કટક રહિત) રાજ્યને ભોગવો હુ તો હવે સર્વ સાવદ્ય અને આરભયુક્ત યોગનો ત્યાગ કરી પરમાત્મા એવા તાતની પુણ્ય પદ્ધતિ (પવિત્ર માર્ગ) નો જ સ્વીકાર કરૂ ”

આ પ્રમાણે અમ ગુરુ વૈરાગ્યના રગથી રગિત થઈને આતરવૈરીઓને જીતવાની ઈચ્છાવાળા બાહુબળી દીક્ષા ગ્રહણ કરવાને તૈયાર થયા અને ભરતેશ્વરને હણવાને માટે ક્રૂરથી જે મુષ્ટિ ઉપાડી હતી, તે મુષ્ટિ કેશનો લોચ કરવાને માટે તેણે પોતાના મસ્તકપરજ ચલાવી અને ચિરકાળથી ઉત્પન્ન થયેલ જાણે સાસારિક કલેશના કદ હોય એવા પોતાના મસ્તક અને દાઢી મૂછના કેશનો પચમુષ્ટિથી લોચ કરીને જેને દેવતાઓએ સહાયતા કરેલી છે એવા બલિષ્ઠ સાર્વભૌમને (ચક્રીને) સર્વ યુદ્ધમા જીત્યા છતા પણ રાજ્યલક્ષ્મી અને રાજ્યસુખમા નિસ્પૃહ એવા આના પ્રકારના સ્ફાર ભની અદર પણ સત્વર શાત સ્વભાવવાળા થઈ ગયેલા અને ' અહો ! આ મોટુ આશ્ચર્ય છે ' એ પ્રમાણેના વિસ્મય વડે આકાશમા રહેલા દેવતાઓથી જોવાતા, ભરતના ભડારરૂપ બાહુબલિએ સર્વ સાવદ્ય વિરતિ એટલે સર્વ ચારિત્ર અગીકાર કરી લીધુ.

પછી ' જો અત્યારે પિતા પાસે જઈશ તો પૂર્વ દીક્ષિત અને કેવળજ્ઞાની એવા લઘુ બન્ધુઓને મારે વદન કરવુ પડશે, માટે જ્યાસુધી મને ઉજ્વલ એવુ કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન ન થાય ત્યાસુધી આર

૧ નરકેસરી તે નરકેસરી

પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરીને અહીંજ સ્થિત રહું " આ પ્રમાણે નિશ્ચય કરીને મનમાં જરા અભિમાન લાવી બાહુબલિમુનિ કાયોત્સર્ગ કરી ત્યાંજ પર્વતની જેમ નિશ્ચલ થઈને રહ્યા

હવે દેવતાઓએ જેમને યતિવેશ આપેલો છે એવા મત્સર રહિત અને આત્માગમમા રમણ કરનારા એવા તેમને જોઈને ભરતેશ લજ્જા પામી આ પ્રમાણે વિચારવા લાગ્યા,—"અહો ! સમગ્ર યુદ્ધમા પોતાના ભુજબળથી મને પરાજિત કરીને પોતાને સ્વાધીન થઈ શકે એવા મહા રાજ્યનો આ પ્રમાણે લીલા માત્રથી એમણે ત્યાગ કરી દીધો. અને હુ તો યુદ્ધમા બહુવાર એમનાથી પરાભવ પામ્યા છતા અખડ પૃથ્વીના રાજ્યની કદાશા (ખરાબ આશા) ને હજુ પણ તજતો નથી તો એક જગદીશ્વરના પુત્રો છતાં કર્મ વૈચિત્ર્યથી અમો બંનેમા કેટલુ અતર પડયુ, તે તો જુઓ !" આ પ્રમાણે મનમાં વિચાર કર્યા પછી સર્વ સામત અને સચિવોથી પરવરેલો ભરતે શ્વર તે લઘુ બધુના ચરણમા પડીને આખમા આસુ લાવી આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો —" હે ક્ષમાધન ! અતિ લોભથી પગભવ પામેલ,અને દુરાત્મા એવા મે અત્યારે જે કાંઈ આપનો અપરાધ કર્યો છે તે ક્ષમા કરો. હે બધુ ! પૂર્વે સર્વે બધુઓના વિયોગથી વ્યથિત થએલા એવા મને તમારો વિયોગ ક્ષતપર ક્ષારક્ષેપ જેવો દુ:સહ થઇ પડશે. માટે હે બધુ ! બાંધવોના વિયોગાગ્નિથી તપ્ત થયેલા એવા મને સ્નેહ સહિત આલિગન અને આલાપરૂપ જળથી સિંચીને શીઘ્ર શીતલ કરો વળી હે મહાવીર ! તમેજ એક જેમનુ જીવિત છો એવા આ પત્ની, પુત્રો અને સેવકોને એકવાર સ્નેહભરી દૃષ્ટિથી જુઓ " ઇત્યાદિક નમ્રોક્તિથી ચક્રીએ બહુવાર કહ્યા છતા પણ શત્રુ કે મિત્ર, સુવર્ણ કે લોહ અને સ્ત્રી કે તૃણમા જેમની સમાન દૃષ્ટિ છે એવા અને વાસને ચદનમા તુલ્ય હૃદયવાળા, શુભ ધ્યાનમા આરૂઢ (નિમગ્ન) અને નાસિકાના અગ્ર ભાગપર જેમણે પોતાની દૃષ્ટિ સ્થાપી છે એવા તે બાહુબલિ મુનિએ તેમની સન્મુખ પણ જોયુ નહીં પછી,

સંસારનો જેમણે મ સર્ગ છોડી દીધો છે એવા તે મહા મુનિની વિન યથી મસ્તક નમાવીને ભરતેશ આદર સહિત આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરવા લાગ્યા —" સર્વ શત્રુવર્ગને જીતનારા એવા હે જગદ્વીર બંધુ! તમે જયવંતા વર્તો. પાપરજને દૂર કરવામાં પવન સમાન એવા હે તત્ત્વજ્ઞ કોટીર! (તત્ત્વજ્ઞોમાં મુગટ સમાન) તમે જય પામો હે પિતાને માર્ગે ચાલનારા ભ્રાતા! તમે વિજય પામો! હે સંસારપારગ! તમે જયવંત થાઓ! અને રાગદ્વેષ રહિત હૃદયવાળા એવા હે શાંતરસના આધાર! તમારો વિજય થાઓ!" આ રીતે સ્તવ્યા પછી ભ્રાતૃપુત્ર સોમયશાને સ્નેહથી બોલાવી ભરતેશ્વરે મોટા ઉત્સવ પૂર્વક તેને તક્ષશિલાના રાજ્યપર બેસાર્યો, અને પોતે તે અનુજ બંધુના લોકોત્તર ચરિત્રથી હૃદયમાં વિસ્મય પામતા પોતાની રાજધાનીમાં ગયા

હવે પ્રભુના પુણ્યોપદેશથી પ્રતિબોધ પામી ભરતેશની ભગિનો બ્રાહ્મીએ તો પ્રથમજ પ્રવજ્યા અંગીકાર કરી લીધી છે તે વખતે સુભાશયવાળી એવી સુંદરી પણ ચારિત્ર લેવાને તૈયાર થઈ હતી, પણ 'આ મારૂ સ્ત્રીરત્ન થશે' એવા હેતુથી ભરતચક્રીએ તેને દીક્ષા લેતા અટકાવી હતી તેથી દીક્ષા લેવામાં અતિ ઉત્કંઠાવાળી સુંદરીએ સાઠ હજાર વર્ષ સુધી નિરંતર આંબિલનું તપ કર્યું ભરતચક્રી સાઠ હજાર વર્ષે દિગ્વિજય કરીને ઘેર આવ્યા અને સર્વ રાજાઓએ મહા ઉત્સવ પૂર્વક બાર વરસ સુધી તેમનો રાજ્યાભિષેક કર્યો. પછી નિશ્ચિંત થઇને પોતાના સમગ્ર કુટુંબની સંભાળ લેતા હિમ (ઠાર) થી દગ્ધ થયેલી કમલિનીની માફક સુંદરીને અતિ કૃશ જોઇને તેમણે રસોઇઆઓને પૂછ્યું કે—" આ સુંદરી આવી દુર્બલ કેમ થઇ ગઈ છે? શું અમારે ઘેર ભોજનની કાંઇ પણ ન્યૂનતા છે? કે આના શરીરને કોઇ વિષમ વ્યાધિ અધિક પીડે છે? અથવા તો ઘરમાં કોઇએ પણ આ માનનીય સુંદરીનું અપમાન કર્યું છે?" આ પ્રમાણેના પ્રશ્ન

સાંભળીને તેઓ કહેવા લાગ્યા કે —' હે દેવ ! આની દુર્બલતાનું કારણ એમાનું કંઈ પણ નથી, પરંતુ દીક્ષા લેતા આપે એને અટકાવી ત્યારથી એ સંસાર વ્યવહારના આસંગથી રહિત થઈને દેહની દરકાર કર્યા વિના નિરંતર આબિલનું તપ કરે છે " આ પ્રમાણે તેની કૃશતાનો હેતુ પોતાનેજ સમજીને ચિત્તમા સંતાપ પામી ભરતેશ સજ્જનતાપૂર્વક સુંદરી પ્રત્યે કહેવા લાગ્યા કે—" હે શુભાશયે ! તે વખતે પ્રવ્રજ્યાને અંગીકાર કરવાની ઇચ્છાવાળી એવી તને મોહાંધ મનવાળા એવા મે અંતરાય કર્યો છે, તે મારો અપરાધ ક્ષમા કર. વિષયોથી સંસાર સાગરમા ડુબતા એવા મે તને પણ આ પ્રમાણે ડુબાડવા પ્રયત્ન કર્યો માટે એ મારા અજ્ઞાનચેષ્ટિતને ધિક્કાર થાઓ ! પ્રવ્રજ્યાની પ્રાપ્તિને માટે અભિગ્રહવાળી એવી હે સુભ્રુ ! તે આવું દુસાધ્ય તપ આચર્યું ! અહો ! એ કેટલી તારી ભવભીરુતા ? માટે હવે સત્વર પિતાની પાસે સંયમ લઈને સંસાર સાગરનો પાર પામી પરમ પદને પ્રાપ્ત કર." આમ ગુરુ વૈરાગ્યવાળી સુંદરી ભરતેશની આ પ્રમાણે અનુમતિ પામીને જેમ નિર્ધન નિધાન પામી ખુશી થાય તેમ હૃદયમા અત્યંત હર્ષ પામી પછી શુભ દિવસે વધતા જતા વૈરાગ્યથી શુભ આશયવાળી એવી તેણે તાતના ચરણ સમીપે ચક્રીએ કરેલા મહા ઉત્સવપૂર્વક દીક્ષા અંગીકાર કરી

હવે કિંચિત્ અહંકાર સહિત કાયોત્સર્ગમા નિશ્ચલ મન કરીને રણભૂમિમાજ રહેલા બાહુબલિની પાસે વર્ષને અંતે તેને પ્રતિબોધ આપવા માટે યથાર્થજ્ઞ એવા પ્રભુએ તેનુ વૃત્તાંત કહેવા પૂર્વક બ્રાહ્મી અને સુંદરીને મોકલી ત્યા જઈને સર્વત્ર તપાસ કરતા પણ બાહુબલિ જોવામા ન આવવાથી ' ત્યા કોઈ જોવામા આવતુ નથી ' એ રીતે તેમણે આવીને ભગવંતને કહ્યું ' હે વત્સે ત્યાજ સાવધાન થઈને જુઓ " એ રીતે પુનઃ પ્રભુએ તેમને નિશાની બતાવવા પૂર્વક કહ્યુ પછી ત્યા સાવધાનતાપૂર્વક જોતા વનવૃક્ષની માફક

ડીઓની ધરાથી ચારે બાજુ વીંટળાયેલા ઇચ્છાનુસાર ફરતા સર્પોથી જેનુ શરીર વેષ્ટિત છે એવા, અત્યંત વિશ્વાસ પામેલા પક્ષીઓએ જેમના બંને કાનમા માળા નાખેલા છે એવા, વર્ષા, શીત અને આતપના દુ સહ ક્લેશોને મર્દન કરતા, ભૂમિને ભેદીને બહાર નીકળી આવેલા તીક્ષ્ણ દર્ભોથી જેમના બ ને ચરણ વીંધાઇ ગયા છે એવા, નાના પ્રકારના ઉપસર્ગના પ્રસગમા પણ પર્વતની જેમ જેમનુ શરીર અચળ છે એવા અને નાસિકાના અગ્રભાગપર જેમણે પોતાના નેત્રયુગલ સ્થાપ્યા છે એવા તે બાહુબલી મુનીશ તે બ ને બહેનોના જોવામા આવ્યા પછી અહ કારસહિત હૃદયવાળા તે બાહુ મુનિને દૂરથી નમસ્કાર કરી તે બ ને બહેનો પરિણામે હિતકારી એવુ આ પ્રમાણે વાક્ય બોલી —" હે ભ્રાત ! હાથીના સ્કધપર બેઠેલા માણસને ઉજ્જ્વલ એવુ કેવલજ્ઞાન કદી ઉત્પન્ન થતુ નથી, માટે એ ગજપરથી શીઘ્ર નીચે ઉતરો " આટલુ સાભળતા પોતાની બહેનોનુ તે વાક્ય ઓળખીને તે વિચાર કરવા લાગ્યા —" આ મહારી બહેનો સાધ્વીઓએ અત્યારે અસ ભાવ્ય જેવુ આ શુ કહ્યુ ? કારણ કે, ઘણા વખતથી સમગ્ર સાવદ્ય યોગનો ત્રિકરણે જેણે ત્યાગ કર્યો છે એવા અને વનમા તપસ્યા કરતા એવા મને અહીં હાથીનો સ ભવ પણ નથી પર તુ વ્રતનિષ્ઠ એવી આ સાધ્વીઓની ઉક્તિ પણ મિથ્યા હોય એમ સ ભવતુ નથી માટે અહીં તાત્પર્ય શુ હશે ? અથવા તો ઠીક એ મારા જાણવામા આવ્યુ ! ' વ્રતથી મોટા અને જ્ઞાનન ત એવા લઘુ બ ધુઓને હુ શી રીતે વ દન કરૂ ? ' એ પ્રકારના વિચારરૂપ ગર્વગજના સ્કધપર હુ બેસી રહ્યો છુ, અહો ! મૂઢ એવા મે અહ કારરૂપ કાદવના સ સર્ગથી આવુ પવિત્ર ચારિત્ર મલિન કર્યુ ! માટે મને ધિક્કાર થાઓ ! જે શાતરસથી પરિપૂર્ણ (પરિપુષ્ટ) છે અને અહ કારના રજ પુ જથી મનને મલિન કરતુ નથી, એજ સર્વોત્કૃષ્ટ પરિજ્ઞાન છે વળી એક ક્ષણવાર પણ જો હૃદયમા સમ્યગ્રીતે દીક્ષા પરિણમી હોય, તો માણસોના અનેક ભવમા ઉપાર્જેલા પાપને

તે શીઘ્ર ખપાવે છે એટલા માટેજ ક્ષણનાર પહેલા દીક્ષા લઇ યતિ થયેલ હોય, તે કદાચ સામાન્ય હોય છતા પાછળથી દીક્ષા લેનાર સાર્વભૌમ તેને નમે છે કહ્યુ છે કે —

" अभिगमणवदणनमसणेण पडिपुन्छणेण साहूणं;
चिरसचिअपि कम्मं, खणेण विरलत्तणमुवेइ. "

"સાધુની સામે જતાં, તેમને વંદન કરતાં, નમસ્કાર કરતા અને સુખસાતા પૂછતાં ચિરસચિત પાપ પણ ક્ષણનારમા વિખરાઇ જાય છે" આ પ્રમાણે અહકારરહિત થઇ, પ્રભુ પાસે જવાને ચરણ ઉપાડતા તેમને ઘાતિકર્મના ક્ષયથી તત્કાળ ઉજ્જ્વલ એવુ કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયુ પછી પ્રભુને પ્રદક્ષિણા દઇને પોતાની પ્રતિજ્ઞા જેમણે નિર્વહી છે એવા તે કેવલી કેવલજ્ઞાનીઓની પર્ષદામા જઇને બેઠા

હવે મોહનિદ્રામા સુતેલા એવા ભવ્ય જનોને ચિરકાલ પ્રતિબોધ આપીને કેવલજ્ઞાનના પ્રકાશથી ભાસ્કર તુલ્ય એવા શ્રી યુગાદિ જિનેશ, બાહુબલિ વિગેરે સર્વે (૯૯) કુમારો અને આઠ પૌત્રો-એવી રીતે એકસો આઠ સર્વે સાથેજ અષ્ટાપદ પર્વતપર સિદ્ધિપદને પામ્યા. બ્રાહ્મી અને સુદરી પણ દુસ્તપ તપ તપતા સમગ્ર કર્મ ખપાવી અનુક્રમે મુક્તિ પામી

હવે જે ભરતેશ્વરના બને ચરણો નીચે નવે નિધિઓ સચરે છે અને દેવતાઓને સેવ્ય એવા ચૌદ રત્નો જેમના સદ્મમા સચરે છે, જેમને છન્નુ કરોડ ગામ તથા છન્નુ કરોડ પદાતિઓ છે અને ચોરાશી લાખ રથો, ગજો અને અશ્વો છે, (૨૫૦૦૦) પચીશ હજાર યક્ષો જેની સેનામા રહે છે[૧] અને બત્રીશ હજાર મુગટબધ રાજાઓ જેની

---

૧ ચૌદ રત્નોના ૧૪ હજાર, નવનિધાનના ૯ હજાર અને ચક્રીના અગરક્ષક બે હજાર કુલ ૨૫ હજાર

સેવામા ગ ા હાજર છે, ચોસઠ હજાર ભોગની ભૂમિરૂપ જેને રમણીય રમણીઓ છે અને સવાલાખ જેને વારા નાઓ છે, વીશ હજાર નજ અને રત્નાદિકની જેને ખાણો છે અને શ્રેષ્ઠ રાજ્યથી જેમા સમગ્ર પ્રજા આનદિત છે એવા બત્રીશ હજાર જેને મહાદેશ છે, દ નના સ્થાનરૂપ એવા (૩૬૦૦૦) જેને વે ળાકુળો ા અને (૭૨૦૦૦) મોટા શ્રેષ્ઠ ગઢો છે, વળી જેને (૮૦૦૦) પત્તન છે (૧૬૦૦૦) ખેટ (ખેડા) છે, સમૃદ્ધિવાળા એવા (૨૪૦૦૦) જેને મડ મ છે, (૨૪૦૦૦) કર્બટ છે, (૯૯૦૦૦) જેને દ્રોણમુખ છે અને (૧૪૦૦૦) સબાધન છે એ ગ્રામાદિકના લક્ષણો આપ્રમાણે છે —વાડથી વીંટાયેલુ હોય તે ગામ કહેવાય છે, કિલ્લો અને મોટા ચાર ગોપુર (દ્વાર) થી શોભીતુ હોય તે નગર કહેવાય છે, સમુદ્રને કીનારા હોય તે વેળાકુળ કહેવાય છે, નદી ને પર્વતના ઘેરાવાવાળુ હોય તે ખેટ કહેવાય છે, ચારે બાજુ પર્વતથી પરિવૃત હોય તે કર્બટ કહેવાય છે, એક હજાર ગામોથી યુક્ત હોય તે મડબ કહેવાય છે, જ્યા રત્નની ખાણ હોય તે પત્તન કહેવાય છે, સમુદ્રની વેળાથી ઘેરાયેલુ હોય તે દ્રોણ કહેવાય છે, અને પર્વતના શિખરપર વસેલુ હોય તે સબાધન કહેવાય છે એ ઉપરાત સોળ હજાર મ્લેચ્છ રાજાઓ જેના સેવક છે, ઇત્યાદિક ઉત્કૃષ્ટ ઐશ્વર્ય પૃથ્વીપર તેનુ એવુ છે, બાકી તેની સાધારણ સમૃદ્ધિ (એશ્વર્ય) નુ તો વર્ણનજ થઈ શકે તેમ નથી

હવે તે ચક્રવર્તી સ્નાન વિલેપન કરી, સર્વાગે વિભૂષિત થઇ, આરિસાભુવનમા દરરોજ પોતાના શરીરની શોભા જોતા હતા. એક દિવસે મુદ્રિકારહિત અને શોભા વિનાની એવી પોતાની એક આગળી જોઇને કૌતુકથી અનુક્રમે શરીરપરના સર્વ આભરણો તેણે ઉતારી નાખ્યા. તે વખતે ફાગણ માસમા જેમ સમય પાદડા ખરી પડ્યા હોય એવા વૃક્ષની જેમ પોતાના શરીરને અત્યત શોભારહિત જોઇને ભરતેશ હૃદયમા બહુ ખેદ પામ્યા તેણે વિચાર્યુ કે —

અહો! પુષ્પાદિ કર્મથી જેમ ભીંતની શોભા દેખાય છે, તેમ ભૂષણો
વિગેરેથી શરીરની અસાધારણ શોભા દેખાય છે તેને ધિક્કાર
છે. અંદર વિષ્ટાદિક મળથી વ્યાપ્ત અને બહાર નવ દ્વારથી નીકળતા
મળથી મલિન એવા આ શરીરનો વિચાર કરતાં કાંઈપણ તેમાં સાર
(શોભારૂપ) નથી. જો કે બહારથી કદાચ કોઈ રીતે તે રમણીય લાગે,
તથાપિ અંદર તો તે કૃમિઓથી વ્યાપ્ત એવા વડના ફળ (ટેટા)
ની માફક કોહવાણ હોય છે. આ શરીર કપૂર કસ્તૂરી વિગેરે ચીજોને
લવણભૂમિ જેમ વરસાદના જળને દૂષિત કરે, તેમ દૂષિતજ કરે
છે માંસ, વિષ્ટા, મૂત્ર, મેદ રુધિર અને રોગમય એવા આ શરીર
નું સેવન, તે વૃક્ષની ખાળના સેવન જેવું છે વિષયોથી વિરક્ત
થઈને જેઓએ મોક્ષના કારણરૂપ તપ તપ્યું તે તત્ત્વજ્ઞ પુરુષોએજ આ
શરીરનું ફળ મેળવ્યું સમજવું ચપળતામાં દૃષ્ટાંત એવી વીજળીથી
માટીના ઢેફાની જેમ વિનશ્વર એવા આ શરીરથી મોક્ષ સધાય તો
તે ઉત્તમ છે અહો! અરઘટ્ટના ઘડાની જેમ સંસારમાં ગમનાગમન
કરતા જીવો અદ્યાપિ નિર્વેદ પામતા નથી.

આ પ્રમાણે વૃદ્ધિ પામતા એવા શુભ ધ્યાનરૂપ નિર્મળ જળથી
ચેતનનું સમગ્ર મળ જેણે ધોઈ નાખ્યું છે એવા તે રાજહંસ
(ભરતેશ્વર) પવિત્ર થઈ ગયા. ઉંચા પ્રકારની લક્ષ્મી અને સંપત્તિના
સંયોગમાં પણ સદા મનવાળા અને પદ્મપત્રની માફક નિર્લેપ પ્રકૃ-
તિવાળા, જેમની ઉપર છત્ર ધારણ કરવામાં આવેલ છે એવા તથા
પાસે રહેલા જેમને સુંદર ચામર વીંઝી રહી છે એવા શ્રી ભરતેશ્વર
તરતજ ભાવચક્રવર્તિ થઈને કેવલજ્ઞાન પામ્યા પછી દેવતાઓએ જેમને
સાધુવેશ આપીને જ્ઞાનનો મહોત્સવ કર્યો છે એવા ભરત મહારાજ
ઘણા કાળસુધી પૃથ્વીપર વિચરી અનેક ભવ્ય જીવોને પ્રતિબોધ
આપી પ્રાંતે પરમપદને પામ્યા. પછી પ્રધાનોએ પ્રભુના ચૈત્ર અને
ભરતરાજાના પુત્ર પરાક્રમી એવા આદિત્યયશા કુમારને ભરત મહા
રાજાને પાટે અભિષિક્ત કર્યા (રાજ્યપર બેસાર્યા)

અહીં પ્રસંગોપાત્ત ભરતેશ્વરચક્રી બાહુબળિ રાજા અને બ્રાહ્મી તથા સુંદરીના પ્રતિબોધ વિગેરેની હકીકત કહેવામાં આવેલ છે. મુખ્ય તાએ અઠ્ઠાણું પુત્રોને પ્રતિબોધ કરવાનાળી અને આ ભવ તથા પર ભવમાં પ્રાપ્ત થતા અનેક પ્રકારના દુષ્કર્મના ફળને દર્શાવનારી તથા પાપનો નાશ કરનારી એવી શ્રીઆદિનાથ પરમાત્માની આ ધર્મદેશના સાંભળીને હે ભવ્ય જીવો! શ્રી જિનપ્રણીત ધર્મને માટે નિરંતર (સતત) પ્રયત્ન કરો.

પટ્ટાવલી.

બૃહદ્ગચ્છમાં ગુણશ્રેષ્ઠ, તીવ્રતપનિધિ અને 'શ્રી તપ' એવા બિરૂદથી પ્રખ્યાત શ્રીજગચ્ચંદ્રસૂરિ થયા. અનુક્રમે તેમની પછી ભાગ્ય અને સાભાગ્યમાં અદ્વિતીય તથા તપાગચ્છના સ્વામી એવા શ્રી સોમસુંદરસૂરિ થયા. તેમને પાટે સદ્ગુણસ્થાની અને વિસ્તૃત મહિમાવાળા યુગપ્રધાન શ્રીમુનિસુંદરસૂરિ થયા. તેમના ચરણકમળમાં ભ્રમર સમાન શ્રી સોમમંડનગણિએ સ્વપરના ઉપકારને માટે આ શ્રી યુગાદિજિનદેશના રચી છે. તેમાં અજ્ઞાન કે અનાભોગથી જે કાંઇ શાસ્ત્ર વિરૂદ્ધ કહેવાયું હોય તેનું અરિહંત અને સિદ્ધાદિની સાક્ષીએ મિથ્યાદુષ્કૃત થાઓ. પરોપકારમાં લીન એવા બુદ્ધિમંતોને આ સાક્ષેપ (આક્ષેપપૂર્વક) સુધારવા લાયક છે અને જય તથા અભ્યુદયને આપનારી એવી આ દેશના તેમને વાંચવા લાયક છે. શ્રી મુનિસુંદરસૂરીશને પાટે અત્યારે વિજયવંત એવા શ્રીરત્નશેખરસૂરિ વર્તે છે તે તમોને મોક્ષલક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ નિમિત્તે થાઓ.

॥ इति श्रीतपागच्छाधिराजश्रीसोमसुन्दरसूरिपट्टालङ्कारतपागच्छनायकपरमगुरुश्री मुनिसुन्दरसूरिविनेयवाचनाचार्यसोममण्डनगणिकृतायां श्रीयुगादिजिनदेशनायां पञ्चम उल्लासः ॥